

BETÆNKNING
OM
UNDERVISNINGSPLIGTENS
UDVIDELSE

*Afgivet af
det af undervisningsministeren
den 18. december 1965
nedsatte udvalg*

BETÆNKNING NR. 473

1968

Indholdsfortegnelse

<i>Forord</i>	5
I. BAGGRUNDEN FOR UDVALGETS OVERVEJELSER	7
A. <i>Indledning</i> : Begrebet undervisningspligt. Kredsen af forpligtede. Skolepligt	7
B. <i>De gældende regler om undervisningspligten</i>	9
1. Hvilke børn omfattes af undervisningspligten?	9
2. Undervisningspligtens varighed	9
3. Undervisningspligtens indhold	10
4. Kontrollen med undervisningspligtens opfyldelse	14
5. Sanktionerne	15
6. Den særlige skolepligt for elever i 8. klasse	17
7. Retten til fri undervisning i folkeskolen	18
8. Bestemmelser, der forudsætter 7-årig undervisningspligt	20
9. Begrænsninger i adgangen til erhvervsmæssig beskæftigelse	21
C. <i>Elev statistiske oplysninger og prognoser m.v.</i>	23
1. Status pr. 1. januar 1967.	23
2. Elevprognoser.	27
3. Om årsager til tidlig skoleudskrivning	29
II. UDVALGETS OVERVEJELSER OG FORSLAG	32
A. <i>Ledende synspunkter</i>	32
1. Behovet for en udvidet undervisningspligt	32
2. Undervisningens formål i 8.-9. skoleår	34
3. Undervisningens omfang i 8.-9. skoleår	37
B. <i>Undervisningspligtens indtræden og ophør</i>	40
1. Undervisningspligtens indtræden	40
2. Undervisningspligtens ophør	42
C. <i>Undervisningspligtens opfyldelse uden for folkeskolen</i>	43
1. Efterskoler	43
2. Ungdomskostskoler	46
3. Ungdomsskolen	46

D. Folkeskolens forudsætninger for gennemførelsen af udvidet undervisningspligt.	47
1. Lokalebehovet.	47
2. Lærerbehovet.	50
3. Omsorgen for eleverne.	51
E. Tidspunktet for gennemførelsen af udvidet undervisningspligt.	55
1. Almindelige synspunkter.	55
2. Spørgsmålet om kommunale vedtagelser om udvidet undervisningspligt.	55
F. Konsekvenser af udvidet undervisningspligt.	56
1. Kontrol- og sanktionssystemet.	56
2. Skolepligten i 8. klasse.	56
3. Kommunernes forpligtelser.	56
4. Økonomisk støtte til fortsat undervisning.	57
5. Lavalderen for erhvervmæssig beskæftigelse.	60

Bilag:

1. Historisk oversigt over undervisningspligtens udvikling i Danmark	61
2. De tidligt skoleudskrevne. Redegørelse udarbejdet af <i>Socialforskningsinstituttet</i>	75
3. Notat om nordiske initiativer til fælles nordisk skoleordning.	81
4. Notat om den nye svenske skoleordning.	82
5. Notat om den nye norske skoleordning.	96
6. Oversigt over undervisningspligten i de vesteuropæiske lande og andre udvalgte lande i perioden 1934–1967.	107
7. Nogle internationale synspunkter vedrørende den udvidede undervisnings form og indhold.	120
8. Om skolemodenhed. Foredrag af dr. phil. S. A. Tordrup.	124
9. Notat om skolernes erhvervsorientering og erhvervsbetonede undervisning og om samarbejdet mellem skole og erhverv.	131
10. Notat om forsøg med arbejdspraktik i hjælpeskolen.	139

Forord

Udvalget blev nedsat den 18. december 1965 med den opgave »at overveje mulighederne for og konsekvenserne af en udvidelse af undervisningspligten og at afgive indstilling herom.« Udvalget skulle i forbindelse hermed »overveje spørgsmålet såvel om undervisningspligtens indtræden som om dens ophør.« Det forudsattes endvidere, at en eventuelt forlænget undervisningspligt skulle kunne opfyldes ikke alene inden for folkeskolens rammer, men også inden for andre skoleformer og uddannelser, der derfor måtte inddrages under udvalgets overvejelser.

Udvalget fik følgende sammensætning:

undervisningsdirektør *Hans Jensen* (formand),
undervisningsdirektør *H. Engberg-Pedersen*,
afdelingschef *V. Hammer*,
undervisningsdirektør *Sigurd Højby*, og
undervisningsdirektør *O. I. Mikkelsen*,

alle undervisningsministeriet.

Departementschef *E. Mogensen*, undervisningsministeriet, har deltaget i en række af udvalgets møder.

Fuldmægtig *Henrik Helsted*, undervisningsministeriet, har været sekretær for udvalget.

Betænkningen fremtræder i 2 hovedafsnit, hvortil knytter sig et ret omfattende bilagsmateriale.

I *første hovedafsnit* (side 7-31) redegøres der for *den aktuelle baggrund* for udvalgets overvejelser. Efter en kort omtale af begreberne undervisningspligt og skolepligt (afsnit A) følger en nærmere fremstilling af den gældende lovgivnings regler om undervisningspligten og bestemmelser, der har sammenhæng hermed (afsnit B). Endelig indeholder dette hovedafsnit nogle statistiske opgørelser og prognoser,

navnlig vedrørende eleverne på 8.-10. årgangstrin, samt en omtale af årsagerne til tidlig skoleudskrivning (afsnit C).

Andet hovedafsnit (side 32-60) indeholder udvalgets *overvejelser og forslag*:

Udvalget finder - ud fra de hensyn, der omtales i afsnit A. 1. - at undervisningspligten snarest bør *udvides til 9 år*, og foreslår denne udvidelse gennemført i *skoleårene 1972/73 (8. år) og 1973/74 (9. år)*, jfr. nærmere afsnit E. 1. Udvalget foreslår endvidere - til dels uafhængigt af udvidelsen - at der gennemføres ændrede regler for undervisningspligtens indtræden og ophør (afsnit B). Der fremsættes nogle hovedsynspunkter vedrørende den udvidede undervisnings indhold og omfang (afsnit A. 2. og 3), og der gøres rede for mulighederne for at opfylde undervisningspligten i efterskoler og ungdomsskoler (afsnit C) samt for de lokale-mæssige og andre forudsætninger for gennemførelsen af udvidet undervisningspligt (afsnit D). Endelig peges der (i afsnit F) på nogle områder, for hvilke undervisningspligtens forlængelse må formodes at få visse lovgivningsmæssige konsekvenser.

Udvalget har ikke afsluttet sine overvejelser angående undervisningspligtens eventuelle udstrækning til det *10. skoleår*. Dette spørgsmål må efter udvalgets opfattelse ses i nøje sammenhæng med, om der inden for folkeskolen og de øvrige skoleformer vil kunne tilrettelægges en heltidsundervisning på 10. årgangstrin, i hvilken almene emner kan suppleres med teori og praktik, der sigter ud mod brede erhvervsområder. Udvalget har i oktober 1967 som et særligt underudvalg nedsat en *arbejdsgruppe* med den opgave at opstille planer for en sådan undervisning og overveje, hvorledes den vil kunne indpasses i uddannelsessystemet og tilrettelægges i de forskellige skoleformer.

Arbejdsgruppen har følgende medlemmer:
undervisningsinspektør *Jens Bach* (formand),
undervisningsinspektør *E. Dam-Jensen*,
konsulent, rektor *Ejvind Jensen*,
undervisningsinspektør *Ib Juul*,
undervisningsinspektør *A. Søgaard Jørgensen*,
undervisningsinspektør *Sven Koch*,
husholdningsinspektør *Hanne Søndergaard*
Madsen og
undervisningschef *Bjørn Westh*,
alle undervisningsministeriet.

Som sekretær fungerer viceinspektør *Poul Erik Christensen*, undervisningsministeriet.

De som *bilag 1-10* gengivne oversigter og notater m.v. (se indholdsfortegnelsen) er alle udarbejdet på udvalgets foranledning bortset fra dr. phil. *S. A. Tordrups* foredrag om skolemodenhed (bilag 8), der velvilligst er stillet til rådighed af forfatteren. Bilag 1 er skrevet af se-København, i januar 1968.

ekretær *Claus Ulrich*, undervisningsministeriet, i samarbejde med udvalgets sekretær. Bilag 2 er udarbejdet af forskningsassistent *Erik Jørgen Hansen*, socialforskningsinstituttet, og bilag 3 af sekretær *Rie Halleløv*, undervisningsministeriet. Bilag 4 er udarbejdet af udvalgets sekretær og gennemset i udkast af undervisningsråd *Karin Lundström*, Kungl. Skolöverstyrelsen, Stockholm, der yderligere ved et møde i udvalget har givet en orientering om disciplinforholdene i den svenske skole, om specialundervisning af tilpasningsvanskelige elever m.v. Bilag 5 er udarbejdet af konsulent *Gregers Thomsen*, undervisningsministeriet, og gennemset af departementsråd *Olav Hove*, kirke- og undervisningsdepartementet, Oslo. Bilag 6 og 7 er udarbejdet af overassistent *John Langelyth*, undervisningsministeriet, i samarbejde med sekretæren, og bilag 9 og 10 af undervisningsinspektør *A. Søgaard Jørgensen*, undervisningsministeriet.

H. Engberg-Pedersen

V. Hammer

Hans Jensen

Sigurd Højby
(formand)

O. I. Mikkelsen

Henrik Helsted

I. BAGGRUNDEN FOR UDVALGETS OVERVEJELSER

A. Indledning:

Begrebet undervisningspligt. Kredsen af forpligtede. Skolepligt.

1. Danmarks Riges grundlov af 5. juni 1953 bestemmer i § 76,

at alle børn i den undervisningspligtige alder har ret til fri undervisning i folkeskolen, og at forældre eller værger, der selv sørger for, at børnene får en undervisning, der kan stå mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen, ikke er pligtige at lade børnene undervise i folkeskolen i).

Grundloven *forudsætter* således, at der her i landet består undervisningspligt, men overlader det til den almindelige lovgivning at fastlægge undervisningspligtens indhold og varighed og at give nærmere bestemmelser om undervisningspligtens håndhævelse. Hvad grundloven selv direkte *fastslår* er alene, at undervisningspligten - efter forældrenes frie valg - skal *kunne* opfyldes enten - vederlagsfrit - i folkeskolen eller gennem en undervisning, der kan stå mål med folkeskolens.

Efter den gældende almindelige lovgivning er undervisningspligtens varighed fastsat til (normalt) 7 år, og mulighederne for at opfylde den er principielt begrænset til det alternativ, grundloven opstiller, jfr. folkeskolelovens §§ 43 og 45²⁾. Undervisningspligtens indhold *efter gældende dansk ret* er således *pligten til at deltage enten i folkeskolens undervisning eller i en undervisning, der kan stå mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen.*

Denne definition suppleres på væsentlige punkter af andre bestemmelser, herunder om folkeskolens formål, om undervisningens ind-

hold og omfang i de enkelte skoleår, om kontrollen med opfyldelsen, sanktionerne m.v. En nærmere fremstilling af de gældende regler om undervisningspligten findes i det følgende afsnit (B).

Ved overvejelser om den fremtidige undervisningspligt bør man dog efter udvalgets opfattelse ikke alene tage sit udgangspunkt i det billede, der tegnes af den i øjeblikket gældende danske lovgivning. Udvalget har derfor ladet udarbejde en oversigt dels over den historiske udvikling af undervisningspligten i Danmark (bilag 1), dels over udviklingen af undervisningspligten i en række lande inden for den sidste menneskealder (bilag 6).

Set i dette videre perspektiv frembyder »undervisningspligten« visse karakteristiske fællestræk, hvorved den begrebsmæssigt lader sig adskille fra andre former for pligtig undervisning³⁾:

a. Undervisningens primære *formål* er gennem indlæring af elementære færdigheder og kundskaber og gennem udvikling af anlæg og evner at forberede børnene til voksenthværelsen, herunder til at indtræde i arbejdslivet eller i videre uddannelse.

³⁾ Ved sådanne *andre* former tænkes der bl.a. på undervisning, der er »obligatorisk« i den forstand, at deltagelse i undervisningen er en nødvendig forudsætning for eller et nødvendigt led i en uddannelse, den pågældende frivilligt går ind i. (»Pligten« kan her hvile på enten lov-, kontrakts- eller administrative bestemmelser, og dens tilsidesættelse kan medføre mere byrdefulde virkninger for den enkelte end en manglende opfyldelse af undervisningspligten). - Også den militære *uddannelse af værnepligtige* er klart pligtsmæssig.

¹⁾ Grundlovens § 76 omtales nærmere i afsnit B. 3. (side 10ff.) og B. 7. (side 18 ff.).

²⁾ Disse bestemmelser omtales nærmere i afsnit B. 2. (side 9 ff.) og B. 3. (side 10 ff.).

- b. Undervisningen har til enhver tid et sådant efter alderstrinnet afpasset *omfang*, at den gennem hele perioden må være en hovedbeskæftigelse for børnene.
- c. Pligten strækker sig over et vist *åremål* under opvæksten afhængig af alderen.
- d. Pligten påhviler i princippet *alle børn* og er derfor typisk nærmere fastlagt i selve loven.

Undervisningspligten, som den kendes i den vestlige kulturtradition, kan herefter kort beskrives som *den almindelige, lovbestemte pligt til igennem et vist åremål under opvæksten at deltage med en væsentlig indsats i en undervisning, hvis hovedformål er at forberede børnene til voksertilværelsen.*

2. Herved er - ligesom ved den tidligere anførte definition - alene *børnene* opfattet som de af undervisningspligten »forpligtede«. Dette stemmer med i hvert fald folkeskolelovens terminologi og forekommer også nærliggende, for så vidt som det dog er børnene, hvis »handlefrihed« begrænses af kravet om tilstedeværelse og arbejdsindsats. *Ansvar*et for undervisningspligtens opfyldelse påhviler derimod i hovedsagen *forældrene* (bødeansvaret m.v.)⁴⁾. Børnene selv kan kun i begrænset omfang rammes af (disciplinære) sanktioner⁵⁾.

Forældrenes retsstilling påvirkes også i anden henseende af undervisningspligten. Efter myndighedslovens § 19⁶⁾ medfører *forældremyndigheden* »pligt til at sørge for barnets person og beføjelse til at træffe bestemmelse om dets personlige forhold«. I relation hertil kan undervisningspligten på én gang ses som en konkretisering eller uddybning af omsorgspligten og som en begrænsning af bestemmelsesretten (kompetencen).

Også andre grupper i samfundet berøres imidlertid på bindende måde af bestemmelserne om undervisningspligt. Undervisningspligten indebærer således en almindelig begrænsning i

arbejdsgiveres adgang til at beskæftige børn i den pågældende alder. Selv om reglerne herom til dels hviler på andre hensyn end hensynet til at muliggøre undervisningspligtens opfyldelse og derfor også indgår som led i en selvstændig lovgivning med et andet og bredere sigte, er der dog en sådan sammenhæng mellem disse regler og reglerne om undervisningspligten, at denne meget vel kan siges reelt også at »påhvile« den mere ubestemte kreds af arbejdsgivere, der må afstå fra at beskæftige børnene⁷⁾.

Endelig er — i hvert fald her i landet — *det offentlige* forfatningsmæssigt forpligtet til at tilbyde fri undervisning for børn i den undervisningspligtige alder.

3. Det fremhæves ofte, at vi her i landet alene har undervisningspligt, men ikke *skolepligt*. Hvad der menes hermed er vel som regel, at der ikke består nogen ubetinget pligt til at (opfylde undervisningspligten ved at) søge den offentlige eller en af det offentlige anerkendt skole. Herved adskiller forholdene i Danmark sig imidlertid ikke principielt fra en række andre landes 8).

Hvis man derimod forestiller sig, at den manglende skolepligt er ensbetydende med en ubetinget adgang til at begære sine børn udskrevet af den offentlige skole, så er denne opfattelse i hvert fald kun delvis rigtig, jfr. nærmere ndf. side 11. Adgangen er netop betinget af, at undervisningspligten opfyldes på anden måde. Sker dette ikke, er børnene »skolepligtige«, d.v.s. de har pligt til at søge folkeskolen.

Skolepligt i denne snævre betydning forekommer også, *selv om* børnene ikke længere er undervisningspligtige, jfr. folkeskolelovens § 43, stk. 3, og nærmere ndf. side 17. Skolepligten er i disse tilfælde ikke en konsekvens af undervisningspligten, men en selvstændig forpligtelse (som ved anden »obligatorisk undervisning«, jfr. note 3), omend i umiddelbar fortsættelse af undervisningspligten.

⁴⁾ Se nærmere side 15. Det stemmer hermed, når Alf Ross i Dansk Statsforfatningsret II (2. udg. 1966, side 764) definerer den i grundloven forudsatte undervisningspligt som *forældres* (eller værgers) pligt til at sørge for, at børnene gennem et vist tidsrum under deres opvækst nyder regelmæssig og fyldestgørende undervisning.

⁵⁾ Se nærmere side 16.

⁶⁾ Lov nr. 277 af 30. juni 1922 om umyndighed og værgemål.

⁷⁾ Begrænsningerne i adgangen til erhvervs-mæssig beskæftigelse omtales i afsnit B. 9. (side 21 ff.).

⁸⁾ Se nærmere bilag 6, note 1 (side 107).

B. De gældende regler om undervisningspligten

1. Hvilke børn omfattes af undervisningspligten?

Undervisningspligten omfatter principielt *alle* børn, der har *fast ophold* her i landet ¹⁾.

Det er dog ikke alle børn der omfattes af de *almindelige regler* om undervisningspligten i folkeskolelovens §§ 43-49 m.v.²⁾. For enkelte grupper er undervisningspligten reguleret gennem *særlige lovbestemmelser*³⁾. Disse bestemmelser indholdt gengives nedenfor i forbindelse med omtalen af de almindelige regler. Her skal alene nævnes, hvilke børn der omfattes af bestemmelserne:

a. *Døve* eller *blinde* børn er altid undervisningspligtige efter de særlige regler (d.v.s. i normalt 9 år, henholdsvis 10 år).

b. *Svært tunghøre, stærkt svagsynede og åndssvage* børn (samt børn, hvis tilstand ganske må ligestilles med åndssvaghed) er alene undervisningspligtige efter de særlige regler (d.v.s. i normalt 9 år, 10 år, henholdsvis 14 år), *for så vidt de ikke kan følge folkeskolens specialundervisning*. Om de nærmere afgrænsningskriterier og om fremgangsmåden i de enkelte tilfælde henvises til socialministeriets cirkulære nr. 245 af 8. december 1959 om forsorgen for åndssvage og andre særlig svagtbegavede, af-

1) For Færøernes og Grønlands vedkommende er undervisningspligten reguleret ved lov nr. 177 af 30. marts 1962 om folkeskolen på Færøerne (særligt §§ 23-29) og ved lov nr. 152 af 10. maj 1967 om skolevæsenet i Grønland (særligt §§ 26-31). Disse bestemmelser svarer nu i alt væsentligt til de her i landet gældende og vil derfor ikke blive nærmere omtalt i det følgende.

²⁾ Lovbekendtgørelse nr. 279 af 8. juli 1966.

³⁾ Lov nr. 21 af 27. januar 1950 om foranstaltninger vedrørende døve og tunghøre, kap. II, særligt §§ 3 og 7. - Lov nr. 117 af 11. maj 1956 om foranstaltninger vedrørende blinde og stærkt svagsynede, kap. III, særligt § 5. - Lov nr. 192 af 5. juni 1959 om forsorgen for åndssvage og andre særlig svagtbegavede, kap. III, særligt § 9.

snit V, B, 1. samt til undervisningsministeriets cirkulærer nr. 189 af 4. august 1961 om specialundervisning af svagtseende børn, § 7, nr. 190 af s.d. om specialundervisning af tunghøre børn, § 7, og nr. 191 af s.d. om specialundervisning af svagtbegavede, § 7.

c. Om undervisning af børn med *psykiske lidelser* (der ikke kan ligestilles med åndssvaghed) er der ikke givet særlige lovregler. Sådanne børn er derfor principielt omfattet af de almindelige bestemmelser om undervisningspligt. Nogle undervises på statshospitalerne ved folkeskolens foranstaltning, andre på særlige skoler eller på skole- eller behandlingshjem under børne- og ungdomsforsorgen ⁴⁾.

d. Børn, der i øvrigt er langvarigt eller kronisk syge eller invaliderede, er ligeledes omfattet af de almindelige bestemmelser om undervisningspligt. Om undervisningen af disse børn er der givet særlige regler i folkeskolelovens § 51a og undervisningsministeriets cirkulære nr. 19 af 4. februar 1965 om undervisning af syge og invaliderede børn. Disse bestemmelser er i praksis også anvendt over for enkelte børn med psykiske lidelser.

2. Undervisningspligtens varighed.

a. Efter folkeskolelovens § 43, stk. 1, indtræder undervisningspligten *ved skoleårets begyndelse* for de børn, der på dette tidspunkt *er fyldt 7 år* og ophører *med udgangen af skole-*

⁴⁾ Indenrigsministeren har den 29. november 1965 nedsat et udvalg med den opgave at foretage en samlet planlægning af de foranstaltninger, som bør tilvejebringes for børn og unge, der har behov for psykiatrisk og/eller psykologisk bistand, med særligt henblik på at koordinere de igangværende bestræbelser inden for det børne- og ungdomspsykiatriske område. Udvalget omfatter repræsentanter for undervisnings-, social- og familieministerierne, sundhedsstyrelsen, Københavns kommune og direktoratet for statshospitalerne.

året for de børn, der på dette tidspunkt *er fyldt 14 år*. Skoleåret begynder nu overalt den 1. august og slutter den 31. juli, jfr. folkeskolelovens § 9, idet den ministeren ved denne bestemmelse tillagte adgang til at tillade, at skoleåret begynder til et andet tidspunkt, ikke har været benyttet gennem en årrække.

Fra hovedreglen om, at undervisningspligten varer fra nærmeste 1. august efter det fyldte 7. år til nærmeste 31. juli efter det fyldte 14. år, gør loven en enkelt undtagelse. Efter § 43, stk. 2, skal et barn, der fylder 7 år i skoleårets første 6 måneder optages i hovedskolen, når dette forlanges af forældrene (den, til hvis husstand barnet hører) inden indskrivningsfristens udløb, og barnet stilles da med hensyn til undervisningspligtens indtræden og ophør, som om det var fyldt 7 år før skoleårets begyndelse. Undervisningspligten varer med andre ord for disse børns vedkommende fra den nærmeste 1. august, efter de *er fyldt 6 ½ år*, til den nærmeste 31. juli, efter de *er fyldt 13 ½ år*. Der har været rejst tvivl om, hvorvidt denne bestemmelse om undervisningspligtens ophør inden det fyldte 14. år forudsætter, at det pågældende barn har gået fulde 7 år i skole, og dette spørgsmål er besvaret bekræftende i bekendtgørelse nr. 235 af 20. juli 1964 om understøttelse til elever på private efterskoler § 1, stk. 2.

Børn, der med skolemyndighedernes tilladelse optages i skolens 1. klasse, *inden de fylder 6½ år*, er i overensstemmelse med lovens hovedregel undervisningspligtige indtil udgangen af det skoleår, i hvilket de fylder 14 år, altså efter normalt 8 års skolegang. Undervisningspligten varer dog også for deres vedkommende formelt kun 7 år, idet de ikke er undervisningspligtige i deres første skoleår ⁵⁾).

Reglerne om undervisningspligtens indtræden og ophør er indispensable. De praktiske konsekvenser heraf er navnlig følgende:

Der er ingen mulighed for efter barnets fyldte 7. år at *udskyde* undervisningspligtens indtræden til et senere skoleår. Efter praksis tillades det imidlertid ganske undtagelsesvis, at *skolegangen udsættes* for børn, der åndeligt eller legemligt er så sent udviklede, at de ikke vil have udbytte af skolegangen. Dette sker da i reglen på vilkår, at barnet i ventetiden optages

⁵⁾ Om optagelse af børn under 6½ år er der givet nærmere retningslinier i undervisningsministeriets cirkulære nr. 137 af 13. juli 1964 om forskellige spørgsmål i forbindelse med optagelse i og udskrivning af folkeskolen, afsnit II.

i en børnehave eller på anden måde forberedes til skolegangen.

Omvendt er der efter loven heller ikke mulighed for i det enkelte tilfælde at *forlænge* undervisningspligten ud over det fyldte 14. år, selv om den pågældende - f.eks. på grund af skolegangens udsættelse, langvarig sygdom eller udenlandsrejse - ikke har gået fulde 7 år i skole, eller selv om hun eller han på grund af oversidning ikke har nået 7. klasse eller klassetrin. Erfaringerne synes imidlertid at vise, at udskrivning fra 6. eller tidligere klassetrin nu kun forekommer yderst sjældent.

b. Efter døvelovens § 7 og blindelovens § 5 *indtræder* »den skolepligtige alder« ved skoleårets begyndelse i det kalenderår, barnet fylder 7 år - hvilket for børn født i månederne august - december vil sige et år tidligere end efter folkeskoleloven. - Efter åndssvageovens § 9 indtræder »undervisnings- og oplæringspligten« derimod efter de til enhver tid i folkeskoleloven fastsatte bestemmelser.

Undervisningspligten *varer* efter døveloven »normalt 9 år« og efter blindeloven »normalt 10 år« og i særlige tilfælde 11 år (nemlig til det fyldte 18. år, svarende til tidspunktet for forældremyndighedens ophør). I tilfælde, hvor barnets handicap først indtræder eller konstateres i en senere alder, men dog inden dets fyldte 16., henholdsvis 17. år, fastsættes tidspunktet for undervisningspligtens ophør individuelt, dog således at »skoletiden« ikke overstiger 9. henholdsvis 10 år. - Undervisningspligten efter åndssvageoven vedvarer normalt til det fyldte 21. år, men kan i særlige tilfælde ophæves tidligere, dog ikke før det fyldte 14. år (folkeskolelovens grænse), jfr. nærmere socialministeriets cirkulære nr. 245 af 8. december 1959, afsnit V, B, 2.

3. Undervisningspligtens indhold.

a. Efter grundlovens § 76 skal undervisningspligten frit kunne opfyldes *enten* i folkeskolen *eller* ved en undervisning, der *»står mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen«*.

Folkeskoleloven åbner ikke *andre* muligheder for undervisningspligtens opfyldelse, men fastslår tværtimod i § 45, stk. 1, at »ethvert undervisningspligtigt barn, der ikke på anden måde får en undervisning, der kan stå mål med, hvad der almindeligt kræves i folkeskolen«, har

pligt til at søge denne. Hvad der nærmere ligger i grundlovens - af folkeskoleloven selv anvendte - udtryk, uddybes derimod ikke. Bestemmelserne i lovens § 45, stk. 2 og 3, giver kun et foreløbigt og ufuldstændigt svar på dette spørgsmål:

Efter § 45, stk. 2, kan et barn ikke (af vedkommende skolemyndighed) foruds indskrevet i folkeskolen, dersom forældrene⁶⁾ enten erklærer selv at ville sørge for dets undervisning eller har indmeldt barnet i en »anerkendt privatskole«. Denne bestemmelse, som for så vidt angår »hjemmeundervisning« suppleres af friskolelovens § 12⁷⁾ og for så vidt angår privatskolerne af § 45, stk. 3, jfr. nedenfor, er imidlertid kun en »procedure-regel«, der opstiller en *formodning* for, at undervisningspligten vil blive opfyldt gennem den anmeldte undervisningsform — en formodning, som det da er forældrenes (privatskolernes) sag senere at godtgøre rigtigheden af. Selve erklæringen eller indmeldelsen er med andre ord ikke endeligt frigørende.

»Anerkendte privatskoler«, hvori indmeldelse kan ske, er efter § 45, stk. 3:

- a. tilskudsberettigede friskoler;
- b. andre skoler, for så vidt de »anerkes« af skoledirektionen, i købstæderne af byrådet; samt
- c. eksamensberettigede realskoler.

Det er imidlertid klart, at denne opregning ikke kan være udtømmende. Følgende skoler må tilføjes:

- d. ikke-tilskudsberettigede friskoler⁸⁾;
- e. private øvelsesskoler (for så vidt de ikke som eksamensberettigede realskoler hører under c);
- f. statsøvelsesskoler;
- g. private gymnasieskoler (hvoraf flertallet har hovedskoleafdelinger); samt
- h. kommunale gymnasieskoler (hvoraf enkelte har hovedskoleafdelinger).

En fortolkning af grundlovens § 76, 2. punktum, jfr. folkeskolelovens § 45, stk. 2, synes herefter nødvendig, ikke blot til klarlæggelse af 1) hvilke krav der efter den *gældende* ordning stilles til undervisningen i friskoler og til hjemmeundervisning af undervisningspligtige børn, men også for en stillingtagen til 2) hvilke yderligere skole- eller undervisningsformer der med en *udvidelse* af undervisningspligten i hvert fald

må anerkendes som berettigede til at modtage undervisningspligtige elever.

Ordene »undervisning, der kan stå mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen« giver umiddelbart anledning til tvivl på flere punkter.

Udtrykket hidrører fra lov af 2. maj 1855 § 1⁹⁾, der først blev endeligt ophævet i 1937, og det var denne lovs ordning af skolefrihedsspørgsmålet, der dannede den aktuelle baggrund og forbeholdet for den tilsvarende bestemmelse i grundloven af 1915, § 83¹⁰⁾. Efter 1855-loven var undervisningspligten fyldtgjort for privat underviste børn, såfremt de ved halvårlige prøver fandtes at »besidde samme grad af kundskab og færdighed i de foreskrevne undervisningsgenstande, som børn af samme alder i gennemsnit opnår i skolen«.

Det fremgår heraf, at alene undervisningens *resultater* er afgørende for undervisningspligtens opfyldelse, derimod ikke de former eller metoder, der benyttes, eller de lærerkræfter, der anvendes. På den anden side må undervisningen omfatte *alle folkeskolens fag*, hvilket da også er klart forudsat i friskolelovens § 5¹¹⁾, og fagene må indgå i undervisningen senest *fra det skoleår*, hvor det kræves i folkeskolen¹²⁾.

Hvilke krav der må stilles inden for de enkelte fag, er straks mere tvivlsomt. Dette hænger sam-

⁶⁾ Efter loven: den, til hvis husstand barnet hører. Bor barnet ikke hos forældremyndighedens **indehaver(e)**, kræves dog dennes (disses) tilslutning.

⁷⁾ Lovbekendtgørelse nr. 161 af 9. april 1963, § 12. Herefter skal der indgives skriftlig anmeldelse til skolekommissionen - i København skoledirektionen - indeholdende oplysning om børnenes navne og fødselsdata, om stedet for undervisningen og om, hvem der skal forestå den.

⁸⁾ Efter friskolelovens § 1, stk. 1, er friskoler private skoler, der underviser deres elever gennem hele den undervisningspligtige alder, og som giver *en undervisning, der står mål med, hvad der almindeligt kræves i folkeskolen*, men som ikke forbereder til nogen statskontrolleret eksamen eller er øvelsesskole ved seminarier. Oprettelse af en friskole kræver ingen anerkendelse, men alene en »anmeldelse« for skolekommissionen, i København for skoledirektionen, jfr. lovens § 2, stk. 1. Det er altså ikke nogen betingelse for at opnå status som friskole, at skolen opfylder de særlige tilskudsbeta-linger i lovens § 6 (elevtal m.v.).

⁹⁾ Denne bestemmelse er nærmere omtalt i bilag 1, side 65 og side 68.

¹⁰⁾ Jfr. bilag 1, side 67.

¹¹⁾ Se om denne bestemmelse afsnit 4. c, side 14.

¹²⁾ Dette er forudsat i friskolelovens § 1, stk. 3, der tillader henvisning af eleverne til en anden friskole i det 7. skoleår af hensyn til undervisning i tysk og matematik (folkeskolelovens § 17, stk. 4).

men med, at kravene opfyldelse forudsættes konstateret ved regelmæssige (nu årlige) prøver, og ikke først ved undervisningspligtens ophør. For folkeskolens vedkommende er imidlertid kun *fagrækken* i de enkelte skoleår fastlagt i selve loven, der overlader det til de enkelte kommuner at fastsætte fagenes nærmere indhold og omfang og de »mål, hvortil der bør nås« fra år til år, jfr. folkeskolelovens § 8. De i undervisningsvejledningen¹³⁾ opstillede mål for folkeskolens fag kræves således først opfyldt ved undervisningspligtens ophør, jfr. undervisningsministeriets cirkulære af 8. april 1960 om målet for folkeskolens undervisning.

Der kan ikke stilles krav om, at undervisningen for at stå mål med folkeskolens skal omfatte et bestemt dagligt, ugentligt eller årligt *timetal* eller et bestemt antal dage eller uger om året. Den private undervisning er således frit stillet i denne henseende. Heri ligger naturligvis ikke, at undervisningspligten for børn, der undervises i friskoler eller i hjemmet, ikke kan manifestere sig i et fastlagt tidsskema, som det er tilfældet for de offentlige skolars vedkommende. Friskolelovens bestemmelser om kontrollen med skoleforsømmelser (jfr. afsnit 4. b., side 14) forudsætter tværtimod, at dette er tilfældet for de private skolars vedkommende.

1855-loven krævede, at de privat underviste børn hver for sig nåede frem til, hvad børn *gennemsnitligt* opnår i den offentlige skole. Dette krav lader sig selvsagt ikke opretholde under en moderne skoleordning. Hvad man højst kan forlange af den private skole i denne henseende, er, at den fører børnene frem til, hvad de hver *ud fra deres individuelle forudsætninger* ville have opnået, hvis de havde fulgt undervisningen i folkeskolen.

Spørgsmålet om, hvilke af folkeskolens *afdelinger* der udgør sammenligningsgrundlaget, må ses i sammenhæng hermed. Folkeskoleloven af 1937 henførte udtrykkeligt eksamensmellemskolen under »folkeskolen« begreb, men fastslog samtidig (i den foran omtalte § 45, stk. 3), at undervisningspligten kunne opfyldes såvel i friskoler som i private (mellem- og) realskoler. Under den nuværende skoleordning har spørgsmålet mindre interesse, men det får fornyet aktualitet i forbindelse med en udvidelse af undervisningspligten. Hvis 1937-lovens princip skal følges, er der næppe tvivl om, at alle skole- eller undervisningsformer, der enten modsvarer den ene *eller* den anden af folkeskolens afdelinger *eller* kombinationer heraf, må anerkendes som ligeberettigede med folkeskolen. Det kan med andre ord ikke forlanges, at de enkelte private skoler hver for sig kan tilbyde *alle* folkeskolens undervisningsmuligheder.

Der kan næppe heller på grundloven støttes noget krav om, at skolerne (privatundervisningen) hver for sig kan føre sine elever frem til de af-

sluttende, statskontrollerede *prøver eller eksaminer*, der kendes inden for folkeskolen. Undervisningens resultater lader sig fastslå på anden måde end i disse prøvers former. Noget andet er, at lovgivningen ikke kan være afskåret fra at gøre statens *tilskud* til skolerne afhængigt af, om de tilbyder eleverne prøveforberedende undervisning. Grundloven indeholder jo intet krav om vederlagsfri undervisning uden for folkeskolen.

Spørgsmålet om, hvorvidt de private skoler skal tilbyde eleverne undervisning (kursus) af en vis sammenhængende mindste *varighed*, må ses under samme synsvinkel. Grundloven er formentlig til hinder for, at der - som betingelse for undervisningspligtens opfyldelse - stilles krav til skolerne om en bestemt varighed af undervisningen (kursuslængde), men der er intet i vejen for, at loven gør tilskuddet til skolerne og statsstøtten til deres elever afhængig af, at den tilbudte undervisning har en vis varighed. For friskolernes vedkommende er statstilskuddet således betinget af, at undervisningen som hovedregel er 7-årig, jfr. friskolelovens § 1 og § 6¹⁴⁾.

Om den private undervisning skal tilstræbe folkeskolens *almindelige formål*, således som dette er angivet i folkeskolelovens § 1, stk. 2, er af overvejende teoretisk interesse, for så vidt som denne bestemmelse er holdt i så almindelige vendinger, at den næppe kan give anledning til megen uenighed.

Større interesse knytter der sig til bestemmelsen i folkeskolelovens § 15 (og § 37), hvorefter der i alle klasser bør lægges mest mulig vægt på elevernes *opøvelse til selvvirksomhed*. Denne hovedretningslinie for den pædagogiske virksomhed i folkeskolen må formentlig også gælde den private undervisning, uden at den derved griber ind i metodefriheden. Resultaterne af undervisningen kan måles ikke blot på opnåede kundskaber og færdigheder inden for de enkelte fag.

Sammenfattende kan det siges, at undervisningspligten principielt kan opfyldes *uden for folkeskolen*, hvis undervisningen - hvorledes den end pædagogisk og tidsmæssigt lægges til rette - år for år og i alle folkeskolens fag fører de enkelte børn frem til, hvad de ud fra deres individuelle forudsætninger antagelig ville have opnået, hvis de havde søgt den offentlige skole. Dette er så at sige minimumskravet og samtidig efter grundloven et maksimum for, hvad der kan forlanges af forældre eller skoler, der ikke ønsker offentlig anerkendelse eller subsi-

¹³⁾ Betænkning nr. 253. 1960 (»Den blå betænkning«).

¹⁴⁾ Se herved note 8, side 11, hvor det siges, at de særlige tilskudsbetingelser ikke kræves opfyldt for at opnå status som friskole. Derimod er friskole-status (7-årig folkeskoleundervisning) en betingelse for statstilskud.

dier. Kravene kan derimod forøges eller præciseres *dels* af det offentlige over for skolerne (som vilkår for statsstøtte) *dels* af skolerne over for eleverne (som betingelse for at deltage i undervisningen).

b. For børn i *folkeskolen* bestemmes undervisningspligtens indhold ganske enkelt af den for vedkommende kommune (eller skole) stadfæstede *undervisningsplan* (folkeskolelovens § 8, jfr. § 33, stk. 2). Herfra gælder dog en vigtig undtagelse, der naturligvis også »virker tilbage« på den private undervisning. Efter lovens § 52 kan børnene under visse forudsætninger forlan-

ges fritaget for undervisning i faget kristendomskundskab. (Endvidere kan der efter lovens § 54 indrømmes en begrænset fritagelse for skolegang af religiøse grunde).

Undervisningsplanens fastlæggelse af den pligtige undervisnings indhold og omfang begrænses af rammebestemmelserne i lovens §§ 16 og 17, stk. 2-6 (jfr. for Københavns kommunes vedkommende § 35). Disse bestemmelser indhold kan i skematisk form gengives således (til sammenligning er indføjet det ugentlige timetal efter undervisningsvejledningens normaltimesteplan og for de frivillige 8.-10. skoleår):

Tabel 1. Ugentligt timetal og fag i folkeskolen.

	Ugentligt timetal (ved 6 dage ugentlig)				Fagrækken ¹⁶⁾
	Min.		Norm.	Max.	
	40 uger	39 uger ¹⁵⁾			
1. skoleår	18	18	18	24	1.-5. skoleår: (dog først alle fag i 4. skoleår)
2. «	18	19	24	24	Dansk, skrivning, regning, kristendomskundskab, historie, geografi, biologi, legemsøvelser, sang, formning og håndgerning (pi.)
3. «	18	19	27	30	
4. «	18	19	30	30	
5. «	30	30/31	30	36	
6. skoleår	30	31/32	33	36	6. skoleår (desuden): Naturlære, sløjd (dr.) husgerning (pi.) 1. fremmedsprog
7. skoleår	30	32/31	33	36	7. skoleår (desuden): 2. fremmedsprog (valgfrit) matematik (valgfrit)
8.-10. klasse . . .	24	25	34	36	
1.-3. real	30	31	34	36	

¹⁵⁾ I 5.-7. skoleår: enten 30+31+32 eller 30+32+31 eller 31+31+31.

¹⁶⁾ Supplerende emner: 1.-7. skoleår: Færdighedslære. 6. skoleår: Norsk, svensk, samfundslære, verdenshistorie, gymnasiik og idræt (svømning), sundhedslære (m. alkohollære). 7. skoleår: Familiekundskab, erhvervsorientering.

c. Den særlige undervisningspligt for *døve* (eller svært tunghøre) børn og for *blinde* (eller stærkt svagsynede) børn går som hovedregel ud på at modtage undervisning på en af de af staten drevne kostskoler eller andre særlige skoler (døvelovens § 5, stk. 4, og blindelovens § 5, stk. 1). Skoleundervisningen kan dog bortfalde, hvis socialministeren efter forhandling med vedkommende nævn skønner, at der »ved hjemmeundervisning på tilfredsstillende måde sørges for barnets undervisning« (døvelovens § 7, stk. 2 og blindelovens § 5, stk. 5)¹⁷⁾.

Undervisning- og oplæringspligten for *ånds-*

svage (og andre særlig svagt begavede) børn og unge anses for opfyldt, når forsorgens anvisninger herom følges, jfr. nærmere socialministeriets cirkulære nr. 45 af 8. december 1959, afsnit V, B, 3. Pligten kan endvidere opfyldes ved, at der ved hjemmeundervisning eller på anden måde sørges for pågældendes undervisning, oplæring og almindelige udvik-

¹⁷⁾ Blindeloven formulerer fritagelsesbetingelsen lidt anderledes: »ved hjemmeundervisning eller på anden måde sørges for barnets undervisning og almindelige udvikling, således at de trufne foranstaltninger ikke strider mod barnets tarv«.

ling, såfremt dette ikke strider mod pågældendes tarv (åndssvageovens § 9, stk. 3—4).

4. Kontrollen med undervisningspligtens opfyldelse.

Kontrollen med undervisningspligtens opfyldelse omfatter *dels* en kontrol med, at børn (hvis forældre ikke har afgivet erklæring om hjemmeundervisning) indskrives i folkeskolen eller indmeldes i en privat skole og derefter følger skoleundervisningen regelmæssigt, *dels* et tilsyn med, at undervisningen - skoleundervisningen såvel som hjemmeundervisningen - opfylder folkeskolelovens krav (henholdsvis står mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen). Den udøves imidlertid på forskellig måde og af forskellige myndigheder, alt efter, om der er tale om undervisning i folkeskolen, undervisning i private skoler eller hjemmeundervisning.

a. Om *indskrivning (indmeldelse) i skolerne* findes hovedreglerne i folkeskolelovens § 42, stk. 2, § 45, stk. 2 og § 46, stk. 1. Herefter skal forældrene lade deres børn indskrive i folkeskolen (inden den herfor fastsatte frist)¹⁸⁾, medmindre de indmelder barnet i en anerkendt privatskole eller anmelder (»erklærer«) selv at ville sørge for dets undervisning. Har forældrene ved begyndelsen af skoleåret efter barnets fyldte 7. år endnu ikke foretaget et af de nævnte skridt, indskrives det i folkeskolen ved myndighedernes foranstaltning. Kontrollen med, at alle undervisningspligtige børn i kommunen herefter er enten indskrevet eller indmeldt i en skole eller anmeldt at skulle undervises hjemme, påhviler skolekommissionen (i København skoledirektionen), jfr. skoletilsynslovens § 5, stk. 1, og § 11 nr. 1 (§ 45, stk. 1)¹⁹⁾. Grundlaget for denne kontrol er folkeregistrets oplysninger samt de fra private skoler modtagne årlige fortegninger over disses elever.

Om kontrollen med undervisning af børn af »omrejsende personer«, herunder sådanne der ikke har noget fast hjemsted, er der givet særlige regler i folkeskolelovens § 58.

Om kontrollen med, at børn, der udskrives

¹⁸⁾ Overholdelse af indskrivningsfristen har kun direkte betydning for optagelse af børn, der ved skoleårets begyndelse endnu ikke vil være undervisningspligtige (f.ex. i børnehaveklasser) jfr. nedenfor afsnit 5. a. (side 15).

¹⁹⁾ Lovbekendtgørelse nr. 73 af 22. februar 1962 om det kommunale skolevæsens styrelse og tilsyn.

eller udmeldes af en skole, vedblivende sikres undervisning, findes reglerne i lovens § 49.

b. *Kontrollen med skolegangen* påhviler for folkeskolens vedkommende skolekommissionen eller skolenævnet (ved skoler, hvor et sådant er valgt), jfr. skoletilsynslovens § 5, stk. 2, og § 12 nr. 1 (§ 48, stk. 1). For friskolernes vedkommende indgår kontrollen som led i det stedlige offentlige tilsyn, se nærmere nedenfor under c.

Skolen (lærerne) fører forsømmelseslister, der forelægges tilsynsmyndighederne hver anden måned, jfr. folkeskolelovens § 47, stk. 1, og § 48, stk. 1, henholdsvis »når det ønskes«, jfr. friskolelovens § 4, stk. 3.

c. *Tilsynet med undervisningen i folkeskolen* udøves foruden af skolekommissionen henholdsvis skolenævnet, jfr. skoletilsynslovens § 6, stk. 1, og § 12 nr. 2, af de overordnede tilsynsmyndigheder (amtsskoleledelse eller undervisningsministeriet), i første række gennem stadfæstelse af undervisningsplanen, jfr. folkeskolelovens § 8, stk. 3.

For *friskolernes* vedkommende udøves overtilsynet på tilsvarende måde af undervisningsministeriet, over for hvilket det ved en årlig indberetning skal godtgøres, at undervisningen står mål med, hvad der almindeligt kræves i folkeskolen, jfr. friskolelovens § 2, stk. 3.

Herudover er friskolerne undergivet et stedligt offentligt tilsyn, der imidlertid - foruden skoleforsømmelserne og skolens sundhedsforhold — *kun omfatter børnenes standpunkt i skriftlig og mundtlig dansk samt skrivning og regning*, jfr. friskolelovens § 4, stk. 1. Dette tilsyn udøves af skolekommissionen eller et af dens medlemmer (i København af skoledirektionen, skoledirektøren eller en af viceskoleledere), jfr. lovens § 3, stk. 1. Under visse nærmere betingelser, der i hovedsagen går ud på, at en skolekreds eller repræsentativ forældrekræds har indflydelse på skolens ledelse, kan skolen imidlertid vælge en såkaldt »egen« tilsynsførende, der dog skal godkendes af undervisningsministeren, til at udøve det offentlige tilsyn, jfr. friskolelovens § 3, stk. 2-4.

Tilsynet med friskolens virksomhed i øvrigt og ansvaret for, at der i alle folkeskolens fag gives en undervisning, der kan stå mål med, hvad der almindeligt kræves i folkeskolen, påhviler derimod skolens skolekreds, der selv træffer beslutning om, på hvilken måde tilsynet hermed skal udøves, jfr. friskolelovens § 5.

Tilsynet med *hjemmeundervisning* føres af skolekommissionen (i København skoledirektionen) og omfatter ligesom ved friskolerne kun børnenes standpunkt i dansk, skrivning og regning, jfr. nærmere friskolelovens § 13, stk. 1. Når skoledirektionen, i købstæderne skolekommissionen, skønner, at undervisningen er forsvarelig, kan den fritage hjemmeunderviste børn for dette tilsyn, jfr. friskolelovens § 13, stk. 3, og skoletilsynslovens § 5, stk. 3.

Om baggrunden for reglerne om tilsyn med friskoler og hjemmeundervisning henvises til bilag 1, afsnit 6. b (side 68).

d. Opfyldelsen af den særlige undervisningspligt for *døve, blinde m.fl.* er sikret gennem regler om *indberetning* til forsorgen, jfr. nærmere døveovens § 4, blindelovens § 3 og åndssvageovens § 7 (samt socialministeriets bekendtgørelse af 8. december 1959 om indberetningspligt vedrørende åndssvage og andre særlig svagtbegavede).

5. Sanktionerne.

Over for manglende eller mangelfuld opfyldelse af undervisningspligten kan der fra det offentliges side reageres på forskellig måde.

a. Undladelse af at anmelde sit barn til *indskrivning* i folkeskolen (eller til privat undervisning) inden indskrivningsfristens udløb, jfr. foran afsnit 4. a., kan ikke i sig selv medføre retlige reaktioner mod forældrene²⁰). Folkeskoleloven forudsætter, at indskrivning i så fald sker ved myndighedernes foranstaltning senest ved undervisningspligtens indtræden den 1. august (§ 46, stk. 1). Sker dette undtagelsesvis ikke, er der dog næppe tvivl om, at forældrene har pligt til at underrette skolemyndighederne (i praksis gennem den skole, til hvis distrikt barnet hører) om, at barnet er undervisningspligtigt (og ønskes optaget i skolen). At undladelse heraf må betragtes som skoleforsømmelse, jfr. herom nedenfor under b, fremgår ikke direkte af loven, men synes forudsat i § 49, der omhandler flyttetilfældene (efter første ind-

²⁰) Når der her og i det følgende tales om *forældrene* som de for barnets undervisning ansvarlige, er dette ikke i alle tilfælde korrekt. Ansvaret påhviler efter folkeskolelovens § 44 »den, til hvis husstand barnet hører«. Baggrunden herfor er de tidligere bestemmelser i lov af 29. marts 1904 § 1, hvorefter ansvar for påhvilede »forældre, værgere eller husbonder«.

skrivning). Efter denne bestemmelse medfører manglende anmeldelse til skolekommissionen i den kommune, hvortil flytning er sket, at barnet »opføres på forsømmelseslisterne fra 8. dagen efter dets udmeldelse af den tidligere skole at regne«.

b. Efter barnets optagelse i *folkeskolen* har forældrene pligt til at lade deres børn møde i skolen til de fastsatte tider og til, selv om der foreligger »lovlig«, d.v.s. tvingende grund til udeblivelse, at underrette skolen skriftligt herom (§ 47, stk. 3). Undladelse heraf kan som *skoleforsømmelse* medføre følgende reaktioner efter skolekommissionens, henholdsvis skolenævnets²¹) beslutning (jfr. nærmere § 48, stk. 2-4):

1°: *Indkaldelse* til møde for skolekommissionen/skolenævnet²²) og - i forbindelse med mødet - enten:

2°: *Påtale* (advarsel), eller:

3°: *Bøde* (mulkt), normalt 1 kr. for hvert barn for hver forsømt dag, i gentagelsestilfælde (d.v.s. efter ny indkaldelse i anledning af nye forsømmelser) dog indtil 3 kr.²³). Bøde ikendes altid, dersom forældrene undlader at give møde uden at anmelde lovligt forfald, og det må antages, at forældrene da ikke kan indkaldes til et nyt møde i anledning af samme forsømmelser. Bøderne tilfalder kommunekassen og kan (ved kommunalbestyrelsens foranstaltning, jfr. skoletilsynslovens § 5, stk. 2, og § 12, nr. 1) *inddrives* ved udpantning eller om fornødent *afsones* (efter reglerne i straffelovens § 55)²⁴).

Skyldes forsømmelserne, at barnet i *skoletiden* har været anvendt til erhvervsmæssigt arbejde (d.v.s. arbejde mod vederlag uden for barnets hjem, jfr. § 57, stk. 3), kan skolemyn-

²¹) Trods folkeskolelovens formulering (»i København skolenævnet«) er det også uden for København et eventuelt skolenævn, der varetager de her nævnte opgaver, jfr. skoletilsynslovens § 12, nr. 1.

²²) Indkaldelse skal ske inden 8 dage, efter at skolekommissionen/skolenævnet er blevet bekendt med forsømmelserne, men mødet kan naturligvis finde sted senere. Loven bestemmer intet om varsel. Det kan og må efter omstændighederne være relativt kort.

²³) Disse satser har været gældende siden 1. april 1938. Før dette tidspunkt var satserne 12 øre pr. dag, stigende i løbet af 4 måneder til 1 kr. daglig, jfr. lov af 29. marts 1904 § 2.

²⁴) Lovbekendtgørelse nr. 347 af 15. august 1967.

dighederne foranledige, at der rejses tiltale mod vedkommende *arbejdsgiver* for overtrædelse af medhjælperlovens § 19, der efter samme lovs § 37 kan straffes med bøde²⁵).

Skolekommissionen/skolenævnet kan endvidere - selv om denne mulighed ikke nævnes i folkeskolelovens § 48 - beslutte at underrette børne- og ungdomsværnet med henblik på tilbud om *familievejledning* eller iværksættelse af *hjelpeforanstaltninger* i henhold til børneforsorsloven²⁶). I de alvorligste tilfælde vil der da kunne blive tale om, at barnet anbringes uden for hjemmet uden forældrenes samtykke 27).

Skolekommissionens/skolenævnets beslutninger om at indkalde forældrene og om tildeling af advarsel eller ikendelse af bøder er endelige og kan ikke indbringes for højere myndighed, jfr. folkeskolelovens § 48, stk. 5, eller for domstolene (medmindre der rejses tvivl om afgørelsens lovlighed). Kommunalbestyrelsen skal dog hvert kvartal orienteres om afgørelserne og kan på dette grundlag pålægge de nævnte myndigheder at ændre deres praksis.

Skoleforsømmelser kan endelig give anled-

²⁵) Efter medhjælperlovens - lov nr. 156 af 31. maj 1961 - § 19, stk. 1, må en medhjælper under 15 år ikke anvendes til arbejde, der vil indvirke skadeligt på hans skolegang eller konfirmationsundervisning. Loven omfatter kun medhjælpere ved landbrugsarbejde eller husligt arbejde. Om beskæftigelse som medhjælper inden for en række andre erhvervsområder gælder arbejderbeskyttelseslovene (nr. 226 og 227) af 11. juni 1954, hvorefter anvendelse af børn under 14 år til erhvervsmæssigt arbejde som hovedregel er forbudt. Om overtrædelse af disse bestemmelser har skolekommissionen/skolenævnet anmeldelsespligt til arbejdstilsynet, jfr. § 58, stk. 1, henholdsvis § 25, i de nævnte love. - Der henvises i øvrigt til afsnit 9 nedenfor (side 21).

²⁶) Lov nr. 193 af 4. juni 1964 om børne- og ungdomsforsorg, kap. 3-7. Efter lovens § 21 kan skolemyndighederne efter omstændighederne være *forpligtet* til at underrette børne- og ungdomsværnet.

²⁷) Den *tidligere* børneforsorslov (nr. 170 af 31. maj 1961) indeholdt i § 60, stk. 2, en særlig bestemmelse om tidsbegrænset fjernelse fra hjemmet i tilfælde af skulkeri. Ophævelsen af denne bestemmelse betyder ikke, at skoleforsømmelser som symptom på tilpasningsvanskeligheder i forhold til skolen eller mangler ved det hjemlige miljø ikke vil kunne give anledning til børneværnsforanstaltninger, jfr. socialministeriets cirkulære af 10. oktober 1966 om børne- og ungdomsværnenes virksomhed, pkt. 120.

ning til disciplinære reaktioner over for *barnet selv*, f.eks. eftersidning. Efter den i medfør af folkeskolelovens § 28 udfærdigede bekendtgørelse af 14. juni 1967²⁸) om fremme af god orden i skolerne, § 7, er sådanne sanktioner dog betinget af forældrenes samtykke. Dette gælder også, hvor forsømmelserne alene består i, at barnet møder for sent i skolen eller i øvrigt udebliver fra enkelte timer. Om baggrunden for disse bestemmelser henvises til undervisningsministeriets cirkulære af 14. juni 1967 om forholdsregler til fremme af god orden i skolerne.

For *friskolernes* vedkommende er adgangen til at reagere over for skoleforsømmelser stærkt begrænset. Efter friskolelovens § 4, stk. 3, kan den tilsynsførende (skolekommissionen eller den valgte tilsynsførende, jfr. foran afsnit 4. c), hvis forsømmelserne giver grund til påtale, indkalde forældrene til et møde, hvor de skal afgive forklaring om grunden til forsømmelserne; i dette møde deltager skolens styrelse samt skolens leder. Der er ikke hjemmel til at idømme forældrene skolemulkt, men skolens styrelse vil naturligvis kunne beslutte at udelukke de pågældende børn fra skolens undervisning med den virkning, at de må indskrives i en anden skole.

Den tilsynsførende har endvidere ret og kan efter omstændighederne have pligt til at underrette børne- og ungdomsværnet eller andre myndigheder om forholdet.

c. En manglende opfyldelse af undervisningspligten kan også bero på, at *undervisningen* ikke fyldestgør de krav, der stilles til den i loven eller undervisningsplanen.

For *folkeskolens* vedkommende er der ikke givet særlige bestemmelser om reaktionsmuligheder i sådanne tilfælde, jfr. derimod om *skoleplanens* manglende overholdelse eller overensstemmelse med loven folkeskolelovens § 7, stk. 2, der giver hjemmel for at tilbageholde statens tilskud til vedkommende kommune. Over for manglende efterlevelse af en godkendt undervisningsplan kan der naturligvis blive tale om tjenstlige reaktioner over for vedkommende lærer eller skoleleder.

For *friskolernes* vedkommende skal tilsynet, hvis det skønner, at »børnene ikke i dansk, skrivning og regning står mål med, hvad børn sædvanligt når i folkeskolen«, meddele dette til skolens styrelse. »Viser det sig derefter efter et

²⁸) Bekendtgørelsen gælder ikke folkeskolen i København.

års forløb, at undervisningen stadig er mangelfuld, indberettes sagen til skoledirektionen — i købstæderne og København til undervisningsministeren - der efter at have ladet skolens undervisning prøve afgør, om børnene skal indskrives i en offentlig skole eller i en anden skole« (friskolelovens § 4, stk. 2)²⁹⁾.

Om undervisningen for de øvrige fags vedkommende står mål med folkeskolens, har det stedlige offentlige tilsyn som tidligere fremhævet (afsnit 4. c.) ingen adgang til at gøre sig bekendt med. Prøven i dansk vil dog næppe kunne tilretelægges, uden at den afslører eventuelle mangler i kundskabstitlegnelsen inden for en række andre fag.

Giver den årlige indberetning til undervisningsministeriet (jfr. foran afsnit 4. c.) anledning til tvivl om, hvorvidt skolens undervisning er fyldestgørende - det være sig i dansk, skrivning og regning eller i de øvrige fag - vil ministeriet kunne gøre statstilskuddets udbetaling afhængig af en fornyet tilfredsstillende indberetning, men ministeriet kan næppe på dette grundlag iværksætte en prøve af skolens undervisning eller fordre skolens virksomhed indstillet, uden at der foreligger en indberetning fra det stedlige tilsyn efter lovens § 4, stk. 2. Virkningen af, at skolen mister retten til statstilskud på grund af mangelfuld undervisning (og dermed også retten til at betegne sig som friskole) vil imidlertid være, at skolen, dersom den fortsætter sin virksomhed, må behandles efter reglerne om hjemmeundervisning (lovens kap. V). Dermed bortfalder også adgangen til at vælge egen tilsynsførende.

For *hjemmeundervisningens* vedkommende er kontrollen fra det offentliges side i det hele begrænset til de 3 nævnte »hovedfag« (jfr. afsnit 4. c.), og reaktionsmuligheden over for mangelfuld undervisning i disse fag er ligesom ved friskolerne: henvisning til en (anden) skole efter fornyet prøve. Denne kan dog afholdes allerede 3 måneder efter den første (årlige) prøve, hvorved manglerne blev konstateret.

d. Efter døvelovens § 5, stk. 4, og blindelovens § 17, kan *forsorgen* for de pågældende skolepligtige elever, dersom forældrene modsætter sig dens gennemførelse, *gennemtvinges* efter beslutning af vedkommende børne- og ungdomsværn, herunder om anbringelse på en

²⁹⁾ Forældrene må naturligvis i den omhandlede situation have valgfrihed mellem den stedlige folkeskole og en anden friskole.

af statens kostskoler. En sådan beslutning træffes i medfør af lov om børne- og ungdomsforsorg § 28, stk. 1, pkt. 3. Dette betyder, at anbringelsen skal være »påkrævet af hensyn til barnets eller den unges velfærd«, og at de særlige formelle forskrifter, herunder om dommere og den tilforordnede pædagogisk-psykologiske konsultants deltagelse i mødet, skal være opfyldt, ligesom beslutningen kan indankes ikke alene for landsnævnet for børne- og ungdomsforsorg, men (derefter) tillige for domstolene (lovens §§ 14, 15, 30, 31 og 57).

Undervisnings- og oplæringspligten efter ændringsloven kan på tilsvarende måde gennemtvinges efter beslutning af børne- og ungdomsværnet, jfr. lovens § 9, stk. 5. Er den unge over 18 år, kan der dog ikke træffes beslutning om ny anbringelse uden for hjemmet.

6. Den særlige skolepligt for elever i 8. klasse.

Efter folkeskolelovens § 43, stk. 3, kan børn, der er ude over den undervisningspligtige alder, men som har påbegyndt undervisningen i 8. skoleår, ikke uden skolekommissionens (i København skolenævnets) samtykke udskrives af skolen før denne undervisnings afslutning³⁰⁾. Baggrunden for denne bestemmelse er kommunens forpligtelse til - alene eller i skoleforbund - at oprette en 8. klasse, når der melder sig mindst 20 elever (indtil 1966: 10 elever) til en sådan klasse, jfr. folkeskolelovens § 3, stk. 1. Der gælder ingen tilsvarende pligt til oprettelse af realafdeling, og det antages derfor, at den særlige skolepligt i lighed med den tidligere ordning kun omfatter ikke-undervisningspligtige elever i 8. klasse, ikke i 1. realklasse³¹⁾.

Bestemmelsen kan ikke udstrækkes til at omfatte elever i 9. og 10. klasse og gælder heller ikke elever i 7. klasse, der er ude over den undervisningspligtige alder (oversiddere), eller elever i 8. klasse ved private skoler.

Fra den almindelige 7-årige undervisningspligt adskiller den særlige skolepligt i 8. skoleår sig navnlig ved dispensationsmuligheden. I

³⁰⁾ En lignende regel gjaldt før 1958 eleverne i den eksamensfri mellemskoles klasser for 8. skoleår og i den til folkeskolen på landet knyttede fortsættelsesklasse.

³¹⁾ Jfr. undervisningsministeriets cirkulære nr. 137 af 13. juli 1964 om forskellige spørgsmål i forbindelse med optagelse i og udskrivning af folkeskolen, afsnit III.

kommunernes praksis har tilladelser til udskrivning oftest været betinget af, at eleven havde opnået tilsagn om at kunne påbegynde et læreforhold eller et efterskoleophold inden skoleårets udløb.

Derimod vil forældrene ikke (som for undervisningspligtige børn) kunne afgive erklæring om selv at ville sørge for undervisningen af en elev i 8. klasse med den virkning, at han eller **hun** skal udskrives af folkeskolen³²). Der er for så vidt tale om en egentlig skolepligt.

Reglerne om skoleforsømmelser og reaktionerne herimod finder tilsvarende anvendelse på elever i 8. klasse, jfr. udtrykkeligt folkeskolelovens § 47, stk. 2, og det samme gælder de ved arbejderbeskyttelseslovgivningen m.v. hjemlede begrænsninger i adgangen til erhvervs-mæssig beskæftigelse (jfr. nærmere herom i afsnit 9, side 21-22). Beskyttelsen efter medhjælperlovens § 19, stk. 1, mod beskæftigelse, der indvirker skadeligt på skolegangen, ophører dog ved det fyldte 15. år.

7. Retten til fri undervisning i folkeskolen.

Efter grundlovens § 76, 1. punktum, har alle børn i den undervisningspligtige alder ret til fri (d.v.s. vederlagsfri, gratis) undervisning i folkeskolen.

a. Grundlovens bestemmelse om, at undervisningen skal være *vederlagsfri* for alle undervisningspligtige børn i den kommunale folkeskole, suppleres af en række bestemmelser i den almindelige skolelovgivning, der dels tjener til at opfylde grundlovens krav, dels udvider retten til fri undervisning på forskellig måde:

1°. Folkeskolelovens § 51 fastslår »hjemsteds-kommunens« (barnets opholdskommunes) direkte af grundloven afledede pligt til at »drage omsorg for«, d.v.s. tilbyde og bekoste »fyldest-gørende undervisning« af alle *undervisningspligtige* børn, hvis forældre ønsker dem indskrevet i folkeskolen. At forældrene på den anden side ikke har noget frit valg mellem en kommunes skoler, fremgår af lovens § 50, stk. 1. Ej heller har forældrene nogen adgang til at få deres børn undervist i andre offentlige eller private skoler for kommunens regning.

2°. Til hovedbestemmelsen i folkeskolelovens § 51 knytter sig bestemmelserne i lovens § 50, stk. 2, om befordring til og fra skole af

børn, der bor over en vis afstand fra deres distriktsskole, og § 51a om undervisning og befordring af børn, der på grund af sygdom eller invaliditet ikke kan følge den almindelige skoleundervisning, henholdsvis kun kan gøre det, hvis de befordres til og fra skole. Disse bestemmelser omfatter tillige børn i 8.-10. skoleår.

3°. Herudover er der ved lov nr. 194 af 11. juni 1954 om vederlagsfri undervisning i de offentlige højere almenskoler og ved folkeskolelovens § 3, stk. 2-5, garanteret fri undervisning dels i de offentlige skolers (folkeskolers, stats- og kommunale gymnasieskolers) klasser for 8.-12. skoleår, dels i de private skolers (friskolers, private eksamensskolers, efterskolers og ungdomskostskolers) klasser eller kursus for 8.-10. skoleår. Forældrene har dog heller ikke efter disse regler noget frit valg mellem skolerne. Adgangen til vederlagsfri undervisning i andre skoler end hjemstedskommunens er således som hovedregel (for de private skolers vedkommende altid) betinget af, at hjemstedskommunen ikke selv har indrettet tilsvarende undervisning eller deltager i skoleforbund herom. Også hvor denne betingelse er opfyldt, kan børnene imidlertid gennem såkaldte betalingsoverenskomster være henvist til bestemte skoler. En kommunes overenskomst med en privat skole kan dog aldrig begrænse forældrenes ret til fri undervisning i en offentlig skole.

b. Folkeskoleloven forudsætter, at kommunens forpligtelse til at sørge for undervisning af børn i undervisningspligtig alder (§ 51) opfyldes ved, at den enkelte kommune - alene eller i fællesskab med andre — *opretholder et selvstændigt skolevæsen* omfattende mindst 1.-7. skoleår, jfr. lovens § 2, stk. 1. En kommune vil med andre ord ikke kunne henvise undervisningspligtige børn til undervisning i andre kommuners skoler uden at indgå i skoleforbund med dem herom (efter reglerne i folkeskolelovens § 6), og den vil heller ikke kunne henvise børnene til undervisning i en privat skole, selv om den afholder udgifterne herved, og forældrene samtykker. På ganske samme måde er kommunen stillet med hensyn til 8. hovedskoleklasse, såfremt forældrene til mindst 20 elever ønsker en sådan klasse oprettet, jfr. folkeskolelovens § 3, stk. 1.

Herfra gælder dog tre undtagelser, hvoraf de to er af meget begrænset rækkevidde:

1°. Efter lovens § 12, stk. 2, kan undtagel-

³²) Se note 31.

sesvis børn fra visse dele af et skoledistrikt, i hvis skole gennemsnitsbørnetallet i 1.-5. skoleår har overskredet det maximale, med undervisningsministeriets (skoledirektionens) godkendelse henvises til en skole i en nabokommune eller til en privat skole, der giver undervisning af samme art og omfang som folkeskolen i kommunen. Henvisning til en privat skole kræver dog altid forældrenes samtykke, og det samme gælder »som regel« ved henvisning til en anden kommunal skole, hvis børnene har påbegyndt deres skolegang.

2°. Efter lovens § 51, stk. 2, kan »enkelte børn fra fjernt liggende og svagt befolkede dele« af en kommune henvises til en nærmere beliggende skole i en nabokommune. Har denne ikke plads til at modtage børnene, drager kommunen - efter forhandling med forældrene - omsorg for den fornødne »særundervisning«, i hjemmet eller andetsteds³³⁾.

3°. Specialundervisning efter lovens § 2, stk. 2. I undervisningsministeriets cirkulære af 4. august 1961 om folkeskolens specialundervisning er der peget på det hensigtsmæssige i et samarbejde herom mellem kommunerne indbyrdes, men kravet om egentligt skoleforbund i sådanne tilfælde er ikke fastholdt.

Som det vil ses, giver ingen af de nævnte undtagelsesbestemmelser grundlag for at henvisse *hele* årgange af undervisningspligtige børn til »fremmede« skoler. Hertil kræves skoleforbund efter lovens § 6.

Folkeskolelovens principielle krav om, at hver enkelt kommune således i det mindste *medvirker selvstændigt* ved løsning af dens skolemæssige opgaver, kan imidlertid næppe opfattes som en nødvendig konsekvens af grundlovens § 76. Hvis grundloven havde villet sikre alle undervisningspligtige børn adgang til en »egen« folkeskole, subsidiært gennem skoleforbund, måtte dette have fundet skarpere udtryk, om ikke i selve bestemmelsen, så dog under forhandlingerne om dens tilblivelse. Det må herved erindres, at grundlovsbestemmelsen om vederlagsfri undervisning først i 1953 blev udvidet fra kun at gælde børn af ubemidlede forældre til at omfatte alle børn, så længe de er undervisningspligtige. På dette tidspunkt havde skoleforbundsinstitutionen bestået i 15 år, men den er slet ikke omtalt i forfatningskommissio-

³³⁾ Udgifterne ved denne »hjemmeundervisning« androg i finansåret 1966/67 kun ca. 5.200 kr. i alt.

nens betænkning. (Se om grundlovsændringen bilag 1, side 69).

Kravet om skoleforbundsformen kan derimod tages som udtryk for, at et mellemkommunalt samarbejde om en rationel ordning af de lokale skoleforhold ikke bør gennemføres på bekostning af de enkelte kommuners og dermed også forældrenes indflydelse på skolevæsenet. Reglerne om nedsættelse af en særlig skolekommission for skoleforbundet tjener også til varetagelse af forældrenes interesser³⁴⁾.

Adgangen til at oprette egentligt skoleforbund er efter loven ikke begrænset til de undervisningspligtige årgange, men det er klart, at de hensyn, der taler for at benytte denne form for fællesskab om skoleordningen, i særlig grad gælder de børn, der har pligt til at følge undervisningen³⁵⁾.

Selv om retten til fri undervisning efter grundloven som anført alene sikrer børnenes adgang til »folkeskolen« som helhed, d.v.s. til at blive undervist ved det offentlige foranstaltning, uden at dette behøver at foregå ved en skole, der drives af hjemkommunen selv, synes det dog på den anden side klart, at en hvilken som helst offentlig skole ikke kan komme i betragtning. Børnene må, dersom retten ikke skal blive illusorisk, have adgang til en offentlig skole *inden for rimelig afstand fra hjemmet*, - en afstand, der målt i tid og kræfter naturligvis lader sig forkorte gennem befordring for det offentlige regning. Henvisning til specialskoler for handicappede må ses i forbindelse hermed, men dog samtidig på baggrund af, at alternativet i det enkelte tilfælde kan være anbringelse på en af statens internatskoler.

Endvidere må det fastholdes, at anbringelse

³⁴⁾ Folkeskolelovens § 6 indeholder dog ingen bestemmelse om forældrerepræsentation i skoleforbundets skolekommission, hvilket hænger sammen med, at bestemmelsen er affattet på baggrund af den ved skoletilsynsloven af 1933 fastlagte tilsynsordning. Efter gennemførelsen af skoletilsynsloven af 1949 er forældrenes repræsentation blevet sikret gennem undervisningsministeriets praksis i forbindelse med stadfæstelsen af skoleforbundsoverenskomster.

³⁵⁾ Når eleverne henvises til en anden kommunes skole i henhold til betalingsoverenskomst eller uden særlig aftale mellem kommunerne, er forældrene dog stemmeberettigede ved valg af denne skoles skolekommission eller skolenavn, men de er ikke valgbare, jfr. bekendtgørelse nr. 87 af 10. marts 1962 §§ 2 og 3, som ændret ved bekendtgørelse nr. 84 af 15. marts 1966.

i observationskoloni eller anden offentlig kostskole uden forældrenes samtykke kun vil kunne ske i henhold til § 28 i lov om børne- og ungdomsforsorg (jfr. herom afsnit 5. d., side 17).

8. Bestemmelser, der forudsætter 7-årig undervisningspligt.

En række andre bestemmelser i skolelovgivningen end de allerede omtalte har direkte eller indirekte sammenhæng med reglerne om undervisningspligten. De vigtigste er følgende:

a. Efter § 1, stk. 3, i loven om Ungdommens uddannelsesfond³⁶⁾ kan kommunerne med refusion af uddannelsesfonden yde stipendier til økonomisk vanskeligt stillede elever i 8.-10. klasse og realafdelinger på betingelse af, at eleverne er *ude over den undervisningspligtige alder*, d.v.s. er fyldt 14 år - eventuelt dog kun 13½ år, jfr. afsnit 2. a., side 10, - ved det pågældende skoleårs begyndelse. Baggrunden for denne ordning, der blev indført ved lov nr. 159 af 31. maj 1961, var et ønske om at tilskynde forældrene til uanset deres økonomiske forhold at lade deres børn fortsætte skolegangen efter undervisningspligtens ophør.

Ordningen er ved lov nr. 192 af 4. juni 1964 udvidet til også at omfatte elever ved anerkendte kursus til realeksamen. Da det er en forudsætning for optagelse på sådanne kursus, at den pågældende er mindst 1 år ude over den undervisningspligtige alder, jfr. bekendtgørelse nr. 27 af 4. februar 1963, § 4, stk. 3, har lovens krav om, at undervisningspligten skal være opfyldt, ingen selvstændig betydning for denne gruppes vedkommende.

De nærmere bestemmelser om stipendieordningen findes i undervisningsministeriets bekendtgørelse nr. 303 af 12. oktober 1964 som ændret ved bekendtgørelse nr. 399 af 28. september 1967. Der henvises i øvrigt til afsnit II. F. 4., side 57.

b. Efter § 2 i lov om ungdomsskoler og aftenskoler m.v.³⁷⁾ skal eleverne ved optagelse i ungdomsskolen være *ude over den undervisningspligtige alder* — og ved optagelse i den erhvervsprægede ungdomsskole et år ældre - men ikke fyldt 18 år. Disse regler gælder også ungdomskostskoler efter lovens §§ 28-29.

³⁶⁾ Lovbekendtgørelse nr. 266 af 14. juni 1967 om »Ungdommens uddannelsesfond«s forvaltning og virksomhed.

³⁷⁾ Lovbekendtgørelse nr. 257 af 14. juni 1960.

(Efter det senest den 4. oktober 1967 fremsatte forslag til lov om fritidsundervisning m.v. forudsættes ungdomsskolens, herunder ungdomskostskolernes elever at være *mellem 14 og 18 år*, men efter regler, der fastsættes af ministeren, kan unge under 14 år eller over 18 år optages i ungdomsskolen, jfr. lovforslagets § 1).

c. For efterskolernes vedkommende var elevkredsen efter de hidtidige regler³⁸⁾ ligeledes begrænset til elever, der var *over undervisningspligtig alder*, men under 18 år ved kursus' begyndelse. Denne begrænsning galdt dog efter loven kun med hensyn til, om skolen havde det tilstrækkelige antal elever til at opnå statstilskud, men ikke som betingelse for tilskuddet eller ved dettes beregning. Efter praksis kunne skolerne således optage elever, der ved kursus' begyndelse endnu var i undervisningspligtig alder (som regel dog først inden for de sidste 5 måneder af elevens 7. skoleår). Eleverne kunne imidlertid ikke opnå statsstøtte til efterskoleopholdet i disse tilfælde³⁹⁾.

Den nye efterskolelov⁴⁰⁾ forudsætter, at eleverne ved kursus' begyndelse normalt er *mellem 14 og 18 år*, men der kan efter nærmere af ministeren givne regler ydes statsstøtte til yngre og ældre elever, jfr. lovens § 10, stk. 1. Disse regler er endnu ikke udsendt, men det må antages, at der fremtidig uden videre vil kunne ydes støtte til elever, der endnu ikke er fyldt 14 år, men hvis undervisningspligt er ophørt, ligesom der efter loven kan ydes støtte til 14-årige elever, selv om de stadig måtte være undervisningspligtige ved kursus' begyndelse. Kun for elever, der endnu ikke er fyldt 14 år, og som stadig er undervisningspligtige, vil det formentlig blive krævet, at elevens hidtidige skole har anbefalet efterskoleopholdet.

d. Efter lærlingelovens § 1, stk. 2⁴¹⁾, kan ingen indtræde i læreforhold uden at være *lovligt udskrevet af skolen og fyldt 14 år*. Bestemmelsen må antages at ville udelukke ethvert barn, der endnu er undervisningspligtigt, fra at påbegynde en lærlinguddannelse. Forældrene kan altså ikke ved at afgive erklæring om hjem-

³⁸⁾ Lovbekendtgørelse nr. 257 af 14. juni 1960 om ungdomsskoler og aftenskoler m.v. §§ 31-39.

³⁹⁾ Jfr. bekendtgørelse af 20. juli 1964 om understøttelse til elever på de private efterskoler, § 1.

⁴⁰⁾ Lov nr. 226 af 3. juni 1967 om efterskoler. Loven trådte i kraft den 1. august 1967.

⁴¹⁾ Lov nr. 261 af 2. oktober 1956 om lærlingeforhold.

meundervisning lade et 14-årigt barn udskrive af skolen *i løbet af* dets 7. skoleår for straks derefter at sætte det i lære.

At børn i 8. klasse ikke i skoleårets løb kan udskrives lovligt uden skolekommissionens samtykke, selv om de er fyldt 15 år, er omtalt foran i afsnit 6, side 17.

For overtrædelse af lærlingelovens § 1, stk. 2, kan læremesteren (arbejdsgiveren) straffes med bøde, jfr. lovens § 28, stk. 1.

9. Begrænsninger i adgangen til erhvervsmæssig beskæftigelse.

Den foran omtalte bestemmelse i lærlingeloven må betragtes som en mere speciel anvendelse af det almindelige princip, at børn under en vis alder ikke bør beskæftiges ved erhvervsmæssigt arbejde. De generelle bestemmelser om lavalderen for beskæftigelse findes i arbejderbeskyttelseslovene af 1954 ⁴²⁾, som i denne henseende suppleres af bestemmelserne i medhjælperlovens § 19 og folkeskolelovens § 57. Det er klart, at disse regler har nær sammenhæng med undervisningspligten, og de skal derfor kort omtales her.

a. Efter § 38 i loven om almindelig arbejderbeskyttelse (»hovedloven«) og § 17 i beskyttelsesloven for handels- og kontorvirksomhed (»handels- og kontorloven«) må børn, der ikke er fyldt 14 år og lovligt udskrevet af skolen, som hovedregel ikke anvendes til erhvervsmæssigt arbejde. Kravet om lovlig udskrivning må ligesom ved lærlingeloven forstås som et krav om, at undervisningspligten (og skolepligten i 8. klasse) er ophørt. Elever i 9.-10. klasse og i realafdelingen betragtes derimod i denne henseende som »lovligt udskrevne« af skolen. Beskyttelsen gælder med andre ord ikke elever, der frivilligt fortsætter skolegangen i disse klasser.

Fra forbudet mod erhvervsmæssig beskæftigelse gælder to *undtagelser*:

1°. Egentlig budtjeneste⁴³⁾ i indtil 2 timer daglig *efter skoletid* er tilladt, men kan dog begrænses eller helt forbydes ved kommunale

⁴²⁾ Lov nr. 226 af 11. juni 1954 om almindelig arbejderbeskyttelse, lov nr. 227 af s.d. om arbejderbeskyttelse inden for handels- og kontorvirksomhed og lov nr. 228 af s.d. om arbejderbeskyttelse inden for landbrug, skovbrug og gartneri.

⁴³⁾ Ved budtjeneste forstås udbringning af den ansættende virksomheds egne varer m.v., ikke arbejde for budcentraler eller lignende.

vedtægter herom, jfr. nærmere hovedlovens § 38, stk. 2 og 3, og handels- og kontorlovens § 17, stk. 2 og 3. Efter folkeskolelovens § 57, stk. 2, skal en kommunalbestyrelse forhandle med skolekommissionen, eventuelle skolenævn og fælleslærerrådet om forslag til sådanne vedtægtsbestemmelser.

2°. Medvirken ved offentlige forestillinger eller ved filmoptagelser kan efter nærmere af ministeren fastsatte regler tillades i det enkelte tilfælde i det omfang og på de vilkår, hensynet til børnenes helbredstilstand, udvikling og skolegang gør det forsvarligt, jfr. hovedlovens § 38, stk. 4⁴⁴⁾.

For beskæftigelse ved arbejde af farlig karakter (samt ved »ambulant« handelsvirksomhed o.lign.) kan der fastsættes en *højere* lavalder end 14 år, jfr. nærmere hovedlovens § 38, stk. 5, og handels- og kontorlovens § 17, stk. 4 og 5⁴⁵⁾.

Overtrædelse af forbudene mod beskæftigelse af mindreårige kan medføre bødestraf for såvel arbejdsgiver som forældre eller værge, jfr. hovedlovens § 71. Skolekommissioner og andre offentlige myndigheder, som i deres virksomhed kommer til kendskab om sådanne overtrædelser, er forpligtet til at anmelde dem til arbejdstilsynet, jfr. hovedlovens § 58, stk. 1.

Hovedlovens og handels- og kontorlovens bestemmelser om lavalder omfatter tilsammen *enhver* beskæftigelse i en arbejdsgivers tjeneste *undtagen*:⁴⁶⁾

- 1°. Arbejde i private husholdninger.
- 2°. Arbejde udført af husstandens familiedømlemmer (bortset fra farligt arbejde).
- 3°. Arbejde udført af søfolk eller ombord på skibe (bortset fra lastning og losning).
- 4°. Fiskeri.
- 5°. Landbrug.
- 6°. Skovbrug.
- 7°. Gartneri.

⁴⁴⁾ De nærmere regler findes i bekendtgørelse nr. 25 af 22. januar 1964 om børns erhvervsmæssige medvirken ved offentlige forestillinger m.v., jfr. arbejdsministeriets cirkulære af s.d. Tilladelsen meddeles af politiet.

⁴⁵⁾ Bekendtgørelse nr. 149 af 30. maj 1956 om unge menneskers farlige arbejde, som ændret ved bekendtgørelse nr. 252 af 28. september 1956 og bekendtgørelse nr. 206 af 12. juli 1957.

⁴⁶⁾ Jfr. nærmere hovedlovens § 1, stk. 2(e), stk. 3-4, og § 42 samt handels- og kontorlovens § 1, stk. 1-2.

De under 5°-7° nævnte erhvervsområder omfattes af den særlige beskyttelseslov for landbrug, skovbrug og gartneri, men denne lov indeholder alene et forbud mod børns beskæftigelse ved *farligt* arbejde, jfr. nærmere lovens § 22.

For så vidt angår landbrugsarbejde (5°) og husligt arbejde (1°) yder imidlertid medhjælperlovens § 19 en begrænset beskyttelse mod misbrug af mindreåriges arbejdskraft, jfr. nedenfor under b. For alle de nævnte undtagelsesområder bortset fra arbejde i hjemmet (2°) får endvidere den særlige beskyttelsesregel i folkeskolelovens § 57, stk. 1, selvstændig betydning, jfr. nedenfor under c.

b. Medhjælperloven⁴⁷⁾ omfatter sådanne medhjælpere, der mod vederlag udfører landbrugsarbejde eller husligt arbejde, og som får enten kost og logi eller kost alene hos arbejdsgiveren som en del af vederlaget, jfr. lovens § 1.

Efter lovens § 19, stk. 1, må en medhjælper under 18 år ikke beskæftiges ved arbejde, der i forhold til hans alder skønnes at overstige hans kræfter. En medhjælper *under 15 år* må endvidere ikke anvendes til arbejde, der vil indvirke skadeligt på hans skolegang eller konfir-

mationsundervisning, og han skal have den fornødne tid til forberedelse hertil.

Overtrædelser af de nævnte bestemmelser straffes efter lovens § 37 med bøde.

c. Efter folkeskolelovens § 57, stk. 1, må intet *skolepligtigt* barn anvendes til erhvervsmæssigt arbejde *forud for skoletiden* på de dage, det skal gå i skole. Ved erhvervsmæssigt arbejde forstås herved arbejde mod vederlag uden for barnets hjem, jfr. stk. 3.

Bestemmelsen omfatter alle undervisningspligtige elever, der er optaget i folkeskolen, og formentlig tillige elever i folkeskolens 8. klasser, jfr. lovens § 47, stk. 2.

Overtrædelser af bestemmelsen skal efter § 57, stk. 4, »behandles som skoleforsømmelser i overensstemmelse med reglerne i § 48«, jfr. herom afsnit 5. b., side 15. Det er dog klart, at myndighederne ikke i kraft af denne bestemmelse kan være afskåret fra at bringe andre reaktionsmuligheder i anvendelse end de i § 48 hjemlede, såfremt der *tillige* foreligger en overtrædelse af de foran omtalte bestemmelser i arbejderbeskyttelseslovene eller medhjælperloven. Dette vil næsten altid være tilfældet i praksis.

⁴⁷⁾ Lov nr. 156 af 31. maj 1961.

C. Elevstatistiske oplysninger og prognoser m.v.

1. Status pr. 1. januar 1967.

a. Antallet af elever i 1.-7. skoleår (klasse eller klassetrin) i de offentlige og private skoler samt ved forsorgens undervisningsinstitutioner udgjorde i skoleåret 1966/67 i alt ca.

526.000, der fordelte sig som angivet i tabel 1. Til sammenligning er i tabellens højre spalte anført antallet af 7-13-årige pr. 1. januar 1967 ifølge Danmarks Statistiks befolkningsprognose i), i alt ca. 516.500.

Tabel 1: Elevtal i 1.-7. klasse(trin) 1966/67 og antal 7-13-årige 1. jan. 1967.

	Offentlige skoler (a)		Private skoler (b)	Forsorgen (c)			Elever ialt ca.	Antal 7-13 årige ca.	
	Normal-klasser	Special-klasser		Børnefor-sorg ca.	Åndssvage-forsorg ca.	Øvrige særfor-sorg ca.			
1. kl.	69.852	94	3.288	150	275	75	73.800	72.400	7 år
2. kl.	69.368	853	3.294	150	315	75	74.000	73.400	8 år
3. kl.	68.322	1.866	3.336	150	435	75	74.200	73.400	9 år
4. kl.	68.103	2.402	3.574	150	445	75	74.800	74.300	10 år
5. kl.	68.513	2.393	3.869	150	490	75	75.500	74.200	11 år
6. kl.	67.475	2.232	4.337	150	530	75	74.800	73.600	12 år
7. kl.	70.893	2.087	5.052	150	580	75	78.900	75.200	13 år
Ialt	482.526	11.927	26.750	1.050	3.070	525	526.000	516.500	Ialt

a) Folkeskolen, kommunale gymnasieskoler, statsøvelsesskoler.

b) Friskoler samt private realskoler, gymnasieskoler og øvelsesskoler.

c) Fordelingen på årgangstrin er for børneforsorgens og den øvrige særfor-sorgs vedkommende skønsmæssig.

Elevtallet omfatter ikke børn, der modtager *hjemmeundervisning* efter erklæring i henhold til folkeskolelovens § 45, stk. 2, idet disse ikke længere registreres centralt. Antallet af hjemmeunderviste børn i undervisningspligtig alder udgjorde i årene 1957-63 (pr. 1. januar) henholdsvis 285, 199, 149, 221, 160, 146 og 112 ²⁾.

Forskellen mellem det samlede elevtal i 1.-7. skoleår og det samlede børnetal i de »tilsvarende« årgange, ca. 9.500, kan forekomme overraskende. Den skyldes for 7. skoleårs vedkommende, hvor forskellen er særlig stor, fortrinsvis den i 1960 gennemførte *omlægning af*

skoleåret i en række kommuner, som i dette år måtte optage børn, der var fyldt 7 (6V2) år inden for de nærmest forudgående 16 måneder. Hertil kommer en formodet generel tendens i de senere år til *tidligere optagelse* i skolen, d.v.s. at der i 1966/67 må formodes at være flere 6-årige inde i 1. skoleår, end der er 13-årige, som er ude over 7. skoleår. Den væsentligste forklaring er dog utvivlsomt *omgænger-fænomenet*. Der foreligger herom kun nøjagtige opgørelser fra Københavns kommune, hvor omgængerfrekvensen for 1.-7. (normal-)klasse er mellem 0,8 og 0,9 pct. (ca. 350 elever årligt). Dette svarer for landet som helhed til ca. 4.200 elever årligt. Den omstændighed, at dette tal ligger betydeligt under den konstaterede difference mellem elevtallet i 1.-7. skoleår og børnetallet

¹⁾ Befolkningsbevægelser 1964. Statistiske meddelelser 1966:4.

²⁾ Statistisk årbog for årene 1960 til 1965.

Tabel 2: Elevtal i klasser for 8.-10. skoleår i 1966/67 (excl. forsorgen).

	Offentlige skoler		Private skoler		Samtlige skoler					
	8.-10. klasse	1.-3. r. + 1. g.	8.-10. klasse	1.-3. r. + 1. g.	Normalklasser				Specialklasser	Ialt
					8.-10. klasse	1.-3. r. + 1. g.	Dreng	Piger		
8. kl./1. r.	34.752	28.546	2.414	4.598	37.166	33.144	34.383	35.927	1.209	71.519
9. kl./2. r.	20.416	24.769	1.574	4.155	21.990	28.924	23.707	27.207	511	51.425
10. kl./3. r. + 1. g.	3.435	27.533	327	4.313	3.762	31.846	16.657	18.951	127	35.735
Ialt	58.603	80.848	4.315	13.066	62.918	93.914	74.747	82.085	1.847	158.679

i 8.-14. årgang, bekræfter formodningen om, at kun de færreste »oversiddere« udskrives af skolen med undervisningspligtens ophør (efter 6. eller tidligere klassestrin). I Københavns kommune er oversidning endog hyppigst i 7. klasserne, hvilket formentlig hænger sammen med elevernes ønsker om optagelse i 1. realklasse.

b. Antallet af elever i 8.-10. skoleår (8.-10. klasse, 1.-3. realklasse og 1. gymnasieklasse) i de offentlige og private skoler fremgår af tabel 2.

Denne oversigt er ikke et fuldt dækkende udtryk for, hvor mange elever der i 1966/67 har tilbragt deres 8., henholdsvis 9. og 10. uddannelsesår i det almindelige skolesystem. Blandt eleverne i 1. gymnasieklasse har således ca. 35 pct. forud passeret 3. realklasse. Også i de Øvrige nævnte klasser findes imidlertid en del elever, der har »tabt« et år ved at overgå fra en skoleafdeling til en anden eller ved at gå to år i samme klasse.

I nedenstående tabel 3 har man søgt at korrigere herfor. Eleverne er her rubriceret efter deres »individuelle« skoleår, d.v.s. at elever i 1. og 2. realklasse, som har passeret 8. (og 9.) klasse er opført under 9., henholdsvis 10. skole-

år, at elever i 3. realklasse, som har passeret 8. (og 9.) klasse, ikke er medtaget, og at elever i 1. gymnasieklasse, som har passeret 3. realklasse, heller ikke er medtaget³⁾.

Tabel 3 omfatter i modsætning til tabel 2 tilføjede efterskoler og ungdomskostskoler, idet disse skolers elever (i finansåret 1966/67) her er rubriceret efter de foreliggende oplysninger om elevernes tidligere skolegang. En mindre del af disse i alt ca. 7.500 elever må formodes at have ventet et år eller mere med at tage på efterskole/ungdomskostskole, idet eleverne - som det fremgår af tabel 6 nedenfor - fordeler sig mere jævnt ud over aldersgruppen 14-17 år end over de 3 »uddannelsesår«. Dette må tages i betragtning, hvis de samlede tal for 8., 9. og 10. uddannelsesår sammenholdes med fødselsårgangens størrelse, jfr. nedenfor.

Tallet for 8. år, ca. 74.700, svarer på det nærmeste til en hel fødselsårgang, og man kunne heraf forledes til at antage, at der i skole-

³⁾ Tabellen er udarbejdet på grundlag af oplysninger om omflytninger og udskrivninger fra 7. klasse og opefter mellem skoleårene 1965/66 og 1966/67. Der er således ikke taget hensyn til omflytninger, hvorved eleverne kan have »tabt« et år før 1966.

Tabel 3: Antal elever i 8.-10. uddannelsesår ved de almene skoler, herunder efterskoler og ungdomskostskoler 1966/67 (excl. forsorgen).

	Samtlige skoler (undtagen efterskoler og ungdomskostskoler)						Efterskoler og ungdoms- kostskoler (3-11 mdrs. kursus)	Ialt
	Normalklasser				Special- klasser	Ialt		
	8.-10. klasse	1.-3. real + 1. gym.	Dreng	Piger				
8. år	36.990	31.888	33.594	35.284	1.209	70.087	4.634	74.721
9. -	22.229	29.682	24.317	27.594	511	52.422	1.925	54.347
10. -	3.817	28.433	14.739	17.511	127	32.377	893	33.270
Ialt	63.036	90.003	72.650	80.389	1.847	154.886	7.452	162.338

året 1966/67 har været 100 pct. frivillig tilslutning til det 8. skoleår. Tallene må imidlertid ses på baggrund af de skoleårsgange, hvorfra eleverne rekrutteres. I 1965/66 udgjorde elevtallet i 7. skoleår således knap 82.000.

Denne relation mellem elevtallet på et bestemt klassetrin og på det nærmest forudgående klassetrin et år tidligere har man taget hensyn til ved udarbejdelsen af *tabel 4*, der procentvis illustrerer de elevbevægelser, der foregår efter 7. (normal) klassetrin i form af omflytning (oprykning, overflytning), oversidning eller udskrivning. Tabellen er ligesom *tabel 3* beregnet på grundlag af de i 1966 konstaterede overgangsfrekvenser og for drenge og piger hver for sig og under ét. Den viser således, hvorledes 7. klassernes elever, hhv. drenge og piger, vil fortsætte og afbryde deres skolegang, såfremt det i 1966 konstaterede overgangsmønster vedblivende vil gælde.

For 1967 er frafaldsprocenten foreløbig opgjort således: fra 7. årgang 10,5 pct. og fra 8. årgang ca. 12 pct., d.v.s. i alt inden 9. år 22-23 pct.

Også for hovedparten af de på *handelskolerne* og *de tekniske skoler* i 1966/67 indskrev-

ne lærlinge foreligger oplysning om, fra hvilket klassetrin de pågældende er ophørt med almindelig skolegang. Disse oplysninger er imidlertid ikke kombineret med oplysninger om elevernes nuværende alder og uddannelsestrin på en sådan måde, at det kan ses, fra hvilke skoleårsgange de pågældende lærlinge hidrører, og

Tabel 5: Antal elever i lærlingeskolerne pr. 1/10 1966, fordelt efter tidligere skolegang.

	Handelskoler	Tekniske skoler	Ialt
7. kl.	2.848	11.712	14.560
8. kl.	3.902	11.256	15.158
9. kl.	8.393	8.670	17.063
10. kl.	498	311	809
1. r.	282	464	746
2. r.	387	1.032	1.419
3. r.	13.351	8.114	21.465
Andre	145	429	574
Uoplyst	12.234	15.303	27.537
Ialt	42.040	57.291	99.331

Ud over de nævnte ca. 100.000 var der ca. 10.000 lærlinge, der endnu ikke (pr. 1. okt. 1966) var optaget på skolerne.

Tabel 4: Fortsat skolegang og frafald for elever i 7. klasse, procentvis beregnet (1966).

Drenge og piger

Årg.	Klasse	pct.	Fortsat i:								Fortsat ialt	Udgået	Udgået ialt
			8. kl.	9. kl.	10. kl.	1. real	2. real	3. real.	1. g.				
7.	7. kl.	100,0	46,4		40,0			86,4		13,6			
	Ialt	100,0	46,4		40,0			86,4		13,6 (a)	13,6		
8.	8. kl.	46,4	0,3	31,5	1,5			33,3		13,1			
	1. real	40,0	0,4		0,2			38,4		39,0	1,0		
	Ialt	86,4	0,3	31,9	1,7			38,4		72,3	14,1 (b)	27,7	
9.	8. kl.	0,3	0,2					0,2		0,1			
	9. -	31,9	5,9		0,6			6,5		25,4			
	1. real	1,7	1,6			0,1		29,3		8,1	37,5	0,9	
	2. -	38,4	0,2			5,9		2,3		29,3	8,1	45,8	26,5 (c)
10.	9. kl.	0,2				0		0		0,2			
	10. -	5,9				0		0		5,9			
	2. real	2,3				1,8		0,5		2,3	0		
	3. -	29,3				4,6		4,6		24,7			
	1. g.	8,1				0,2		7,7		0,4			
Ialt	45,8				1,8		5,3		14,6	31,2	85,4		

a) heraf til efterskole eller ungdomskostskole 5,8 (% af samtlige)
 b) - - - - - 2,8 (% - - -)
 c) - - - - - 1,5 (% - - -)

tabelen fortsættes side 26

Tabel 4 (fortsat fra side 25):

Drenge

Årg.	Klasse	pct.	Fortsat i:							Fortsat ialt	Udgået	Udgået ialt
			8. kl.	9. kl.	10. kl.	1. real	2. real	3. real	1. g.			
7.	7. kl.	100,0	47,4		35,8				83,2	16,8		
	Ialt	100,0	47,4		35,8				83,2	16,8	16,8	
8.	8. kl.	47,4	0,5	29,9	1,5				31,9	15,5		
	1. real	35,8	0,3		0,3	34,3			34,9	0,9		
	Ialt	83,2	0,5	30,2	1,8	34,3			66,8	16,4	33,2	
9.	8. kl.	0,5	0,3						0,3	0,2		
	9. -	30,2	5,3		0,6				5,9	24,3		
	1. real	1,8	0,1		1,7				1,8	0		
	2. -	34,3			0,1			25,7	7,8	33,6	0,7	
	Ialt	66,8	0,4	5,3	2,4	25,7	7,8		41,6	25,2	58,4	
10.	9. kl.	0,4	0,1						0,1	0,3		
	10. -	5,3							0	5,3		
	2. real	2,4						1,8	0,5	2,3	0,1	
	3. -	25,7							5,0	5,0	20,7	
	Ialt	41,6	0,1					1,8	5,5	14,9	26,7	85,1

Piger

Årg.	Klasse	pct.	Fortsat i:							Fortsat ialt	Udgået	Udgået ialt
			8. kl.	9. kl.	10. kl.	1. real	2. real	3. real	1. g.			
7.	7. kl.	100,0	45,2		44,4				89,6	10,4		
	Ialt	100,0	45,2		44,4				89,6	10,4	10,4	
8.	8. kl.	45,2	0,1	33,0	1,6				34,7	10,5		
	1. real	44,4	0,4		0,2	42,8			43,4	1,0		
	Ialt	89,6	0,1	33,4	1,8	42,8			78,1	11,5	21,9	
9.	8. kl.	0,1							0	0,1		
	9. -	33,4	6,5		0,6				7,1	26,3		
	1. real	1,8			1,7				1,7	0,1		
	2. -	42,8						33,2	8,4	41,6	1,2	
	Ialt	78,1	6,5		2,3	33,2	8,4		50,4	27,7	49,6	
10.	9. kl.	0							0	0		
	10. -	6,5							0	6,5		
	2. real	2,3						1,8	0,5	2,3	0	
	3. -	33,2							4,1	4,1	29,1	
	Ialt	50,4						1,8	4,8	14,4	36,0	85,6

Tabel 6: Antal 13–17-årige (pr. 1. januar 1967) fordelt efter skolegang og uddannelse.

	13 år	14 år	15 år	16 år	17 år
6.–7. klasse (anslået)	70.000	18.000	400	–	–
8.–10. klasse	815	27.500	24.875	8.966	740
1.–3. realklasse	1.582	24.832	28.108	22.511	6.785
1.–3. gymn.klasse	–	–	555	5.184	8.479
Specialklasser (anslået)	1.900	1.300	550	150	35
Efter- & ungdomskostskoler (ca.)	95	1.210	2.630	2.400	1.165
Real- & studenterkurser (ca.)	–	–	40	200	600
Forsorgs-institutioner (ca.)	810	825	850	850	885
Ialt i de nævnte uddannelser (ca.)	75.200	73.700	58.000	40.300	18.700
Samlet antal 13–17-årige (ca.)	75.200	74.500	72.700	76.700	75.900
Uden for de nævnte udd. (ca.)	–	800	14.700	36.400	57.200
Heraf ved handelsskoler og tekniske skoler (lærlinge)	–	222	2.081	9.123	20.016

I antallet af 15-årige, der har forladt de nævnte uddannelser (ca. 14.700), indgår såvel elever med 7 som med 8 (evt. 9) års skolegang.

hvilket »uddannelsesår« de i 1966/67 befandt sig i. Det samlede antal lærlinge på skolerne, ca. 100.000, hvoraf det overvejende flertal er i aldersgruppen 16-20 år, fordeler sig efter forudgående skolegang som anført i *tabel 5* på side 25.

c. For 8.-12. skoleårs vedkommende og for lærlingene foreligger tillige oplysning om *elevernes alder* pr. 1. januar 1967. Endvidere foreligger for efterskolernes og ungdomskostskolernes og for real- og studenterkursernes vedkommende oplysninger om elevernes alder, der muliggør en skønsmæssig aldersfordeling pr. 1. januar 1967. Det samme gælder forsorgens undervisningsinstitutioner.

I ovenstående *tabel 6* sammenholdes disse oplysninger med de respektive årganges størrelse (ifølge befolkningsprognosen).

2. Elevprognoser.

Med baggrund i den konstaterede udvikling i elevtallet i de nærmest foregående år samt på grundlag af visse forudsætninger om den fremtidige udvikling har man i undervisningsministeriets økonomisk-statistiske kontor opstillet elevprognoser for folkeskolen samt friskoler og private realskoler.

Baggrunden for de foretagne beregninger er beskrevet i »Statistik 1966/67 for folke- og gymnasieskolen«, side 68 ff. I denne forbindelse skal der kort gøres rede for de generelle

forudsætninger for de opstillede prognoser samt for enkelte udvidelser af disse.

Prognoserne for elevtallet i *1.-7. klasse* er baseret dels på befolkningsstatistikens oplysninger (1. klasse) og dels på de konstaterede overgangsfrekvenser i de senere år. Ved beregningen af overgangsfrekvensen konstaterer man, hvor stor en del af eleverne på et klassetrin der fortsætter på næste klassetrin. Overgangsfrekvensen udtrykkes normalt som en procent.

Elevtallet i *de ikke-obligatoriske klasser* er baseret på forventninger om, hvor stor en del af eleverne der frivilligt vil fortsætte skolegangen i de enkelte år, prognosen omfatter. I det følgende vil disse forudsætninger blive nærmere omtalt.

Det har ikke været muligt at foretage en gennemgribende ajourføring af prognoserne under hensyntagen til de allerede nu foreliggende foreløbige oplysninger om faktiske elevtal for 1967/68. Bortset fra 1. klasse, hvor elevoptagelsen i 1967/68 er større end forventet, er der også en rimelig overensstemmelse mellem prognosetal og faktiske tal for 1967/68.

a. De forventede elevtal fremgår af *tabel 7*, der er identisk med *tabel 3.60* i ovennævnte publikation, bortset fra, at 2. og 3. gymnasieklasse ikke er medtaget her, og at prognosen er forlænget til 1975/76 for 8. og 9. klasses vedkommende, idet det må forventes, at stig-

Tabel 7: Forventede elevtal i 1. klasse – 1. g. i perioden 1967/68 – 1971/72 (for 8. og 9. klasse til 1975/76).

	67/68	68/69	69/70	70/71	71/72	72/73	73/74	74/75	75/76
1. kl.	72.850	75.200	79.300	82.050	83.750				
2. –	72.043	71.757	74.072	78.111	80.819				
3. –	71.499	70.890	70.609	72.887	76.861				
4. –	70.941	70.784	70.181	69.903	72.158				
5. –	71.390	70.657	70.501	69.900	69.623				
6. –	72.672	71.676	70.940	70.783	70.180				
7. –	71.309	72.163	71.174	70.443	70.288				
1.–7. –	502.704	503.127	506.777	514.077	523.679				
8. –	37.610	35.194	36.324	36.548	36.177	36.799	37.333	37.781	37.264
9. –	27.102	28.247	27.790	29.037	29.578	29.303	29.807	30.613	30.980
10. –	5.310	8.168	10.209	11.713	13.981				
1. r	32.577	31.384	31.691	31.316	31.723				
2. –	32.426	31.998	30.881	31.170	30.841				
3. –	21.646	23.655	22.785	21.439	21.062				
1. g	10.501	11.907	12.775	12.954	13.428				

ningen i den frivillige tilslutning i alt væsentligt vil vise sig inden for disse klasser.

Elevtallene for 1–7. klasse viser, at man endnu i det kommende femår generelt har ret små årgange på dette niveau. Kun for de yngste årgange er der en stigning i elevtallet henimod slutningen af perioden. Det er anden generation af »de store årgange« omkring 1945, der er ved at komme ind i skolebilledet.

Optagelsen i 8. klasse og 1. real: Overgangsfrekvensen fra 7. årgang til 8. årgang er fra begyndelsen af 1960'erne til 1966 steget fra 57 pct. til godt 86 pct. (for overgangen fra skoleåret 1966/67 til 1967/68 er frekvensen ud fra det foreløbige talmateriale beregnet til godt 89 pct.). Det ventes, at overgangsfrekvensen fra 7. til 8. årgang i prognose-perioden vil stige til ca. 95 pct. Man venter ikke, at frekvensen vil kunne blive højere under forudsætning af frivillig tilslutning, og det må naturligvis bero på et skøn, om den når så højt som forudsat.

Trods frekvensstigningen ses det af tabel 7, at det forventede elevtal i 8. klasse ligger næsten konstant i hele perioden.

Overgangen fra 8. til 9. klasse: Overgangsfrekvensen fra 8. til 9. klasse er steget fra ca. 50 pct. i begyndelsen af 1960'erne til godt 67 pct. i 1966⁴⁾. Den ud fra det foreliggende materiale beregnede overgangsfrekvens fra 1966/67

⁴⁾ Jfr. tabel 4 (side 25), hvoraf fremgår, at denne overgangsfrekvens fra 8. klasse til 9. klasse svarer til 31,5 pct. af den oprindelige 7. klasse.

til 1967/68 er ca. 72 pct. Det er vanskeligt at beregne, hvor meget den kan ventes at stige i den kommende periode. Man har i beregningerne forudsat, at overgrænsen for denne overgangsfrekvens vil ligge på et lavere niveau end for overgangen fra 7. årgang til 8. årgang, og kalkulerer med, at overgangsfrekvensen i perioden indtil 1975/76 vil stige til mellem 80 og 85 pct.

Det forventede elevtal i 9. klasse vil trods frekvensstigningen kun stige lidt i perioden (fra godt 27.000 i 1967/68 til knap 31.000 i 1975/76).

Det bemærkes, at de omtalte overgangsfrekvenser ikke omfatter tilgangen til efterskoler og ungdomskostskoler.

b. I *tabel 8* har man på basis af samme prognose, som danner grundlag for tabel 7, udarbejdet en oversigt over *forventede udskrivninger* i perioden 1967 til 1971 (for 7. og 8. klasse til 1975). For de i denne forbindelse mest aktuelle udskrivningstal, nemlig efter 7. og 8. klasse, er der et tydeligt fald. For afgang efter 7. klasse falder tallet fra ca. 8.300 i 1967 til godt 3.500 i 1975. Afgangen efter 8. klasse falder fra knapt 9.000 i 1967 til ca. 5.300 i 1975.

Tabel 8: Forventede udskrivninger fra 7.-10. klasse og 3. r. i perioden 1967-71 (for 7. og 8. klasse til 1975).

	1967		1968		1969		1970		1971		1972	1973	1974	1975
	u. eks.	m. eks.	u. eks.	m. eks.	u. eks.	m. eks.	u. eks.	m. eks.	u. eks.	m. eks.				
7. kl.	8354		6418		5773		4982		4227		3515	3566	3609	3558
8. -	8920		7342		6335		6175		5848		5464	5557	5264	5327
9. -	220	15921	271	17996	283	17061	278	15118	290	14054				
10. -	324	3367	457	4752	702	7310	878	9137	1007	10483				
3. r.	132	18318	130	18053	142	19728	137	19003	129	17880				

3. Om årsager til tidlig skoleudskrivning.

Efter foreløbige opgørelser blev der i sommeren 1967 udskrevet ca. 8.000 elever af skolen efter 7. klasse og ca. 8.900 efter 8. klasse. Nogle af disse elever fortsætter umiddelbart eller efter en pause deres almen uddannelse på efterskoler og ungdomsskolekoster. Et antal af dem kommer før eller senere i lære eller indgår i andre erhvervsuddannelser. Nogle optages dog straks på arbejdsmarkedet og finder ikke på ny ind i uddannelsessystemet. Der foreligger ikke noget materiale, som kan give et tilfredsstillende svar på, hvor stor denne sidste gruppe er. Der er heller ikke foretaget undersøgelser over, hvilke motiver forældre eller værger har haft for at lade børnene afbryde skolegangen på et tidspunkt, hvor de fleste af deres kammerater går videre i uddannelsen. Ad mere indirekte vej kan man dog indkredse nogle af disse årsager ved hjælp af tallene i foregående afsnit, gennem Socialforskningsinstituttets redegørelse for »De tidligt skoleudskrevne« (bilag 2) og med yderligere støtte i en række forskellige undersøgelser.

Ved betragtning af talmaterialet må det holdes i erindring, at udviklingen i de senere år er gået hurtigt i retning af at formindske den gruppe, der udskrives tidligt fra skolen, og at prognoserne forudsiger tendensen fortsat. Dette må betyde, at en del af årsagerne til tidlig skoleafgang er ved at miste deres kraft. På den anden side kan der være årsager, som fortsat består, og som det derfor er særlig vigtigt at få hold på.

Der er en klar forskel på drenges og pigers skoleforløb. Af tabel 4 i foregående afsnit fremgår, at 33 pct. af drengene i sommeren 1966 gik ud af skolen efter 7. eller 8. klassetrin mod kun 22 pct. af pigerne. Men denne forskel er ny. Socialforskningsinstituttets tal antyder, at indtil omkring 1960 var det dren-

gene, der fortsatte skolegangen længst. Pigerne meget kraftige fremstød i de seneste år er interessant på baggrund af, at det dog fortsat er drengene, der alt taget i betragtning får de længste og mest omfattende uddannelser. Man kan formentlig slutte heraf, at mange drenge tages ud af skolen og sættes i praktisk arbejde, ikke som en afbrydelse af deres uddannelse, men som en forberedelse til senere erhvervs-mæssig uddannelse. Alting tyder dog på, at denne årsag til tidlig skoleafgang vil få aftagende betydning i takt med erhvervslivets stigende krav om højere alder og længere almen uddannelse af de unge.

De geografiske forskelle afspejles tydeligt i materialet. Af fødselsårgang 1950 (socialforskningsinstituttets materiale) er der i landdistrikterne 57 pct., der har fået mere end 8 års skolegang, i provinsbyerne og de bymæssige bebyggelser 71 pct., i hovedstadsområdet 79 pct. Det er i og for sig ikke overraskende, at industrialisering og bykultur tilskynder til lang uddannelse. På landet har de samfundsmæssige forandringer, i hvert fald indtil de senere år, været mindre udtalte, børnene har i højere grad kunnet regne med at træde i deres fædres og mødres fodspor, og gamle uddannelsesmønstre har derfor været livskraftige. Den danske landbobefolkning har i høj grad støttet sig til et mønster med udgang af skolen ved konfirmationsalderen, efterfulgt af et forløb, hvor praktisk arbejde i landbrug eller husholdning afvekslede med ophold på efterskoler, husholdningsskoler, højskoler, landbrugsskoler. Dette mønster er nu under omformning, og det er karakteristisk, at landdistrikterne i de seneste år har haft den stærkeste udvikling frem mod længere skolegang - uden dog endnu at have nået byernes niveau. En opgørelse for hele Ringkøbing amt viser f.eks., at i 1962 gik 56 pct. af amtets børn ud af skolen efter 7. klasse.

I 1967 - fem år senere - var afgangen kun 11 pct.⁵⁾. Den samme opgørelse antyder, at *hjemstedskommunens skoletilbud* kan spille en ganske stor rolle for skolegangens længde. I 28 sognekommuner med en vis overbygning (realafdeling eller 8. klasse eller begge dele) gik 19 pct. af drengene ud efter 7. klasse. Men i 44 sognekommuner uden overbygning var afgangen 34 pct.

Forsøgene med *udelte klasser* i Horsens 1952-60 viste bl.a., at eleverne fra de udelte forsøgsklasser (6.-7. skoleår) fortsatte med at gå i skole efter undervisningspligtens ophør i større omfang end eleverne fra de delte kontrolklasser⁶⁾.

En gruppering af børnene efter *faderens erhvervsmæssige stilling* viser tydelige forskelle i skolegangens længde. Ser man på, hvor mange af 8. klasse-eleverne i 1965/66 der gik ud af skolen enten i løbet af skoleåret eller ved dets afslutning, er tallet i alt 28,1 pct. Men for børn af *ufaglærte arbejdere* er tallet 34,5 pct., for børn af *landbrugere* 32,4 pct. og — i den modsatte ende - for børn af *selvstændige i liberale erhverv* kun 11,4 pct.⁷⁾. Landbobørnenes relativt tidlige skoleafgang afspejler det allerede omtalte uddannelsesmønster i landbruget. Tallene for ufaglærte arbejdere og for liberale erhverv viser begge to hen til et andet mønster: tilbøjeligheden til at lade børnenes uddannelse ligne forældrenes. De selvstændige i liberale erhverv vil som regel selv have gennemgået lange uddannelser og vil derfor søge at sikre deres børn det samme. De ufaglærte arbejdere har for største delen selv kun syv års skolegang, og der vil sikkert i en del af hjemmene være tilbøjelighed til - i sammenhæng med de økonomiske vilkår - at anse dette for tilstrækkeligt, også for den næste generation. Den sociale skævhed i rekrutteringen til de højere uddannelser, som er påvist i mange undersøgelser, gør sig altså allerede gældende nede på 8. og 9. klassetrinnet.

Skoleoverlæge *H. Lebel* i Århus offentliggjorde i 1965 en undersøgelse af medicinske, sociale og skolemæssige forhold hos elever ud-

gået af folkeskolen⁸⁾. Afgangen efter 7. klasse var i Århus ca. 10 pct. af årgangen og efter 8. klasse igen ca. 10 pct. For godt 1000 elever, som i årene 1960-64 blev udskrevet fra fire af kommunens skoler, foretoges en undersøgelse på grundlag af skolelægejournalerne, der rummer oplysning om eleverne lige fra indskrivningen i skolerne. De mest betydningsfulde resultater nåedes ved undersøgelse af, hvad man kalder »hjemlige forhold« og »forhold i skolen«. Det viste sig, at de elever, der forlod skolen straks ved undervisningspligtens udløb, i langt højere grad end andre elever kom fra et *svagt milieu*. Det viste sig ligeledes, at de i særlig mange tilfælde kun havde *én forsørger*. Denne gruppe elever havde langt flere *forsømmelser* end de andre, og næsten halvdelen af dem havde været henvist til *skolepsykologisk undersøgelse* på grund af vanskeligheder ved at følge med i klassen. Derimod syntes gruppen ikke i *intelligensmæssig henseende* at være afvigende fra det normale. - Denne undersøgelse er særlig interessant, fordi den vedrører forholdene i en storby, som allerede er nået frem til at have en høj procent af elever i fortsat skolegang. Man kan derfor antage, at de traditionelle uddannelsesmønstre i dette milieu stort set har mistet deres indflydelse, og at der må være særlige årsager til tidlig afgang fra skolen. Disse særlige årsager synes efter overlæge Lebel's undersøgelse for en stor del at være *vanskelige kår i opvæksten*: problemer i hjemmene eller problemer i skolen, uden at man dog af undersøgelsen kan udrede den indbyrdes årsagssammenhæng. Det er derimod let at se, at en indsats over for den manglende trivsel i skolen må gøres på et meget tidligt tidspunkt, og at den ikke blot stiller krav om en god undervisning, men også om mere omfattende støtteaktioner.

I tilslutning til overlæge Lebel's undersøgelse kan det være interessant at fremdrage *Jesper Jensens* og *Thomas Sigsgaards* sociometriske undersøgelse »Kammeratvalg i skoleklasser«⁹⁾. På grundlag af børnenes egne udtalelser om, hvem de helst vil sidde ved siden af i klassen,

⁵⁾ Opgørelsen er foretaget af amtsskolekonsulenten. Materialet er ikke offentliggjort.

⁶⁾ *Jesper Florander* og *Jens Bjerg*: Forsøg med udelte klasser og linjedeling i Horsens 1952-60 - et overblik. Danmarks pædagogiske Institut, publikation nr. 62, 1967.

⁷⁾ Statistik 1966-67 for folke- og gymnasieskolen, side 75-76.

⁸⁾ *H. Lebel*: Spørgsmålet om undervisningspligtens forlængelse. Ugeskrift for læger, arg. 1965, side 1485-91.

⁹⁾ *Jesper Jensen* og *Thomas Sigsgaard*: Kammeratvalg i skoleklasser. En sociometrisk undersøgelse. Danmarks pædagogiske Institut, publikation nr. 33, 1961. Tillige særnummer af Dansk pædagogisk Tidsskrift, 9. årg., 1961, side 329-412 (nr. 8).

bliver en række skolebørn fordelt på fire forskellige »statusniveauer«. Det viser sig karakteristisk nok, at børnene med det laveste statusniveau har en stærkere tendens til at forlade skolen ved undervisningspligtens udløb end de øvrige, bedre placerede børn. At have lav status i kammeraternes øjne er formentlig et fingerpeg om, at man ikke selv trives alt for godt i skolen, og det er nærliggende at antage en række fælles årsagsforhold bagved denne placering og fænomener som forsømmelser, vanskeligheder ved at følge med i klassen o.s.v., der behandles i Lebels undersøgelse¹⁰).

Konklusionen af disse iagttagelser må blive, at der formentlig er en lang række årsager til tidlig skoleafgang. Nogle af disse forhold kan føres tilbage til uddannelsesmønstre, der har haft gyldighed i tidligere tider, men nu synes

at være under hurtig omformning. Det gælder f.eks. forskellen på drenges og pigers skolegang og forskellen mellem land og by. Andre årsager er måske mere sejlivede: forældres fastholden ved, at børnene ikke behøver mere skolegang, end forældrene selv i sin tid fik. Endelig ser det ud **til**, at et mindretal af samfundets vanskeligst stillede medlemmer begynder deres sociale tilværelse med at trives dårligt i skolen og derfor forlader den så tidligt, at de vanskeligst på et senere tidspunkt kan finde ind i uddannelsessystemet igen. Vi kan kun løseligt anslå størrelsen af dette mindretal, måske fem, måske ti procent af hver årgang, men der er næppe tvivl om, at det er denne gruppe, der repræsenterer den stærkeste udfordring til skolen, både under de nuværende forhold og efter en udvidelse af undervisningspligten.

¹⁰) Sammenhængen mellem børnenes familiebaggrund og ydre opvækstvilkår og deres tilpasning til skolelivet belyses yderligere i *Socialforskningsinstituttets* igangværende undersøgelse »Vanskelige opvækstvilkår«. Der henvises herom til beretningen om instituttets virksomhed 1965-1967, side 13-15 (Socialt Tidsskrift, 1967, nr. 10, afd. C, side 491-93).

II. UDVALGETS OVERVEJELSER OG FORSLAG

A. Ledende synspunkter

1. Behovet for en udvidet undervisningspligt.

Det har længe været den almindelige opfattelse, at skolens opgave ikke blot er at bibringe eleverne visse færdigheder og kundskaber, men også at fremme en alsidig udvikling af den enkelte elevs personlighed. Denne opdragelse må ske ikke alene gennem en skoling af intellektet, men tillige gennem en bevidst udviking af følelses- og viljeslivet. Målet for skolens bestræbelser må herved være, at eleverne hver især bliver *tilstrækkelig forberedt til at møde de krav, tilværelsen vil stille til dem.*

Hvad der i denne henseende kan eller bør anses for en »tilstrækkelig« forberedelse, beror naturligvis til syvende og sidst på en subjektiv vurdering af menneskets forudsætninger og behov for selvstændig livsudfoldelse. Ud fra en demokratisk opfattelse af det enkelte menneskes værd og betydning og af dets ret til at få sine muligheder fuldt udviklet er det imidlertid klart, at dette mål ikke kan sættes højt nok. Skolen skal medvirke til de unges udvikling til *frie, aktive og selvstændige mennesker.*

At de krav, tilværelsen stiller de unge overfor, *generelt* er blevet stærkt forøget siden århundredeskiftet og fortsat vil blive det, lader sig derimod ikke bestride. Dette gælder så at sige alle sider eller funktioner af det moderne menneskes tilværelse: i familielivet, i samfundslivet og i arbejdslivet. En udvidelse af den almene uddannelse forekommer allerede derfor indlysende nødvendig, *hvis skolen vedblivende skal kunne opfylde sit formål.*

Til belysning af spørgsmålet om, hvor lang den almene uddannelsesperiode bør være, og hvilket hovedindhold undervisningen bør have, vil det imidlertid være nødvendigt at gøre sig klart, hvilke træk i samfundsudviklingen der

har medført, at en 7-årig almenuddannelse ikke længere kan anses for fyldestgørende.

Det er karakteristisk for *arbejdslivet* i de moderne samfund, at det domineres af en stadig fortsat industrialisering, som ikke begrænser sig til industrien i klassisk forstand, men breder sig over de fleste områder af erhvervslivet. Landbruget såvel som transport, handel, pengeomsætning og en række andre servicefag møder stigende krav om rationalisering efter industriens mønster. Et lands konkurrencedygtighed i det internationale samspil beror på, om disse krav kan opfyldes hurtigt og gnidningsløst.

Et højt industrialiseret erhvervsliv kendetegnes ved en vidtgående *arbejdsdeling* og samtidig en hurtig *omskiftelighed* i takt med udviklingen af ny teknik. De mennesker, der skal planlægge, lede og udføre arbejdet, må derfor være grundig uddannede i specialviden og -færdigheder; men samtidig må de have en helt almen kompetence, som gør det muligt for dem hurtigt at omstille sig til nye tekniske og organisatoriske betingelser. Det er ikke mindst denne almene kvalifikation, der efterlyses i de højt industrialiserede samfund. Den nås formentlig bedst gennem en udvidet almen uddannelse, der træner eleverne i at løse opgaver på felter med helt forskellige arbejdsbetingelser. Risikoen for at blive overflødig i en industrialiseret verden lurer derimod på den, der hverken er i besiddelse af specialfærdigheder eller af det almene grundlag, som muliggør hurtig tilpasning til nye vilkår.

Den stigende levestandard, der følger med industrialiseringen, viser sig allerede nu i form af kortere arbejdstid og længere ferier. Det er en nydannelse i verdenshistorien, at store menneskemasser får *fritid* med legemlige og sjæle-

lige kræfter i behold og købekraft til at investere i fritidens anvendelse. Det må erkendes, at de moderne samfund står i alt væsentligt uforberedte over for de muligheder, fritiden rummer; men det ville være uansvarligt, om man ikke i vore dage tog opdragelse til fritid med ind i målsætningen for det uddannelses-system, samfundet tilbyder børnene og de unge. Herved bliver endnu en opgave lagt hen til skolen. Dens løsning vil kræve en videre udvikling af de musiske emner og arbejdsmetoder, og den vil yderligere underbygge et krav om forlængelse af den periode, som er helliget almen uddannelse.

Det er god tradition i Danmark, at skolen skal hjælpe hver enkelt elev til at udvikle sine særlige anlæg og muligheder. Man vil gerne se de unge vokse op til selvstændige personer. Denne del af skolens målsætning får nu en særlig vægt i takt med den industrielle udvikling af *massekommunikations- og massepåvirkningsmidlerne*. Ingen tidligere generation har modtaget en sådan overflod af oplysninger og oplevelser som den, der tilbydes menneskene i de højt industrialiserede samfund; men der er i høj grad tale om en masseproduktion, som sendes ud til millioner. Konformiteten truer den, der ikke forstår at bevare overblikket og tage afstand fra ensidig og forfladigende påvirkning. Skal skolen kunne opdrage sine elever til selvstændige og uafhængige mennesker, må den derfor lægge vægt på en mere gennemført træning i saglig analyse, i kritisk vurdering og i personligt valg. Det er færdigheder, som vel kan grundlægges i barneårene, men som først for alvor kan udvikles hos den, der er på vej til at blive voksen.

De sider af den moderne udvikling, der er antydet ovenfor, har også afgørende betydning for det *demokratiske samfundsliv*. Industrialiseringen tvinger de enkelte lande ind i en omfattende økonomisk-politisk sammenhæng, som gør samfundsproblemerne stedse mere uoverskuelige for de fleste og ofte rykker tyngdepunkterne for afgørelser og magtudøvelse langt uden for den enkelte borgers rækkevidde. Folkestyrets skole kan ikke være upåvirket af denne udvikling, men må forsøge at opdrage til demokrati selv under disse komplicerede forhold. Også af denne grund stilles der krav om en intensivering af den almene uddannelse med træning i at orientere sig i indviklede sammenhænge og at formulere standpunkter, som er både sagligt og personligt begrundede.

Hvis man på denne baggrund vil se på de 14-16-årige og deres muligheder for at finde sig til rette i verden, må man tage i betragtning, at den støtte, hjemmene kan yde de unge, sikkert har aftagende betydning. Der kan bl.a. peges på, at de hastige omformninger af samfundet har til følge, at de allerfleste børn vil få andet erhverv end det, deres forældre har haft, og at også deres uddannelse vil blive forskellig i indhold og bredere i omfang end den, der blev de ældre generationer til del. Mange forældre skal i dag forsøge at rådgive deres børn på felter, som de selv står fremmede overfor. At lade børn i 14-års alderen på egen hånd træffe vidtrækkende beslutninger om deres fremtidige skæbne i det industrialiserede samfund synes heller ikke at være rimeligt. Pubertetsårene er for de fleste unge præget af voldsomme sjælelige udsving og stor usikkerhed om, hvorledes tilpasningen til familie, kammerater, arbejdsliv og samfund retteligt bør foregå. Det er en periode, hvor personligheden under gunstige omstændigheder kan modnes, så det senere bliver muligt at træffe afgørelser med fuld indsats af dømmekraft og ansvarlighed. Først på dette tidspunkt er det nødvendige grundlag til stede for et afgørende valg af uddannelse og arbejde.

Industrialiseringen og dens eftervirkninger tvinger de moderne samfund til at foretage ny vurdering af uddannelsernes mål og indhold under indtryk af nutidens erfaringer. Processen er under udvikling overalt. På generalkonferencen i 1966 proklamerede UNESCO uddannelsen som et livsvarigt, sammenhængende forløb (»life-long integrated education«). Et kritisk område inden for dette lange løb er netop årene mellem 14 og 18/19, den periode, hvor den almene skolegang afsluttes og uddannelse til erhverv sætter ind. Der er i det foregående fremdraget adskillige synspunkter, som taler for, at den almene uddannelse føres længere op i denne periode for hele generationen, end man for 20 og 30 år siden fandt naturligt. Der er også peget på, at de unge under 16 er meget lidt skikkede til selv at træffe vidtrækkende afgørelser om erhvervsvalg. Opgørelserne over skolegangen på 8. og 9. trin viser da også med al tydelighed, at det meget store flertal af forældre og børn i Danmark for længst har accepteret nødvendigheden af en forlænget almen uddannelse. Men der er et mindretal, som ikke endnu er fulgt med i denne udvikling. Hvis de unge i dette mindretal for-

lader uddannelsessystemet i 14- eller 15-års alderen og ikke søger ind i det igen, vil de med stor sandsynlighed i resten af deres liv høre til i den mest truede og udsatte gruppe i samfundet.

Der er tungtvejende grunde til netop nu at fremskynde en omfattende indsats til støtte for dette truede mindretal. Den kraftige forhøjelse af det almene uddannelsesniveau, som finder sted i disse år, vil få til følge, at de, der falder udenfor, vil blive yderligere diskvalificerede med hensyn til at kunne skaffe sig passende erhvervsmæssig uddannelse og beskæftigelse. Der er fare for udviklingen af en mere markeret afstand mellem en veluddannet befolkning og et tilbagestående mindretal, der i stigende grad vil føle sig overflødiggjort i industrisamfundet.

En indsats over for denne risiko kan ikke være begrænset til en enkelt foranstaltning, men må spænde over en række virkemidler. Det er vigtigt, at skolelivet under hele uddannelsesforløbet er udformet sådan, at det kan appellere også til den mindre begavede og mindre veltilpassede elev. Det er derudover nødvendigt, at skolen lige fra skolegangens begyndelse samler opmærksomheden specielt om det truede mindretal og sætter en række særlige rådgivnings- og støtteaktioner ind over for disse børn. En udvidelse af den almene undervisningspligt må ses som et led i denne omfattende indsats og må gennemføres i takt med, at beredskabet udbygges på de øvrige områder. For det store flertal af forældre og børn bliver en forlængelse af undervisningspligten kun en officiel bekræftelse af, hvad der allerede er accepteret som normal adfærd. For det truede mindretal kan pligten derimod blive et af de midler, der hjælper de svage til at bevare deres plads i helheden.

Ved afgørelsen af, *hvor lang* den almene uddannelsesperiode mindst bør være under det moderne samfunds livsvilkår, er der efter udvalgets opfattelse ingen tvivl om, at *hensynet til den enkeltes frie udviklingsmuligheder* må være det afgørende.

Men også *samfundsmæssige hensyn* taler med megen vægt for, at der sikres alle unge en uddannelse, der svarer til den enkeltes evner og interesser. En sådan samlet forbedring af uddannelsesniveaet vil bl.a. være en forudsætning for fortsat velstand og økonomisk vækst. Også i denne forbindelse må det erindres, at

9 eller 10 års almen undervisning allerede i dag er en almindelig adgangsbetingelse ved en lang række videregående uddannelser. Om Danmark skal kunne hævde sig økonomisk og dermed også politisk i det internationale samkvem, vil det i stigende grad være nødvendigt at udnytte alle menneskelige ressourcer.

Det kan heller ikke være samfundet uvedkommende, om en utilstrækkelig uddannelse af et mindretal kan føre ud i arbejdsløshed og måske kriminalitet. Den såkaldt »teknologiske« arbejdsløshed, der allerede har sat sit præg på arbejdsmarkedet i USA, lader sig vel ikke fuldt ud afværge alene gennem uddannelsesmæssige foranstaltninger, men sådanne vil dog utvivlsomt kunne medvirke til at formindske arbejdsløsheden og afbøde dens følger. Det må selvsagt være i alles interesse, at dette sker.

Udvalget finder, at såvel hensynet til den enkelte som samfundsmæssige hensyn *klart taler for allerede nu at tage skridt til en udvidelse af undervisningspligten til 9 år.*

Spørgsmålet om undervisningspligtens forlængelse med yderligere et år har sammenhæng med overvejelser om inden for folkeskolen og de øvrige skoleformer at etablere en undervisning på 10. årgangstrin, der kan rumme en *begyndende* erhvervsuddannelse. Disse overvejelser foregår — som nævnt i forordet — i en af udvalget nedsat arbejdsgruppe.

2. Undervisningens formål i 8.-9. skoleår.

En beslutning om at udvide undervisningspligten rejser uundgåeligt spørgsmålet om efterfølgende principielle ændringer i folkeskolens arbejdsformer, fagkreds og opbygning (struktur). Dette skyldes ikke blot, at der inddrages et antal elever, som ellers ikke ville have fortsat skolegangen, men også at undervisningen i de hidtil frivillige skoleår nu ændres til at være obligatorisk. Dette sidste må give anledning til overvejelser om ændringer af principiel karakter, specielt fordi man hermed får mulighed for at anlægge et helhedssyn på folkeskolens virksomhed.

Man kan ikke løse disse spørgsmål blot ved at henvise til, at undervisningspligten skal kunne opfyldes i andre skoleformer end folkeskolen. Ved afgørelsen af, hvilke skoleformer der i så fald vil kunne komme i betragtning, melder spørgsmålet sig på ny. Hertil kommer, at det næppe er realistisk at regne med, at de pri-

vate skoleformer i fremtiden særligt for 8.-10. skoleårs vedkommende vil blive opfattet som et mere nærliggende alternativ af relativt flere elever og forældre, end det er tilfældet i øjeblikket. Med den forpligtelse, der efter grundloven hviler på den offentlige skole, må det principielt være folkeskolens opgave at kunne *tilbyde* en undervisning, der tilgodeser *alle* børn i den undervisningspligtige alder, herfra alene undtaget børn, der er så svært handicappede, at de må undervises ved forsorgens institutioner.

Spørgsmålet om de pædagogiske og skoleorganisatoriske konsekvenser af en udvidet undervisningspligt er således i første række et spørgsmål om *folkeskolens* målsætning og organisation.

Udvalget kan i hovedsagen tilslutte sig det ofte fremhævede synspunkt, at der må iværksættes yderligere forsøgsvirksomhed og indhentes flere erfaringer, før tiden er inde til en politisk stillingtagen til den fremtidige skolestruktur. Det er udvalgets opfattelse, at en styrkelse og systematisering af forsøgsarbejdet er absolut påkrævet. Yderligere tilknytning til undervisningsministeriet af sagkyndig bistand på dette felt er nødvendig, ligesom kontakten mellem ministeriet og dettes rådgivende udvalg, Danmarks pædagogiske Institut og Danmarks Lærerhøjskole bør udbygges.

Samtidig ønsker udvalget dog at understrege, at en beslutning om undervisningspligtens udvidelse helt naturligt må intensivere og konkretisere debatten om skolens formål, indhold og struktur.

I denne forbindelse må det også erindres, at folkeskolelovens forsøgsparagraf (§ 64) ikke i sin nuværende formulering giver grundlag for at gennemføre forsøg med enhedsskole efter svensk og norsk mønster, idet bestemmelsen forudsætter, at realafdelingen opretholdes som en isoleret skoleafdeling.

Hertil kommer, at et hvilket som helst pædagogisk-organisatorisk forsøgsprogram i praksis forudsætter, at der allerede i forbindelse med forsøgets planlægning og tilrettelæggelse er taget stilling til, hvilke formål man ønsker fremmet med det pågældende forsøg.

Der er i det foregående afsnit talt om, at undervisningspligtens udvidelse må sikre alle en forlænget *almen* uddannelse i 8. og 9. skoleår, uden at det dog er nærmere præciseret, hvad dette indebærer.

Efter folkeskolelovens § 17 skal undervisningen i 8.-10. klasse tilrettelægges »med særligt henblik på at forberede elevernes overgang til almen eller faglig ungdomsundervisning. Der kan efter nærmere af undervisningsministeren givne regler og under hensyntagen til de stedlige undervisningsmæssige muligheder foretages en deling i linier, der tager sigte på elevernes fremtidige virksomhed inden for erhvervslivets forskellige grene, *uden at der dog må meddeles en egentlig faglig undervisning*« (fremhævet her).

På dette grundlag udarbejdede Folkeskolens Læseplansudvalg i 1959/60 ¹⁾ en række forslag til timeplaner for 8.-10. klasse, i hvilke den såkaldte »almene« fagkreds optog ca. $\frac{2}{3}$, og en række »valgfri« fag den resterende del af timetallet. Uden at tage direkte afstand fra den af loven forudsatte mulighed for deling i faste erhvervsigtende linier pegede udvalget på, at en ordning med valgfri fag (i individuelle kombinationer) i mindre grad tilskyndede eleverne til at foretage et for tidligt erhvervsvalg og samtidig gav større mulighed for at tage hensyn til den enkelte elevs forudsætninger og interesser.

Folkeskolens Læseplansudvalg har gennem sit underudvalg vedrørende 8.-10. klasserne registreret og drøftet udviklingen på dette felt. Der er en klar tendens til at forlade den bundne liniedeling og etablere undervisningsplaner med »valgfri fag«, således at eleverne efter rådgivning selv sammensætter en fagkombination som supplement til den for alle obligatoriske undervisning. Der kan herom henvises til publikationen »Valgfri Fag«, referat af konferencen på Gl. Avernæs 10.-12. oktober 1966 om folkeskolens 8., 9., 10.-klasser.

Under de senere års drøftelser af disse spørgsmål har man ofte mødt tendenser til at rubricere de enkelte fag som værende enten *almene* (teoretiske) eller *erhvervsbetonede* (praktiske). En tilskyndelse hertil ligger der foruden i lovens skelnen mellem »almen« og »faglig« undervisning og i læseplansudvalgets mellem »almen« og »valgfri« fagkreds - også i lovens krav om en »fortsat almindende undervisning« i realafdelingen (§ 19, stk. 1). Sondringen mellem »almene« og »boglige« klasser i 6.-7. skoleår medvirker heller ikke til at mindske uklarheden på dette område. Under-

¹⁾ Betænkning nr. 253/1960 (»Den blå betænkning«), side 233 ff.

tiden skelnes der tillige mellem kundskabsfag, færdighedsfag og oplevelsesfag (»musiske« eller »kreative«).

Efter udvalgets opfattelse er en sådan forenkling af problemstillingen ikke noget frugtbart udgangspunkt for en nyvurdering af den almene uddannelses indhold i 8.-9. skoleår. Ethvert af skolens fag indeholder både teoretiske og praktiske elementer, og ethvert af skolens såkaldte »almene« fag er tillige af erhvervs-mæssig betydning, for så vidt som det tilvejebringer en større eller mindre del af grundlaget for de enkelte elevers senere erhvervsudøvelse. Dette gælder for nogle elever også de såkaldt »musiske« fag, der ellers ofte ikke anses for at have praktisk uddannelsesmæssig værdi. Omvendt er de såkaldte »erhvervsbetonede« emner almene i den forstand, at de giver en orientering om sider af erhvervslivet, der utvivlsomt har betydning for alle elever, uanset deres senere erhvervsvalg, ligesom de må anses for velegnede til at udvikle elevernes samarbejdsevne og selvstændighed.

Det afgørende må være, at der tilrettelægges en undervisning, der er *alsidig* derved, at den *dels* giver en grundlæggende orientering om samfunds- og erhvervslivet og vedligeholder og udbygger fundamentale færdigheder, såvel manuelle som intellektuelle, *dels* tillader en faglig fordybelse i specielle emner - ikke blot for at imødekomme elevernes særlige interesser, men også for at optræne indlærings- og studieteknik, samarbejds- og fremstillingsevne m.v. — og *dels* åbner mulighed for en friere udfoldelse af fantasi og talent inden for det praktisk-æstetiske område.

Hvad der derimod må tages afstand fra på de pågældende alderstrin, er en undervisning, der i sin helhed - som den fremtræder for den enkelte elev - er så ensidig eller *specialiseret*, at den påvirker elevens erhvervsvalg i en bestemt retning og afskærer ham fra en række andre uddannelsesmuligheder.

Erfaringerne fra de seneste års arbejde i skolen med de valgfri fag har klart vist en stærkt stigende interesse for skolearbejdet og dermed en anden indstilling hos det store flertal af elever, end man tidligere kendte.

På basis heraf er der grund til at antage, at det vil være rigtigt at udskyde en egentlig *differentiering af eleverne* (deling i klasser) så længe som muligt og utvivlsomt til efter udgangen af det 9. skoleår, hvor afgang af elever

til gymnasiet og andre uddannelser fortsat vil kunne finde sted.

Derimod synes erfaringerne at tilskynde til, at man i skolen søger gennemført en *differentiering af undervisningen* (tilbud om valg af fag og om undervisning på forskellige undervisningsniveauer inden for samme klasse) for i endnu højere grad at kunne imødekomme den enkelte elevs interesser og behov, og derved motivere eleven for skolearbejdet, ikke blot i de valgfri fag, men også i de fag, der må være fælles for alle elever, og som fortsat uden al tvivl vil dække en meget stor del af undervisningstiden.

En skoleform af denne art, som kendes i flere andre lande, kræver en nøje vurdering af, hvorledes man kan afslutte uddannelsen og medgive eleverne et afgangsbrev, som over for de modtagende skoler og uddannelser giver et tilstrækkeligt klart billede af den pågældende elevs færdigheder, anlæg og interesser. Det må forudses, at en skolereform må medføre total ændring af folkeskolens prøve- og eksamenssystem, idet man også på dette felt må have mulighed for at individualisere i højere grad end nu, hvor man stort set kun bevæger sig på to niveauer, henholdsvis 9. klasse-2. real og 10. klasse-3. real.

Der vil ikke længere være nogen motivering for opretholdelse af årsprøver før ved udgangen af 9. skoleår. Der findes allerede en række standardiserede prøver, der kan være til støtte for læreren i det daglige arbejde og derved have en pædagogisk værdi, mens man ikke kan tillægge de årsprøver på tidligere klassetrin, der stadig etableres ved mange skoler, nogen væsentlig betydning. Den egentlige afgangsprøve fra folkeskolen må som anført være langt mere differentieret end nu. Det må være et veldefineret mål for folkeskolen at kunne give sine elever et afgangsbrev, der så klart som muligt tilkendegiver, hvilke kvalifikationer de er i besiddelse af, og man må være opmærksom på, at kompetencen over for videregående uddannelser kan sikres. I modsat fald vil man helt afgørende bryde med princippet om, at den afleverende skole har en meget væsentlig indflydelse på elevens videre uddannelse, og man må imødesee en situation, hvor overliggende uddannelser etablerer adgangsprøver i hidtil ukendt omfang. Dette vil efter udvalgets mening binde folkeskolens undervisning endnu stærkere end de prøver, der etableres inden for skolens egne rammer.

3. Undervisningens omfang i 8.-9. skoleår.

I de foregående afsnit er der redegjort for de grunde, der efter udvalgets opfattelse taler for en forlængelse af den nuværende undervisningspligt med mindst 2 år, og for hovedsigtet med undervisningen i 8.-9. skoleår. Udvalget har herved forudsat, at der principielt bliver tale om 2 års fuldtids undervisning eller hvad der i omfang svarer her til. De tidligere forslag om en begrænset udvidelse af undervisningspligten med 1-2 års deltid undervisning (jfr. bilag 1, afsnit 7, side 70 ff.) kan utvivlsomt ikke længere anses for fyldestgørende.

Fuldtidsundervisning er i sig selv et variabelt begreb, hvis nærmere fastlæggelse for de enkelte skoleår ikke blot må bero på elevernes alder og udvikling og de krav, selve undervisningen stiller om koncentration og forberedelse. Der indgår tillige heri en almindelig vurdering af behovet for fritid og en stillingtagen til spørgsmålet om lønnet beskæftigelse. Holdningen over for disse spørgsmål ændrer sig ikke blot i tidens løb, men også fra sted til sted. Det stemmer for så vidt hermed, når loven ikke fastlægger et bestemt timetal for undervisningen på de forskellige årgangstrin, men alene er tidsramme herfor, - udtrykt ved et mindste (årligt) og et højeste (dagligt) timetal, - inden for hvilken de enkelte kommuner kan fastsætte elevernes timetal.

Denne tidsramme fremgår af tabel 1, idet de kursiverede tal er de af loven fastsatte²⁾.

Det særlige for 8.-10. klasse gældende lave mindstetimetale, der endog kan nedsættes i særlige tilfælde, må ses på baggrund af de tidligere for folkeskolen på landet fastsatte lavere timetal og det ved lovrevisionen i 1958 udtrykte ønske om at styrke mulighederne for oprettelse af 8. og 9. klasser på landet. Dispensationsadgangen har yderligere været tænkt som en mulighed for at imødekomme lokale ønsker om, at eleverne kunne have erhvervsmæssig beskæftigelse ved siden af skolegangen³⁾.

I praksis ligger timetallet for eleverne i 8.-10.

²⁾ Jfr. folkeskolelovens § 16, stk. 1 og 3, § 21, stk. 3, og § 35 og foran side 13, hvor de ugentlige timetal er angivet for 1.-10. skoleår også ved 39 uger = 234 skoledage årligt, mens der her alene regnes med 40 uger = 240 skoledage årligt, der af loven har været anset for hovedreglen.

³⁾ Jfr. undervisningsministeriets cirkulære af 29. november 1958 om de ved lov nr. 163 af 7. juni 1958 fastsatte ændringer i folkeskoleloven, afsnit 4.

Tabel 1: Timetal i folkeskolens 5.-10. skoleår (ved 40 skoleuger à 6 dage = 240 skoledage årligt).

	Årligt	Ugentligt	Dagligt
<i>Minimum</i>			
5.-7. klasse og			
1.-3. realklasse	1200	30	5
8.-10. klasse	960*)	24	4
<i>Maksimum</i>			
5.-10. skoleår	1440	36	6*)

*) Dispensationsmulighed

klasse imidlertid nu næsten overalt på samme niveau som realafdelingens, og denne udvikling stemmer med hensynet til at sikre alle elever på samme alderstrin et lige omfattende undervisningsprogram.

Udgangspunktet må herefter være de gældende timetal for 1.-2. realklasse: 1200-1440 timer årlig, svarende til 5 å 6 timers daglig undervisning. Udvalget ønsker at understrege, at man i denne forbindelse hverken har taget stilling til spørgsmålet om 5-dages ugens indførelse, til spørgsmålet om en generel nedsættelse af elevernes undervisningstid i øvrigt eller til spørgsmålet om timefordelingen mellem de enkelte fag eller faggrupper i 8.-9. skoleår.

Et andet udgangspunkt for spørgsmålet om undervisningspligtens opfyldelse i 8.-9. skoleår må være, at undervisningen - således som det hidtil har været tilfældet for næsten alle elevers vedkommende - gennemføres i sammenhæng og i umiddelbar tilslutning til 7. skoleår. Udvalget ser ingen afgørende grunde for at åbne fri adgang til at afbryde skolegangen for kortere eller længere tid, men finder tværtimod, at såvel praktisk-pædagogiske som administrative grunde og - ikke mindst - hensynet til de unges fortsatte uddannelsesmuligheder taler for som hovedregel at fastholde dem i et kontinuerligt undervisningsforløb.

At der derimod må være adgang for eleverne til også inden for det enkelte skoleår at skifte skoleform, - til at blive udskrevet af folkeskolen til en tilsvarende privat undervisning og til når som helst at vende tilbage til folkeskolen - er et led i den forfatningsmæssige skolefrihed og kræver som sådan ingen nærmere begrundelse.

Et tredje udgangspunkt er, at en elev, - når og så længe han går i en bestemt skole, - også følger dennes undervisning i dens helhed og ikke delvis »erstatte« den med undervisning

andetsteds. Skolefrihedsbestemmelsen har aldrig været opfattet som givende ret til kun at følge folkeskolens undervisning i en del af det fastsatte timetal, og en sådan mulighed består da heller ikke efter de gældende regler⁴⁾.

For at videreføre denne hovedlinie i 8.-9. skoleår taler ikke blot indlysende praktiske (skematekniske) grunde, men også ønskeligheden af at integrere og differentiere undervisningen på tværs af de traditionelle faggrænser. Mulighederne for at samle et tilstrækkeligt antal elever omkring valgfri fag eller faggrupper vil også blive afgørende forringet, såfremt eleverne hver for sig skulle kunne sætte andre muligheder i stedet. Noget andet er, at skolen som led i et organiseret undervisningsprogram tilbyder eleverne inden for deres normale time-tal at deltage i en undervisning uden for skolens rammer, der står åben også for andre unge.

Fra hovedreglen om, at den udvidede undervisningspligt i 8.-9. skoleår må opfyldes ved fuldtidsundervisning i et sammenhængende forløb og samtidigt i en og samme skole, bør der dog utvivlsomt kunne gøres visse undtagelser i tilfælde, hvor elevens særlige forhold taler derfor. Udvalget har ikke ment på nuværende tidspunkt at kunne tage endelig stilling til omfanget af og vilkårene for sådanne afvigelser, men forudsætter, at spørgsmålet vil indgå i de videre overvejelser om overgangen til udvidet undervisningspligt, og at der derefter i en periode bliver lejlighed til at indvinde erfaringer på grundlag af en lempelig praksis. Udvalget finder dog, at der principielt bør stiles mod en sådan udbygning og forbedring af undervisningen i 8.-9. skoleår og af de socialpædagogiske hjælpeforanstaltninger, der står til skolernes rådighed, at der fremtidigt kun i begrænset omfang vil være behov for egentlige dispensationsordninger.

De muligheder, der i så henseende bør overvejes, er følgende:

- a) Deltidsundervisning i tilsvarende længere tid.
- b) Praktik i virksomheder og institutioner (fuldtids).
- c) Samtidig kombination af deltidsundervisning

⁴⁾ Det hedder tværtimod i folkeskolelovens § 17, stk. 4, at timetallet for de børn, der ikke deltager i undervisning i »andet fremmedsprog« i 7. skoleår, ikke må nedsættes under det for klassen foreskrevne.

med praktik i virksomheder og institutioner (deltids).

- d) Samtidig kombination af deltidsundervisning inden for flere skoleformer.
- e) Afbrydelse (suspension) af undervisningspligtens opfyldelse (»pause«).
- f) Fritagelse, hel eller delvis.

ad a) Denne ordning kan set fra et uddannelsessynspunkt umiddelbart forekomme mindre betænkelig, idet eleven — blot over en længere periode - vil opnå det samme mål af formaliseret undervisning. Da det forudsættes, at eleven vil udnytte sin øvrige tid til lønnet beskæftigelse, vil ordningen dog indebære en betydelig risiko for en for tidlig erhvervsmæssig indplacering. Hertil kommer, at det i hvert fald inden for folkeskolens rammer vil være særdeles vanskeligt at tilrettelægge en sammenhængende undervisning inden for et begrænset dag- eller ugeskema for enkelte elever, og at en sådan ordning næppe heller i tilstrækkelig grad vil imødekomme elevens eventuelle behov for en (midlertidig) frigørelse fra undervisningsmiljøet.

De praktiske muligheder begrænser sig derfor til *deltidsundervisning i ungdomsskolen*, jfr. herved afsnit C (side 46).

ad b) Den nuværende erhvervspraktikordning, der indgår som led i skolernes erhvervsorientering (jfr. bilag 9, afsnit A), bør efter udvalgets opfattelse fastholdes og udbygges. Herudover har udvalget været inde på den tanke, at der i tilfælde, hvor eleven skønnes at have et særligt behov derfor, etableres en individuel *praktik i virksomheder og institutioner* af op til 5 måneders varighed, hvor eleven under et vist tilsyn fra skolens side får lejlighed til at orientere sig noget grundigere inden for et eller flere erhvervsområder. En sådan udvidet praktik måtte dog formentlig forudsætte, at eleven, specielt i den sidste del i perioden, beskæftiges på ansættelsesvilkår, der nærmer sig de normale.

ad c) Den under b) omtalte udvidede praktikperiode vil i givet fald kunne kombineres med deltidsundervisning i ungdomsskolen.

Inden for folkeskolens rammer har der i de senere år været gjort forsøg med en for hjælpeskolens elever særlig tilrettelagt »*arbejdspraktik*« i 9. og 10. klasse, sideløbende med skoleundervisningen (specialundervisningen). Der henvises herom til bilag 10 (side 139). Udvalget finder, at det bør overvejes at udvide

disse forsøg til også at omfatte andre grupper af handicappede elever end de svagtbegavede, således som det er tilfældet i Sverige.

ad d) En *samtidig* kombination af deltidsundervisning vil som allerede anført være vanskelig at gennemføre *individuel*, men vil naturligvis kunne organiseres som en regulær ordning ved aftale mellem skolerne indbyrdes. De problemer, som knytter sig hertil, er i det væsentlige af administrativ, tilskudsmæssig og prøveteknisk karakter. I den udstrækning der er tale om to *kommunale* undervisningsinstitutioner, skulle deres løsning ikke kunne volde særlige vanskeligheder.

ad e) En fuldstændig afbrydelse af undervisningspligtens opfyldelse, således at eleven i f.eks. et år eller 5-6 måneder stilles helt frit med hensyn til undervisning og beskæftigelse, kan - navnlig for 9. klassetrins vedkommende - give anledning til visse betænkeligheder. Den risiko for en forhastet placering i arbejdslivet, der er forbundet med den under a) omtalte ordning, er her til stede i mere udpræget grad. Hertil kommer, at eleven let mister kontakt med undervisning og må formodes at være mindre tilbøjelig til at genoptage skolegangen, såfremt han i »pauseåret« har haft gode indtjeningsmuligheder og indrettet sine forbrugsvaner derefter.

På den anden side må det erkendes, at en

pauseordning kan tænkes at have mentalhygiejnisk betydning for enkelte elever.

ad f) Udvalget tør ikke udelukke, at der i enkelte tilfælde - uanset eventuelle andre muligheder - kan vise sig behov for en hel eller delvis *fritagelse* for at opfylde den udvidede undervisningspligt. Udvalget anser det dog for en selvfølge, at der ikke bliver tale om fritagelse af rent økonomiske grunde, og at der til enhver fritagelse bør kunne knyttes vilkår om bistand fra skolens eller anden side til en passende beskæftigelses- eller uddannelsesmæssig placering.

Den under b) omtalte praktik-ordning kunne tænkes *kombineret* med pauseordningen (e) der ved, at praktikperioden ikke ligestilles med undervisning, hvorved undervisningspligten opfyldes, men accepteres som rimelig udnyttelse af en »pause«. På lignende måde kunne den under c) nævnte ordning med deltidsundervisning og -praktik betragtes som en delvis afbrydelse, der - ligesom en »ren« pauseperiode - må medføre en tilsvarende forlængelse af undervisningspligten. Udvalget finder, at navnlig den først nævnte kombination frembyder væsentlige uddannelsesmæssige fordele frem for et rent pauseår, og at de praktiske muligheder derfor bør overvejes indgående.

Der henvises i øvrigt til afsnit C (side 43 ff), hvor nogle af disse ordninger omtales nærmere i forbindelse med ophold på efterskoler og ungdomskostskoler.

B. Undervisningspligtens indtræden og ophør

1. Undervisningspligtens indtræden.

a. Ordningen af spørgsmålet om tidspunkterne for børnenes optagelse i skolerne og for undervisningspligtens indtræden frembyder et skiftende billede siden den 7-årige undervisningspligts gennemførelse omkring århundredeskiftet. Der henvises om enkelthederne i denne udvikling til den historiske redegørelse (bilag 1, side 66-68 og 70).

I de forskellige lovbestemmelser har det som regel været fastlagt, fra hvilket tidspunkt børnene *senest skulle optages i skolen* (undervisningspligtens indtræden), og fra hvilket tidspunkt de *tidligst kunne optages på forældrenes forlangende*. Derimod har man ikke i loven - i hvert fald ikke udtrykkeligt - fastsat nogen grænse for, hvor tidligt børnene *kunne optages med skolemyndighedernes tilslutning*. I nedenstående *tabel 1* er der givet en oversigt over de aldersgrænser, lovgivningen har fastsat eller forudsat i de nævnte tre henseender.

b. De gældende bestemmelser om undervisningspligtens indtræden og om optagelse i skolerne er beskrevet i afsnit I. B. 2. (side 9-10). De kan resumeres således:

- 1) Børn, der pr. 1. august er *fyldt 7 år*, er undervisningspligtige og skal således optages i folkeskolen, medmindre de undervises på anden måde (folkeskolelovens § 43, stk. 1). Skolegangens påbegyndelse vil dog i ganske særlige tilfælde kunne udsættes et år.
- 2) Børn, der pr. 1. august er *mellem 6¹/₂ og 7 år*, skal optages i folkeskolens 1. klasse, hvis forældrene forlanger det og har indskrevet barnet rettidigt. Undervisningspligten indtræder da ved optagelsen og vedvarer til den 1. august det år, hvor den pågældende er mellem 13¹/₂ og 14 år (folkeskolelovens § 43, stk. 2).
- 3) Børn, der pr. 1. august er *under 6¹/₂ år*, kan med skolemyndighedernes tilladelse optages i 1. klasse, hvis de er »skolemodne«.

Tabel 1. Aldersgrænser for optagelse i folkeskolen efter hidtidige regler.

	Kan tillades optaget, hvis de ved skoleårets begyndelse er i alder: ¹⁾	Kan forlanges optaget, hvis de ved skoleårets begyndelse er i alder:	Skal senest optages, hvis de ved skoleårets begyndelse er i alder:
<i>Lov 29/3-04</i> (skolehalvår 1/5, 1 11):	—	6 ⁰ —6 ¹¹	7 ⁰ —7 ⁵
<i>Lov 29/3-04, jfr. lov 21/12-21</i> (skolehalvår 1/5, 1 11):	—	6 ⁰ —6 ¹¹	7 ⁰ —7 ⁵
(skolehalvår 1/4, 1 10):	—	6 ⁰ —6 ¹⁰	6 ¹¹ —7 ⁴
(skolehelår 1,4):	—	6 ⁰ —6 ⁵	6 ⁶ —7 ⁵
(skolehelår 1,8):	—	6 ⁰ —6 ⁸	6 ⁷ —7 ⁶
<i>Lov 18/5-37:</i> Ændret ved <i>lov 4/6-47</i> :	5 ⁰ —6 ⁸	6 ⁰ —6 ¹¹	7 ⁰ —7 ¹¹
(iflg. kommunal best.):	5 ⁰ —5 ¹¹	6 ⁰ —6 ¹¹	7 ⁰ —7 ¹¹
Ændret ved <i>lov 7/6-58</i> :	5 ⁰ —6 ⁵	6 ⁶ —6 ¹¹	7 ⁰ —7 ¹¹

¹⁾ Først med skoletilsynsloven af 1949 findes en lovfæstet minimumsgrænse, f. s. v. som et barn skal være fyldt 5 år, før det overhovedet kan *indskrives* i en skole, jfr. lovens § 4, stk. 4, og § 10, stk. 2

Optagelse bevirker ikke, at undervisningspligten ophører tilsvarende tidligere (cirkulære af 13. juli 1964, afsnit II).

Ad 2 og 3: De her nævnte aldersgrupper (5-7 år) kan i stedet optages i en eventuel børnehaveklasse. Dette medfører ingen afkorting af undervisningspligten.

c. På grundlag af de senest foreliggende oplysninger om elevernes alder ved optagelsen¹⁾ kan der opstilles følgende skøn over aldersfordelingen i skolernes 1. klasser (1966/67):

under 6 år:	ca. 0,2 pct.
6-6 ¹ / ₂ år:	- 2,5 pct.
6 ¹ / ₂ -7 år:	- 35,1 pct.
<hr/>	
7-7 ¹ / ₂ år:	- 47,0 pct.
7 ¹ / ₂ -8 år:	- 15,0 pct.
over 8 år:	- 0,2 pct.
	<hr/>
	100,0 pct.

d. Om begrebet skolemodenhed og om de problemer, der knytter sig til dets praktiske anvendelse, henvises til det som bilag 8 givne foredrag af dr. phil. S. A. Tordrup. De synspunkter, der er fremsat her, og som har vundet almindelig anerkendelse blandt andre sagkyndige, er i hovedtræk følgende:

- 1) Det er af afgørende betydning for barnets velvære og trivsel i skolen og for dets udvikling i det hele, at det kommer i skole på det tidspunkt, hvor det må anses for »skolemodent« i den angivne betydning.
- 2) Børn udvikler sig (modnes) med meget forskellig hastighed. Specialundervisningsudvalget fastslog således, at »børnenes intellektuelle udvikling, der i højere grad end alderen er bestemmende for deres muligheder med hensyn til skolearbejdet, vil være meget forskellig, og at spredningen blandt 1. klassernes elever set i forhold til deres udvikling vil kunne være 3-4 år, selvom man ser bort fra ydertilfældene.«²⁾
- 3) Der foreligger ingen tegn på, at børn, der p.g.r.a. tidligere udvikling er kommet i skole i en ung alder, senere udvikles langsom-

mere og derved sættes tilbage i forhold til deres jævnaldrende.

Ud fra disse synspunkter er der for udvalget ingen tvivl om, at der bør indføres en langt smidigere ordning af optagelsesspørgsmålet end den nuværende. Efter de gældende bestemmelser har - som også fremhævet af Tordrup - kun ca. halvdelen af forældrene en lovsikret adgang til at vælge mellem to skoleår for deres børns påbegyndelse af skolegangen. Efter udvalgets opfattelse må hensynet til børnenes forskellige udviklingstrin føre til, at der for alle børns vedkommende formelt bliver mulighed for at vælge mellem tre på hinanden følgende år. I praksis vil en sådan adgang for det enkelte barns vedkommende - netop på grund af forskellen i udvikling - dog oftest være begrænset til et valg mellem to år.

Hvis man fastholder et så stort normalspille- rum som 3 år, bliver fastlæggelsen af de aldersmæssige *ydergrænser* af mindre betydning. Udvalget vil som grundlag for de videre drøftelser foreslå grænserne lagt ved 5¹/₂ og 8¹/₂ år.

Fastlægges grænserne således, kunne det i og for sig synes overflødigt at præcisere tidspunktet for selve undervisningspligtens indtræden nærmere inden for denne ramme, - med andre ord at udpege et af årene som det »normale« eller pligtige. Af hensyn til de relativt tidligt udviklede børn vil det dog næppe være rigtigt at åbne helt fri adgang til at vente med optagelsen indtil 8 års alderen. Også praktiske og lovtekniske grunde (hjemmeundervisningen) gør det nødvendigt i det mindste at fastsætte et tidspunkt, inden hvilket der skal *tages stilling til* spørgsmålet om skolegangens påbegyndelse.

Udvalget finder, at dette tidspunkt passende kan fastsættes til den 1. august i det *kalenderår*, hvor barnet fylder 7 år. Konsekvensen af at fastsætte undervisningspligtens (normale) indtræden til dette tidspunkt bliver da, at det må bero på forældrenes *initiativ*, om barnet eventuelt skal tidligere i skole. Men dette forekommer også rimeligt i betragtning af, at ca. 70 pct. af de forældre, der i dag har mulighed for at vælge skoleår, har valgt det tidligste. På den anden side finder man ikke, at tidspunktet kan fastsættes så sent som efter de gældende regler om undervisningspligtens indtræden (1. august i det *skoleår*, hvor barnet fylder 7 år), der idag betegner det seneste tidspunkt for skolegangens påbegyndelse.

e. Udvalget skal herefter foreslå følgende

¹⁾ Statistik 1966/67 for folke- og gymnasieskolen, side 54.

²⁾ Folkeskolens specialundervisning. Betænkning nr. 277/1961, side 96.

skitse-mæssige udformning af reglerne for undervisningspligtens indtræden m.v.:

- 1) Undervisningspligten indtræder den 1. august i det kalenderår, hvor barnet fylder 7 år.
- 2) Efter forældrenes ønske kan et barn optages i hovedskolen et år før undervisningspligtens indtræden.
- 3) Et barns skolegang kan med forældrenes tilslutning udsættes til et år efter undervisningspligtens indtræden, hvis det skønnes tilstrækkelig begrundet i barnets udvikling.

I forhold til den gældende ordning vil dette forslag betyde en 5 måneder tidligere placering af »normalåret«, hvilket i praksis vil sige, at undervisningspligten for $\frac{5}{2}$ af børnenes vedkommende vil indtræde et år tidligere. Under hensyn til den foreslåede adgang til at udsætte skolegangen et år forekommer dette ikke betænkeligt.

Med denne forskydning og udvidelse af de individuelle muligheder vil ordningen også komme på linie med de i Sverige og Norge gældende. (I Norge er det dog en betingelse for tidlig optagelse, at barnet er fyldt 6 år inden den 1. juli. Dette svarer til den her i landet før 1938 gældende ordning i kommuner med augustskoleår, jfr. tabel 1).

Forskydningen »nedad« vil næppe volde kapacitetsmæssige problemer, hvis den gennemføres i løbet af de nærmeste par år, jfr. den i afsnit I. C. 2. gængsne prognose for elevtallet i 1. klasse indtil 1971/72 (tabel 7, side 28).

Derimod er udvalget klar over, at der vil opstå en række praktiske problemer med hensyn til *bedømmelsen* af, om de enkelte børns skolegang bør fremskyndes eller udsættes. Udvalget har ikke ønsket at tage stilling til det omdiskuterede spørgsmål om anvendelse af de eksisterende skolemodenhedsprøver som vurderingsgrundlag, men forudsæ dog, at der under alle omstændigheder vil blive behov for en forstærket forældrerådgivning. Det sikreste middel til at bestemme barnets skolemodenhed er utvivlsomt at lade det påbegyndende skolegangen (eventuelt i en børnehaveklasse). I de tilfælde, hvor forældrene til et 6-årigt barn efter en sådan »prøvetid« trods skolens bestemte fraraden fastholder ønsket om at lade det for-

blive i skolen, burde der være adgang til at placere det i en børnehaveklasse eller i en særlig »skolemodenhedsklasse«.

2. Undervisningspligtens ophør.

Ved fastsættelsen af det formelle kriterium for undervisningspligtens ophør frembyder der sig rent teknisk flere muligheder, selv om det fastholdes, at undervisningspligten (normalt) skal være 9-årig:

- 1) den unges alder (levealder),
- 2) antallet af undervisningsår (»skolealder«),
- 3) klassetrinnet.

De gældende bestemmelser er udformet ud fra et alderskriterium, men $6\frac{1}{2}$ - $13\frac{1}{2}$ års reglen viser dog, at antallet af undervisningsår har været anset for det afgørende. Kun ved optagelse, før eleven er fyldt 6V2 år, og ved mellemiggende tab af undervisningsår spiller alderen en selvstændig rolle for undervisningspligtens ophør, jfr. nærmere afsnit I. B. 2 (side 10).

Udvalget finder, at *antallet af undervisningsår* i fremtiden bør være det eneste afgørende for, om undervisningspligten - bortset fra de i afsnit A. 3. omtalte særlige ordninger — kan anses for opfyldt. Dette må ikke mindst ses på baggrund af den i det foregående afsnit foreslåede smidiggørelse af optagelsesreglerne. Det bemærkes herved specielt, at det for børn, der optages i det kalenderår, de fylder 6 år, vil være uden betænkelighed at lade den 9-årige undervisningspligt ophøre det år, de fylder 15 år. For børn, der på grund af sen udvikling først begynder skolegangen som 8-årige, vil en fortsat undervisning til 17 års alderen som regel være velmotiveret.

Udvalget forudsætter herved, at perioder, hvor en elev på grund af langvarig sygdom eller lignende har været afskåret fra at deltage i undervisning, dog tæller med som undervisningsår.

Når udvalget ikke mener at burde foreslå indførelsen af et egentligt klassetrin-kriterium - således at forstå, at eleven skulle have gennemført undervisningen på mindst 9. klassetrin - beror det først og fremmest på, at dette kriterium ikke i praksis lader sig anvende ved specialundervisning og ved privatundervisning (i hjemmet).

C. Undervisningspligtens opfyldelse uden for folkeskolen

Undervisningspligten vil kunne opfyldes i en række skoleformer uden for folkeskolen. Alle-rede under den gældende ordning er dette til-fældet for *friskoler* og *private realskoler* m.v., jfr. afsnit I. B. 3. (side 11). En betydelig del af disse skoler har indrettet undervisning i 8.-9. klasser, svarende til folkeskolens.

Ved en udvidelse af undervisningspligten må der særskilt tages stilling til de muligheder, som de private *efterskoler*, *ungdomskost skolerne* og *ungdomsskolen* frembyder.

1. Efterskoler.

Der findes i øjeblikket 103 efterskoler for-delt over hele landet, og skolerne råder over ca. 6000 elevpladser, der i det væsentlige er fuldt udnyttet. Efterskolestørrelsen varierer fra 25 til 140 elevpladser.

Efter § 1 i den nye lov om efterskoler ¹⁾ er det denne skoleforms formål at give unge mel-lem 14 og 18 år en undervisning, som tager sigte på elevernes almene uddannelse, opdra-gelse og hele menneskelige udvikling og mod-ning. Det er således forudsat, at en efterskole kan tilrettelægge en undervisning, der svarer til folkeskolens undervisning for elever på samme alderstrin, ligesom efterskolerne i hen-hold til lovens § 2 kan etablere statskontrolle-rede prøver svarende til prøverne efter folke-skolens 9. og 10. klasse, teknisk forberedelses-eksamen og udvidet teknisk forberedelsesexa-men. Endvidere kan en efterskole efter særlig godkendelse tilbyde erhvervsmæssige grundud-dannelser.

De statskontrollerede prøver i efterskolen er tilrettelagt som prøver i enkeltfag, der kan sammenstykkedes med tilsvarende prøver, aflagt i andre skoleformer.

¹⁾ Lov nr. 226 af 3. juni 1967. Loven trådte i kraft den 1. august 1967.

Til elever, der har gennemgået et kursus på en godkendt efterskole, udfærdiges et bevis for deltagelse samt for eventuelle statskontrolle-rede prøver.

Efterskolernes kursusperioder er i løbet af det sidste par år bragt i overensstemmelse med folkeskolens skoleår, således at de fleste efter-skolekursus påbegyndes og afsluttes inden for samme skoleår.

Medens den almindelige kursustilværelse for nogle år siden var 5 måneder eller derunder, er 8-10 måneders kursus i øjeblikket på vej til at blive det almindelige.

Efterskolernes kursus vil i fremtiden komme til at omfatte:

- 1) 8-10 måneders kursus parallelt med folke-skolens skoleår.
- 2) 5 måneders kursus kombineret med fort-sættelseskursus af 3 eller 5 måneders varig-hed parallelt med folkeskolens skoleår.
- 3) En del 5 måneders kursus henholdsvis au-gust-december og januar-maj.
- 4) En del 5 måneders kursus november-marts, især for drenge.
- 5) Enkelte 5 måneders kursus maj-september, især for piger.
- 6) Kortere kursus af mindre end 5 måneders varighed.

Antallet af undervisningstimer pr. uge varie-rer fra kursus til kursus og fra skole til skole, men er som følge af kostskoleformen noget større end i andre skoleformer. Det mindste timetal, der kan godkendes, er 30 ugentlige timer, men der forekommer ikke kursus med så lavt et ugentligt timetal. Det almindelige timetal på 8-10 måneders kursus er 38-42 timer, medens det almindelige timetal på 5 måneders kursus er 44-48 timer pr. uge. De længste kursus vil ofte omfatte flere studie-perioder, hvor man i løbet af kursustiden læg-

ger større og større vægt på elevens selvstændige arbejde, hvorfor det ugentlige timetal ned-sættes i kursets sidste studieperioder.

Man kan skønsmæssigt beregne timetallene på de forskellige kursus således:

- 1) 10 måneder med 39-40 uger å 40 timer = 1580 timer.
- 2) 8 måneder med 31-32 uger å 40 timer — 1260 timer.
- 3) 5 måneder med 19-20 uger å 46 timer = 900 timer.

Medens eleverne på et 5 måneders kursus i visse tilfælde vil kunne supplere efterskoleopholdet med forskellig anden undervisning i den resterende del af året, er dette normalt ikke muligt for eleverne på de lange kursus.

Efterskolernes undervisning svarer i store træk og i stigende grad til folkeskolens undervisning i de ældste klasser. Der er tale om en almen fagkreds omfattende dansk, regning og orienteringsfag, der er fælles for alle skoler, og derudover en række valgfrie fag eller fag-grupper, der er forskellig fra skole til skole, men hvori fremmedsprog i alle tilfælde indgår.

På nogle skoler tilrettelægges undervisningen som i folkeskolens 8., 9. eller 10. klasse, og eleverne indplaceres i klasserne efter deres forudsætninger. Mange skoler tilrettelægger imidlertid undervisningen i for eksempel dansk, regning og fremmedsprog med holddeling efter elevernes faktiske standpunkt i det enkelte fag ved kursets begyndelse.

Denne form for holddeling hænger sammen med, at man på en efterskole ikke ønsker en for stærkt klassedelt skole, men foretrækker, at eleverne opfatter skolen som ét samfund, hvor alle kommer hinanden ved. Når eleverne holddeles i de enkelte fag og herudover danner små grupper som f.eks. værelsesgruppe og spise-gruppe, er der størst mulighed for, at skolen bliver et sammenhængende hele.

Den omstændighed, at efterskolerne nu kan tilbyde statskontrollerede prøver svarende til prøverne efter 9. og 10. klasse, er medvirkende til, at der vil blive endnu større overensstem-melse mellem efterskolens og folkeskolens undervisning, i hvert fald for så vidt angår folkeskolens obligatoriske faggruppe. Derimod vil der nok fortsat være en stor spredning i tilbuddene om valgfrie fag og disse fags niveauer.

Ser man på hele elevgruppen mellem 14 og 18 år, er spredningen i elevernes forudsætninger så stor, at kun en meget stor efterskole på

80-100 elever på tilfredsstillende måde kan imødekomme samtlige elevers behov for undervisning og holddeling.

Man kan derfor vente en specialisering blandt efterskolerne, således at skolerne koncentrerer sig om henholdsvis de yngre og de ældre i aldersgruppen 14-18 år. Nogle skoler vil lægge undervisningen på 8.-9., andre på 9.-10. og atter andre på 10.—11. klasseniveau. Der er også grund til at vente, at den gennemsnitlige skolestørrelse vil stige.

Enkelte efterskoler har indført og flere overvejer at indføre 2-årige efterskolekursus på 2 gange 8 eller 10 måneder.

Midlertidige udskrivninger af folkeskolen til fordel for efterskoleophold har fundet sted i beskedent omfang i de senere år. Det har drejet sig om udskrivning for et helt skoleår eller for dele af et eller to skoleår. Efterskoleopholdet er undertiden trådt i stedet for folkeskolens undervisning i 1. real eller i 8. eller 9. klasse. I andre tilfælde har efterskoleopholdet blot været af supplerende art, og eleven har ikke fået godskrevet undervisningen på efterskolen i form af oprykning til et højere klassetrin i folkeskolen.

Meget synes at tale for, at kun et mindre antal elever i fremtiden vil søge efterskolen på 8. eller 9. klassetrin for derefter at vende tilbage til folkeskolens undervisning på et senere trin. Flertallet af eleverne vil formentlig søge efterskolen for at afslutte den fortløbende 9-10-årige skole med et efterskoleophold svarende til 9. eller 10. klasse, mens andre vil tage på efterskole på et senere tidspunkt som et supplement til det normale skoleforløb.

Ved enhver overflytning af en elev fra en skole til en anden sker der et brud på undervisningsrytmen, idet den modtagende skole formentlig aldrig arbejder med nøjagtig samme pensum, lærebøger, metoder m.m. Man vil ikke uden meget kontante krav til undervisningens tilrettelæggelse kunne afbøde disse ulemper. Imidlertid er sådanne problemer ikke ukendte inden for folkeskolens egne rammer. De opstår, hvor flere klasser, skoler eller kommuner danner baggrund for en overbygning på 8.-10. klassetrin, og de melder sig, hvor klasser af den ene eller anden grund må lægges sammen.

I spørgsmålet om efterskolens samspil med folkeskolen og andre skoleformer kan man næppe med rimelighed komme disse problemer nærmere end ved at pålægge efterskolen at

»give en undervisning, der står mål med, hvad der almindeligt kræves i folkeskolen« (jfr. for friskolens vedkommende friskolelovens § 1). Der er grund til at forvente, at virkeligheden vil ordne sig på en hensigtsmæssig måde, idet der på efterskolerne er tale om en fremadskridende undervisning, der stort set dækker de samme fagområder som folkeskolen.

Problemerne i forbindelse med en elevs flytning fra en skole til en anden er imidlertid ikke alene et spørgsmål om tilstrækkelig koordinering af undervisningen; også andre omstændigheder er af betydning.

Det kan således være overordentlig vanskeligt for en elev at blive godtaget i en ny skole, hvor skolemiljø, klasser og kammeratskabsgrupper i forvejen er dannet. Efterskolen giver her en bedre mulighed, idet alle elever er i samme situation: et nyt samfund skal blive til. Den enkelte elev skal ikke tilkæmpe sig en plads i en i forvejen dannet gruppe, men kan være med til at danne en ny.

Ved den midlertidige udskrivning af folkeskolen, hvor eleven igen skal vende tilbage til sin oprindelige skole, er problemerne nok så vanskelige.

Det kan næppe helt undgås, at den elev, der vender tilbage til sin gamle skole, i enkelte fag møder med et handicap i forhold til klassekammeraterne, medens han på andre områder vil være forud. Imidlertid er der næppe her tale om større problemer, end elevernes forskellighed i forvejen frembyder, og som vil kunne tages i betragtning ved individuel hensyntagen i den fortsatte tilrettelæggelse af undervisningen.

Efterskoleopholdet indebærer, at eleven midlertidigt forlader sit sædvanlige miljø i hjem og skole på et tidspunkt, hvor forholdet til forældrene i mange tilfælde kan være spændt, og hvor en selvstændiggørelse i forholdet til hjemmet er naturlig. Den nye situation, efterskoleopholdet sætter den unge i, kan ofte virke afspændende på pubertetsvanskelighederne og igangsættende for en positiv udvikling. Hertil kommer, at det på en kostskole er muligt at skabe en undervisningssituation, der ikke påvirkes af hjemmets, fritidens og et eventuelt erhvervsarbejdes forstyrrende krav. En koncentreret indsats og god tilegnelse kan derfor blive mulig.

Man skal på denne baggrund næppe undervurdere betydningen af, at der findes reelle muligheder for et skoleskifte også for det helt

normale barn og i den helt normale pubertets-situation.

Et efterskolekursus af 8—10 måneders varighed synes uden videre at kunne træde i stedet for et 8., 9. eller 10. skoleår i folkeskolen.

Et efterskolekursus af mindre end 5 måneders varighed kan næppe indgå som led i opfyldelse af undervisningspligten, og da det af praktiske grunde ikke kan forventes, at efterskolerne i større omfang vil etablere 6—7 måneders kursus, skal der alene tages stilling til, hvordan det korte 5 måneders efterskolekursus vil kunne indgå i opfyldelse af undervisningspligten:

Der kan på et efterskolekursus af 5 måneders varighed gives en omfattende undervisning, der i timetal stærkt nærmer sig det gældende minimumskrav for et helt skoleår i 8.-9. klasse. Et ophold af denne varighed kan føre til en stærk modning og selvstændiggørelse af den enkelte elev.

Der medgår dog en relativ stor del af kurset til igangsætning og senere til afslutning, så et kursus af denne varighed kan næppe i almindelighed alene gøre det ud for et helt skoleår.

Imidlertid er et 5 måneders efterskolekursus ofte for elev og forældre den eneste acceptable form, idet det kan være vanskeligt økonomisk og psykisk at overskue et kursus af længere varighed. Et 5 måneders efterskolekursus kan også tænkes kombineret med undervisning i andre skoleformer og uddannelser. De vigtigste muligheder er følgende:

- 1) Et 5 måneders efterskolekursus i 8. år kombineret med et 5 måneders efterskolekursus i 9. år må kunne træde i stedet for 8. klasse, således at eleven først i 10. år påbegynder 9. klasse (eller et efterskoleophold af mindst 8 måneders varighed svarende til 9. klasse). Der kan således forekomme en *pause* i skoleforløbet, men uden at eleven normalt mister kontakt med undervisning i længere tid.
- 2) Et efterskolekursus på 5 måneder i august—december eller januar—maj må kunne indgå i et skoleår, således at den resterende del af året tilbringes i folkeskolen eller en dertil svarende skoleform.
- 3) Et efterskolekursus på 5 måneder i den første halvdel af skoleåret, må i den anden halvdel af året kunne suppleres med en *udvidet praktik i virksomheder og institutioner* og en *ungdomsskoleundervisning* i et nær-

mere fastsat omfang, således at kombinationen regnes for 1 års undervisning.

Det vil være muligt at tilrettelægge efterskolekursus, der specielt sigter på denne kombination.

Det er derimod næppe muligt for efterskolen at forestå praktikken, der formentlig må finde sted i nærheden af elevens hjem, undertiden fjernt fra efterskolen, hvorfor folkeskolen eller en anden tilsvarende skole må varetage denne opgave.

Det vil endvidere være hensigtsmæssigt, at et efterskoleophold kan indgå i et pauseår uden at give nogen særlig rabat, men således at eleven efter årets udløb kan vende tilbage og gå videre på det stadium, hvor han forlod sin oprindelige skole. For tiden er der bl.a. en del elever, der mellem 7. klasse og 1. real ønsker et pauseår, hvori indgår et efterskoleophold.

2. Ungdomskostskoler.

Ungdomskostskoler kan i henhold til § 28 i lov om ungdomsskoler og aftenskoler m.v. oprettes såvel af det offentlige som af private. Der findes for tiden 5 sådanne skoler, hvoraf de 2 drives på kommunal basis. (I lovforslaget om fritidsundervisning er det forudsat, at ungdomskostskoler fremtidig alene drives af deloffentlige, idet de hidtidige private ungdomskostskoler overgår til at være efterskoler). Undervisningen er vederlagsfri for eleverne, og det samme gælder normalt også selve opholdet.

Bortset fra disse forhold adskiller ungdomskostskolerne sig ikke væsentligt fra efterskolerne, og mulighederne for at opfylde undervisningspligten på en ungdomskostskole vil derfor

i det hele være de samme, som er omtalt i det foregående afsnit.

3. Ungdomsskolen.

Efter § 2 i lov om ungdomsskoler og aftenskoler kan der indrettes en 2-årig *ungdomsskole*, der med en undervisning på mindst 480 timer årlig kan træde i stedet for folkeskolens 8. eller 9. klasse. (I lovforslaget om fritidsundervisning er der åbnet mulighed for, at en 2-årig ungdomsskole også kan træde i stedet for folkeskolens 10. klasse). Set i forhold til en forlænget undervisningspligt måtte denne form for deltidsundervisning over 2 år kunne svare til 1 års fuldtidsundervisning. Den øvrige tid kunne tænkes udnyttet til praktik i virksomheder og institutioner af samme art som omtalt ovenfor under efterskolerne. Den 2-årige ungdomsskole har dog ikke endnu været benyttet i praksis.

I de fleste andre tilfælde vil deltagelse i ungdomsskolens undervisning næppe kunne tælles med som en del af et undervisningsår. Som nævnt ovenfor bør et passende stort timetal i ungdomsskolen som supplement til et 5 måneders efterskoleophold kombineret med udvidet praktik dog kunne bidrage til at opfylde et helt undervisningsår. Herudover kan ungdomsskolen med fordel gå ind som en fornuftig udnyttelse af et pauseår, eventuelt i forbindelse med praktik, og det vil være rimeligt, at statskontrollerede prøver i ungdomsskolen kan stykkes sammen med prøver, der er gennemgået eller senere gennemgås i andre skoleformer.

I øvrigt vil ungdomsskolen for de fleste elever betyde et supplement til den undervisning, der samtidig modtages i folkeskolen, på erhvervsskoler eller i andre skoleformer.

D. Folkeskolens forudsætninger for gennemførelsen af udvidet undervisningspligt

1. Lokalebehovet.

a. Folkeskolens samlede lokalebehov er langt fra dækket i øjeblikket. Efter tidligere skønsmæssige opgørelser for landet som helhed skulle byggebehovet frem til 1975 andrage omkring 2 milliarder kr. (i håndværkerudgifter). En nøjere opgørelse kræver en skoleplanlægning i de enkelte amter og købstæder med hensyn tagen blandt andet til den fremtidige kommunestruktur. En sådan skoleplanlægning er for øjeblikket med bistand fra ministeriet igang i 5 amtsråds kredse og påtænkes efterhånden udstrakt til flere områder. Det kan fra 2 amtsråds kredse (Randers og Viborg), der har gennemført en skoleplanlægning, oplyses, at sognekommunernes byggebehov her er opgjort til i alt ca. 330 mill. kr. De foreløbige resultater fra disse lokale skoleplanlægninger indikerer således, at det samlede byggebehov for landet som helhed snarere udgør 3-5 milliarder kr. end de foran nævnte 2 milliarder kr.

b. Til belysning af mulighederne for at optage det antal elever, der i disse år udskrives efter 7. eller 8. skoleår, i *bestående 8. og 9. klasser*, har man foretaget en beregning af den *gennemsnitlige* klassekvotient i 1966/67 ved købstadkommunale og ved sognekommunale skoler for hvert af elevstatistikens geografiske hovedområder¹⁾ under den forudsætning, at alle de pr. 31. juli 1966 udskrevne elever *ville have fortsat deres skolegang i 8., henholdsvis 9. klasse i 1966/67*. Resultatet af denne bereg-

¹⁾ Disse er: 1. *Hovedstadsområdet*: Københavns kommune, Københavns og Frederiksborg amter. 2. *Øvrige Sjælland m.v.*: Holbæk, Sorø, Præstø, Bornholms og Maribo amter. 3. *Fyn*: Odense og Svendborg amter. 4. *Østjylland*: Vejle, Skanderborg, Århus og Randers amter. 5. *Nordjylland*: Aalborg, Hjørring og Thisted amter. 6. *Vestjylland*: Viborg, Ringkøbing og Ribe amter. 7. *Sydjylland*: Haderslev, Aabenraa-Sønderborg og Tønder amter.

ning fremgår af omstående tabel 1, kolonne 7 (8. klasse) og kolonne 14 (9. klasse).

Til trods for, at de nuværende gennemsnitlige klassekvotienter i 8. og 9. klasserne (kolonne 6 og 13 i tabellen) overalt ligger på et ret lavt niveau (17,5-21,7 i 8. klasse og 14,4-18,5 i 9. klasse), er der, som det vil ses af kolonnerne 7 og 14, betydelige variationer fra område til område og inden for hvert område mellem købstæder og sognekommuner i henseende til mulighederne for at optage eleverne i bestående klasser. Dette hænger naturligvis sammen med, at de geografiske forskelle med hensyn til den nuværende frivillige elevtilslutning og med hensyn til skolernes udbygning stort set er sammenfaldende, jfr. herved afsnit I. C. 3. (side 29).

Tabellen tjener alene til at belyse de geografiske variationer, men kan selvsagt ikke tages som udtryk for, at selv en øjeblikkelig udvidelse af undervisningspligten kun ville have medført lokalemæssige problemer i de områder, hvor de beregnede kvotienter overstiger de efter loven tilladte. Det må navnlig understreges, at der er tale om gennemsnit for meget store områder under ét, inden for hvilke der forekommer betydelige variationer med hensyn til det aktuelle elevgrundlag og lokal kapaciteten og med hensyn til lokalernes størrelse og kvalitet. På den anden side omfatter tabellen *alle* fra 7. og 8. klasse udgåede elever, herunder også dem, der fortsætter i efterskoler og ungdomskostskoler, ligesom det er forudsat, at »opfyldningen« sker i 8.-9. klasserne, ikke til lige i realafdelinger.

c. En egentlig prognose for lokalebehovet som følge af en udvidelse af undervisningspligten til 9 år inden for tidsrammen 1972-76 er ifølge sagens natur vanskeligt at opstille.

Det forudsættes her, at undervisningspligtens forlængelse ønskes gennemført inden for tidsrammen 1972-76 for både 8. og 9. skoleår

Tabel 1: Beregnede gennemsnitlige klassekvotienter ved optagelse i 1966 af alle elever i bestående 8. klasser (7) og 9. klasser (14).

	1 elevtal i 7. kl. 1965/66	2 heraf fortsat 1966/67	3 elever udskr. af 7. kl. 1966	4 elevtal i 8. kl. 1966/67	5 antal 8. klasser 1966/67	6 kl.-kvot. i 8. kl. 1966/67	7 gnstl. kl.-kvot. i 8. kl. ved optag. af udskrevne	8 elevtal i 8. kl. 1965/66	9 heraf fortsat 1966/67	10 elever udskr. af 8. kl. 1966	11 elevtal i 9. kl. 1966/67	12 antal 9. klasser 1966/67	13 kl.-kvot. i 9. kl. 1966/67	14 gnstl. kl.-kvot. i 9. kl. ved optag. af udskrevne
	(= 1+2)			(= 4:5)			(= (3+4):5)	(= 8÷9)			(= 11:12)			(=(3+10+11):12)
<i>Hovedstadsområdet</i>														
Købstæder	18.032	16.284	1.748	8.739	414	21,1	25,3	8.411	6.157	2.254	5.937	357	16,6	27,8
Sognekommuner . . .	3.490	2.879	611	1.487	83	17,9	25,3	1.348	795	553	669	45	14,9	40,7
Total	21.522	19.163	2.359	10.226	497	20,6	25,3	9.759	6.952	2.807	6.606	402	16,4	29,3
<i>Øvrige Sjælland</i>														
Købstæder	3.690	3.330	360	2.357	114	20,7	23,8	2.140	1.519	621	1.506	87	17,3	28,6
Sognekommuner . . .	7.184	5.700	1.484	2.863	157	18,2	27,7	2.337	1.309	1.028	1.174	72	16,3	51,2
Total	10.874	9.030	1.844	5.220	271	19,2	26,1	4.477	2.828	1.649	2.680	159	16,9	38,8
<i>Fyn</i>														
Købstæder	2.858	2.807	51	1.625	75	21,7	22,3	1.377	1.073	304	1.088	61	17,8	23,7
Sognekommuner . . .	4.643	3.425	1.218	1.663	95	17,5	30,3	1.208	785	423	682	43	15,9	54,0
Total	7.501	6.232	1.269	3.288	170	19,3	26,8	2.585	1.858	727	1.770	104	17,0	36,2
<i>Østjylland</i>														
Købstæder	5.625	5.110	515	3.166	148	21,4	24,9	2.921	2.346	575	2.364	135	17,5	25,6
Sognekommuner . . .	8.108	6.960	1.148	3.358	188	17,8	24,0	2.573	1.742	831	1.590	108	14,7	33,0
Total	13.733	12.070	1.663	6.524	336	19,4	24,4	5.494	4.088	1.406	3.954	243	16,3	28,9
<i>Nordjylland</i>														
Købstæder	2.983	2.726	257	1.872	89	21,0	23,9	1.872	1.550	322	1.572	89	17,7	24,2
Sognekommuner . . .	6.864	5.610	1.254	2.778	152	18,2	26,5	2.202	1.566	636	1.439	94	15,3	35,4
Total	9.847	8.336	1.511	4.650	241	19,2	25,6	4.074	3.116	958	3.011	183	16,5	29,9
<i>Vestjylland</i>														
Købstæder	3.249	3.088	161	2.051	97	21,1	22,8	1.808	1.463	345	1.438	85	16,9	22,9
Sognekommuner . . .	8.606	6.557	2.049	3.151	167	18,8	31,1	2.259	1.563	696	1.439	100	14,4	41,8
Total	11.855	9.645	2.210	5.202	264	19,7	28,1	4.067	3.026	1.041	2.877	185	15,6	33,1
<i>Sydjylland</i>														
Købstæder	1.317	1.216	101	906	46	19,5	21,9	754	595	159	628	34	18,5	26,1
Sognekommuner . . .	3.071	2.464	607	1.150	55	20,6	31,9	856	559	297	464	30	15,5	45,6
Total	4.388	3.680	708	2.056	101	20,1	27,4	1.610	1.154	456	1.092	64	17,1	35,3
<i>Hele landet:</i>														
Købstæder	37.754	34.561	3.193	20.716	983	21,1	24,3	19.283	14.703	4.580	14.533	848	17,1	26,3
Sognekommuner . . .	41.966	33.595	8.371	16.450	897	18,3	27,7	12.783	8.319	4.464	7.457	492	15,2	41,2
Total	79.720	68.156	11.564	37.166	1.880	19,7	25,9	32.066	23.022	9.044	21.990	1.340	16,4	31,8

vedkommende. I løbet af de nærmest kommende år vil ændringerne i den kommunale struktur kunne skabe nye muligheder for en mere effektiv udnyttelse af lokalekapaciteten og derved påvirke det samlede lokalebehov på længere sigt. Samtidig vil den igangværende centralisering af skolebyggeriet dog medføre nedlæggelse af en del mindre skoler og et heraf følgende erstatningsbyggeri, der øger byggebehovet. Under hensyn til den usikkerhed, der for øjeblikket råder på disse områder, har man ikke ment at kunne tage de nævnte forhold i betragtning i denne forbindelse.

Af den foran på side 28 omtalte prognose over forventede udskrivninger i perioden 1967-75 fremgår, at der i årene 1972-74 ventes udskrevet gennemsnitlig ca. 3.500 elever efter 7. skoleår. Ligeledes fremgår det, at der i årene 1973-75 ventes udskrevet gennemsnitlig ca. 5.400 elever efter 8. skoleår.

Ved bedømmelsen af, hvor mange yderligere elevklasser i folkeskolen disse elevers inddragelse under undervisningspligten vil medføre, må navnlig to forhold tages i betragtning.

1^c: Efterskolernes og ungdomskostskolernes muligheder for at aflaste folkeskolen.

2^c: Mulighederne for at placere de nævnte elever i bestående klasser.

Ad 1^c: Der findes for øjeblikket i alt 103 efterskoler og 5 ungdomskostskoler med i alt henholdsvis ca. 6.000 elevpladser og ca. 300 elevpladser. Såfremt disse elevpladser udnyttes fuldt ud, og under forudsætning af, at ca. $\frac{1}{3}$ af eleverne vil være i deres 8. skoleår og ca. $\frac{1}{3}$ i deres 9. skoleår (medens resten vil være ude over undervisningspligtig alder), skulle dette medføre en aflastning i folkeskolen på hvert af årgangstrinene på ca. 2.100 elever.

Man kan naturligvis ikke sige med fuldstændig sikkerhed, i hvilken udstrækning rekruttering af 2.100 elever til efterskoler og ungdomskostskoler vil kunne fritage kommunerne for selv at oprette 8. eller 9. klasser. Da opgaven her består i at skønne over, hvor mange *yderligere* klasser, kommunerne skal indrette for at få den sidste rest af 14- og 15-årige med i skolesystemet, kan man dog med rimelighed gå ud fra, at det antal elever, der yderligere skal finde plads i de kommunale skoler, formindskes med det antal, der søger efterskoler og ungdomskostskoler. Tager man hensyn til det byggeprogram, der er under udførelse blandt

efterskolerne, må man i og for sig vente, at disse skolers kapacitet i 1972-75 vil være noget større, end tilfældet er i dag. For at være på den sikre side regner man dog her kun med den nuværende kapacitet, der som nævnt svarer til ca. 2.100 elever på hvert af de to trin. Resultatet bliver herefter, at folkeskolen i 1972-75 skal kunne modtage yderligere følgende antal elever:

8. klasses trinnet: $3.500 \div 2.100 = 1.400$ elever.

9. klasses trinnet: $3.500 + 5.400 - 2.100 = 6.800$ elever.

Ad 2^c: I en del tilfælde vil det forøgede elevtal i folkeskolens 8. og 9. klasser kunne placeres i bestående klasser og i andre tilfælde vil deres forbliven i skolen netop medføre, at der må oprettes en yderligere klasse på det pågældende trin. For at få et begreb om størrelsesordenen af det påkrævede byggeri, kan man imidlertid arbejde med den forudsætning, at der for hver 20 elever vil skulle oprettes en (ny) klasse.

For hele landet vil det således dreje sig om oprettelse af følgende antal yderligere klasser:

8. klasses trinnet: $1.400 : 20 = 70$ klasser.

9. klasses trinnet: $6.800 : 20 = 340$ klasser.

Spørgsmålet er herefter, hvilket antal undervisningslokaler der yderligere må tilvejebringes: Tilvalgsskolens lokalekrav kendes ikke endnu, men der er for Randers-Viborg amter — i forbindelse med Midtjyllandsplanen - udarbejdet et normallokaleprogram, der har taget hensyn til tilvalgsundervisningen, og blandt andet delvis har forladt hjemmeklasseprincippet for de ældste årgange. I overensstemmelse med dette normalprogram påregnes et undervisningsareal pr. klasse i en 3-sporet skole på ca. 120 m^2 pr. klasse, hvilket i bygningsbruttoareal svarer til ca. 175 m^2 . Beregnet særskilt for overbygningen er arealforbruget lavere, men til gengæld er prisen for faglokalerne, specielt til overbygningen, noget højere. Selv om forøgelsen af skolerne med de nævnte 8. og 9. klasser ikke bør indgå med fuld vægt, kan bruttoarealforbruget for hver yderligere 8. eller 9. klasse næppe anslås lavere end ca. 120 m^2 pr. klasse.

Fastsættelsen af en gennemsnitsbyggeudgift pr. m^2 kræver nøjere beregninger, der ikke foreligger og ikke vil kunne foreligge i den nærmeste fremtid. En gennemgang af 16 tilfældigt

udvalgte byggeønsker for 1967/68 på i alt ca. 80.000 m² udviser en samlet igangsætningssum (håndværkerudgifter og omkostninger) på ca. 78.500.000 kr., svarende til ca. 1.000 kr. pr. m². Denne fremkomne gennemsnitspris er forhøjet med 25 pct. for udgifter til inventar, grund m.v. til i alt 1.250 kr.

Gennemførelsen af en 9-årig undervisningspligt inden for perioden 1972-75 udløser her efter et byggebehov, som kan opgøres således:

	Yderligere klasseantal	Yderligere bygningsareal	Yderligere investering
8. klassetrin...	70	8.400 m ²	10,5 mill. kr.
9. klassetrin...	340	40.800 m ²	51,0 mill. kr.
I alt	410	49.200 m ²	61,5 mill. kr.

I forhold til det samlede byggeprogram, der i øvrigt må søges gennemført inden for folkeskolen, er det yderligere behov, der udløses af en forlængelse af undervisningspligten, således meget beskedent.

Folkeskolelovens nuværende bestemmelser om oprettelse af 8.-9. klasser ved elevernes frivillige tilslutning har i praksis medført, at man allerede i dag ved planlægning af større byggerier projekterer med plads til samtlige unge i 8.-9. skoleår i den pågældende skoles distrikt. I den udstrækning dette finder sted, vil en udvidelse af undervisningspligten naturligvis ikke i sig selv give anledning til noget yderligere lokalebehov.

2. Lærerbehovet.

a. Det totale lærerbehov.

Til belysning af den forventede udvikling i folkeskolens totale behov for seminarieuddannede lærere og af udsigterne til dækning af dette behov har man beregnet det samlede udbud af og behov for ugentlige lærerløntimer i perioden 1967-72, jfr. nedenstående oversigt.

Beregningen er foretaget under følgende forudsætninger: Klassekvotienterne og de gennemsnitlige løntimeforbrug pr. klasse forudsættes stort set uændrede i forhold til skoleåret 1966/67. I løntimeudbudet indgår kun udbuddet fra seminarieuddannede lærere i fast stilling (incl. aspiranter og timelærere), men ikke fra faglærere og vikarer. Ved beregningen af det totale løntimeudbud er anvendt samme gennemsnitlige ugentlige løntimetal for den pågældende gruppe lærere, som er konstateret i 1966/67, nemlig 36,6 ugentlige timer.

	Løntimeudbud	Løntimebehov	Balance
1967-68	1.113.884	1.193.047	÷ 79.163
1968-69	1.167.906	1.202.788	÷ 34.882
1969-70	1.240.996	1.212.319	28.677
1970-71	1.313.281	1.228.595	84.686
1971-72	1.392.191	1.250.506	141.685

Det fremgår af denne oversigt, at der under uændrede forudsætninger kan forventes et overskud af ugentlige lærerløntimer i 1971/72 på ca. 142.000, svarende til ca. 3.800 lærere (à 36,6 ugentlige løntimer). Ved bedømmelsen af dette tal skal endvidere tages i betragtning, at gruppen faglærere og vikarer i 1966/67 repræsenterede mindst 80.000 løntimer²⁾.

b. Merbehovet for lærerløntimer ved udvidelse af undervisningspligten.

En udvidelse af undervisningspligten vil ikke betyde væsentlige ændringer i den opstillede prognose. Forudsætter man som ved beregningen af lokalebehovet (jfr. afsnit 1, side 49), at der skal skaffes lærerdækning for yderligere 70 8. klasser og 340 9. klasser ved en udvidelse af undervisningspligten efter 1972, kan merbehovet for løntimer opgøres således:

	Antal klasser	Løntimeforbr. pr. klasse	Løntimer i alt
8. klasse	70	50	3.500
9. klasse	340	50	17.000
I alt	410	50	20.500

Det anvendte ugentlige løntimeforbrug pr. klasse på 50 er opgjort ud fra erfaringerne fra skoleåret 1966/67. Tallet er afrundet. Af 50 timer udgør selve lærerskematimetallet 37,5 timer, medens de resterende timer er reduktions-timer. Det totale merbehov for lærerløntimer skulle herved under de givne forudsætninger udgøre i alt 20.500. Omregnet til lærerstillinger vil dette løntimetal ved anvendelse af et normeret ugentligt løntimetal pr. lærer på 32 svare til ca. 640 lærerstillinger, og ved anvendelse af det faktiske ugentlige løntimetal på 36,6 svare til ca. 560 lærere.

²⁾ En mere udførlig fremstilling af lærersituationen og den forventede udvikling heri under forskellige forudsætninger er givet dels i bemærkningerne til forslaget om ændring af lærerrationeringsloven (lovforslag nr. 71, 1967/68, 1. samling), dels i bilag 4 til budgetoverslaget for 1969/70 og 1970/71 (finansministeriet, nov. 1967).

Når dette resultat sættes i relation til det totale behov for lærerløntimer, som dette er opgjort for skoleåret 1971/72, ses det, at de 20.500 løntimer kun udgør 1,6 pct. af det beregnede totale løntimebehov for ovennævnte år. Der er således kun tale om en meget beskeden udvidelse af løntimebehovet ved en udvidelse af undervisningspligten på det tidspunkt, der er forudsat i beregningerne.

3. Omsorgen for eleverne.

Som det allerede er fremhævet i de foregående afsnit, vil det efter udvalgets opfattelse være en forudsætning for den udvidede undervisningspligts gennemførelse, at der i de kommende år sættes overordentligt stærkt ind på at fremme elevernes trivsel i skolen. Målet for denne indsats må være, at eleverne hver især ikke opfatter den forlængede skolegang som en byrde, men som noget positivt og værdifuldt.

De problemer, der knytter sig hertil, er mangeartede og komplicerede, og de kan ikke reduceres til et rent økonomisk spørgsmål om yderligere udbud af lokaler og uddannet arbejdskraft (ud over de i de foregående afsnit beregnede generelle behov), selv om disse spørgsmål er væsentlige i denne sammenhæng. Problemerne vedrører i lige så høj grad spørgsmålet om undervisningens indhold og tilrettelæggelse, om de ydre rammer for skolearbejdet i videste forstand, om samarbejdet med forældre, om elevernes egen indflydelse og om kontakten mellem skolen og en række andre hjælpeinstitutioner.

Problemerne lader sig heller ikke begrænse til kun at gælde netop de skoleår, der omfattes af undervisningspligtens udvidelse. Hvis man venter med at sætte ind med, hvad man kunne kalde omsorgen for eleverne, indtil de er nået op i 8.-9. skoleår, vil det som regel være for sent. Synsfeltet er hele skoleforløbet. Dette betyder dog ikke, at der ikke kan være behov for en særlig rådgivning og støtte, der specielt tager sigte på disse alderstrin.

Udvalget har kun i begrænset omfang beskæftiget sig mere indgående med de spørgsmål, der her er tale om, og har ikke ment at burde fremsætte egentlige konkrete forslag. Dette skyldes ikke, at udvalget anser dette område for mindre betydningsfuldt i relation til undervisningspligtens udvidelse, men må ses på baggrund af, at en række af de emner, der falder inden for området eller har nær tilknytning

til det, fornylig er taget op af andre udvalg, omend i anden sammenhæng. Hertil kommer, at en del tidligere fremsatte forslag, der endnu ikke er gennemført, for tiden er genstand for realitetsbetonede undersøgelser og forhandlinger.

Udvalget skal derfor for sit vedkommende indskrænke sig til her at give en summarisk redegørelse for, på hvilke punkter der efter udvalgets mening bør sættes særligt ind. En prioritering af opgavernes løsning har man ikke taget stilling til, og den anvendte rækkefølge er således ikke udtryk for nogen vurdering af de enkelte spørgsmåls betydning. I det omfang indsatsen på et bestemt område til fremme af børnenes trivsel kan karakteriseres som værende enten af forebyggende art eller af efterfølgende (revaliderende) art, er det dog klart, at den forebyggende indsats - i al fald på længere sigt - må tillægges den største vægt.

Blandt de områder, hvor indsatsen set fra et trivselssynspunkt må siges i det væsentlige at være af forebyggende karakter, må følgende fremhæves:

a. Den almindelige undervisning.

Udvalget anser det for helt afgørende, at selve undervisningen i de almindelige klasser får et sådant indhold og tilrettelægges på en sådan måde, at den aktiviserer og engagerer eleverne og bl.a. derigennem motiverer dem for skolearbejdet. Det er ikke for meget sagt, at der allerede er en frugtbar udvikling i gang inden for skolen i denne retning. En yderligere indsats på dette område må bestå i en løbende revision af læse- og undervisningsplaner, en stadig forbedring af læreruddannelsen, ikke mindst i form af pædagogisk-metodiske kursus, pædagogisk forskning samt flere og mere tidssvarende hjælpemidler for undervisningen. Til dette sidste kræves - således som ordningen er i øjeblikket - øgede kommunale bevillinger i forbindelse med en intensivering af den regionale og centrale rådgivningsvirksomhed. Spørgsmålet om statsrefusioner af kommunernes udgifter til undervisningsmidler har længe været under overvejelse i forbindelse med det generelle spørgsmål om den fremtidige byrdefordeling mellem stat og kommuner.

b. Specialundervisningen.

En videre udbygning af specialundervisningen for handicappede elever må anses for uhyre påkrævet, ikke blot for at sikre alle børn pas-

sende undervisnings- og uddannelsesmuligheder, men også for at fremme børnenes almene trivsel i skolerne. Manglende adgang til specialundervisning under tilfredsstillende ydre rammer vil navnlig for de svagtbegavede børns vedkommende kunne give anledning til alvorlige tilpasningsvanskeligheder. Et af undervisningsministeren i 1964 nedsat udvalg angående handicappede unges adgang til fortsat uddannelse i og uden for folkeskolen vil i nær fremtid afgive betænkning, indeholdende en række konkrete forslag til forbedring af specialundervisningen m.v. I denne forbindelse skal man yderligere henvise til den af ministeriets økonomisk-statistiske konsulent foretagne undersøgelse af specialundervisningens nuværende omfang, der vil blive publiceret i februar 1968.

Udvalget skal for sit vedkommende særligt pege på det allerede af ungdomskommissionen³⁾ i 1953 fremsatte forslag om oprettelse af stillinger som *kuratorer* for svagtbegavede elever. Dette forslag blev kraftigt støttet af det af socialministeren i 1954 nedsatte embedsmandsudvalg⁴⁾ og af udvalget vedrørende folkeskolens specialundervisning, der udformede et mere detaljeret forslag til kuratorordning⁵⁾. Dette er imidlertid endnu ikke gennemført i fuldt omfang og kun på forsøgsmæssig basis, jfr. undervisningsministeriets cirkulære af 4. august 1961 om folkeskolens specialundervisning.

Der henvises endvidere til de i afsnit A. 3. (side 39) omtalte forsøg med arbejdspraktik for hjælpeskoleelever.

c. De ydre rammer om skolearbejdet.

Der tænkes herved bl.a. på lokalernes størrelse og udformning, elevantallet i klasserne og lærernes arbejdsvilkår. Disse forholds betydning for arbejdsstrivelsen i skolerne må ikke undervurderes. Lokalespørgsmålene og lærernes almindelige ansættelsesvilkår overvejes for tiden i anden sammenhæng. Med hensyn til elevtallet ønsker udvalget at pege på, at den nuværende *gennemsnitlige* klassekvotient for folkeskolen som helhed (i 1966/67: 21,6 for

³⁾ »Den tilpasningsvanskelige ungdom«. Betænkning afgivet af ungdomskommissionen (nr. 59/1953), side 197.

⁴⁾ Betænkning nr. 252/1960 vedr. Ungdomskommissionens betænkning om den tilpasningsvanskelige ungdom.

⁵⁾ Folkeskolens specialundervisning. Betænkning nr. 277/1961, side 55 f.

1.-7. skoleår og 19,5 for 8.-10. skoleår) ligger lavere end i de fleste andre europæiske lande, og at de mindre »klasser«, der fremkommer ved deling i hold i 1.-3. og i 8.—10. skoleår ikke indgår i beregningen. På den anden side rummer gennemsnittet en betydelig variation af klassestørrelser (fra under 10 til over 30 elever). Problemet består derfor mindre i en nedsættelse af gennemsnitskvotienten end i en mere rimelig fordeling. Mulighederne for at sætte ind her afhænger bl.a. af en styrkelse af den regionale planlægning af skolebyggeriet.

d. Samarbejde med forældrene.

Betydningen af en direkte løbende kontakt mellem børnenes forældre og skolernes ledelse og lærere er fremhævet fra mange sider. De praktiske problemer i forbindelse hermed vedrører formerne for dette samarbejde og lærernes muligheder for at afse den fornødne tid dertil.

I udvalget af 24. januar 1964 vedrørende forholdsregler til opretholdelse af god orden i skolerne (»disciplin-udvalget«) var der enighed om, at initiativet til og ansvaret for, at den første kontakt mellem hjem og skole kommer i stand, naturligt må påhvile skolen⁶⁾.

Efter nærværende udvalgs opfattelse kan skolens initiativ dog ikke være begrænset til den første kontakt med forældrene, og det kan undertiden vise sig nødvendigt at tage utraditionelle fremgangsmåder i anvendelse for at fastholde forældrenes interesse for skolens arbejde og vedligeholde den nødvendige kontakt.

e. Elevernes medvirken.

Udvalget anser det for en nødvendig forudsætning for et gunstigt arbejdsklima i skolerne i dag, at der indrømmes eleverne selv en væsentlig medindflydelse på, hvorledes arbejdet i skolen lægges tilrette. Dette gælder ikke mindst de ydre rammer for arbejdet og de bestemmelser, der regulerer elevernes daglige færden på skolens område⁷⁾.

Disciplinudvalget gik ind for oprettelse af elevråd som et formidlende kontaktoorgan mel-

⁶⁾ Betænkning nr. 407/1966, side 15. - Undervisningsministeriets cirkulære af 14. juni 1967 om forholdsregler til fremme af god orden i skolerne er i overensstemmelse hermed.

⁷⁾ I det ovennævnte cirkulære af 14. juni 1967 har ministeriet specielt peget på elevernes medvirken ved udfærdigelse af ordensregler.

lem eleverne og skolens ledelse. Man advarede dog om de praktiske vanskeligheder og mod at forcere ideen, hvor det rette grundlag for elevrådsarbejdet ikke var til stede⁸⁾).

Nærværende udvalg kan tilslutte sig, at tiden næppe er inde til at gennemføre en almindelig elevrådsordning på grundlag af lovbestemmelser herom, men skal pege på det ønskelige i, at de allerede indvundne erfaringer samles og vurderes. Udvalget finder, at det i denne forbindelse nøje bør overvejes, hvilke funktioner elevrepræsentanterne vil kunne varetage i tilfælde, hvor en elev er kommet i modsætningsforhold til skolearbejdet.

l. Skolesundhedsplejen.

Det ved skolelæge-loven af 1946 indførte forebyggende lægetilsyn med alle børn i offentlige og private skoler har hidtil i alt væsentligt været koncentreret om undersøgelser af børnenes almindelige helbredtstilstand med henblik på konstatering af eventuelle fysiske lidelser. Ungdomskommissionen foreslog dog allerede i 1953⁹⁾, at skolelægerne gennem en supplerende uddannelse fik et indgående kendskab til baggrunden for børnenes psykiske problemer i skolen. Sådanne kursus har siden 1956 været afholdt ved undervisningsministeriets foranstaltning.

Med de senere års almindelige forbedring af børnenes fysiske sundhedstilstand vil der efter udvalgets opfattelse være mulighed for, at skolelægerne og skolesundhedsplejerskerne ofrer mere opmærksomhed på de mentalhygiejniske opgaver, naturligvis i nært samarbejde med skolepsykologerne.

Disse spørgsmål overvejes for tiden i det af ministeriet i 1965 nedsatte udvalg vedrørende revision af skolelægeordningens normalreglementer og mønsterinstrukser.

g. Den skolepsykologiske rådgivning.

Skolepsykologernes opgaver er efter lovgivningen ikke begrænset til spørgsmål vedrørende specialundervisning. De skal også bistå skoler og skolemyndigheder i »andre skolespørgsmål, der kræver særlig indsigt i børnepsykologien«¹⁰⁾. Der er herved først og fremmest

⁸⁾ Betænkningen, side 16.

⁹⁾ »Den tilpasningsvanskelige ungdom«. Betænkning afgivet af ungdomskommissionen (nr. 59/1953), side 85-86.

¹⁰⁾ Skoletilsynslovens § 25, stk. 4.

tænkt på rådgivning vedrørende børn med adfærdsvanskeligheder, jfr. nedenfor under punkt j.

I fremtiden vil der imidlertid blive stillet stigende krav til skolepsykologerne om en rent forebyggende indsats i form af rådgivning af elever, forældre og lærere og anden oplysningsvirksomhed. Dette er stærkt fremhævet i den af skolepsykologforeningens »strukturudvalg« udarbejdede redegørelse for skolepsykologernes fremtidige arbejdsopgaver m.v.¹¹⁾. Udvalget rejser i denne forbindelse spørgsmålet, om eleverne selv bør kunne opsøge skolepsykologen direkte. En sådan elevkonsultation er kun oprettet enkelte steder, men det forekommer velbegrunder, om der i fremtiden gives i hvert fald de ældre elever en mere almindelig adgang til at søge vejledning i mentalhygiejniske spørgsmål.

h. Skolernes fritidsvirksomhed.

En forbedring af skolernes muligheder for at tilbyde fritidsbeskæftigelse og frivillig undervisning uden for skoletiden vil utvivlsomt være medvirkende til at fremme elevernes almene trivsel og positive indstilling til skolearbejdet som helhed. Der foregår i øjeblikket en meget stærk udvikling af denne side af skolernes virksomhed, men der henstår en række problemer, navnlig vedrørende tilknytning af lærere og instruktører med uddannelse inden for særlige fagområder. Disse spørgsmål er i et vist omfang søgt løst i forbindelse med lovforslaget om fritidsundervisning.

Med indførelse af 5-dages ugen i skolerne vil spørgsmålene blive yderligere aktualiseret.

i. Skolernes samarbejde med andre institutioner.

Den nyeste lovgivning har i vidt omfang fulgt det princip, at hjemmet - familien - må være centrum i forebyggelsen af tilpasningsvanskeligheder, og at der må sættes ind hermed på et så tidligt tidspunkt som muligt. I praksis rejser dette krav om udbygning af den i henhold til børneforsoringsloven af 1964 etablerede *familievejledning* og om tilvejebringelse af flere *daginstitutioner*, navnlig børnehaver, fritidshjem og fritidsklubber.

¹¹⁾ Dansk Skolepsykologi - overvejelser og forslag. Tidsskriftet Skolepsykologi, årgang 4, 1967, nr. 2.

Skolerne må opretholde en nær kontakt med disse institutioner. For familievejledningens vedkommende er dette understreget i undervisningsministeriets cirkulære af 8. november 1965, i hvilket man særligt opfordrer skolerne til at medvirke til, at de familier, der måtte have behov derfor, selv søger familievejledning. Det nødvendige samarbejde med skolerne er i øvrigt mange steder formidlet ved, at vedkommende skolepsykolog er knyttet til familievejledningen som rådgivende psykolog. For fritidshjemmenes og -klubbernes vedkommende har undervisningsministeriet i cirkulære af 6. april 1967 (om skolerens samarbejde med børne- og ungdomsværnene) specielt peget på betydningen af gensidig orientering mellem de institutioner, der er fælles om børnene.

I sidstnævnte cirkulære har ministeriet desuden fremhævet det ønskelige i, at der etableres *løbende kontakt* mellem de kommunale skolers ledere og skolepsykologiske kontorer og børne- og ungdomsværnenes medarbejdere og konsulenter med henblik på den bedst tænkelige udnyttelse af børneforsorgslovens hjælpemuligheder. Udvalget skal for sit vedkommende tilføje, at det må være en nærliggende opgave for skolepsykologerne at medvirke til at udrydde de fordomme over for børneværnet, som stadig synes vidt udbredte i befolkningen.

I denne forbindelse bør det også nævnes, at der igennem de senere år er fremført stærke ønsker om tilknytning af socialrådgivere, klinisk uddannede børnepsykologer samt børnepsykiatere til de skolepsykologiske kontorer¹²⁾. Sådanne ordninger er imidlertid kun gennemført ganske få steder, og på ren kommunal basis.

Dette hænger i nogen grad sammen med, at det set fra et administrativt synspunkt kan forekomme mindre hensigtsmæssigt, om der inden for de enkelte kommuner søges opbygget rådgivningsvirksomheder med nært beslægtede opgaver inden for såvel skolevæsenet som børne- og ungdomsforsorgen (familievejledningen). Disse betæneligheder bliver ikke mindre ved, at det i vidt omfang er de samme børn, det drejer sig om, og at den fornødne ekspertbistand ofte er vanskelig at skaffe.

Der er derfor, bl.a. i Horsens, iværksat forsøg med en ordning, hvorefter en udbygget

skolepsykologisk rådgivning stilles til rådighed også for børne- og ungdomsforsorgen. Dette forsøg følges af et af undervisningsministeriet (efter aftale med ministeriet for familiens anliggender) nedsat udvalg, der i øvrigt har til opgave at drøfte spørgsmål vedrørende samarbejdet mellem folkeskolen og børne- og ungdomsforsorgen med hensyn til undersøgelse og behandling af adfærds- og tilpasningsvanskelige skolebørn, herunder afgrænsningen og arbejdsdelingen mellem folkeskolens observationskolonier og børne- og ungdomsforsorgens institutioner.

Spørgsmålet om samarbejdet vedrørende børn og unge med behov for psykologisk og/eller psykiatrisk bistand er taget op på bredere basis i et af indenrigsministeriet nedsat udvalg. Der henvises herom til afsnit I. B. 1., note 4 (side 9).

∴ Observation og behandling af børn med adfærdsvanskeligheder.

Skolernes opgaver over for børn, der viser alvorlige adfærds- eller tilpasningsvanskeligheder, er allerede berørt i det foregående. Udvalget kan herudover henvise til de forslag, der er stillet af specialundervisningsudvalget¹³⁾ og disciplinudvalget¹⁴⁾, herunder om oprettelse af observationsklasser og -kolonier og om samarbejde med børne- og ungdomsforsorgens rådgivningsklinikker (børneforsorgscentrene).

Disse forslag er i princippet tiltrådt af ministeriet, jfr. bekendtgørelsen om god orden i skolerne, § 9, og cirkulære af 8. november 1967 om tilskud til driften af observationskolonier i folkeskolen.

Det må imidlertid erkendes, at forslagernes gennemførelse i praksis ganske afhænger af lokale initiativer og tilvejebringelse af de fornødne bevillinger.

Udvalget skal i øvrigt foreslå, at det tages under nærmere overvejelse at indrette observationsundervisning på de enkelte skoler i lighed med de svenske »observationsklinikker«, jfr. bilag 4, afsnit D (side 94). Sådanne klinikker frembyder efter udvalgets opfattelse væsentlige fordele frem for særlige klasser for adfærdsvanskelige børn.

¹²⁾ Således bl.a. Betænkning nr. 277/1961, side 116. Betænkning nr. 407/1966, side 16, og Skolepsykologi, årgang 4, nr. 2, side 31.

¹³⁾ Betænkning 277/1961, side 82 f.

¹⁴⁾ Betænkning 407/1966, side 16.

E. Tidspunktet for gennemførelsen af udvidet undervisningspligt

1. Almindelige synspunkter.

De i afsnit D. 1. og 2. opstillede beregninger viser, at forøgelsen af lokale- og lærerbeholdet som følge af 9-årig undervisningspligt må forventes at ligge på et beskedent niveau, hvis udvidelsen udskydes til perioden 1972—76, og at lærerbeholdets størrelse ikke vil blive væsentligt påvirket af, hvilke af årene inden for denne periode, der vælges som gennemførelsesterminer.

Som antydning i afsnit D. 1. vil der ud fra ideelle krav være behov for så betydelige investeringer i folkeskolebyggeriet, at en udvidelse af undervisningspligten i perioden 1972-76 har meget ringe indflydelse på det samlede lokale behov. Udvalget må derfor være af den opfattelse, at den almindelige lokalemangel ikke kan være nogen hindring for at gennemføre udvidet undervisningspligt allerede fra 1972.

I øvrigt må det erindres, at de områder, der for øjeblikket — på grund af voksende befolkningsstærke — har særligt store lokale vanskeligheder, samtidig har den procentvis største frivillige tilslutning til 8.-9. skoleår. Dette gælder navnlig de store byers omegnskommuner. En udvidelse af undervisningspligten vil altså ikke i disse områder medføre nogen nævneværdig forøgelse af lokale behov.

Udvalget vil i denne forbindelse også pege på, at 1958-lovens skoleordning næppe havde været fuldt gennemført endnu, såfremt den skulle have afventet en fuldstændig opfyldelse af 1937-lovens lokalekrav.

På den anden side vil en udvidelse af undervisningspligten allerede i 1972/73 naturligvis indeholde en kraftig tilskyndelse til at søge en almindelig forbedring af lokalesituationen fremmet mest muligt.

Ved fastsættelsen af det tidligste tidspunkt for gennemførelsen af udvidet undervisningspligt må det efter udvalgets opfattelse være afgørende, at eleverne efter den gældende ordning allerede fra 5. klasse stilles over for valgmuligheder, der har betydning for deres fortsatte

skolegang og uddannelse. Udvidelsen bør derfor ikke omfatte ældre årgange end de elever, der i skoleåret 1968/69 vil være i deres 4. skoleår.

I overensstemmelse hermed skal udvalget foreslå, at 8. undervisningsår gøres obligatorisk fra og med skoleåret 1972/73 og 9. undervisningsår fra 1973/74.

2. Spørgsmålet om kommunale vedtagelser om udvidet undervisningspligt.

Udvalget har drøftet spørgsmålet om en eventuel adgang for de enkelte kommuner til at indføre udvidet undervisningspligt tidligere end til de terminer, der måtte blive fastsat som den almindelige norm. En sådan ordning kendes fra Norge og Sverige, hvorved det dog må erindres, at der har været tale om generelle forsøg med 9-årig enhedsskole, og at forudsætningerne med hensyn til størrelsen af den forudgående frivillige tilslutning til 8.-9. skoleår og med hensyn til de geografiske forhold har afvejet væsentligt fra de nuværende danske.

En kommunal selvbestemmelsesret på dette område vil skabe betydelige administrative vanskeligheder ved behandlingen af skole- og undervisningsplaner, ved flytninger mellem kommunerne, ved kommunesammenlægninger og ved indgåelse af skoleforbund og lignende. Også den fornødne kontrol med undervisningspligtens opfyldelse vil blive vanskeliggjort.

På denne baggrund må udvalget stærkt fraråde, at der gives kommunerne en bemyndigelse til at udvide undervisningspligten tidligere end til det af folketingsloven fastsatte tidspunkt.

Udvalget tør derimod ikke afvise, at der — såfremt undervisningspligten forlænges fra 1972/73 — kan være et behov for i ganske særlige tilfælde at kunne *udsætte* forlængelsen for nogle kommuners vedkommende. Dette spørgsmål må ses i sammenhæng med spørgsmålet om skoleforbund eller betalingsoverenskomst, jfr. herom nedenfor i afsnit F. 3. (side 57).

F. Konsekvenser af udvidet undervisningspligt

Udvalget har i afsnit D og E gjort rede for, hvilke faktiske *forudsætninger* der må opfyldes eller tilstræbes opfyldt, forinden forlængelsen af undervisningspligten kan gennemføres. Derimod har udvalget ikke ment at burde gå ind i en nøjere udredning af de øvrige samfundsøkonomiske *konsekvenser* af udvidet undervisningspligt. Der tænkes herved bl.a. på tilgangen af unge til arbejdsmarkedet og til de fortsatte frivillige uddannelser. De følgevirkninger, der må forventes på disse områder, er jo i nogen grad netop tilstræbt med skolegangens forlængelse og for så vidt allerede omtalt i afsnit A.

Udvalget skal derfor i dette afsnit begrænse sig til spørgsmålet om eventuelle ændringer af de *lovbestemmelser m.v.*, der har nær sammenhæng med reglerne om undervisningspligtens varighed og indhold, og som er gengivet i afsnit I. B. 4-9. (side 14 ff.).

1. Kontrol- og sanktionssystemet.

Udvalget har ikke fundet anledning til at foreslå principielle ændringer i det gældende kontrol- og sanktionssystem, der i det store og hele må siges at fungere tilfredsstillende. En vis modernisering og ajourføring bør dog formentlig overvejes, hvilket vil kunne ske ved den almindelige revision af administrationsbestemmelserne i folkeskoleloven, friskoleloven og skoletilsynsloven, der nødvendiggøres af kommunalreformen.

2. Skolepligten i 8. klasse.

Udvalget anser det for en selvfølge, at den særlige bestemmelse i folkeskolelovens § 43, stk. 3, om pligt til at fuldføre påbegyndt undervisning i 8. klasse, jfr. afsnit I. B. 6. (side 17) vil blive ophævet i forbindelse med undervisningspligtens udvidelse. Forudsætningerne for

denne bestemmelse: at kommunen selv skulle oprette en 8. klasse, når der *frivilligt* meldte sig kun 10 elever, vil ikke længere være til stede, og en opretholdelse af bestemmelsen ville også være i strid med den traditionelle opfattelse af skolefrihedsprincippet, jfr. herved afsnit I. B. 3. (side 11) og II. A. 3. (side 37).

3. Kommunernes forpligtelser.

De gældende regler om vederlagsfri undervisning og om kommunernes skolemæssige forpligtelser er beskrevet i afsnit I. B. 7. (side 18 ff.). Som det fremgår heraf, er kommunerne i princippet forpligtet til at opretholde et *selvstændigt skolevæsen* (dog eventuelt ved egentligt skoleforbund) for børn i 1.-7. skoleår, mens de for 8.—10. skoleårs vedkommende som hovedregel vil kunne frigøre sig ved enten at *henvise* eleverne til en anden offentlig skole efter betalingsoverenskomst med vedkommende kommune eller ved uden særlig aftale at *betale* for elevernes undervisning i de skoler, hvor de ønskes optaget. I denne forbindelse er det af særlig interesse, at en kommune uden egne 8.—10. klasser ikke ved en betalingsaftale med en anden kommune kan frigøre sig for at skulle betale for elever, der søger efterskoler eller ungdomskostskoler, jfr. folkeskolelovens § 3, stk. 3-4.

Spørgsmålet om elevernes adgang til *vederlagsfri* undervisning i de af den udvidede undervisningspligt omfattede skoleformer må efter udvalgets mening løses i sammenhæng dels med den fremtidige tilskudsordning for de private skoler og dels med den fremtidige generelle elevstøtteordning. Disse spørgsmål, der atter har forbindelse med de almindelige spørgsmål vedrørende byrdefordelingen mellem stat og kommuner, overvejes for tiden af særlige udvalg.

Om kommunerne fremtidig bør være forpligtede til — enten selv eller i egentligt skoleforbund - at *oprette klasser* for 8.-9. (10.) skoleår (og da med den virkning, at de fritages for yderligere betalingsforpligtelser, jfr. foran), må principielt afhænge af, hvorvidt forældrene også for disse klassetrins vedkommende bør have den *fulde* adgang til at øve indflydelse på skoleforholdene, jfr. herved særligt side 19. Motiveringen for at indgå skoleforbund i de kommuner, der endnu ikke har etableret undervisning i 8.-10. skoleår, vil dog i vidt omfang bortfalde som følge af de forestående kommunesammenlægninger.

4. Økonomisk støtte til fortsat undervisning.

I afsnit I. B. 8. a. (side 20) er det omtalt, at kommunerne siden 1961/62 har kunnet yde *stipendier* (med delvis refusion af Ungdommens uddannelsesfond) til *frivillig* skolegang i klasser for 8.-10. skoleår, og at formålet med denne ordning har været at *tilskynde* forældrene til at lade deres børn fortsætte skolegangen ud over den undervisningspligtige alder.

Med den foreslåede udvidelse af undervisningspligten vil denne forudsætning for ordningen være bortfaldet for 8. og 9. skoleårs vedkommende. Det spørgsmål melder sig da, om der fortsat vil være behov for en særlig støtteordning for disse alderstrin og i bekræftende fald, om der ud fra de ændrede forudsætninger bør gennemføres principielle ændringer af ordningen. Ved bedømmelsen af dette spørgsmål vil **det være nødvendigt at se** nærmere på, hvorledes ordningen hidtil har fungeret efter sit formål, ligesom ordningen må ses i sammenhæng med den for efterskolerne gældende elevstøtteordning.

a. Om *stipendieordningen* foreligger en udførlig undersøgelse af uddelingen i skoleåret 1965/66. Statsbevillingen til refusion af stipendier (max. 75 pct.) udgjorde i det pågældende finansår 6,5 mill. kr., svarende til **et** samlet refusionsberettiget stipendiebeløb på 8,667 mill. kr. Kommunerne uddelte imidlertid i alt *ca. 9,5 mill. kr.* ¹⁾

Samtlige købstæder, alle kommuner i Københavns amtsrådskreds samt 93 pct. af landets øvrige sognekommuner (repræsenterende 96¹/₂ pct. af disse kommuners indbyggertal) deltog i uddelingen.

Stipendierne kunne efter de af ministeriet fastsatte regler højst udgøre 800 kr. årligt. Til udeboende (herunder kostelever) samt til ældre (24 år) eller gifte realkursuselever m.fl.²⁾ kunne der dog ydes indtil 2.400 kr. ³⁾

I *tabel 1* er der givet en samlet oversigt over uddelingen.

For *skoleelevernes* vedkommende udgjorde ansøgerne ca. 22 pct. og de støttede ca. 15 pct. af det samlede elevtal, svarende til en afslagsfrekvens på ca. 30 pct. For *kursisternes* vedkommende ansøgte 33 pct., mens 21 pct. støttedes, svarende til en afslagsfrekvens på ca. 35 pct.

Det gennemsnitlige støttebeløb udgjorde for *hjemmeboende* skole- og kursuselever (A + C) 452 kr. eller knap 60 pct. af maximum og for de *øvrige grupper* (B, D og E) 1.225 kr. eller godt 50 pct. af maximum.

¹⁾ I 1966/67 var de tilsvarende tal: Statsbevilling: 7,622 mill., svarende til: 10,162 mill. kr. Uddelt i alt: 10,838 mill. kr.

²⁾ Kursuselever, der havde afbrudt *enhver* forbindelse med forældrene.

³⁾ Disse satser er fra og med 1967/68 forhøjet til 900, henholdsvis 2.800 kr.

Tabel 1: Oversigt over stipendieuddelingen til elever i 8.-10. skoleår og ved realkursus 1965/66.

	maximal støtte	antal ansøgere	antal støttede	uddelt beløb ialt	gnstl. støttebeløb
<i>Skoleelever</i> (antal: ca. 130.000)					
A: hjemmeboende	800	27.595	19.194	8.640.813	450
B: udeboende	2.400	368	285	302.375	1.061
<i>Realkursister</i> (antal ca. 2.500)					
C: hjemmeboende	800	545	312	184.010	590
D: udeboende	2.400	147	111	146.750	1.320
E: gifte, ældre m. fl.	2.400	128	105	165.800	1.580
<i>Total</i>		28.783	20.007	9.439.748	472

Inden for de enkelte grupper var der imidlertid en betydelig variation og en udpræget forskel mellem købstæder og sognekommuner, dels med hensyn til afslagsfrekvensen og dels med hensyn til de udelte beløbs størrelse.

For de *hjemmeboendes* vedkommende (A + C) varierede afslagsfrekvensen således i købstæderne mellem 12 pct. og 56 pct. og i sognekommunerne mellem 7 pct. og 37 pct. De gennemsnitlige støttebeløb varierede mellem 325 kr. og 788 kr. i købstæderne og mellem 258 kr. og 750 kr. i sognekommunerne. Købstæderne havde således støttet forholdsvis færre ansøgere, men med større beløb end sognekommunerne.

Dette forhold belyses yderligere, når ansøgerne fordeles efter (skattepligtig) forsørgerindkomst (1964). I købstæderne udgjorde ansøgere med forsørgerindkomster på 18.000 kr. og derover 27 pct. af samtlige ansøgere, og de støttede i samme indkomstgruppe 9 pct. af samtlige støttede. For sognekommunerne var tallene 14 pct. og 8 pct.

Antallet af hjemmeboende ansøgere og støttede inden for de forskellige indkomstgrupper fremgår af *tabel 2*.

For de *udeboende m.fl.s* vedkommende (B, D og E) er variationerne betydeligt større, såvel med hensyn til afslagsfrekvens som med hensyn til støttebeløbenes størrelse. Dette må dog ses på baggrund af det relativt lille antal ansøgere i disse grupper.

Efter udvalgets opfattelse viser denne undersøgelse af stipendieuddelingen i 1965/66, at ordningen - selv bortset fra den tilsyneladende uensartethed, hvormed den har været administreret - næppe har virket fuldt tilfredsstillende efter sit formål. Med de i sin tid fastsatte maxima for de enkelte stipendier (oprindeligt 600 kr. i 1964 800 kr. og nu 900 kr.) stod

det ganske vist klart, at støtten kun kunne blive en slags »opmuntring« i de tilfælde, hvor forældrene var i tvivl, om økonomien tillod deres børn at fortsætte skolegangen, og at den ikke kunne være en tilstrækkelig motivation i de virkelig alvorlige trangstilfælde. De lave gennemsnitlige støttebeløb tyder på, at kommunerne yderligere har følt sig tilskyndet til at »spred« støtten til så mange ansøgere som muligt.

Med undervisningspligtens udvidelse lader denne ordning sig næppe opretholde. Man kan spørge, om det almindelige mønster for støtte til unge under uddannelse rettelig bør omfatte de tidlige uddannelsestrin, hvor undervisningspligten endnu er gældende, eller om det kun skal have gyldighed for de uddannelsesår, som er frivillige. Dette spørgsmål behandles i undervisningsministeriets udvalg vedrørende den fremtidige støtteordning for unge under uddannelse, hvis betænkning ventes at foreligge i den nærmeste fremtid.

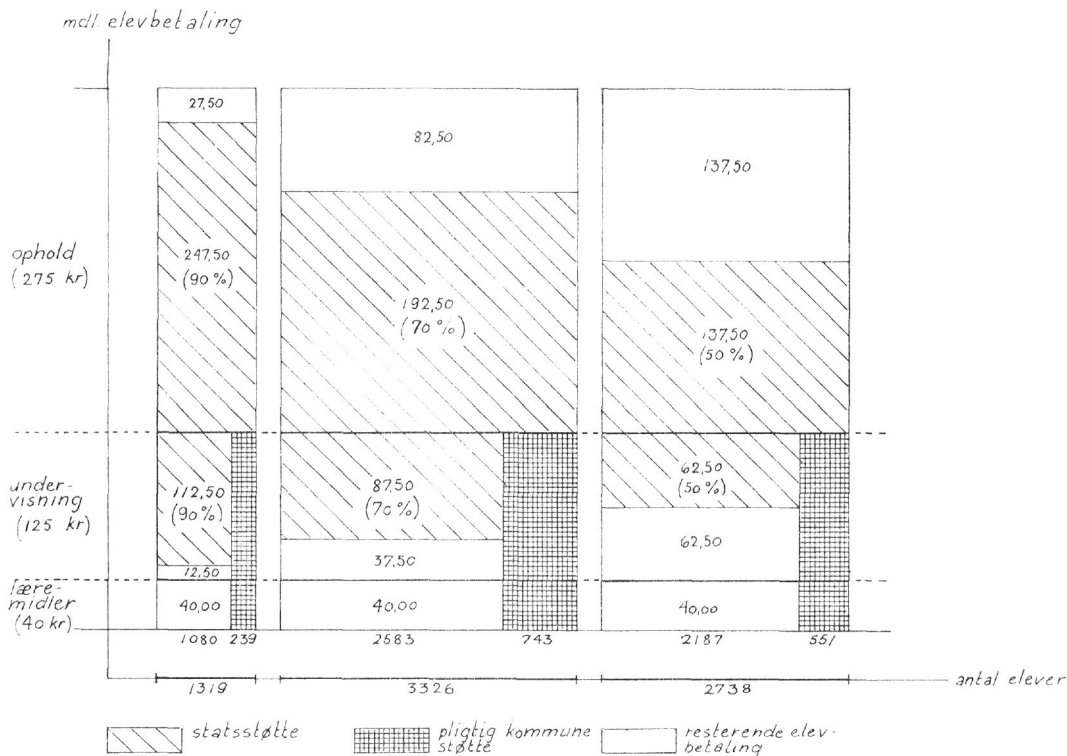
Nærværende udvalg skal derfor ikke tage stilling til spørgsmålet om den administrative udformning af støtteordningen for de unge i 8. og 9. uddannelsesår. Man finder det derimod nødvendigt at understrege, at en udvidelse af undervisningspligten ikke må medføre, at støtteordningerne for de pågældende alderstrin bortfalder. Det må antages, at en af årsagerne til tidlig afgang fra skolen er økonomiske vanskeligheder i hjemmene. Ved en udvidelse af undervisningspligten må der derfor tilvejebringes en ordning, som giver mulighed for en virkelig lettelse af forsørgerbyrderne i de hjem, hvor trangen er størst. Det er udvalgets opfattelse, at der her er behov for væsentlig større støtte end den, der kan opnås under den gældende ordning.

b. Den gældende støtteordning for efterskole-

Tabel 2. Antal hjemmeboende ansøgere og støttede ved stipendieuddelingen 1965/66 fordelt efter forsørgerindkomstgrupper (hele landet).

	Forsørgerens skattepligtige indkomst						uoplyst	Ialt
	under 10.000	10.000-11.999	12.000-13.999	14.000-15.999	16.000-17.999	over 17.999		
Antal ansøgere	5.819	3.992	4.926	4.665	3.282	5.397	59	28.140
- støttede	5.452	3.549	4.062	3.028	1.734	1.659	30	19.514
Afslagsfrekvens	6 0/0	11 0/0	17 0/0	35 0/0	47 0/0	69 0/0	49 0/0	31 0/0
Ansøgere, pct.	21	14	17	17	12	19	0	100
Støttede, pct.	28	18	21	16	9	8	0	100

Statsstøtte og pligtig kommunestøtte til efterskoleelever 1965/66, set i forhold til den månedlige elevbetaling for hver af de 3 støttegrupper. Antal elever i hver støttegruppe.

elever går i hovedtræk ud på, at der ydes alle elever statsstøtte med mindst 50 pct. af den af ministeriet årligt fastsatte elevbetaling for ophold og undervisning (for 1967/68 henholdsvis 350 og 150 kr. månedlig), idet denne støtte under hensyn til økonomisk trang kan forhøjes til 70 pct. eller 90 pct. Hvis elevens hjemskommune ikke har indrettet tilsvarende undervisning (8., 9. eller 10. klasser), overtager kommunen dog den fulde elevbetaling til undervisning (150 kr. månedlig) og skal endvidere afholde den af ministeren fastsatte elevbetaling til læremidler (for tiden 40 kr. månedlig), jfr. efterskolelovens § 10, stk. 1, og folkeskolelovens § 3, stk. 4. Herudover kan kommunerne yde supplerende støtte til ophold (evt. undervisning og læremidler), jfr. efterskolelovens § 10, stk. 4.

I finansåret 1965/66 androg den samlede statsstøtte til efterskoleelever ca. 10,95 mill. kr.⁴⁾ Den månedlige elevbetaling udgjorde i

samme finansår 275 kr. (ophold) + 125 kr. (undervisning) + 40 kr. (læremidler), i alt 440 kr. Antallet af elever, der modtog 70 og 90 pct. statsstøtte og/eller pligtig kommunestøtte, fremgår af ovenstående diagram, der ligeledes viser, hvor stor en del af den samlede elevbetaling, eleverne selv må afholde i de forskellige støttegrupper.

Ved sammenligning med den under a. omhandlede stipendieordning må det erindres, at der for efterskolernes vedkommende er tale om månedlige støttebeløb, og at disse derfor må multipliceres med 10. Endvidere er undervisningen i folkeskolen vederlagsfri. Det vil derfor være korrekt i støtten til efterskoleeleverne at gøre et fradrag svarende til de godkendte beløb for undervisning og læremidler, der i 1965/66 var fastsat til henholdsvis 125 kr. og 40 kr., ialt 165 kr. pr. måned.

Man kan herefter opstille følgende oversigt over, hvor meget der i statsstøtte og pligtig kommunestøtte i 1965/66 blev ydet efterskoleeleverne til dækning af opholdsudgifterne på

⁴⁾ I finansåret 1966/67 ca. 11,84 mill. kr.

skolerne efter fradrag af betaling for undervisning og læremidler:

	Antal elever	Støtte procent	Støtte til ophold 10 måneder
med pligtig kommunestøtte . .	239		2.475 Kr.
u. kommunestøtte . .	1080	90%	1.950 -
med pligtig kommunestøtte . .	743		1.925 -
u. kommunestøtte . .	2583	70%	1.150 -
med pligtig kommunestøtte . .	551		1.375 -
u. kommunestøtte . .	2187	50%	350 -

Ved vurdering af tallene må det erindres, at den frivillige kommunestøtte, der ydes nogle af eleverne som et ekstra bidrag, ikke har kunnet medregnes. I modsat retning virker det forhold, at reglerne for, hvem der er berettiget til henholdsvis 90 pct., 70 pct. og 50 pct. støtte, ikke er ændret i takt med den almindelige stigning i indtægter og formuer. Allerede i 1966/67 fik derfor væsentligt flere af eleverne 50 pct. (3.267 elever) og væsentligt færre 70 pct. og 90 pct. (henholdsvis 2.688 og 1.046 elever). Endelig må det tages i betragtning, at leveomkostningerne ved ophold på kostskole erfarings-

mæssigt væsentligt overstiger de tilsvarende udgifter for hjemmeboende børn. For stipendieordningens vedkommende er der som foran nævnt taget hensyn hertil ved fastsættelsen af det forhøjede maximum på 2.400 kr. (nu 2.800 kr.) årligt.

5. Lavalderen for erhvervmæssig beskæftigelse.

Udvalget er bekendt med, at der over for Arbejdsrådet er fremsat forslag om en forhøjelse af den for erhvervmæssig beskæftigelse almindeligt gældende aldersgrænse fra 14 til 16 år. Udvalget finder, at dette forslag er i overensstemmelse med de synspunkter, der er fremført i nærværende betænkning om undervisningspligtens udvidelse til 9 år.

Man skal dog gøre opmærksom på, at der - såfremt udvalgets forslag om betingelserne for undervisningspligtens ophør følges — vil kunne forekomme tilfælde, hvor undervisningspligten ophører inden det fyldte 16. år, jfr. afsnit B, side 42, og at der fra udvalgets side er peget på visse muligheder for at afbryde opfyldelsen af undervisningspligten i indtil et år eller for at opfylde undervisningspligten helt eller delvis gennem praktik i virksomheder eller institutioner, jfr. afsnit A. 3. (side 38).

Historisk oversigt over undervisningspligtens udvikling i Danmark

1. Fra reformation til pietisme.*)

Kong Christian II (1513-23) nyder ikke blot den tvivlsomme ære at være den hovedansvarlige for blodbadet i Stockholm - han er tillige den første konge, under hvem der gives egentlige lovregler for skolevæsenet herhjemme. Inspireret af humanisternes krav om en fornyelse af undervisningen, der altid havde henhørt under kirken, påbød han **bl.a.**, at en rektor ved en domskole skulle have studeret ved universitetet, og den hårde skoletugt med udstrakt anvendelse af riset mildnedes noget. Det var imidlertid stadig en privat sag for hjemmene, om børnene skulle undervises, og dette første forsøg fra statsmagtens side på at underlægge sig skolevæsenet fik tilmed ingen praktisk betydning, da kongen kort efter forordningernes udarbejdelse blev styrtet, hvorefter alle hans love ophævedes af den efterfølgende adelsregering »som skadelige og fordærvelige mod Politi og god Regimente«.

Med Reformationen fulgte inddragelsen af kirkens rige jordejendomme under kronen, som dermed tillige overtog ansvaret for undervisningsforholdene. Allerede i 1539 udkom den danske udgave af Kirkeordinansen, hvoraf **et** afsnit omhandler skoleforhold. Skole og kirke var fremdeles uadskillelige, i skolen skulle børnene »optugtes og udi Sindene beredes til Evangeliet«, så de kunne »blive skikkelige til sand kristelig Gudfrygtighed og andre Dyder, ... hvilket meget kunne hjælpe til at lære det, som hører til at opholde og bevare et godt civilt og verdsligt Regimente«. Skolen var altså en gren på kirkens stamme og tjente tillige til opbygningen af den statslige autoritet.

Kirkeordinansen fastsatte i første række regler om by skolerne. I hver købstad skulle der

*) Afsnit 1-4 er udarbejdet på grundlag af *Joaquim Larsens* skolehistoriske værker.

være en skole med hovedvægten lagt på latin samt religion og sang. Latinskolen skulle stå åben for børn fra de nærliggende landsbyer, og de dygtigste elever skulle holdes i skolen til deres 16. år og derpå »ofres Herren«, d.v.s. sættes på studiet af teologi enten på egen eller menighedens bekostning; om undervisningspligt for købstadbørnene var der fortsat ikke tale. Ordningen indeholdt intet tilsvarende påbud om oprettelse af skoler i landdistrikterne, men bestemte blot, at bøndernes børn i kirken om søndagen skulle undervises af degen i »børnelærdommen«, d.v.s. Luthers katekismus. Selv dette beskedne påbud var befolkningen alt andet end ivrig efter at imødekomme. En stor del af almuens tænkte som hin bonde i Stevns, da han blev anklaget for Landemodet 1593, fordi han havde sagt, at det var bedre for hans søn at få et fad grød end at lære noget. I købstæderne modtog ungdommen en tilsvarende katekismusundervisning, selvom kirkeordinansen intet indeholdt herom, og ligesom på landet var der her mange forsømmelser.

I det 17. århundrede skete der ingen principielle ændringer i den ordning af skolevæsenet, som var blevet fastlagt efter Reformationen. En forordning af 27. marts 1629 bestemte, at alle unge i sognet skulle undervises i »børnelærdommen« en gang om ugen, og nidkære biskopper sørgede ved hyppige visitatsrejser for, at religiønskundskaberne mange steder fremmedes betydeligt. En sognepræst i Søllerød udgav tilmed i 1679 »Catechismibørns aandelige Mælk og Tyggemad« til fremme af indlæringen hos de svagere begavede. Men ud over indpodning af katekismen viste statsmagten ikke interesse for at bibringe den jævne mands barn kundskaber, og de ikke få skoler, der oprettedes især i århundredets sidste halvdel, skyldtes alle et initiativ fra privates side.

2. De første forsøg på at gennemføre almindelig undervisningspligt.

Med den pietistiske bevægelse i begyndelsen af det 18. århundrede fulgte et ønske om at skabe et ordnet skolevæsen for hele befolkningen. Kristendommen skulle være en personlig oplevelsessag, tilegnet gennem bibellæsning. Derfor måtte børnene lære at læse, de kommende generationer skulle hæves over den tærskel af uvidenhed, som menigmand befandt sig på. En af de første frugter af pietismen på lovgivningens område var fattigforordningen af 24. september 1708, som indeholdt ikke blot spiren til en fastere ordning af fattigvæsenet, men tillige rummede en række bestemmelser om skoleforhold. Fattige børn både på landet og i byerne fik ret til gratis undervisning, og myndighederne fik pligt til at oprette skoler i de landsogne, hvor sådanne ikke fandtes. Der var dog fremdeles ikke tale om at pålægge børnene skole- eller undervisningspligt, tværtimod hed det i forordningen, at »når Børnene bliver så store, at de kan drive Plov, røgte Gæslinger eller anden små Gerning på Landet, skal de sættes der-til.«

I almindelighed fik forordningen af 1708 ikke stor betydning for skolevæsenet, da den ikke anviste pengemidler til skolehuse og lærerløn, og de følgende krigsår lagde stærkt beslag på landets økonomiske kræfter, men den fremkaldte dog både i købstæderne og på landet oprettelse af skoler og udkast til skoleordninger.

Med afslutningen af den Store Nordiske Krig i 1720 påbegyndtes en reduktion af hæren, der syntes at overflødiggøre en del af det såkaldte ryttergods, d.v.s. krongods, der havde tjent til dækning af udgifterne ved rytterregimenterne. Det var derfor en nærliggende tanke at lade disse godsområder danne den økonomiske baggrund for den forbedring af skoleforholdene, som Frederik IV igennem et par år havde haft i tankerne. I perioden 1721-27 byggedes i alt 240 sådanne »rytterskoler«, og *der indførtes skolepligt* for alle børn over 5 år i de landsbyer, der henlagdes til skolerne.

Børnene skulle møde hver dag i skolen, i sommerhalvåret kl. 7-11 og 14-18, i resten af skoleåret kl. 8-12 og kl. 14-18.

Forsømte barnet af egen drift skolen, meldte skoleholderen det til forældrene; men var det disse, der holdt barnet hjemme, havde han at melde det til præsten, som ved formaning og mindelige forestillinger skulle påvirke hjemmene, og, hvis dette ikke hjalp, melde sagen for amtmanden, der kunne

straffe forældrene med pengebøder, fængsel på vand og brød samt offentlig skrifte »for den 3die Forseelse«.

For at forældre ikke skulle savne hjælp af deres børn, fik de ret til at lade disse, når de var *over 8 år*, forsømme skolen den halve dag, dersom de mødte den halve.

Selv efter at børnene havde været til den første altergang, skulle læreren en gang om ugen eller to gennemgå deres børnelærdom med dem, for at de ikke skulle glemme, hvad de havde lært.

Hele ordningen tog sig godt ud på papiret, men den blev ingenlunde gennemført i overensstemmelse med den tankegang, der havde dikteret den. De altfor små lønninger gjorde det gennemgående umuligt at få dygtige lærere. En anden ulempe var den lange skolevej, idet børnene kunne have indtil 1 1/2 mil til skolen. Som følge heraf kom de aldrig i rytterskolen og modtog enten ikke undervisning, eller bønderne lod en dreng læse med dem eller sendte dem til degnen. Til myndighedernes indskriden mod skoleforsømmelser mærkedes ikke stort. Men der kom stadige klager fra præster og bønder over den meningsløse ordning af skoledistrikterne uden hensyn til børnenes skolevej. På sine steder bevirkede rytterskolernes oprettelse ligefrem en tilbagegang i skoleforholdene, idet en tarvelig undervisning ofte blev afløst af slet ingen.

Udbygningen af skolevæsenet måtte naturligt fortsætte under den pietistiske Christian VI. I 1734 udarbejdede kongens hofpræst Bluhme et forslag til en udbygning af skolevæsenet i landdistrikterne, hvorved det ville blive muligt »at gøre Mørkets Rige Afbæk og at uddrive mange Sjæle af Faren for evig Fortabelse.« Efter at sagen havde været behandlet i to kommissioner, udstedte Christian VI Skoleforordningen af 23. januar 1739.

Loven fastsatte undervisningspligt for alle børn over 5 eller 6 år. Den kunne opfyldes ved, at forældre holdt en »informer« i deres hus eller satte deres børn hos en godkendt privatlærer eller i den offentlige skole. For kontrollens skyld burde hjemmeundervisning ikke finde sted uden skellig årsag. Den offentlige skole skulle holdes hele året, dog måtte de børn, som behøvedes ved landbruget, blive hjemme i pløje- og høsttiden. Når børnene kunne læse færdig i bog og vidste deres kristendom, kunne de efter præstens skøn fritages for skolegang. Kun skulle de møde om vinteren, indtil de antoges til konfirmation. Det pålagdes præsten jævnlig

at besøge skolen for at overhøre børnene, påse stadig skolegang og vejlede skoleholderen. Præsten skulle først i enrum formane de forældre, der lod deres børn forsømme, næste gang i medhjælperens påhør, tredje gang holde dem fra Guds bord, og hvis heller ikke dette hjalp, melde dem til herskab og amtmand, for at de kunne blive straffet med bøder eller fængsel på vand og brød.

Forordningens svage punkt var bestemmelserne om finansieringen, idet bønderne selv skulle afholde udgifterne til opførelse og vedligeholdelse af bygninger samt til skoleholderens løn og til undervisningsmidler. Da de økonomiske forhold på landet tilmed var yderst ringe som følge af kvægst og flere dårlige høstår, blev resultatet en almindelig forvirring og ligegyldighed eller ligefrem uvilje og modstand overfor gennemførelsen af forordningen. Efter stærkt pres ikke mindst fra godsejerside så regeringen sig derfor nødsaget til et tilbageskridt, og ved plakat af 29. april 1740 blev det overladt til godsejerne at afgøre, hvor mange skoler der skulle oprettes, og hvor de skulle ligge. Endvidere tillod man i vidt omfang systemet med omgangsskolehold, således at degnen eller skoleholderen gik som omgangslærer fra gård til gård i vinterens løb, ja fjerntliggende landsbyer måtte tilmed nøjes med, at læreren teeste i en af gårdene. Endelig overlod man det til godsejeren at fastsætte skoleholderens løn, »da Kongen formoder, at de behandler Skoleholderen således, at disse ikke skulle gøre deres Arbejde sukken«.

Plakaten af 1740 havde bevaret det principielle krav om undervisningspligt, men da gennemførelsen var overladt til godsejernes for-godtbefindende, fandtes der både 5 og 10 år efter dens udstedelse sogne, hvor skolen endnu ikke var organiseret. Med få undtagelser var skolegangen kortvarig og ustadig og tilsynet med den ringe, og bøndernes fattigdom, det stramme stavnsbånd og det trykkende hoveri skabte ikke gunstige betingelser for skolen. Forholdene var forskellige fra egn til egn. På Sjælland og Fyn var skolevæsenet ret hurtigt organiseret overalt, i det mindste på papiret, mens det i Jylland gik langsommere med gennemførelsen af skoleordningen, ikke blot på grund af større fattigdom og mere spredt bebyggelse end på Øerne, men også fordi godsejerne boede i København og sjældent opholdt sig på deres gods, som styredes af en forvalter, der i reglen ikke interesserede sig for skolen. Især i Vestjylland,

men også på Bornholm, anvendtes omgangsskolehold i vid udstrækning; først efter 60 års forløb fik Bornholm sin første skole. I Vestjylland suppleredes den kortvarige skolegang ofte med hjemmeundervisning, hyppigt med så gode resultater, at præsterne var tilfredse med dem ved konfirmationen.

For købstæderne kom der ingen almindelig skolelov således som for landet. De økonomiske forhold var her fremdeles trange, og anvendelse af børnenes arbejdskraft var almindelig. Børnene tog tjeneste ligesom på landet, forsømte skolen og kunne ikke læse, når de skulle gå til præsten. I de fleste byer klagedes der over børnetiggeriet på gaderne, og der foreligger talrige vidnesbyrd om, at forældrene var uvillige til at sende børnene i skole.

3. Skolereformen af 1814.

Oplysningstiden med dens tro på oplysning og praktisk reformarbejde som middel til fremskridt satte også opdragelsen og dermed skolen under debat. Man krævede hensyntagen til barnets egen natur, det skulle være barn så længe som muligt og udvikle sig frit. I skolen skulle udenadlære være bandlyst, det var tankevirksomheden, der skulle fremmes, og undervisningen skulle præges af, hvad børnene senere ville få brug for. Inspireret af disse nye ideer oprettede enkelte adelige godsejere landsbyskoler for fæsternes børn. Ludvig Reventlow gik i spidsen og oprettede 3 skoler på Brahetrolleborg. Børnene blev skolepligtige fra deres fyldte sjette år og måtte først udskrives, når de havde lært, hvad de behøvede at vide i deres tilkommende stand. En gårdmand skulle nå skolens maksimum, mens en daglærer kunne nøjes med et mindstemål af kundskaber.

Systemskiftet i 1784 bragte den kreds af fremskridtsvenlige godsejere til magten, som med støtte af kronprins Frederik gennemførte de store landboreformer, og blandt hvem flere nærrede en varm interesse for en forbedring af landets skolevæsen. I 1789 nedsattes »Kommissionen for de danske Skolers bedre Indretning«, som på grund af de følgende års krigsbegivenheder først afsluttede sin virksomhed i 1814. Resultatet blev udstedelsen af de to grundlæggende anordninger af 29. juli 1814 for almueskolevæsenet henholdsvis på landet og i købstæderne, København undtagen.

Ifølge landsbyskoleloven skulle landet inddeles i skoledistrikter, således at børnene højst

måtte have $\frac{1}{4}$ mil til skole. Hvor børnenes antal ville blive uforholdsmæssigt stort for en enkelt skole, skulle der oprettes en hjælpeskole for børn i nederste klasse. I sogne med spredt bebyggelse tillod man omgangsskolehold, dog således at en lærer underviste i to eller højst tre skoledistrikter. I købstæderne skulle oprettes såkaldte almindelige borgerskoler. Skolerne skulle være toklassede, normalt med oprykning i 10 års alderen; dog kunne borgerskolerne suppleres med en tredje klasse, hvor børn af forældre, »hvis sociale Stilling syntes at kunne gøre Krav herpå«, kunne gives en mere udvidet undervisning. Der oprettedes en skolekommission til varetagelse af det lokale tilsyn, mens det overordnede tilsyn blev lagt i hænderne på en amtsskoleledirektion.

Undervisningspligten indtrådte med det fyldte 7. år, men barnet kunne optages i 6 års alderen; udskrivning kunne ikke finde sted, før barnet havde nået konfirmationsalderen, d.v.s. tidligst efter det fyldte 14. år, men skolekommissionen kunne tillade udskrivning efter det fyldte 13. år, såfremt barnet havde tilegnet sig de nødvendige kundskaber, dog således at det indtil konfirmationen besøgte skolen i 2 dage om måneden.

På landet skulle børnene normalt gå i skole 3 dage om ugen, i sommerhalvåret (1/3 til 31/10) kl. 8-11 og 13-16, i vinterhalvåret kl. 9-12 og 13-15. I købstæderne blev der hverdagsskolegang, således at nederste klasse gik i skole om eftermiddagen og øverste klasse om formiddagen. Skolegangen foregik i tiden 1/4 til 3/9 fra kl. 7-11 og 16-18, i månederne marts og oktober kl. 8-12 og 14-16 og i månederne november-februar kl. 9-12 og 13-15. I kornhøstens tid ophørte skolegangen i 4 uger. Børn over 10 år kunne holdes hjemme 2-3 uger om foråret og 3-4 uger om efteråret, hvis forældrene eller husbonden havde brug for deres hjælp.

Forældre eller værger, som uden gyldig grund holdt deres børn fra skolen, skulle af skolekommissionen idømmes en mulkt på 3 skilling for hver dag, barnet udeblev, i gentagelsestilfælde forhøjet til 6, 12 og til sidst 24 skilling. De, der ikke formåede at betale mulkterne, skulle ved amtmandens foranstaltning straffes »paa Kroppen«, første og anden gang med fængsel på vand og brød og »for oftere gentagen Forseelse med Tvangsarbejde«.

Forpligtelsen til at lade børn eller tyende søge de offentlige skoler bortfaldt for dem, »som ved en Student, seminaristisk oplært Skolelærer eller på anden Måde således drage Omsorg for deres Børns, Myndlingers eller Tyendes Undervisning, at Amtsskoleledirektionen efter indhentet Oplysning fra Skolekommissionen finder anden

Skolegang for disse uforholdsmæssigt (fremhævet her).

For hovedstadens vedkommende udstedtes samtidig med skolelovene for landet og købstæderne et »Reglement for Borger- og Almueskolevæsenet i København«, ifølge hvilket der indførtes undervisningspligt fra *det fyldte 6. år* til konfirmationen, dog således at børn i 2. klasse, som havde arbejde, kunne fritages for skolegang mod over for skolekommissionen at kunne godtgøre, at de »ved egen Flid hjemme eller på anden maade« vedligeholdt deres kundskaber. Hvis et barn »glemte, hvad det havde lært«, måtte skolegangen genoptages. Udskrivning af 2. klasse skete normalt ved konfirmationen, og ligesom i købstæderne var der mulighed for at fortsætte i en 3. klasse, hvor der meddeltes en mere udvidet undervisning.

Skolegangen blev over hele landet vederlagsfri, og samtlige udgifter til skolernes opførelse og drift, herunder lærerlønninger, skulle tilvejebringes ved lokal ligning.

Lykkedes det endelig med udstedelsen af skolelovene af 1814 at gøre undervisningspligten til en realitet også for »almuens« børn? Flere forhold stillede sig hindrende herfor. Fra gammel tid var bønderne vant til at benytte børnene til markarbejde, og det var vanskeligt at få dem til at opgave dette. Modstanden var stærkest på Bornholm og i Vestjylland på grund af den spredte bebyggelse og vogtningens større betydning; men selv i de tættere befolkede egne varede det en række år, inden man nogenlunde bøjede sig, og fandtes der skolegang om sommeren, indskrænkedes den på forskellig måde, f.eks. ved kun at vare til St. Hansdag eller blot omfatte yngste klasse. I mange sogne begyndte man noget tøvende på mulkteringen, men ofte rørte man slet ikke ved denne sag, uagtet der var mange forsømmelser, og hvor man dikterede mulkter, ville bønderne ikke betale dem. Man så igennem fingre med forsømmelserne og brugte helst formaninger og milde midler, oftest fordi præst eller skolelærer nødig ville lægge sig ud med beboerne. Den påbudte fordobling af mulkterne anvendtes yderst forskelligt, nogle steder månedsvis, andre steder ugentlig eller hver dag. Det er ikke muligt at sige, hvor hyppige forsømmelserne var, men ifølge spredte indberetninger oversteg antallet af skoledage i visse egne ikke halvdelen af de påbudte. Hertil kom, at man mange steder, især i Vestjylland, bevarede systemet med omgangsskolehold.

Med oprettelsen af de rådgivende stænderforsamlinger i 1830'erne fik de danske bønder lejlighed til at fremføre deres synspunkter i et officielt forum, og her viste det sig snart, at selv de mest oplyste blandt standens repræsentanter fandt undervisningspligten eller som man sagde »skoletvangen« for en utålelig byrde. Således udtalte gårdejer Jens Kirk i stænderforsamlingen i Viborg i 1836: »Staten kan og bør ikke direkte indlade sig på opdragelsen og Børneundervisningen; det er Forældrenes Sag, og den må derfor ikke indblande sig, undtagen hvor virkelig Forsømmelse eller Skødesløs Ligegyldighed viser sig«. Forskellige forslag fra Jens Kirk - bl.a. om ophævelse af forpligtelse til sommerskolegang for børn, som sogneforstanderne ved forårseksamen fandt tilfredsstillende underviste - opnåede dog ikke fornøden tilslutning i forsamlingen.

Under forhandlingerne i Den grundlovgivende Rigsforsamling i vinteren 1848-49 spillede skoleforholdene en underordnet rolle. Grundloven af 5. juni 1849 ændrede intet ved bestemmelserne i 1814-anordningerne, herunder den begrænsede ret til fritagelse for undervisning i den offentlige skole, men fastslog alene i § 90: »De børn, hvis Forældre ikke har Evne til at sørge for deres Oplærelse, vil erholde fri Undervisning i Almueskolen«. Med denne formulering tilsigtede man at begrænse det offentlige pligter over for skolevæsenet mest muligt, og bestemmelsen resulterede da også senere i nogle forslag om indførelse af skolepenge i folkeskolen. Alle forsøg i denne retning viste sig dog uigennemførlige.

4. Friskolebevægelsen. 1855-loven.

Med udgangspunkt i Grundtvigs skoletanker voksede modstanden mod »skoletvangen«. I 1852 oprettede Kristen Kold den første friskole i Dalby ved Kerteminde, og på Rigsdagen rejstes der krav om en væsentlig lempelse i 1814-lovenes snævre adgang til fritagelse for skolegang. Med vedtagelsen af loven af 2. maj 1855 sejrede disse tanker, idet lovens § 1 bestemte følgende: »Forældre eller Værger, der selv sørger for, at Børnene får en Undervisning, der kan stå Mål med, hvad der almindeligt kræves i Folkeskolen, er ikke pligtige at lade Børnene undervise i Folkeskolen«. Det var herefter *ikke nødvendigt at indhente skoledirektionens tilladelse til fritagelse* for undervisning i folkeskolen.

Forpligtelsen bortfaldt efter loven for de børn, »hvis Forældre eller Værger erklærer selv at ville sørge for deres Undervisning og regelmæssigt, efter Tilsigelse, lader dem møde til Overhøring i Distriktets Skole ved hver ordentlig Eksamen, saalænge som Børnene ved disse Prøver af Skolebestyrelsen, nemlig Skolekommissionen, skønnes at besidde samme Grad af Kundskab og Færdighed i de foreskrevne Undervisningsgenstande, som Børn af samme Alder i Gennemsnit opnaar i Skolen.«

Loven bestemte dog, at børn som vedblivende havde søgt den offentlige skole, *ikke uden skolekommissionens samtykke* kunne udskrives herfra efter det fyldte 12. år (for Københavns vedkommende det fyldte 11. år, jfr. Lov af 29. december 1857 om nogle Forandringer i Anordningen af 20. marts 1844 angående Borger- og Almuevæsenet, § 4). Denne begrænsning af skolefriheden det sidste år før undervisningspligtens ophør ansås for nødvendig for at hindre omgåelse.

1814-lovenes ordning blev i øvrigt ikke ophævet, og børn som af skoledirektionen var *fritaget* for skolegang, behøvede ikke at møde ved de halvårslige »eksaminer« i folkeskolen.

Ved lov af 30. september 1864 opnåede børn hørende til folkekirken, og som ikke gik i den offentlige skole, fritagelse for overhøring i religionskundskaber ved de halvårslige »eksaminer«, såfremt de fremlagde skriftligt vidnesbyrd fra en i folkekirken ansat præst eller residerende kapellan om, at de i forhold til deres alder besad tilstrækkelige kundskaber i denne henseende. Børn hørende til de anerkendte trossamfund opnåede tilsvarende rettigheder. Loven gav samtidig de private skoler ret til at få de befalede »eksaminer« afholdt på selve skolen.

1855-loven sikrede privat- og hjemmeundervisningsfrihed og dannede baggrunden for oprettelsen af ca. 300 friskoler i tiden fra 1860 til 1890. Betragter man lovens virkninger for undervisningspligtens overholdelse isoleret, må dens gennemførelse snarest betegnes som et tilbageskridt. Ofte lå der ganske andre motiver bag ønsket om fritagelse for undervisning i folkeskolen end dem, der havde fremkaldt friskolebevægelsen. Holdt en lærer på stadig skolegang eller på, at børnene skulle lære deres hjemmelektier, eller straffede han deres uartighed, kunne dette alene bevirke, at forældrene overførte deres børn til privatundervisning, ja der foreligger eksempler på, at landsbyskoler på denne måde kom til at stå tomme, fordi det ikke var lykkedes en ellers pligtopfyldende læ-

rer at komme på talefod med forældrene. Det skete også, at gårdmænd fæstede husmandsdrenge under 12 år til tjeneste og fik vedkommende fader til at udtage barnet til hjemmeundervisning for sommerhalvåret og så indskrænke denne til, at barnet fik sin bog med i marken, når det skulle vogte kreaturer. Eller de satte barnet i en friskole, hvor det kunne forsømme uden multk; thi manglende kontrol med, at disse børn i det hele taget modtog undervisning, bevirkede, at de kunne forsømme så meget, skolens bestyrer eller forældre tillod, og det var ikke vanskeligt især i større købstadskommuner at unddrage sig den påbudte overhøring f.eks. ved at flytte børnene fra den ene skole til den anden under påskud af sygdom o.lign. og således unddrage børnene undervisning.

Tilladelsen til udskrivning med det fyldte 13. år blev især på landet misbrugt, da kundskabsprøven var lagt i hænderne på dem, der pekuniært var interesserede i, at udskrivning fandt sted (sognerådet og de valgte medlemmer af skolekommissionen), mens læreren og præsten undlod at modsætte sig udskrivning for ikke at komme i konflikt med beboerne. Det hændte, at gårdmænd tog fattigfolks børn i tjeneste på vilkår, at de bestod udskrivningsprøven, og at multken blev fratrukket i lønnen, såfremt dette ikke lykkedes.

I ministeriet var man opmærksom på de nævnte forhold og udsendte i 1889 cirkulærer, der dels påbød en hurtigere og kraftigere iværksættelse af mulkeringen, hvilket bidrog til at indskrænke forsømmelserne, dels gav strengere regler for prøven over de børn, der forlangtes udskrevet i 13 års alderen. Med vedtagelsen af skoleloven af 1899 blev begge disse cirkulærer overflødige.

5. Den 7-årige undervisningspligt bliver effektiv (1899-loven).

Den store økonomiske fremgang i de sidste årtier af det 19. århundrede kom ikke lærerne til gode, og da der tilmed skete en absolut nedgang i de fleste lærerembeders indtægter, blev det stadigt mere nødvendigt, at staten trådte til for at forhindre en yderligere forringelse af standens sociale stilling. I konsekvens heraf foretoges i 1895 i rigsdagen ¹⁾ et lovforslag om forskellige forhold vedrørende folkeskolen, der ud over en lønningsreform indeholdt en række andre reformforslag, som regeringen samtidig

fandt det nødvendigt at søge gennemført. Resultatet blev efter langvarige forhandlinger loven af 24. marts 1899, som bl.a. påbød en *7-årig undervisningspligt for alle uden de tidligere gældende undtagelsesbestemmelser*, der som nævnt havde givet anledning til omfattende misbrug.

Loven bestemte, at undervisningspligten skulle indtræde ved begyndelsen af det første skolehalvår efter barnets fyldte 7. år, men optagelse i skolen kunne på begæring af forældrene ske fra begyndelsen af det første skolehalvår, efter at barnet var fyldt 6 år. Undervisningspligten ophørte med slutningen af det skolehalvår, i hvilket barnet fyldte 14 år, og det kunne ikke forblive i den offentlige skole ud over dette tidspunkt, uden at kommunalbestyrelsen efter skolekommissionens indstilling havde givet sit samtykke dertil. Hvis et barn, der i sommerhalvåret fyldte 14 år, ved den foregående forårsprøve havde godtgjort at have nået skolens mål, kunne det på begæring af forældrene udskrives af skolen, når særlige forhold i hjemmet efter skolekommissionens skøn talte derfor.

Da det var den almindelige opfattelse i befolkningen, at undervisningspligten ophørte med confirmationen, og det således var vanskeligt at holde børnene i skole, selvom der endnu var adskillige dage af skolehalvåret tilbage, blev det ved lov af 29. marts 1904²⁾ bestemt, at undervisningspligten eventuelt kunne ophøre med en prøve afholdt henimod slutningen af det halvår, hvori børnene fyldte 14 år.

Om skolegangen bestemte 1899-loven, at der både i købstæderne og på landet skulle undervises mindst 41 uger om året, og det blev således af hensyn til de afvigende forhold i de forskellige egne af landet overladt til de stedlige myndigheder at bestemme dennes nærmere tilrettelæggelse. Dog skulle klasserne have mindst 21 timers undervisning om ugen i købstæderne og mindst 18 timers undervisning om ugen i gennemsnit på landet. For købstædernes vedkommende var der tale om en ordning i overensstemmelse med det faktisk gældende, idet 1814-lovens krav i praksis var blevet forøget i tidens løb, mens der på landet blev tale om en vis skærpelse i forhold til den tidligere ordning. Dog muliggjorde loven fremdeles en forskellig skolegangsordning fra egn til egn, f.eks. forskellig skolegang sommer og vinter og hverandendags-skolegang.

¹⁾ Rigsdagstidende 1895/96, tillæg C, sp. 187.

²⁾ Rigsdagstidende 1903/04, tillæg A, sp. 2411.

6. Lovgivning i det 20. århundrede.

a. Folkeskolen m.v. 1937-loven.

Den skelsættende *almenskolelov* af 24. april 1903, der skabte et sammenhængende skoleforløb fra skolegangens begyndelse til studentereksamen, ændrede intet ved reglerne om undervisningspligt.

Ved revisionen af *grundloven* i 1915 optoges med tilslutning fra alle partier en bestemmelse svarende til 1855-lovens § 1 om skolefrihed.

Venstres ordfører, Klaus Berntsen, udtalte herom i folketinget den 22. april 1915:

»Det, der her bliver grundlovfæstet, er den Lovgivning, som hele vort Skolevæsen har hvilet paa, siden Grundloven af 5. Juni 1849 udkom. Vi har ikke Skoletvang, vi har Undervisningspligt, Pligt for enhver Fader eller Værgе til at sørge for sine Børns forsvarlige Undervisning, men ved hvem det sker, og hvor det sker, samt paa hvad Maade det sker, er det de enkelte Forældres eller Værgers Sag at tage Beslutning om.«

Som en konsekvens af 1899-lovens bestemmelse om undervisningspligtens ophør ved det fyldte 14. år forhøjedes ved lov af 17. maj 1916³⁾ grænsen for udskrivning til privatundervisning uden skolekommissionens samtykke fra den i 1855-loven fastsatte, det fyldte 12. år, til det fyldte 13. år.

Gennemførelsen af »enhedsskolen« ved almenskoleloven af 1903 skabte vanskeligheder for de skolevæsenere, som rummede samtlige skoleformer op til studentereksamen, idet man i de højere almenskoler anvendte et skoleår fra sommerferie til sommerferie. Endvidere havde man af hensyn til konfirmationen flere steder forandret skoleåret til at begynde 1. april i stedet for 1. maj. Ved lov af 21. december 1921⁴⁾ bemyndigedes undervisningsministeren derfor til efter indstilling fra de stedlige skolemyndigheder at godkende en omlægning af skolehalvårene og til i overensstemmelse hermed at forskyde terminerne for undervisningspligtens indtræden og ophør samt børnenes ind- og udskrivning. Loven bevirkede, at mange børn i de følgende år blev undervisningspligtige som 6 1/2

årige, hvorefter undervisningspligten ophørte, når de var 13 1/2 år gamle.

Lige som 1899-loven blev den næste store reform af folkeskolen - loven af 18. maj 1937 - først endeligt vedtaget efter årelange forhandlinger på rigsdagen⁵⁾. Årsagen hertil var bl.a. uenighed om undervisningspligtens længde, idet undervisningsminister Borgbjergs oprindelige forslag, fremsat i januar 1934, indeholdt en bemyndigelse for kommunerne til at beslutte, at undervisningspligten skulle vare til udgangen af det skoleår, i hvilket barnet fyldte 15 år. Forudsætningen herfor var, at kommunens mellem-skole var 4-årig, hvilket ikke behøvede at være tilfældet, da forslaget, der hovedsagelig tilsigtede en reform af købstadskolevæsenet, for dette angav en opbygning bestående af en 4-årig grundskole og en 3- eller 4-årig (eksamensfri) mellemskole og en hermed parallel 4-årig eksamensmellemskole. Tanken om et obligatorisk 8. skoleår, der motiveredes med, at en frivillig ordning netop ville lade de børn gå glip af fortsat undervisning, som trængte mest til den, fordi både de selv og deres forældre savnede interesse og forståelse af uddannelsens værd, mødte stærk modstand især hos partiet Venstre og bortfaldt under forslagets videre behandling.

Om undervisningspligten fastsatte 1937-loven, at den skulle indtræde ved skoleårets begyndelse for de børn, der på dette tidspunkt var fyldt 7 år, og at den ophørte med udgangen af et skoleår for de børn, der på dette tidspunkt var fyldt 14 år. Loven fastsatte endvidere, at et barn, der inden skoleårets begyndelse var fyldt 6 år, på begæring af den for dets skolegang ansvarlige skulle optages i skolen, selvom det endnu ikke var undervisningspligtigt. Børn, der efter denne regel blev optaget som 6-årige, var dog lige så vel som de børn, der først blev optaget i skolen ved undervisningspligtens indtræden, undervisningspligtige indtil udgangen af det skoleår, hvori de fyldte 14 år. Undervisningspligten var således 8-årig for deres vedkommende. Endelig gav loven hjemmel for, at vedkommende skoledirektion, respektive byråd, kunne tillade, at børn, der var født i skoleårets første 3 måneder, med hensyn til undervisningspligtens indtræden og ophør blev stillet, som om de »var født før skoleårets begyndelse«. Det vil sige, at de børn, der ved skoleårets begyndelse var 6 år og 9 måneder gamle, kunne optages i skolen med den virkning, at de kun var undervisningspligtige til udgangen af det skoleår, hvori de havde nået alderen 13 år og 9 måne-

³⁾ Rigsdagstidende 1915/16, tillæg A, sp. 4729.

⁴⁾ Rigsdagstidende 1921/22, tillæg A, sp. 2989.

⁵⁾ Rigsdagstidende 1933/34, tillæg A, sp. 2853, Folketingets forh., sp. 2435, 2466; Rigsdagstidende 1934/35, tillæg A, sp. 1998; Rigsdagstidende 1935/36, tillæg A, sp. 2042; Rigsdagstidende 1936/37, tillæg A, sp. 2259, 2310, Folketingets forh., sp. 5667, 5689, 5833.

der. For deres vedkommende var undervisningspligten således 7-årig.

Ved lov af 4. juni 1947 ⁶⁾ blev den sidste regel ændret således, at den blev generelt gældende for hele landet. Med baggrund i den begyndende lærermangel blev samtidig den hidtil gældende regel om retten til at få et 6-årigt barn optaget i skolen på begæring af den for dets skolegang ansvarlige ændret således, at denne ret kun skulle gælde i de kommuner, hvor vedkommende kommunalbestyrelse havde truffet beslutning derom.

1937-loven fastsatte, at det samlede ugentlige timetal i den landsbyordnede skole skulle være det samme som i købstadskolen. Herved blev den hidtil så almindelige ordning med hverandendags-skolegang umuliggjort, men der var stadig mulighed for at fordele skoletiden på 4 å 5 dage om ugen, ligesom den »vestjyske« skoleordning, hvorefter ældste klasse i det væsentlige havde fri om sommeren, kunne bibeholdes.

b. Friskolen og hjemmeundervisningen.

Som anført gennemførtes i 1899 bl.a. en forbedring af lønforholdene for folkeskolens lærere, og i forbindelse hermed forøgedes statens tilskud til folkeskolen væsentligt. Ved samme lejlighed besluttede rigsdagen for første gang at yde støtte fra staten til friskolerne, idet man stillede et beløb på 35.000 kr. årlig til rådighed for ministeren til fordeling blandt sådanne private skoler på landet, som efter skolekommissionens skøn gav en undervisning af mindst lignende omfang som den offentlige skole.

Til friskolerne i købstæderne stilledes der senere en bevilling til rådighed på de årlige finanslove.

Loven af 2. maj 1855 henlagde som nævnt tilsynet med den private undervisning, herunder i friskolerne, til *skolekommissionen*, idet dog tilsynet med religionsundervisningen lempedes ved loven af 30. september 1864. Denne tilsynsordning havde længe vakt utilfredshed blandt friskolens folk, men først med vedtagelsen af *lov af 20. maj 1933 om folkeskolens styrelse og tilsyn og tilsynet med private skoler* skete der en afgørende ændring heri ⁷⁾. Det offentlige tilsyn med skolen kunne nu varetages af en af skolen selv udpeget og af ministeren anerkendt *stedlig*

tilsynsførende uden for forældrekrederen under forudsætning af, at skolen opfyldte betingelserne for statstilskud efter loven af 22. december 1919 (hvortil bl.a. hørte, at den efter skolekommissionens skøn gav en undervisning »af mindst lignende omfang som den offentlige skole«, og at der førtes kontrol med skoleforsømmelserne) samt at skolen enten var ejet og blev drevet af en »skolekreds« eller var en selvejende skole, på hvis styrelse forældrekrederen havde indflydelse, eller - hvis skolen var privatejet - der dog var dannet en forældrekreds omfattende mindst halvdelen af børnenes forældre.

Loven begrænsede endvidere under de samme forudsætninger *omfanget* af det offentlige tilsyn til — foruden forsømmelserne og skolens sundhedsforhold - alene at omfatte børnenes kundskabsmæssige standpunkt i *skriftlig og mundtlig dansk, skrivning og regning*. Fandtes børnene ikke forsvarligt undervist i disse fag, skulle den tilsynsførende underrette skolens styrelse herom, og skønnede han ved en senere afholdt prøve - efter mindst et års forløb - stadig undervisningen mangelfuld, skulle han indberette dette til undervisningsministeriet, der da kunne fratage skolen dens statstilskud (hvorved også det særlige og begrænsede tilsyn bortfaldt).

Friskoler, der ikke opfyldte de nævnte betingelser, var ligesom hjemmeundervisning undergivet fuldt offentlig tilsyn af skolekommissionen. Dette tilsyn udøvedes efter reglerne i 1855-lovens § 1 (indtil denne bestemmelse bortfaldt den 1. april 1938 med ikrafttrædelsen af folkeskoleloven af 1937, § 46, stk. 2).

Ved lov af 12. juli 1946 ⁸⁾ om *friskoler, om hjemmeundervisning samt om efterlønskassen for friskoler og efterskoler* indskrænkedes imidlertid også *skolekommissionernes tilsyn med friskolerne* til alene at omfatte standpunktet i dansk, skrivning og regning samt forsømmelser og sundhedsforhold. Men samtidig bestemtes det, at *tilsynet med friskolens virksomhed i øvrigt* (d.v.s. ud over det offentlige tilsyn) og answeret for, at der *i alle folkeskolens fag* blev givet en undervisning, der kunne stå mål med, hvad der almindeligt krævedes i folkeskolen, påhvilede skolens skolekreds, der selv traf beslutning om, på hvilken måde tilsynet hermed skulle udøves.

På linie hermed skærpedes ved 1946-loven adgangen til valg af egen tilsynsførende ved *pri-*

⁶⁾ Rigsdagstidende 1946/47, tillæg A, sp. 2935.

⁷⁾ Rigsdagstidende 1932/33, tillæg B, sp. 2051-54, og Landstingets forh., sp. 1827.

⁸⁾ Rigsdagstidende 1945/46, tillæg A, sp. 4885, Folketingets forh., sp. 4740.

vatejede friskoler, idet den til skolen knyttede forældrekræds, omfattende mindst halvdelen af børnenes forældre, fremtidig skulle have indfyldelse på ledelsen af skolen og valget af den tilsynsførende. På den anden side var det nu ikke længere en almindelig forudsætning for at vælge eget tilsyn, at skolen opfyldte de særlige tilskudsbetingelser, men blot at skolen var »godkendt« af skoledirektionen, for købstædernes vedkommende af undervisningsministeriet.

Loven fastsatte endelig, at skolekommissionens lovbefalede tilsyn med, at *hjemmeunderviste børn* modtog en undervisning, der kunne stå mål med, hvad der almindeligt krævedes i folkeskolen (tilsynsloven af 1933, § 6), indebar en ret til at overvære undervisningen i hjemmet samt til årligt at lade afholde en prøve, der dog i modsætning til tidligere kun måtte omfatte de for prøven i friskolen gældende fag (dansk, skrivning og regning). Skønnedes undervisningen ikke forsvarlig, meddeltes det hjemmet, at der ville blive afholdt en ny prøve efter 3 måneders forløb, og at børnene, hvis undervisningen stadig var mangelfuld, ville blive henvist til den offentlige skole eller en anerkendt privat skole. Omvendt kunne skoledirektionen, i købstæderne kommunalbestyrelsen, fremtidig helt *fritage* for skolekommissionens tilsyn, hvis undervisningen skønnedes forsvarlig.

Under behandlingen af et i folketingssamlingen 1953/54 fremsat lovforslag⁹⁾ vedrørende en række ændringer i friskoleloven af 1946 vedtoges det imidlertid ved et ændringsforslag stillet under 2. behandling¹⁰⁾ på ny at begrænse tilsynet med hjemmeunderviste børn, således at skolekommissionen ikke længere fik adgang til at overvære undervisningen i hjemmet. Ordføreren for vedkommende folketingsudvalg udtalte i den forbindelse, at ændringen tilsigtede en lempelse af tilsynet, idet denne tilsynsvirksomhed begrænses til den årlige prøve, og at ændringen faldt nøje i tråd med lovforslagets tendens, »nemlig at give den størst mulige frihed, og hertil hører naturligvis det størst mulige ansvar over for samfundet«¹¹⁾. Loven, der blev stadfæstet den 18. februar 1954, ophævede tillige kravet om »godkendelse« af en friskole som forudsætning for valg af egen stedlig tilsynsførende.

c. De seneste skolelove.

Næppe var besættelsen og den første efterkrigstid forbi, før kravet om en yderligere reform af folkeskolen meldte sig. Især følte man det nødvendigt at finde frem til en skoleordning, hvorunder der blev balance mellem de to skoleafdelinger, den eksamensfri skole og eksamensskolen, og lige muligheder for børn i byskolen og børn i skolen på landet. I forbindelse hermed ønskede man at tage spørgsmålet om undervisningspligtens varighed op til overvejelse.

Det blev imidlertid problemerne omkring retten til vederlagsfri undervisning i de offentlige skoler, som lovgivningsmagten først tog op. Ved grundlovsrevisionen i 1953 ændredes 1915-grundlovens § 83 (nu § 76) derhen, at alle børn i den undervisningspligtige alder ubetinget fik ret til fri undervisning i folkeskolen. Baggrunden for ændringen var, at formuleringen af den dagældende bestemmelse kunne fremkalde det indtryk, at folkeskolen kun var bestemt for den ubemidlede del af befolkningen. Da imidlertid langt den overvejende del af forældrene, også inden for de mere velstillede samfundslag, lod deres børn undervise i folkeskolen, og da undervisning i folkeskolen med enkelte undtagelser vedrørende eksamensmellemskolen allerede var vederlagsfri, fandt man det rigtigst at slette skellet mellem forældrene med og uden »evne til at sørge for deres børns oplærelse«.

Revisionen af grundlovens bestemmelse om vederlagsfri undervisning fulgtes op af loven af 11. juni 1954¹²⁾ om vederlagsfri undervisning i de offentlige højere almen-skoler. Som en konsekvens af, at adgangen til at opkræve skoleafgift for undervisningspligtige børn i de *kommunale* eksamensskoler nu var bortfaldet, ophævedes ved loven afgiften for de børn i tilsvarende aldersklasser, der undervistes i *statsskolerne*. Da man tillige ønskede, at der blev sikret adgang til vederlagsfri undervisning også for unge *over* undervisningspligtig alder, således at de ikke af skoleafgiftskravet hindredes i at tage den uddannelse, hvortil deres evner kvalificerede dem, ophævedes samtidig i det hele skoleafgiftslovens bestemmelser - dog med bibeholdelse af bestemmelserne om opholdsafgift ved statens kostskoler - således at al skoleafgift ved de offentlige skoler, såvel de højere almen-skoler som folkeskolen, herefter var bortfaldet.

⁹⁾ Folketingstidende 1953/54, tillæg A, sp. 623.

¹⁰⁾ Folketingstidende 1953/54, tillæg B, sp. 204.

¹¹⁾ Folketingstidende 1953/54, forh., sp. 2538.

¹²⁾ Folketingstidende 1953/54, tillæg A, sp. 2301.

Den 29. april 1955¹³⁾ fremsatte undervisningsministeren for folketinget et forslag til lov om ændring i lov om folkeskolen. Forslaget nåede ikke at komme til behandling i folketingsåret 1954/55 og blev derfor genfremsat den 5. oktober 1955¹⁴⁾. Et af forslaget hovedpunkter var en forlængelse af undervisningspligten med 1 år, idet den fremdeles skulle begynde med det fyldte 7. år, men først ophørte med det fyldte 15. år. Bestemmelsen skulle dog af praktiske grunde først have virkning fra skoleåret 1965-66. Som begrundelse for forslaget om at gøre det 8. skoleår obligatorisk fremhævedes - på baggrund af det hidtidige frafald fra de øverste klasser, navnlig i den eksamensfri mellemskole, men også i nogen grad i eksamensmellemskolen - det ønskelige i en sådan ordning, at folkeskolens undervisning afrundedes i forbindelse med undervisningspligtens ophør. Det må herved erindres, at lovforslaget gik ud på, at folkeskolens foruden en 2-årig realafdeling skulle omfatte en 5-årig grundskole og en 3-årig liniedelt hovedskole.

I september 1955 fremkom det såkaldte Askov-udvalg bestående af repræsentanter for foreningen »Hjem og skole« og for »Landsforeningen af skolekommissioner og skolenævn« med et forslag til en ny skoleordning. Udvalget vendte sig mod en udvidelse af undervisningspligten og ønskede i stedet et frivilligt 8. skoleår, hvor børnene skulle deles i linier. Undervisningen skulle med undervisningsministerens godkendelse kunne udbygges til flerårige ungdomsskoler med praktisk eller alment sigte.

Endelig udarbejdede de to store oppositionspartier i folketinget selvstændige forslag til en ny skoleordning. Ifølge et lovforslag¹⁵⁾ fremsat af Venstre den 21. oktober 1955 skulle undervisningspligten fortsat være 7-årig; i bemærkningerne til forslaget hed det imidlertid, at hvis praksis ad åre viste, at 8. skoleår overalt indføres frivilligt, eller der fremsættes tvungne grunde af pædagogisk eller samfundsmæssig art, kunne man til den tid let gøre et 8. skoleår obligatorisk. Det konservative Folkeparti gik i et forslag til folketingsbeslutning af 18. oktober 1956 for købstædernes vedkommende ind for gennemførelse af det obligatoriske 8. skoleår, når de praktiske muligheder var til stede, dog med dispensationsmulighed for

de stedlige skolemyndigheder. For landsbyskolens vedkommende ønskede partiet folkeskolens udbygget efter folkeskoleloven af 1937 med henblik på det 8. skoleår.

Den 13. november 1956 fremsatte undervisningsministeren på grundlag af undersøgelser og drøftelser af muligheden for at tilvejebringe et forslag til en nyordning af mere samlende karakter et nyt forslag til lov¹⁶⁾ om ændringer af lov om folkeskolen. Lovforslaget og det nævnte forslag til folketingsbeslutning fremsat af Det konservative Folkeparti kom samtidig til behandling i tinget, og under udvalgsarbejdet opnåedes der principiel enighed mellem Socialdemokratiet, Det radikale Venstre og partiet Venstre om en ny skoleordning. Imod Det konservative Folkepartis stemmer vedtog folketinget herefter loven af 7. juni 1958, hvori de nugældende bestemmelser om undervisningspligten er indeholdt. Den 7-årige undervisningspligt bevaredes, mens bestemmelsen om optagelse i skolen af børn, der fyldte 7 år i skoleårets første 3 måneder, ændredes til, at et barn, der fylder 7 år i skoleårets første 6 måneder, skal optages ved skoleårets begyndelse, når dette forlanges af den for dets skolegang ansvarlige; med hensyn til undervisningspligtens indtræden og ophør stilles det da, som om det var fyldt 7 år ved skoleårets begyndelse.

For anden gang i løbet af et kvart århundrede var et forsøg på at gennemføre et obligatorisk 8. skoleår strandet på modstand i den lovgivende forsamling.

7. De hidtidige forslag om obligatorisk ungdomsskoleundervisning.

Spørgsmålet om obligatorisk deltagelse i ungdomsundervisning *efter* undervisningspligtens ophør blev første gang behandlet i rigsdags-samlingen 1917/18, hvor en gruppe socialdemokratiske folketingsmedlemmer den 13. februar 1918 fremsatte et *lovforslag om oprettelse af kommunale »Fortsættelsesskoler for Ungdommen mellem 14 og 18 år«*¹⁷⁾.

Undervisningstimmernes antal skulle være mindst 200 årlig, og undervisningsministeriet kunne ifølge lovforslaget godkende en kommunalbestyrelses forslag om, at ungdomsskolens undervisning skulle

¹³⁾ Folketingstidende 1954/55, tillæg A, sp. 1965.

¹⁴⁾ Folketingstidende 1955/56, tillæg A, sp. 129.

¹⁵⁾ Folketingstidende 1955/56, tillæg A, sp. 298.

¹⁶⁾ Folketingstidende 1956/57, tillæg A, sp. 257.

¹⁷⁾ Rigsdagstidende 1917/18, tillæg A, sp. 3869. Folketingets forh., sp. 3329-45, 3354-94 og 3451-93.

være obligatorisk for unge mennesker under 16 år, samt mulkt og andre straffebestemmelser, der sigtede til at gennemføre dette påbud.

Unge, der ad anden vej (fortsat skolegang, eksamensforberedelse o. lign.) modtog undervisning, der kunne stå mål med ungdomsskolens, skulle være fritaget for den obligatoriske ungdomsskoleundervisning.

Forslaget om oprettelse af tvungen ungdomsskole begrundedes med det store antal unge, som efter undervisningspligtens afslutning ikke modtog yderligere undervisning, idet forslagsstillerne understregede, at størstedelen af disse unge kom fra økonomisk ringe stillede hjem.

Forslaget blev ikke færdigbehandlet på rigsdagen, idet problemerne omkring ungdomsskolens stilling blev optaget til behandling i den såkaldte »store skolekommission«, som blev nedsat i 1919¹⁸⁾ med det hverv at tage hele det samlede skolevæsens forhold — pædagogisk, økonomisk og administrativt - op til overvejelse og drøftelse samt at udarbejde forslag til en omordning heraf. Betænkningen¹⁹⁾ forelå i 1923 og indeholdt bl.a. et mindretalsforslag om, at enhver, der blev udskrevet af grundskolen, skulle være pligtig til fra det følgende skoleårs begyndelse at søge en ungdomsskole indtil slutningen af det skoleår, i hvilket han (hun) fyldte 16 år. Ungdomsskolerne skulle være dag-skoler, og undervisningstimernes antal skulle være mindst 200 årlig. Flertallet i kommissionen kunne tilslutte sig tanken om at give ungdommen mulighed for en fortsat undervisning efter udskrivningen fra grundskolen - kommissionen stod i øvrigt delt i spørgsmålet om den praktiske gennemførelse heraf — men fandt det rigtigst at lade denne undervisning fremtræde som et udbud til de unge og tog afstand fra at udvide den gældende 7-årige undervisningspligt.

I 1939 nedsatte undervisningsministeriet et *ungdomsudvalg*, der i sin betænkning²⁰⁾ af december 1940 gik ind for indretningen af en tvungen undervisning for unge mennesker mellem 16 og 18 år med det formål at give de unge »forståelse af vilkårene for det erhvervs-liv, i hvilket de er indtrådt, og af det samfund, hvortil de hører, samt at udvide og udbygge de-

res kundskaber og derigennem også at bidrage til deres karaktermæssige udvikling«. I denne undervisning skulle alle deltage, medmindre de:

»a) efter udgangen af den undervisningspligtige alder deltager i eller har gennemført undervisning i en mellemskoles ældste klasse, en til et landsbyordnet skolevæsen knyttet fortsættelsesklasse, en privat efterskole eller en anden ungdomsundervisning, som af undervisningsministeriet godkendes som ligestillet hermed,

b) deltager i eller har gennemført undervisning på tekniske skoler eller handelsskoler efter reglerne i lov om lærlingeforholdet (nr. 120) af 7. m j 1937,

c) deltager i eller har gennemført undervisning i husgerning for den kvindelige ungdom i henhold til lov om husholdningsundervisning,

d) er varigt beskæftiget ved landbrug eller husholdning på landet.«

Undervisningen, der som regel skulle gives som aftenundervisning og med arbejdskundskab som hovedfag, skulle omfatte mellem 240 og 360 timer, fordelt på 2 år.

Det fremgår af betænkningen, at der i ungdomsudvalget var opnået enighed om at foreslå ungdomsskolen for de unge under 18 år gjort tvungen med de foran nævnte undtagelser, herunder navnlig den under d) nævnte undtagelse for landbrugets unge. Udvalget havde ved denne hovedregel også lagt vægt på, at en sådan ordning ville være nødvendig, hvis det skulle lykkes at få de unge i skole, som trængte mest dertil.

Det havde fra begyndelsen været udvalgets mening, at undervisningen skulle foregå som dagundervisning og optage en hel dag om ugen, men ikke henlægges til om aftenen. En sådan ordning skønnedes at ville rumme både sociale og pædagogiske fordele. Efter forhandlinger med Dansk Arbejdsgiverforening og De samvirkende Fagforbund stod det dog klart, at ordningen ikke kunne gennemføres.

Ungdomsudvalgets forslag blev genstand for en omfattende meningsudveksling, og der blev herunder fra forskellig side navnlig gjort indvendinger mod forslaget om at gøre ungdomsskolen tvungen.

Særlig blev det gjort gældende, at en tvungen ungdomsskole ville være uforenelig med de synspunkter og traditioner, der hidtil havde været bestemmende for undervisningen af landets ungdom, og som havde sat betydningsfulde frugter ved udformningen af de frie ungdomsskoler, der i tidens løb var oprettet i stort tal.

Endvidere havde Danmarks Lærerforening og de københavnske kommunelærerforeninger

¹⁸⁾ Rigsdagstidende 1918/19, tillæg A, sp. 2981, Folketingets forh., sp. 1713-16, 2501 og 2574-75.

¹⁹⁾ Betænkning med lovforslag afgivet af Skolekommissionen i henhold til lov nr. 77 af 21. februar 1919. Kbhvn. 1923.

²⁰⁾ Betænkning afgivet af det af undervisningsministeriet nedsatte ungdomsudvalg. Kbhvn. 1941.

i henvendelser til ministeriet udtalt deres betænkelighed ved, i hvert fald på daværende tidspunkt, at indføre en tvungen ungdomsskole og havde i så henseende særlig peget dels på de vanskeligheder for undervisningens gennemførelse med et godt resultat, der kunne opstå af de heromhandlede elevers indstilling over for en tvungen skolegang, dels på, at den frivillige ungdomsskoles - særlig aftenskolens - muligheder langt fra kunne siges at være udtømt endnu, og at bestræbelserne derfor foreløbig burde rettes mod at tilsikre disse skoleformer de bedst mulige udviklingsbetingelser i fremtiden og gennem et planmæssigt og målbevidst arbejde over for ungdommen, hjemmene og arbejdsgiverne at øge interessen for den frivillige ungdomsundervisning.

Undervisningsministeriet kunne i det hele tiltræde udvalgets begrundelse for ungdomsskolens oprettelse. Men i betragtning af den modstand mod forslaget om tvungen ungdomsundervisning, som var kommet til udtryk, anså ministeriet det ikke for rigtigt at foreslå en ordning, der på forhånd ville blive mødt med uvilje fra kredse i befolkningen, som i øvrigt var enige i, at en udvidet undervisning for disse unge var meget ønskelig og nødvendig. Det ville være meget uheldigt, om en ny skoleform, der skulle tjene til at imødekomme et behov hos en del af ungdommen, der i særlig grad hidtil havde været uden del i undervisning, straks fra sin begyndelse skulle modtages med uvilje. Desuden havde man ikke ment at kunne se bort fra det ønskelige i, at der ad erfaringens vej blev skaffet grundlag for en bedømmelse af, om en forøget udnyttelse af den frivillige ungdomsundervisnings muligheder ville kunne medføre de tilstrækkelige eller i det væsentlige tilstrækkelige resultater.

I overensstemmelse hermed fremsatte undervisningsministeren i marts 1942 lovforslaget i folketinget²¹⁾, således at den af udvalget foreslåede ungdomsskole blev søgt gennemført som *frivillig* ungdomsskole, og således at skolen skulle stå åben for alle unge mellem 14 og 18 år og ikke som af kommissionen foreslået mellem 16 og 18 år. Under forslagens behandling viste der sig at være almindelig enighed om det foreslåede frivillighedsprincip, idet det dog, navnlig af hensyn til spørgsmålet om senere udvidelse af undervisningspligt, blev fastsat i

loven, at den skulle forelægges rigsdagen til revision senest i rigsdagssamlingen 1947/48. I øvrigt blev bestemmelserne begrænset til at gælde alle unge mellem 15 og 18 år, idet man ønskede, at de unge skulle have tilbragt 1 eller 2 år i det praktiske liv, før de blev optaget i ungdomsskolen.

Da loven blev forelagt til revision i 1947/48²²⁾, blev der fra forskellig side givet udtryk for nogen skuffelse over, at man efter det resultat, der ifølge den foreliggende statistik var nået på frivillighedens grundlag - uanset de ekstraordinære forhold - ikke nu straks skar igen og stillede forslag om obligatorisk undervisning, således som det havde været planen allerede i 1942. Når man dog fra rigsdagens side i det hele affandt sig med den foreslåede begrænsede revision, blev der, så vidt ses, lagt afgørende vægt på det af ministeren givne løfte om nedsættelse af en kommission straks efter lovens vedtagelse til overvejelse af en mere gennemgribende revision, idet det herved betonedes, at der ved de nu gennemførte mindre ændringer kunne indvindes et bredere erfaringsgrundlag for den egentlige revision.

Blandt de mindre ændringer, som gennemførtes ved loven af 1948, var en udvidelse af elevkredsen til også at omfatte de 14-årige, idet man ønskede at åbne adgang for de unge, der søgte optagelse i ungdomsskolen straks efter udskrivningen fra folkeskolen.

Fristen for ungdomsskolelovens fornyede revision blev fastsat til rigsdagssamlingen 1950/51, og den 23. december 1948 nedsatte undervisningsministeriet den såkaldte *ungdomsskolekommission*. I marts 1951 blev fristen for lovens revision yderligere forlænget til rigsdagssamlingen 1952/53, især fordi man fandt det ønskeligt, at den under socialministeriet nedsatte ungdomskommission, der beskæftigede sig med alle forhold vedrørende ungdommen, først skulle afgive sin allerede dengang forberedte betænkning vedrørende spørgsmålet om frivillig eller en vis tvungen deltagelse i ungdomsundervisningen.

Ungdomskommissionens forslag herom forelå i december 1951²³⁾. Et flertal inden for kom-

²²⁾ Rigsdagstidende 1947/48, tillæg A, sp. 4441. Folketingets forh., sp. 4274. 4310 og 4446.

²³⁾ Ungdommen og arbejdslivet. Betænkning afgivet af ungdomskommissionen, Kbhvn. 1952 (2. del: Ungdomsskolen, side 51-71).

²¹⁾ Rigsdagstidende 1941/42, tillæg A, sp. 3402, Folketingets forh., sp. 1098, 1553, 2101 og 2123.

missionen gik ind for, at de, der som 14-årige gik ud af folkeskolen, inden det fyldte 15. år - for landkommunernes vedkommende inden det fyldte 16. år - skulle være pligtige at påbegynde en undervisning, hvis omfang skulle svare til 300-500 timer i ungdomsskolen.

Denne »undervisningspligt« skulle kunne opfyldes ikke blot i ungdomsskolen, men også gennem andre tilsvarende undervisningsformer eller ved at tage hjemmeundervisning, idet der ligesom for de 7-14-årige ikke burde være tale om skolepligt, men om undervisningspligt. Efter det første år skulle det være frivilligt for de unge, om de ville modtage yderligere undervisning, idet dog de enkelte kommuner kunne udstrække undervisningen ud over det første år. Ungdomsskolen skulle være en 4-årig dagskole, og arbejdsgiverne skulle være pligtige at give de unge frihed til deltagelse i denne dagskoleundervisning, efter det første år uden afkortning af deres løn.

Flertallet i kommissionen var klar over, at en række praktiske vanskeligheder - mangel på skolelokaler og lærerkræfter — i den allernærmeste fremtid ville lægge sig hindrende i vejen for gennemførelsen af et forslag som det skitserede, og det fremhævedes, at forslaget derfor udtrykte kommissionsflertallets principielle stilling til den almindelige ungdomsundervisning.

Ungdomsskolekommissionen af 1948, der afgav betænkning i oktober 1952²⁴), drøftede på ny spørgsmålet om obligatorisk ungdomsundervisning. Et overvejende flertal anså det for særdeles ønskeligt, at alle unge fik undervisning under en eller anden form efter udgangen af folkeskolen, ligesom der var overvejende enighed om, at det tidspunkt nærmede sig, hvor man kunne blive nødt til at skulle tage afgørende stilling til spørgsmålet om en udvidelse af undervisningspligten. Kommissionen var imidlertid af den opfattelse, at der under de rådende økonomiske, erhvervs-mæssige samt skolemæssige forhold ikke forelå praktiske muligheder for at gennemføre en sådan almindelig udvidelse af undervisningspligten.

Kommissionen anså det dog for hensigtsmæssigt allerede nu at åbne mulighed for, som en forsøgsordning, at indføre en videregående undervisningspligt, og man foreslog derfor, at der blev givet de kommuner, der rådede over

²⁴) Betænkning vedr. ungdomsskoler, aftensskoler, ungdommens fritidsbeskæftigelse m.v. (nr. 33/1952).

de fornødne lærerkræfter og lokaler, og hvis skolemyndigheder ønskede som forsøg at indføre en udvidet undervisningspligt, adgang hertil.

Den forlængede undervisningspligt skulle kunne opfyldes ved undervisning i ungdomsskolen, der i så fald skulle indrettes enten som en dagskole med mindst en hel dags undervisning (6-8 timer) om ugen, i alt mindst 120 timer årlig, eller som eftermiddagsskole med mindst 64 timer årlig, eller som en kombineret dag- og aftenskole med undervisning 1 å 2 eftermiddage og 1 å 2 aftener om ugen, i alt mindst 90 timer årlig. Undervisningspligten kunne desuden opfyldes ved undervisning i folkeskolen, efterskolen, teknisk skole, handelsskole eller anden undervisning, som efter undervisningsministerens bestemmelse kunne ligestilles med en af de nævnte skoleformer.

For så vidt den pågældende skole efter sin undervisningsplan var beregnet for unge ud over det 15. år, kunne undervisningspligten fyldestgøres ved undervisning i skolen inden udgangen af barnets 18. år. Som betingelse for en sådan udskydelse krævedes, at forældrene skriftligt over for kommunalbestyrelsen påtog sig ansvaret for, at undervisningspligten ville blive opfyldt på denne måde.

Afgav forældrene skriftlig over for kommunalbestyrelsen en erklæring om, at de påtog sig ansvaret for, at deres børn inden det fyldte 18. år fik en undervisning, der i omfang og karakter svarede til det forannævnte (ungdomsskole m. v.), bortfaldt forpligtelsen til at deltage i en af de omhandlede skoleformer.

De kommuner, der herefter gennemførte forsoget, måtte have et ekstra statstilskud til imødegåelse af de med den udvidede undervisningspligt særligt forbundne udgifter; de erfaringer, der herigennem blev indhøstet, ville senere kunne virke vejledende for andre kommuner.

Et mindretal på 4 medlemmer kunne imidlertid ikke tiltræde forslaget om denne forsøgsordning.

Ved fremsættelsen af lovforslaget i marts 1953²⁵) blev forsøgsordningen derfor ikke medtaget. Ministeriet havde, uanset at man så med megen interesse på dette forslag, dog alligevel fundet det rigtigst at udskyde forslaget, »hvorom der ikke er opnået enighed i kommissionen, og som vedrører et forhold angående hvilket de modstridende meninger er af dybtgående natur«. Lovforslaget nåede ikke at blive færdigbehandlet inden folketingsvalget i 1953.

Da forslaget blev genfremsat i samlingen

²⁵) Rigsdagstidende 1952/53, tillæg A, sp. 4513.

1953/54 ²⁶⁾, lagde man fra den nye regerings side afgørende vægt på, at der blev åbnet muligheder for forsøg med obligatorisk ungdomsundervisning, og kommissionens forslag var derfor nu medtaget i lovforslaget. Ved fremsættelsen udtalte ministeren bl.a., at forslaget måtte ses på baggrund af den stærke stigning i antallet af unge i alderen 14-15 år, og at denne stigning stillede folketinget over for et uhyre ansvar. »Det er nærliggende at mene, at bevidstheden om de vanskeligheder, der vil opstå, når disse store årgange af unge kastes ud på arbejdsmarkedet, vil give stødet til, at spørgsmålet om en udvidelse af undervisningspligten ud over det 14. år inden for længe tages op til alvorlig overvejelse, og i en sådan situation anser jeg det for at være af stor betydning, at

²⁶⁾ Folketingstidende 1953/54, tillæg A, sp. 465 og 582.

man har indvundet de erfaringer, som den nu foreslåede forsøgsmæssige ordning vil give anledning til.«

Fra regeringens side lagde man imidlertid stor vægt på at opnå bred tilslutning til loven i folketinget, og da der ikke i folketingsudvalget kunne skabes enighed om den nævnte bestemmelse, bortfaldt den ved et af ministeren stillet ændringsforslag (90 stemmer mod 8). I stedet indsattes en almindelig forsøgsparagraf, hvorefter undervisningsministeren er bemyndiget til, for så vidt angår forsøg med undervisnings- og ungdomsforanstaltninger som de i loven omhandlede, at godkende dertil sigtende afvigelser fra lovens bestemmelser om disse foranstaltningers ordning og omfang, som vil være forenelige med fastholdelsen af lovens formål ²⁷⁾.

²⁷⁾ Nu lovbekendtgørelse nr. 257 af 14. juni 1960 om ungdomsskoler og aftenskoler m. v., § 51.

De tidligt skoleudskrevne

Den sociale og geografiske baggrund for de unge, der forlader skolesystemet tidligt.

I. Materialet.

Den følgende redegørelse bygger på socialforskningsinstituttets ungdomsundersøgelse, der omfatter et repræsentativt udsnit af den danske ungdom mellem 14 og 20 år (fyldt 14, men endnu ikke fyldt 21 år). Interviewingen til denne undersøgelse fandt sted i april-maj 1965 og omfattede ialt 3.731 personer. Undersøgelsens hovedformål var at belyse de økonomiske og sociale vilkår for de unge under uddannelse sammenlignet med de unge, der ikke er under uddannelse.

De foreløbige resultater af undersøgelsen er offentliggjort i instituttets studie nr. 7: »*Ungdomsundersøgelsen. Nogle foreløbige resultater vedrørende den 14—20-årige ungdoms uddannelsesvilkår*«. København 1966. Den endelige publikation vil foreligge i løbet af sommeren 1968.

Ud over de spørgsmål, der skulle bruges til at klarlægge undersøgelsens hovedproblemstillinger, fik man mulighed for at stille en serie andre spørgsmål af interesse for belysningen af ungdommens uddannelsessituation. Blandt disse spørgsmål var spørgsmål om, på hvilket tidspunkt de unge havde forladt skolen eller, hvis de endnu gik i skole, på hvilket tidspunkt de regnede med at forlade skolen. På grundlag af disse spørgsmål er den følgende redegørelse bygget op.

Undersøgelsesmaterialet omfatter som nævnt 3.731 interviews, men spørgsmålene om det tidspunkt, hvor skolen var forladt på, blev af spørgeskema-tekniske grunde ikke stillet til studerende samt efterskole- og højskoleelever. Dette er mindre hensigtsmæssigt i denne sammenhæng, men denne gruppes manglende besvarelse af de pågældende spørgsmål kan dog af nedenstående grunde næppe påvirke hovedresultatet af den følgende analyse. Gruppen om-

fatter kun 4 pct. af det samlede antal interviewede, en andel der dog ikke er ligeligt fordelt over alle generationer, idet de pågældende unge især findes i de ældre aldersklasser. Dette betyder, at omfanget af skoleuddannelsen, således som denne er beskrevet i det følgende, er en smule undervurderet for de ældste aldersgruppers vedkommende. Derimod er der ikke større grund til at tro, at udeladelsen af denne gruppe i væsentligt omfang kan ændre billedet af de kraftige forskelle i de sociale og øvrige baggrundsforhold, som i det følgende kan konstateres mellem de, der har forladt skolen tidligt, og de, der har forladt den senere.

II. Klassifikationer.

Da det er hensigten med det foreliggende papir at fremlægge et materiale til belysning af spørgsmålet om en evt. forlængelse af undervisningspligten, har man anvendt en uddannelsesklassifikation, der formodes at være central for den pågældende problemstilling. Man har inddelt materialet i tre grupper efter skoleuddannelsens varighed, således at den første gruppe består af de, der har forladt (eller ønsker at forlade) skolen efter 7 år, den anden gruppe af de, der har forladt (eller ønsker at forlade) skolen efter 8 år og den sidste gruppe af de, der har forladt (eller ønsker at forlade) skolen på et hvilket som helst senere tidspunkt. For størstedelen af materialet er der tale om faktisk adfærd, men for de, der befandt sig i 7. eller 8. klasse på interviewtidspunktet, må det understreges, at der er tale om *forventninger*, idet det først senere med sikkerhed vil kunne konstateres, hvor mange i 7. klasserne, der enten fik 8 år eller mere end 8 års skoleuddannelse, ligesom det tilsvarende for 8. klassernes vedkommende først senere kan opgøres, hvor man-

ge der rent faktisk fik mere end 8 års skoleuddannelse.

De, der på interviewtidspunktet gik i de to nævnte klasser (+ nogle få under 7. klasseniveauet), udgjorde i alt 415 af de 3.582 unge, der indgår i denne analyse.

III. Udviklingen i omfanget af tidlige skoleudskrivninger.

Udviklingen i omfanget af de tidlige skoleudskrivninger er belyst i tabellerne 1 og 2, hvor man for henholdsvis drenge og piger for hver af de generationer ¹⁾, undersøgelsen omfatter ²⁾, har vist hvor store andele, der falder i hver af

TABEL 1

De enkelte generationer af drenge procentvis fordelt efter skoleuddannelsens varighed.

Skoleuddannelsens varighed	Generationer						
	1950	1949	1948	1947	1946	1945	1944
Drenge	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
i år	22	27	26	36	35	38	38
8 år	17	19	17	17	15	12	10
mere end 8 år	61	54	57	47	50	50	52
lait pct.	100	100	100	100	100	100	100
lait antal. . . .	272	252	277	290	268	245	160

TABEL 2

De enkelte generationer af piger procentvis fordelt efter skoleuddannelsens varighed.

Skoleuddannelsens varighed	Generationer						
	1950	1949	1948	1947	1946	1945	1944
Piger	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
7 år	12	15	17	24	25	41	47
8 år	15	13	19	13	17	14	13
mere end 8 år	73	72	64	63	58	45	40
lait pct.	100	100	100	100	100	100	100
lait antal. . . .	241	256	274	269	250	229	152

¹⁾ 1951- og 1944-generationerne i Ungdomsundersøgelsen er, således som stikprøven er udtaget, ikke hele generationer, idet undersøgelsen kun omfatter den ældste fjerdedel af 1951-generationen og de yngste tre fjerdedele af 1944-generationen. Vedrørende dette spørgsmål henvises i øvrigt til side 11 i studie nr. 7.

²⁾ Da 1951-generationen som nævnt i ovenstående fodnote kun er 1/4-generation i undersøgelsen, er tallene for denne del af materialet (i alt 147 personer) udeladt i afsnit III, idet materialet her er generationsopdelt.

de tre uddannelseskategorier. For drengenes vedkommende ses det, at mens kun halvdelen af 1944- og 1945-generationerne fik mere end 8 års uddannelse og omkring 38 pct. kun fik 7 års uddannelse, får eller *forventer* omkring 58 pct. af 1950- og 1949-generationerne at få mere end 8 års uddannelse og omkring 25 pct. at stoppe med 7 år. For pigernes vedkommende kan en tilsvarende udvikling aflæses, men dog betydeligt kraftigere end for drengene. Af 1944- og 1945-generationerne gik en større andel af pigerne end af drengene ud efter 7 års undervisning, hvorimod forholdet er omvendt for 1950- og 1949-generationerne. Tilsvarende fik af 1944- og 1945-generationerne flere drenge end piger mere end 8 års skoleuddannelse. For 1950- og 1949-generationerne er forholdet også her vendt om.

IV. Den geografiske baggrund.

Sammenhængen mellem, hvor lang skoleuddannelse de unge har fået, og hvilket område af landet de bor i, er vist i tabellerne 3, 4 og 5. Her har man for hver af de tre hovedlandsdele, ungdomsundersøgelsen arbejder med, for hver generation vist hvor store andele, der falder i hver af de tre uddannelseskategorier. (Vedrørende definitionen på hovedlandsdele henvises til studie 7, side 11). Det bemærkes, at de unge er henført under den hovedlandsdel, hvor de boede på interviewtidspunktet. Dette er ikke nødvendigvis det samme sted, som de har gået i skole, idet der i disse aldersklasser er særlig mange indenlandske vandringer, hvis nettoresultat er en nedgang i antallet af unge i landdistrikterne og en tilsvarende tilvækst i byområderne. Hvorledes dette forhold påvirker de konklusioner, der i øvrigt kan drages af ta-

TABEL 3

De enkelte generationer inden for hovedstadsområdet (hovedstaden og dennes forstads- og omegnskommuner) procentvis fordelt efter skoleuddannelsens varighed.

Skoleuddannelsens varighed	Hovedstaden med forstads- og omegnskommuner						
	1950	1949	1948	1947	1946	1945	1944
	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
7 år	6	17	13	17	15	16	22
8 år	15	12	17	19	19	19	14
mere end 8 år	79	71	70	64	66	65	64
lait pct.	100	100	100	100	100	100	100
lait antal	99	123	151	148	136	118	89

TABEL 7
De 14-20-årige procentvis fordelt efter
uddannelseskategori særskilt for fire
fædreuddannelsesniveauer.

Faderens skoleuddannelse uddannelsen afsluttet med:	Den unges skoleuddannelse mere end 8 år				I alt
	7 år	8 år	8 år	8 år	
	pct.	pct.	pct.	pct.	antal
Fri mellem, mellemskole uden eksamen	31	17	52	100	2.897
Mellemskole-, real-, præliminæreksamen	7	9	84	100	415
Studentereksamen	6	2	92	100	53
Eksamen fra højere læreanstalter	2	-	98	100	115
Samtlige	27	15	58	100	3.480

2. Faders stilling.

I tabellerne 8 og 9 er vist sammenhængen mellem de tre anvendte skoleuddannelseskategorier og fædrenes arbejdsstilling. Tabel 8 viser den stillingsmæssige sammensætning af fædrene til hver af de tre betragtede grupper af unge. Iøjnefaldende er det, at børn af ufaglærte arbejdere og selvstændige i landbrug udgør $\frac{2}{3}$ af de, der forlader skolen efter 7 år, men knap halvdelen af de, der forlader efter 8 år, og under $\frac{1}{3}$ af de, der får mere end 8 års skoleuddannelse. Især for funktionærbørn er mønsteret anderledes, idet de kun udgør 8 pct. af de med 7 års skoleuddannelse, 21 pct. af de

TABEL 8
De 14-20-årige procentvis fordelt efter faders
stilling særskilt for de tre uddannelses-
kategorier.

Faderens stilling	Den unges skoleuddannelse mere end 8 år			
	7 år	8 år	8 år	Ialt
	pct.	pct.	pct.	pct.
Selvst., landbrug	29	15	14	18
- håndv., industri..	6	6	11	9
- handel, transport.	4	6	8	7
- lib. erhverv.	1	1	2	2
Funktionær	8	21	35	25
Faglært arbejder.	8	16	11	11
Ufaglært arbejder by.	34	30	16	23
- - land ..	4	2	1	2
Ude af erhverv.	6	3	2	3
Ialt pct.	100	100	100	100
Ialt antal	946	532	2039	3517

med 8 år og 35 pct. af de med mere end 8 år. Når man i tabel 9 betragter den samme tabel procentfordelt vandret, træder den betragtede sammenhæng måske endnu tydeligere frem. Mens under 40 pct. af de ufaglærte arbejders børn og omkring 45 pct. af børnene fra hjem, hvor faderen er selvstændig i landbrug, går mere end 8 år i skole, er den tilsvarende andel for funktionærbørn og børn af selvstændige i liberale erhverv omkring de 80 pct.

TABEL 9
De 14-20-årige procentvis fordelt efter
uddannelseskategori særskilt for fædres
arbejdsstillingsgrupper.

Faderens stilling	Den unges skoleuddannelse mere end 8 år				Ialt
	7 år	8 år	8 år	8 år	
	pct.	pct.	pct.	pct.	antal
Selvst., landbrug	43	12	45	100	645
håndv., industri..	19	11	70	100	312
handel, transport.	18	13	69	100	231
lib. erhverv.	8	10	82	100	61
Funktionær.	9	12	79	100	894
Faglært arbejder.	20	23	57	100	380
Ufaglært arbejder by_____	39	20	41	100	812
land	55	16	29	100	73
Ude af erhverv.	47	14	39	100	109
Ialt	27	15	58	100	3517

3. Faders sociale status.

I Studie 7 viste man i kapitel 4 a, at det måske bedste mål for de miljøbestemte uddannelsesforskelle var en socialgruppeinddeling. Vedrørende kriterierne for denne inddeling er der redegjort i den pågældende publikation på siderne 41-42. (I korthed kan socialgrupperne karakteriseres således: I: selvstændige med større virksomheder og funktionærer i topstillinger, II: selvstændige med mellemstore virksomheder og overordnede funktionærer, III: selvstændige med mindre virksomheder og funktionærer med ikke rutinepræget arbejde (der ikke er placeret i I eller II), IV: selvstændige med små virksomheder, funktionærer med rutinepræget arbejde og faglærte arbejdere, V: ufaglærte arbejdere). Anvender man det samme mål i fremstillingen her, synes man at få lige så klare resultater. Ser man f.eks. på tabel 10, bemærker man, at socialgruppe V, der omfatter 27 pct. af fædrene til de 14-20-årige unge, tæller 42 pct. af fædrene til de, der går ud af skolen efter

TABEL 10

De 14—20-årige procentvis fordelt efter socialgruppe særskilt for de tre uddannelseskategorier.

Socialgruppe	Skoleuddannelse mere end			
	7 år	8 år	8 år	lait
I0	0	8	5
II3	5	12	8
III31	30	39	36
IV24	30	23	24
V42	35	18	27
lait pct100	100	100	100
lait antal944	532	2035	3511

TABEL 11

De 14-20-årige procentvis fordelt efter uddannelseskategori særskilt for hver socialgruppe.

Socialgruppe	Skoleuddannelse mere end				lait
	7 år	8 år	8 år	lait	
	pct.	pct.	pct.	pct.	antal
I2	2	96	100	156
II9	9	82	100	295
III23	13	64	100	1253
IV26	19	55	100	858
V42	20	38	100	949
lait27	15	58	100	3511

7 år. De tilsvarende tal for socialgruppe I er knap 5 pct. af det totale antal fædre og under 1/2 pct. af fædrene til de, der forlader skolen efter 7 år. Tabel 11, hvor procentfordelingen igen er taget vandret, viser, at med stigende socialgruppe stiger den andel af børnene, der får mere end 8 års skoleuddannelse fra knap 40 pct. til omkring 96 pct.

4. Faders skattepligtige indkomst.

At sammenhængen mellem social status og skattepligtig indkomst er således, at den skattepligtige indkomst gennemgående er højere, jo højere den sociale status er, er ventet. Da den anvendte socialgruppeinddeling imidlertid ikke alene måler økonomiske forskelle, men også uddannelses- og erhvervsmæssige forskelle mellem grupper i befolkningen, kan det have en vis betydning at betragte den økonomiske baggrund for sig. Dette er gjort i tabel 12, hvor man har vist indkomstfordelingerne for de tre

TABEL 12

Uddannelseskategorierne procentvis fordelt efter faderens skattepligtige indtægt (1964).

Faderens indtægt	Skoleuddannelse mere end			
	7 år	8 år	8 år	lait
	pct.	pct.	pct.	pct.
0- 9.99922	15	9	13
10.000-14.99938	25	21	26
15.000-19.99924	26	23	23
20.000-24.99911	19	19	17
25.000-29.9993	11	12	10
30.000-34.9992	2	6	5
35.000-39.9990		13	2
40.000-49.9990		13	2
50.000-99.9990	0	3	2
100.000 og derover0	0	1	0
lait pct100	100	100	100
lait antal918	525	2022	3465

uddannelseskategorier, der her arbejdes med. Det ses heraf, at mens fædrene til de børn, der går ud af skolen efter 7 år, i 1964 for knap 83 pct.s vedkommende havde en skattepligtig indkomst på under 20.000 kr., var det tilsvarende tal for de med 8 år 65 pct. og for de med mere end 8 års skoleuddannelse 52 pct. 22 pct. af fædrene til de, der forlod tidligst, havde under 10.000 kr. mod 9 pct. af de, der fik mere end 8 års skoleuddannelse.

5. Søkende.

At søskendeflokkens størrelse har betydning for, hvor megen uddannelse ungdommen får, viste allerede Studie 7. Det samme ses her af tabel 13, hvor man bemærker, at det gennemsnitlige antal søskende blandt de, der går ud efter 7 år, er 3,1, blandt de efter 8 år 2,5, og

TABEL 13

Degennemsnitlige antal søskende i de tre uddannelseskategorier inden for de enkelte

Socialgruppe	skoleuddannelse		
	7 år	8 år	mere end 8 år
I	0,7	2,3	1,9
II	2,1	1,8	1,6
III	2,8	2,4	2,0
IV	3,0	2,4	1,9
V	3,5	2,9	2,2
Samtlige	3,1	2,5	1,9

blandt de med mere end 8 år 1.9. Da det imidlertid er således, at antallet af børn endnu gennemgående er større i de lavere sociale lag end i de højere, er det af betydning at få belyst, hvorvidt antallet af søskende i sig selv kan formodes at have betydning for uddannelsens længde. Dette forhold er ligeledes søgt belyst i tabel 13, hvoraf man ser, at inden for hver socialgruppe (bortset fra socialgruppe I) er antallet af søskende størst blandt de med den mest kortvarige uddannelse og mindst blandt de med den længste uddannelse.

I forbindelse med planer om en nærmere analyse af den påvirkning ældre søskende evt. kan øve på den unges uddannelsesvalg, har man i ungdomsundersøgelsen spurgt om de ældre søskendes uddannelsesmæssige placering eller

TABEL 14

Uddannelseskategoriernes procentvise fordeling efter samlet karakteristik af ældre søskendes beskæftigelse.

Karakteristik af ældre søskendes beskæftigelse	Skoleuddannelse			I alt
	7 år	8 år	mere end 8 år	
	pct.	pct.	pct.	pct.
Realklasseelever	0	2	3	2
Gymnasieelever	0	1	2	1
Andre skoleelever	—	0	1	1
Lærlinge og elever	8	12	15	12
Studerende	2	2	9	6
Akademikere	0	1	3	2
Anden længerevarende teoretisk uddannelse	3	1	5	4
Funktionærer	14	19	25	20
Faglærte arbejdere	16	20	11	14
Ufaglærte arbejdere	57	42	26	38
I alt	100	100	100	100
Unge med ældre søskende, antal	695	358	1133	2186
Total	970	546	2066	3582

beskæftigelse. Man har forsøgt at sammenfatte disse oplysninger i en samlet karakteristik af den ældre søskendefloks uddannelses- eller beskæftigelsesmæssige situation. Anvendes disse resultater i beskrivelsen her, får man, således som det er vist i tabel 14, at 57 pct. af de, der

forlader efter 7 års skolegang, har ældre søskende, der overvejende er ufaglærte arbejdere, mod 25 pct. af de, der får mere end 8 års skoleuddannelse. Tilsvarende har kun 14 pct. af de, der forlader tidligst, en ældre søskendeflok, der må karakteriseres som værende under uddannelse, mod 38 pct. af de, der fortsætter længst.

6. Sammenfatning.

I de foregående fem underafsnit har man beskrevet en række forhold i den sociale baggrund for de, der forlader skolen efter 7 år, de, der forlader den efter 8 år, og de, der får mere end 8 års skoleuddannelse. De bragte oplysninger og kommentarer kan sammenfattes i, at de, der forlader skolen tidligst, med hensyn til en række væsentlige sociale baggrundsforhold adskiller sig kraftigt fra de, der forlader senere. Sammenholder man miljøet for de, der går ud efter 7 år og de, der går ud efter 8 år, med miljøet for alle 14-20-årige under ét, fremgår det, at der blandt fædrene til de, der forlader tidligst, er en overrepræsentation af fædre med forholdsvis kort skoleuddannelse, af ufaglærte arbejdere og selvstændige i landbrug, af familier med lav skattepligtig indkomst og med forholdsvis mange børn, - en række forhold der kan sammenfattes i, at de, der forlader tidligst, i overvejende grad tilhører landbrugsbefolkningen og de »lavere« socialgrupper.

Der er i de hidtidige bemærkninger ikke sagt meget om forskellene mellem de, der forlader efter 7 år og de, der tager et år mere i skolen (altså går ud efter 8 år). På de fleste punkter ligner de to grupper hinanden, men eksempelvis findes der blandt de, der forlader efter 8 år, i modsætning til de, der går ud efter 7 år, ingen overrepræsentation af børn fra selvstændige i landbrug eller af familier med helt lave indkomster, således at den sociale rekruttering for de, der tager et år ekstra, ligner den sociale sammensætning af de 14-20-åriges familier under ét lidt mere end hvad tilfældet var for de, der forlader efter 7 år. Dog må det understreges, at de, der går ud efter 8 år, i alle væsentlige henseender minder mere om de, der forlader efter 7 år end om de, der får mere end 8 års uddannelse.

Notat om nordiske initiativer til fælles nordisk skoleordning

Spørgsmålet om en styrkelse af fællesskabet mellem de nordiske lande inden for den obligatoriske skoles område har igennem de senere år været løbende behandlet på officielt plan: i Nordisk Råd, ved de nordiske undervisningsministermøder og ved møder i Nordisk Kulturkommission.

I 1955 henstillede Nordisk Kulturkommission til de nordiske regeringer, at skolens videre udvikling i de nordiske lande sker på en sådan måde, at der opnås den størst mulige ensartethed landene imellem. På deres møde i Reykjavik september 1955 tiltrådte de nordiske undervisningsministre denne henstilling.

I Nordisk Råd blev spørgsmålet om »en fælles nordisk skolepolitik med sigte på en fælles nordisk skoleordning« rejt ved rådets 12. session, februar 1964 i Stockholm, af den daværende norske kirke- og undervisningsminister Helge Sivertsen.

Ved rådets 13. session, februar 1965 i Reykjavik, blev spørgsmålet drøftet på grundlag af et medlemsforslag om »enhetlig nordisk skoleordning«, fremsat i juni 1964 af Georg Backlund (Finland), Håkon Johnsen (Norge), Anselm Gillström og Nils Kellgren (Sverige). Forslaget havde forinden været sendt til udtalelse hos de enkelte landes regeringer og interesse-rede institutioner, organisationer m.v. Sagen blev imidlertid først færdigbehandlet ved rådets 15. session, april 1967 i Helsingfors, med vedtagelsen af følgende rekommandation (nr. 26/1967):

»Nordiska rådet rekommenderar regeringarna att verka för ett ytterligare närmande av skoleordningarna i de nordiska länderna till varandra med särskilt beaktande av undervisnin-

gens innehåll samt att, i syfte att effektivisera detta samarbete på skolans område, ställa avsevärt ökade medel till förfogande för pedagogisk forskning och försöksverksamhet.«

Spørgsmålet om en ensartet nordisk skoleordning havde da også været drøftet på det nordiske undervisningsministermøde, februar 1967 i Stockholm, hvor alle ministrene tilsluttede sig tanken om »at se en mere harmoniseret enhetlig skoleordning som kernen i deres vision for fremtiden«, og ministrene besluttede, at de ville tilskynde til en aktivisering af arbejdet i det under Nordisk Kulturkommission, sektion II, nedsatte pædagogiske ekspertudvalg.

Også Nordisk Kulturkommission, sektion II, har i 1967 drøftet spørgsmålet om en nordisk skoleordning. På sit møde i april 1967 i København nedsatte sektionen blandt sine medlemmer en arbejdsgruppe til at forberede sektionens arbejde med og klarlægge problemerne omkring en harmonisering af skoleordningerne. Arbejdsgruppen består af undervisningsdirektør Hans Jensen, professor Matti Koskenniemi, skoledirektør Helge Sivertsen og skolerådet Arne Sønnerlind.

Til brug for arbejdsgruppen har undervisningsrådet Sixten Marklund udarbejdet en jævnførende oversigt over de nordiske skoleordninger indeholdende synspunkter om vilkårene for nordisk samarbejde vedrørende den pædagogiske udvikling inden for den obligatoriske skole.

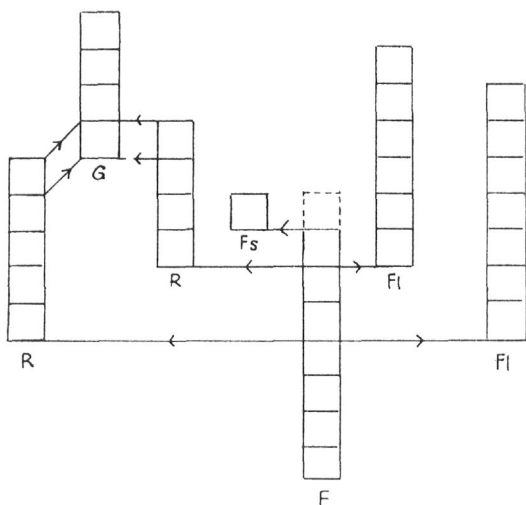
Det kan forventes, at arbejdsgruppen fremlægger indstilling til sektionen i marts 1968, hvorefter sektionen vil træffe beslutning om det fortsatte arbejde.

Notat om den nye svenske skoleordning.

A. Forudsætninger og tilblivelse.

Forberedelsen af den svenske skolereform påbegyndtes allerede i 1940. Skolevæsenet bestod på dette tidspunkt af en 7-årig kommunal »folkskola«, med 4-årige og 5-årige statslige realskoler i tilknytning til folkeskolens 6., henholdsvis 4. klasse, 4-årige kommunale mellem-skoler eller praktiske mellemskoler i tilknytning til 6. klasse, samt 6-årige og 7-årige kommunale pigeskoler i tilknytning til 6., henholdsvis 4. klasse. Gymnasiet var siden 1927 enten 3-årigt (for elever med realeksamen) eller 4-årigt.

Undervisningspligten var i 1936 blevet for-

Skitse af skolesystemet 1940.

F = folkeskole; Fl = pigeskole; Fs = fortsættelsesskole; R = real- eller mellemskole; G = gymnasium.

Overgang fra pigeskole til gymnasium kunne ske fra 9. skoleår (til 4-årigt gymnasium) eller fra 10. skoleår (til 3-årigt).

længet fra 6 til 7 år (med mulighed for de enkelte kommuner til at beslutte et 8. obligatorisk skoleår). Denne ordning var fuldt gennemført i 1948. Allerede i 1918 var imidlertid den hidtidigt frivillige »fortsättningsskola« (ungdomsskole) blevet gjort obligatorisk for de elever, der ikke fortsatte i de almindelige skoler ud over 6. skoleår. Med undervisningspligtens udvidelse til 7 år opretholdtes den kommunale »deltids« fortsættelsesskole (180-540 timer) som obligatorisk i tilknytning til 7. klasse.

I 1940 nedsattes en ekspertkomité med den opgave at foretage en nøje gennemgang af hele det svenske skolevæsen med henblik på i en større sammenhæng at løse en række aktuelle problemer og at tilvejebringe større »enhetlighet« inden for den på forskellige skoleformer splittede skolestruktur. Denne såkaldte 1940 års skolutredning fremlagde i årene 1943-47 en lang række betænkninger og et detaljeret forslag til ny skoleorganisation. Undervisningspligten skulle være 8-årig, idet man fandt, at en udvidelse til 9 år ville rejse uoverskuelige økonomiske problemer, forværre lærermangelen katastrofalt, fremkalde skolelede hos eleverne og forsinke deres erhvervsuddannelse unødigt. Inden for den 8-årige ramme skulle folkeskole og realskole sammensmeltes til en enhedsskole, fra 5. år (et mindretal: fra 7. år) differentieret i forskellige eksamenslinier og eksamensfri linier. Hensynet til gymnasiets krav er fremtrædende i dette forslag¹⁾.

Skolutredningens arbejde fortsattes af en parlamentarisk kommission, 7946 års skolkommission, der i 1948 fremlagde en principbetænkning indeholdende retningslinier for det sven-

¹⁾ En sammenfatning af skolutredningens forslag er udgivet som bilag VI til betænkningerne (Sammenfatning av alman organisationsplan, SOU 1945:62).

ske skolevæsenets udvikling²⁾: Undervisningspligten foreslås udvidet til 9 år, men samtidig anvises en differentiering inden for 9. skoleår, således at eleverne kan vælge mellem en erhvervsforberedende, en almen og en gymnasieforberedende linie. Den 9-årige enhedsskole opdeles i 3 stadier, hver omfattende 3 skoleår, hvorved det bliver muligt at tilpasse undervisningens metodik efter elevernes udvikling. Med hensyn til spørgsmålet om linedifferentiering fastslår kommissionen, at det gælder om at tilgodese uddannelsesbehovet inden for en række forskellige erhvervsområder, og at man ikke kan lade de mod handel og industri sigtende skoleafdelinger blive intellektuelt »udarmede« ved på et for tidligt stadium at føre de mere studiebegavede elever over i en alene mod gymnasiet rettet linie. Elevernes egne erhvervsinteresser bør tillægges stor betydning, men da disse interesser først stabiliseres på et sent tidspunkt, bør en afgørende differentiering ikke sætte ind før 9. skoleår. Forinden skal eleverne ganske vist kunne foretage visse fagvalg, men disse bør i ringest mulig omfang beskære mulighederne for valg af linie i 9. skoleår.

Skolkommissionens behandling og løsning af *differentieringsproblemet* er bemærkelsesværdig. Medens skolutredningen havde anskuet spørgsmålet om differentieringstidspunkt hovedsagelig ud fra hensynet til de vordende gymnasieelever og ikke havde kunnet nå til enighed om, hvorvidt disses behov for undervisning i engelsk Skrævede linedeling allerede fra 5. eller først fra 7. skoleår, fremhæver skolkommissionen, at hele spørgsmålet om differentieringens struktur og formål må ses ud fra nye og mere omfattende synspunkter:

Med undervisningspligtens udvidelse til 9 år bliver det for første gang muligt at foretage en rationel opdeling af eleverne. Ingen økonomiske eller geografiske grænser hindrer nu de begavede elever fra at vælge den for dem bedst egnede uddannelsesvej (bl.a. i kraft af centraliseret undervisning på »højstadiet«). Spørgsmålet om elevernes fordeling på forskellige livsbaner er dermed kommet i forgrunden.

For skolkommissionen var dette spørgsmål i første række et socialt problem: Hvad betyder grænsernes fjernelse for ståndscirkulationen og for rekrutteringen til de praktiske og manuelle erhverv? Hvad man end måtte mene om grænsernes »retfærdighed«, så måtte man dog erkende, at de havde tjent til at bevare en rig fond af begavelser

²⁾ 1946 års skolkommissionens betænkning med forslag till riktlinjor för det svenska skolväsendets utveckling, SOU 1948:27.

for de praktiske beskæftigelser og de brede befolkningslag.

På kommissionens initiativ foretog professor *John Elmgren* en undersøgelse af begavelsesstrukturen hos 6000 skoleelever i 11—16-års alderen. Elmgren konstaterede bl.a., at såvel med hensyn til teoretisk begavelse (intelligens) som med hensyn til praktisk begavelse var antallet af meget højt begavede og af meget lavt begavede relativt lille, idet det store flertal befandt sig *omkring* middelniveauet, og at der ikke fandtes noget tidligt modsætningsforhold mellem teoretisk og praktisk begavelse, idet 56 pct. af de 11-årige lå enten over eller under middelniveauet i *begge* henseender (var »udeciderede«). Elmgren fandt endvidere, at medens den teoretiske begavelse kan konstateres meget tidligt, er den praktiske begavelse mere sammensat og sent udviklet. De begavelseskomponenter, som danner den praktiske begavelse, forudsætter for deres fulde modning og fremtræden, at puberteten med dens omvæltende forandringer på følelseslivets område er fuldt gennemløbet.

En definitiv opdeling af eleverne allerede efter 4. eller 6. skoleår kan derfor alene baseres på graden af teoretisk studiebegavelse. Den store gruppe af alsidigt begavede elever vil derved blive ført ind på en teoretisk studievej. Dette indebærer risiko for fejlplacering og for manglende tilgang af alsidige begavelser til de praktiske virksomhedsområder.

Kommissionen drog heraf den konsekvens, at *en linedeling ikke er hensigtsmæssig før i 15-års alderen, d.v.s. efter 8. skoleår.*

Med hensyn til undervisning i engelsk foreslår kommissionen dette fag gjort obligatorisk allerede fra 5. skoleår med pædagogisk differentiering i form af grundkurser for alle elever og suppleringskurser for de særligt sprogbegavede.

Skolkommissionens principbetænkning blev genstand for en livlig diskussion og - sammen med skolutredningens forslag - en omfattende »remisbehandlings«³⁾. Regeringens »propositioner« til rigsdagen⁴⁾ byggede dog stort set på skolkommissionens forslag, omend i modificeret skikkelse. Under *rigsdagsbehandlingen i 1950* vedtoges yderligere modifikationer delvis i form af kompromiser⁵⁾, og beslutningen kunne derfor blive enstemmig. Den fastslog bl.a. at en på 9-årig almindelig skolepligt baseret enhedsskole »inom tid som ... framdeles be-

³⁾ Skolöverstyrelsens utlåtande över 1946 års skolkommissionens principbetänkande m.m., SOU 1949:35.

⁴⁾ Kungl. Maj:ts prop. 1950:70, 1950:133 og 1950:219.

⁵⁾ Särskilda utskottets utlåtande nr. 1 i anl. av prop. 1950:70 og nr. 4 i anl. av prop. 1950:219.

Stammes« og »i den mån den tillämnade försöksverksamheten ådagalägger lämpligheten«, skulle ersätta folkeskolan, fortsättningsskolan, den högre folkskolan (8.-9. klasser), den kommunala mellemskolan och realskolan. (Den »praktiska realskolan« och pigen skolan skulle dock indtill vidare inte beröras härav). Den närmare utformning av enhedsskolans organisations- och arbetsformer skulle prövas genom en omfattande försøgsverksamhet. Opdelningen i tre 3-åriga stadier med vardera sine särskilda lärarutbildningar, undervisningen i engelska från 5. skoleår och i yrkesorientering i 7. och 8. skoleår samt en »förberedande yrkesutbildning« senast i 9. skoleår blev dock tilltrådt vid selva beslutningen. Försøgsverksamheten, der allerede var påbörjad i 1949 på skolkommissionens förordning, skulle vidareföras under skolöverstyrelsens ledning med »för ändamålet behöflig förstärkt organisation och erforderliga betingelser i övrigt skapas genom utbyggnad av statens psykologisk-pedagogiska institut och andra lämpliga åtgärder«.

Förögene med enhedsskolan förutsatte kommunal tillslutning. I 1952/53 omfattade de endnu kun 30 kommuner (22.725 elever). Rigsdagen uttalte sig da i 1953 for en hastigare förøgelse af försøgsdistrikternes antal, bl.a. under indtryk af de store årganges förögede pres på realskolan. For at øge dennes kapacitet gennemførtes samtidig med enhedsskoleförögene en särskild försøgsverksamhet med 3-årig realskole, oftest indbygget i folkeskolan. Disse försøg blev successivt tilpasset enhedsskoleprogrammets målsætning.

I 1956, da försøgsverksamheten med enhedsskole var nået op på 59 kommuner (89.941 elever), besluttede rigsdagen definitivt, at försøgene skulle udmunde i en obligatorisk, organisatorisk sammenholdt enhedsskole, hvis utformning i enkeltheder skulle besluttes senest i 1962. Med henblik herpå og på grundlag af den ovennævnte särskilde försøgsverksamhet med »indbygget realskole« besluttedes det samtidig successivt at afkorte samtlige realskoler og pigeskoler til 3, henholdsvis 5 år, i tilslutning til folkeskolens 6. skoleår og at gøre engelsk obligatorisk fra 5. skoleår også uden for försøgsskolerne.

I 1957 fastsatte rigsdagen, at den almindelige indførelse af enhedsskolan måtte ske i årene 1962/63 - 1972/73, og en ny parlamentarisk komité, 1957 års skolberedning, blev nedsat med den opgave på grundlag af erfaringerne fra

försøgsverksamheten og af egne videnskabelige og andre undersøgelser at udarbejde et forslag til den endelige udformning af den obligatoriske 9-årige skole.

Skolberedningen lod en række forskere undersøge differentieringsspørgsmålets forskellige aspekter med henblik på afgørelsen af spørgsmålene om, *hvorvidt, hvornår, hvorledes og af hvem* en deling af eleverne i adskilte klasser burde foretages. Undersøgelserne konkluderede bl.a. i, at en organisatorisk differentiering af eleverne »én gang for alle« efter en præstationsmålestok ville medføre talrige fejlplaceringer, at der ikke kunne påvises afgørende forskelle med hensyn til elevernes resultater mellem realskolan og enhedsskolan (försøgsklasserne), og at det for de velbegavede elever ikke spiller nævneværdig rolle, om de forbliver i »sammenholdte« klasser, medens de svagere begavede til gengæld i høj grad stimuleres derved. - Disse videnskabelige försøgsresultater blev af afgørende betydning for beredningens forslag.

Skolberedningen afgav sin hovedbetænkning i 1961⁶⁾, efter at skolöverstyrelsen i 1959 havde udarbejdet en sammenfattende redegørelse for försøgsverksamheten⁷⁾.

Da rigsdagen i 1962 traf den endelige beslutning gennem vedtagelsen af *skollagen* (SFS 1962: 319)⁸⁾ - i alt væsentligt udformet efter skolberedningens forslag — omfattede försøgsverksamheten allerede 50 pct. af befolkningen. Gennemførelsen har bl.a. derfor kunnet fremskyndes således, at den nye »grundskola« vil være indført i alle kommuner efteråret 1968 og fuldt gennemført i 1971.

1957 års skoleberedning foreslog også⁹⁾, at der indførtes en frivillig 2-årig overbygning på grundskolan, kaldet »fackskolan«. Denne skole skulle give en overvejende teoretisk forberedelse til praktiske erhverv. Forslaget blev vel modtaget og fik - efter yderligere kommissionsbehandling¹⁰⁾ - sin endelige udformning gennem rigsdagsbeslutning i 1964¹¹⁾. Den havde da allerede været prøvet på försøgsbasis i et års tid.

Gymnasiets fremtidige organisation blev sær-

⁶⁾ Grundskolan. Betänkande avgivet av 1957 års skolberedning, SOU 1961:30.

⁷⁾ Försöksverksamhet med nioårig enhetsskola. Kungl. Skolöverstyrelsens skriftserie nr. 42 (forkortet version: skriftserien nr. 46).

⁸⁾ Kungl. Maj:ts prop. 1962:54.

⁹⁾ I den i note 6 nævnte betænkning, kapitel 29.

¹⁰⁾ »Fackskolan«. Betänkande avgivet av fackskolautredningen, SOU 1963:50.

¹¹⁾ Kungl. Maj:ts prop. 1964:171.

skilt behandlet af 1960 års gymnasieutredning, der i 1963 foreslog de hidtidige 3- og 4-årige »almene«, 3-årige »tekniske« og 2-årige »handels«-gymnasier erstattet af en integreret (kommunal) gymnasieskole med 5 linier¹²). Dette forslag blev tiltrådt af rigsdagen i 1964¹³).

Om reformen af »yrkesskolan« (erhvervsskolerne) er der endnu ikke truffet politisk beslutning. Yrkesudbildningsberedningen har foreslået, at de fremtidige erhvervsuddannelser kommer til at indeholde et større element af undervisning i almene emner, og at uddannelserne i øvrigt opbygges i etaper med en bred grunduddannelse og en successivt forøget specialisering. Der peges på muligheder for en betydende integrering med fagskoler og gymnasier¹⁴).

B. Det nuværende skolesystem.

Principperne bag den svenske grundskoleform, som de blev formuleret af 1957 års skoleberedning og tiltrådt af rigsdagen i 1962, har vist sig at have bærekraft også for de »gymnasiale« skoleformer. De kan sammenfattes således:

1. Ansvar for hele det almene skolevæsen påhviler - med undtagelse af visse statslige specialskoler - fremtidigt kommunerne.
2. Et integreret skolevæsen uden formelle grænser mellem adskilte skoleformer eller skoleafdelinger er mere fleksibelt og giver derved eleverne større muligheder for en passende uddannelse.
3. Skolevæsenet må udformes uden blindgyder, d.v.s. således at eleverne uden større vanskeligheder kan skifte uddannelsesvej.
4. Skolen skal give alle en bedre almen uddannelse. Det indebærer ikke blot en udvidet undervisningspligt, men også at man på hvert stadium gør den fælles ramme af almen uddannelse så stor som det efter elevernes psykologiske udvikling og tiltagende interessespecialisering er muligt.
5. I overensstemmelse hermed må specialiseringen søges begrænset på alle stadier op til 20 års alderen.
6. Alle elever uden undtagelse må have undervisning i mindst ét fremmedsprog.

¹²) »Ett nytt gymnasium«, betänkande avgivet av 1960 års gymnasieutredning, SOU 1963:42.

¹³) Kungl. Maj:ts prop. 1964:171.

¹⁴) »Yrkesutbildningen«. Betänkande avgivet av yrkesutbildningsberedningen, SOU 1966:3.

7. Skolen må fremme elevernes *sociala opdragelse*.
8. Skolen må fremme elevernes forståelse for *alle professioners ligeværd* og samfundsmæssige betydning.
9. De *geografiske* forskelle i uddannelsesmulighederne skal borteliminere.
10. *Det frie tilvalg* indebærer, at forældrene i samråd med eleverne og efter information og vejledning fra skolens side frit skal kunne vælge blandt flere muligheder på samme aldersstadium.

Af disse 10 principper gælder det sidste dog ikke andre skoleformer end grundskolen. Gymnasiet, fackskolan og yrkesskolan er af indlysende praktiske grunde ikke tilgængelige efter frit valg. De har hver sine adgangsbetænelser. Rigsdagen besluttede i 1964, at gymnasiet fremdeles skal omfatte højst 30-35 pct. og fackskolan (fra og med 1972) ca. 20 pct. af hver årgang.

Oversigten på side 86 viser skolesystemets opbygning i store træk og det samlede forventede elevtal inden for hver uddannelsessektor (her gengivet fra Jonas Orring: *Skolan i Sverige, Stockholm 1967*).

For både grundskolan, fackskolan og gymnasiet er der udarbejdet for hele landet gældende, *fælles undervisningsplaner*¹⁵), indeholdende dels mål og almene retningslinier for skolens virksomhed dels almindelige anvisninger for arbejdet samt kursusplaner med anvisninger og kommentarer. Heraf er dog i hovedsagen kun de egentlige formålsbestemmelser for skolen og de enkelte fag (og disses såkaldte »huvudmoment«) samt fagenes timetal på de enkelte stadier obligatoriske. Friheden for lærerne til selv at udforme deres undervisning er derfor meget betydelig.

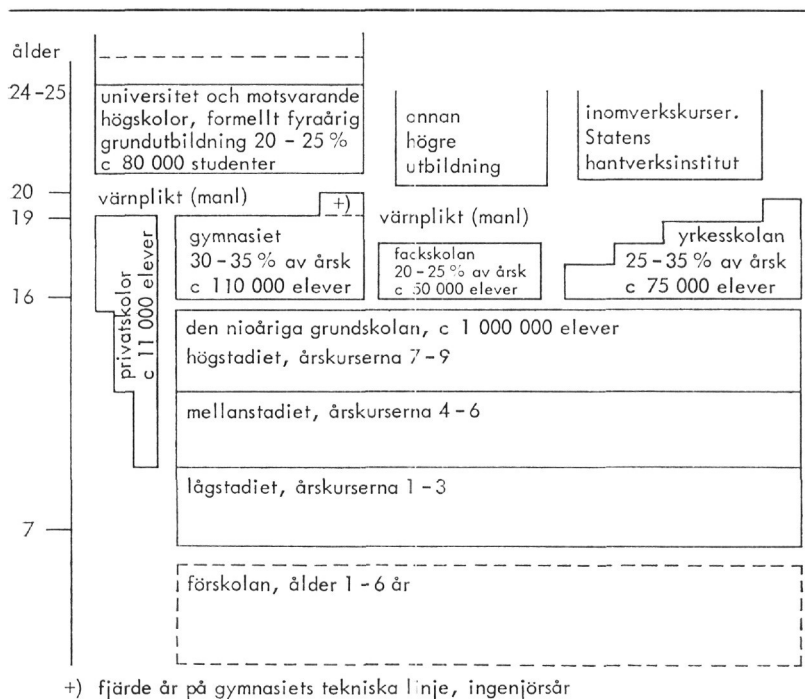
Produktionen af lærebøger og andre *hjælpe-midler* hviler i alt væsentligt på private forlag. Egentlige lærebøger for grundskolan og den almene undervisning i gymnasiet skal godkendes af Statens Lærebogsnavn, der sorterer direkte under departementet. Også skolöverstyrelsens forlag udgiver læremidler, i første række sådanne der ikke ville kunne produceres på sædvanlig kommerciel basis.

¹⁵) Läroplan för grundskolan (1962), Kungl. Skolöverstyrelsens skriftserie nr. 60.

Läroplan för fackskolan (1965), Kungl. Skolöverstyrelsens skriftserie nr. 81.

Läroplan för gymnasiet (1965), Kungl. Skolöverstyrelsens skriftserie nr. 80.

Det nuvarende svenske skolesystemet

1. Grundskolan.

Grundskolan består af tre 3-årige stadier: Lågstadiet, mellanstadiet og högstadiet. De obligatoriske fag (fællesfagene) og disses timetal i de enkelte år fremgår af nedenstående »Timplaner för grundskolan« (her gengivet efter *Orring: Skolan i Sverige*).

Undervisningen på de 3 stadier varetages af henholdsvis seminarieuddannede »småskollärare«, af »folkskollärare« uddannede ved seminarium eller lærerhøjskole og - på højstadiet - af såkaldte »ämneslärare«, der omfatter 3 grupper med hver sin uddannelse (for »läroämnen«, »övningsämnen« og »yrkesämnen«). Lærere i »övningsämnen« underviser også på mellemstadiet og i en vis udstrækning på lavstadiet.

I 1.-6. skoleår læser alle elever samme fag, samme antal timer og samme kurser.

Ved overgangen til 7. skoleår sker der en begyndende differentiering derved, at der i fagene engelsk og matematik tilbydes to adskilte kurser (på hver 4 timer ugentlig), et mere alment og et lidt sværere. Eleverne kan desuden vælge mellem 5 faggrupper, hver på 5 ugentlige timer (hvoraf de 4 faggrupper igen rummer alternative muligheder).

I 8. skoleår omfatter tilvalget 9 faggrupper, hver på 7 ugentlige timer (2 grupper har dog 8 og 9 timer, 7 grupper har alternative muligheder).

9. skoleår omfatter 9 såkaldte »linier«, 5 mere teoretiske (betegnet med ét bogstav) og 4 mere praktiske (to bogstaver). Fagligt korreponderer de teoretiske og praktiske linier indbyrdes således:

9 g (gymnasieforberedende)	- 9 pr (almenpraktisk)
9 h (humanistisk)	
9 t (teknisk)	- 9 tp (teknisk-praktisk)
9 m (merkantil)	- 9 ha (handels-)
9 s (socialøkonomisk)	- 9 ht (husholdnings-teknisk)

Den afgørende forskel ligger i, at de teoretiske linier hver har 28 ugentlige timer i de obligatoriske fag, fælles for de 5 linier, og kun 7 tilvalgstimer, (hvoraf i hver linie 3 timer engelsk), medens de praktiske linier kun har 13 ugentlige fællestimer i almene fag og hver 22 timer i »yrkes«-emner. Der er således i 9. skoleår reelt tale om 2 skoleafdelinger, hvoraf den

Timplaner för grundskolan.

	1		2		3		4	5		6			
	Antal vtr ¹⁾	Därav i grp ²⁾	Antal vtr	Därav i grp	Antal vtr	Därav i grp	Antal vtr	Antal vtr	Därav i grp	Antal vtr	Därav i grp		
Svenska	9	5	11	2	11	1	10	8		8			
Matematik	4	2	4	1	5	1	5	5		5			
Engelska							2	5	2	4	1		
Orienteringsämnen:													
Kristendomskunskap .	2		2		2		2	2		2			
Hembygdskunskap...	3	1	4	1	5								
Samhällskunskap													
Historia							} 6	} 6		} 6			
Geografi													
Naturkunskap													
Musik	1		1		2		2	2		1			
Teckning							2	2		2			
Slöjd					2		2	2		4			
Gymnastik	1		2		3		3	3		3			
Summa vtr	20	10 ³⁾	24	6 ³⁾	30	2	34	35	2	35	1		

¹⁾ vtr = veckotimmar.

²⁾ grp = grupp.

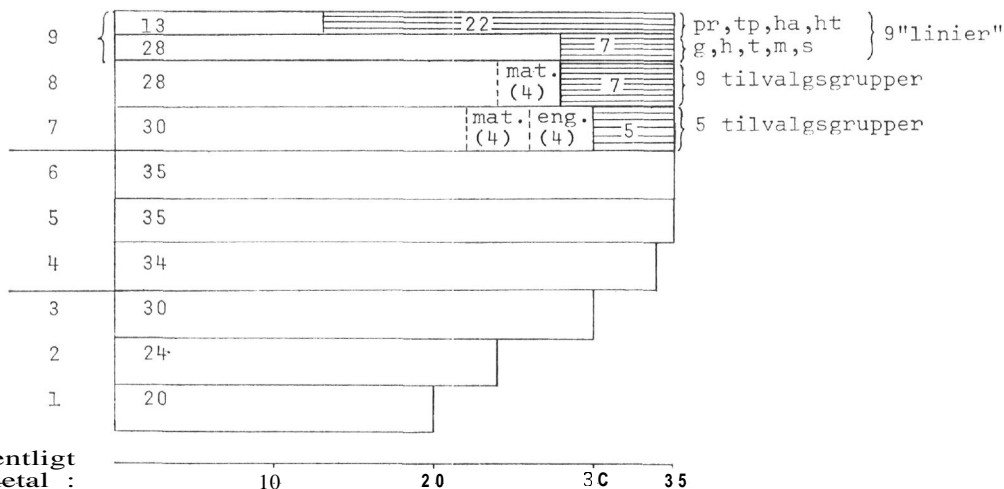
³⁾ Två utöver tiden för reguljär gruppuppdelning överskjutande timmar kan disponeras för t ex stödundervisning eller pedagogisk utvecklingsarbete.

	7		8		9g, 9h, 9t, 9m, 9s		9pr, 9tp, 9ha, 9ht	
	Antal vtr	Därav i grp ¹⁾	Antal vtr	Därav i grp ¹⁾	Antal vtr	Därav i grp ¹⁾	Antal vtr	Därav i grp ¹⁾
Obligatoriska ämnen:								
Svenska	3	1	3		5		3	
Matematik	4		4		4			
Engelska	4							
Orienteringsämnen:								
Kristendomskunskap	2		2		1			
Samhällsorienterande ämnen:								
Samhällskunskap	1		2		2		2	
Historia	0		3		2			
Geografi	0		3		2		2	
Naturorienterande ämnen:								
Biologi	3	1	0		2	0,5	2	0,5
Kemi	0		2	1	2	0,5		
Fysik	2	0,5	2	0,5	2	0,5		
Musik	2(0)							
Teckning	2		} 4		} 4		} 4	
Slöjd	0(2)							
Hemkunskap	4							
Gymnastik	3		2		2		2	
Praktisk yrkesorientering								
Tillvalsämnen	5		7		7		22	
Summa vtr	35	2,5	35	2,5	35	1,5	35	0,5

¹⁾ Klass med lägst 21 elever vid undervisning i svenska och klass med lägst 17 elever vid laborationer i biologi, kemi och fysik må i angiven omfattning delas på två grupper.

Den svenske grundskolas opbygning.

skoleår :

ene er ret svagt og den anden ret stærkt linie-delt. I ovenstående skitse er dette søgt anskueliggjort.

Valgmulighederne i 7.-9. skoleår er konstrueret således:

7. skoleår

- Gruppe 1: tysk el. fransk 5
- 2: tysk el. fransk 3 + svensk el. matematik (suppl.) 2
 - 3: tysk el. fransk 3 + maskinskrivning 2
 - 4: sløjd el. maskinskrivning 3 + svensk el. matematik (suppl.) 2
 - 5: sløjd 5

Blandt fællesfagene er musik og sløjd alternative, og engelsk og matematik som nævnt niveaudelte.

8. skoleår

- Gruppe 1: engelsk 3 + tysk el. fransk 4
- 2: engelsk 3 + tysk el. fransk (begynd.) 5 (1 time tages fra gymnastik)
 - 3: engelsk 3 + tysk el. fransk 2 + maskinskrivning 2
 - 4: engelsk 3 + teknisk orientering 4
 - 5: engelsk 3 + tysk el. fransk 2 + handelskundskab 4 (2 timer tages fra sløjd)

- Gruppe 6: engelsk 3 + husgerning 4
 eller + musik 2 + formning 2
- 7: engelsk 3 + sløjd + maskinskrivning 2
- 8: maskinskrivning 3 + husgerning 4 eller + sløjd 4 eller + musik 2 + formning 2
 - 9: værkstedsarbejde 7 el. husgerning 7.

Blandt fællesfagene findes visse valgmuligheder imellem fagene musik, formning og sløjd.

I 8. skoleår indgår 3 ugers erhvervspraktik, obligatorisk for alle elever.

9. skoleår

- Linie g: engelsk 3 + tysk el. fransk 4
- h: engelsk 3 + tysk el. fransk (mindre kursus) 4
 - t: engelsk 3 + teknisk orientering 4
 - m: engelsk 3 + handelskundskab 4 + tysk el. fransk 2 (2 timer tages fra fysik)
 - s: engelsk 3 + familie- og socialkundskab 4
 - pr: værkstedsarbejde 10 + husholdningsteknik 7 + kontor- og butiksteknik 5
 - tp: værkstedsarbejde 15 + materiale-lære, værktøjs- og maskinisere 2 + teknisk tegning 2 + teknisk regning 3
 - ha: svensk 2 + handelslære 2 + handelsregning 4 + bogføring 3 + vare-

kundskab 2 + maskinskrivning 3 + butikskontorteknik 6

Linie ht: økonomi og arbejdsorganisation 2 + madlavning 7 + boligindretning m.v. 4 + tekstillære 5 + familiekundskab og barnepleje 4

2. Gymnasiet.

Gymnasiet er 3-årigt (10.-12. skoleår), bortset fra den tekniske linie, der er 4-årig med en afgangsmulighed efter 3. år. Det er organiseret efter tilvalgsprincippet med en svag differentiering i 1. år: *humanistisk, samfundsvidenskabelig, økonomisk, naturvidenskabelig og teknisk* linie. De økonomiske og tekniske linier opdeles hver i 4 grene i 3. år (og den tekniske i 6 grene i 4. år), medens de humanistiske og samfundsvidenskabelige kun indeholder mindre »varianter«. Den naturvidenskabelige linie indeholder i sig selv ingen valgmuligheder.

Inden for rammen af den obligatoriske undervisning, i 1.-3. år 34, 32 og 30 timer, (af hvilken et antal er fælles for alle linier eller visse af dem), tilbydes der undervisning i »frivillige« emner, idet et antal timer kan benyttes

hertil efter elevernes valg. De såkaldte »varianter« inden for visse linier giver også eleverne mulighed for at dyrke visse specialinteresser.

3. Fackskolan.

Den 2-årige fackskola (10.—11. skoleår) imødekommer behovet for en fortsat, mere almen uddannelse for de elever, der efter 9. skoleår i grundskolan hverken ønsker at gå gymnasievejen eller direkte ind i en egentlig erhvervsuddannelse. Fackskolan må også ses på baggrund af ønsker fra erhvervslivets side om arbejdskraft med uddannelse på det såkaldte »mellemniveau«.

Eleverne optages på grundlag af deres afgangsvidnesbyrd fra grundskolan. En fjerdedel af pladserne er dog reserveret for også ældre ansøgere, der har tilbragt enten mindst 2 år på en erhvervsskole eller mindst 3 år i praktisk erhvervsarbejde. Denne »kvote« er dog ikke hidtil blevet udnyttet fuldtud.

Fackskolan opbygges med 3 linier: *social, økonomisk og teknisk* linie. Disse deles i grene, som det fremgår af nedenstående oversigt (som i *Orring, Skolan i Sverige*):

Fackskolans differentiering på studievägar.

	ÅRSKURS 1	ÅRSKURS 2
SOCIAL LINJE	Språklig gren	Språklig gren (Sp)
		Naturvetenskaplig gren (Na)
	Naturvetenskaplig gren	Samhällsvetenskaplig gren (Sh)
		Konsumtionsekonomisk gren (Kek)
EKONOMISK LINJE	Ekonomisk linje	Ekonomisk-språklig gren (Esp)
		Kameral gren (Ka)
		Distributiv gren (Di)
		Administrativ gren (Ad)
TEKNISK LINJE	Maskinteknisk gren (M)	Maskinteknisk gren (M)
	Byggteknisk gren (B)	Husbyggnadsteknisk gren (Bh)
		Anläggningsteknisk gren (Ba)
	Elteknisk gren (El)	Elkraftteknisk gren (Elk)
		Teleteknisk gren (El+)
	Kemiteknisk gren (K)	Kemiteknisk gren (K)

Det samlede ugentlige timetal er på alle linier (og grene) 35 ugentlige timer. Specialiseringen i form af frit tilvalg er stærkest på den tekniske linie.

Elever på den tekniske linie skal senest inden det andet år have gennemgået mindst 9 måneders erhvervspraktik.

C. Erfaringer og perspektiver.

1. Grundskolan^{16j}.

Erfaringerne fra de nu 5 år, grundskolan har fungeret, kan sammenfattes således:

Selve *tilvalgssystemet* virker i princippet tilfredsstillende. Forældrene ønsker som oftest ikke at tvinge deres børn ind i uddannelsesveje, de ikke kan klare, men sker det, er der muligheder for støtteundervisning og for at foretage omvalg inden begyndelsen af næste termin (semester). Fra skolens side accepteres således »retten til at vælge forkert«. Diskussionen om at indføre et 10. skoleår som en art »sikkerhedsventil« er definitivt afsluttet. - Det understreges imidlertid, at ordningen forudsætter en grundig studie- og erhvervsorientering. Ansvar herfor hviler på en særlig »yrkesvalslærer« ved hver skole. - Det frie tilvalg har i sig selv haft stor betydning for interessen for fortsat uddannelse blandt elever og forældre.

Princippet om *udelte klasser* til og med 8. skoleår er almindeligt accepteret, og de sociale effekter siges at være gode. Det har dog selv sagt ikke kunnet løse alle disciplinære problemer. (Om disciplinsspørgsmålene henvises til afsnit D nedenfor).

Ved overgangen til grundskola blev der i den offentlige debat givet udtryk for nogen ængstelse for en sænkning af det almindelige *kundskabsniveau*. Debatten herom kan endnu ikke anses for afsluttet. Imidlertid tør det nu siges, at de videnskabelige undersøgelser under forsøgsperioden (jfr. foran side 84) er blevet bekræftet af praktiske erfaringer under grundskolans første 5 års periode.

^{16j}) *Jonas Orring*: Grundskolans genomförande - erfarenheter och slutsatser. Pedagogiske Meddelanden från Skolöverstyrelsen, 2. årg., 1965, nr. 10.

Samme: Grundskolan i Sverige - erfarenheter och utveckling. 1 »Skolen i morgen« (udg. af Gladaxe kommunale skolevæsen), 1967.

Samme: Skolan i Sverige, Stockholm 1967.

Jens Bjerg: Tilvalgsskolen - i dag og i morgen. I »Bogen i skolen«. 3. årg., 1967, nr. 2. København 1967.

Med hensyn til *tilslutningen til de forskellige valgmuligheder* har det vist sig, at eleverne i stadig større udstrækning foretrækker de »teoretiske« tilvalgsgrupper i 7.-8. skoleår og de almenteoritiske linier i 9. skoleår. 82 pct. af eleverne fortsætter frivilligt med engelsk i 8. skoleår og 75 pct. i 9. skoleår. Adskillige af de »praktiske« og mere erhvervsrettede tilvalgsmuligheder (der i 1962 var resultat af et politisk kompromis), har ikke haft nævneværdig tilslutning. Forældre og elever foretrækker åbenbart de faggrupper, der åbner bredest adgang til videre uddannelse, fordi de er mindre specialiserede. Denne tendens, som skolkommisjonen i 1948 frygtede som en fare for rekrutteringen til det praktiske erhvervsliv og for eleverne selv, og som man mente at kunne undgå med enhedsskolens sene og »milde« deling i 3 »ligeværdige« linier, har overlevet og er fortsat med tiltagende styrke i grundskolans højstadium.

Den stigende efterspørgsel efter bedre og mere alment uddannet arbejdskraft betyder imidlertid, at den stadig større overvægt på de »teoretiske« fagkombinationer i skolen nu må betegnes som en heldig udvikling set fra et arbejdsmarkeds- og uddannelsesmæssigt synspunkt. Det er de færreste, som nu går direkte ind i arbejdslivet efter 9. skoleår.

Faren ligger nu snarere i, at elevernes mere lystbetonede interesser, der danner grundlag for fritidsaktiviteter i videste forstand, ikke tilgodeses i tilstrækkeligt omfang. Den »estetisk-praktiska« og »fysiske« sektor må styrkes, bl.a. ved en forøgelse af timetallet for sløjd, musik, gymnastik og husgerning, også på de lavere stadier.

Konsekvenserne af denne udvikling er en betydelig forenkling af tilvalgssystemet, en forenkling, der i sig selv er ønskelig af administrative og økonomiske grunde, og som muliggør, at eleverne holdes sammen i udelte klasser også i 9. skoleår.

Skolöverstyrelsen har i november 1967 fremlagt et forslag til revision af læreplanen, hvorefter tilvalgsgrupperne reduceres til 4 og i højere grad opbygges efter interesseprincippet end efter princippet om arten af fortsat uddannelse. De fire grupper, der hver for sig skulle muliggøre en fordybelse i det tilsvarende stofområde inden for de obligatoriske fag (fællesfagene), er efter forslaget en *sproglig* (færdighedsfag), en *teknisk* (naturorienterende fag), en *økonomisk-social* (samfundsorienterende fag) og en *æstetisk* (sløjd, formning, musik m.m.).

2. De gymnasiale skoler.

Udviklingen inden for grundskolen peger i retning af en forenkling af skoleorganisationen også inden for overliggende skoleformer. Erfaringerne har vist, at man også inden for gymnasiet og fackskolan må stræbe efter at udviske grænserne mellem de forskellige erhvervsprægede specialer og i stedet søge elevernes sociale udvikling fremmet og forbedre deres studietekniske forudsætninger.

Hermed er der også skabt muligheder for en begyndende integration mellem skoleformerne, der tillader fælles udnyttelse af kostbare speciallokaler inden for de naturvidenskabelige, tekniske og merkantile fagområder og giver et bredere grundlag for oprettelse af lærerstillinger inden for de tekniske og økonomiske specialer.

Disse principper om en »horisontal« samorganisation af skoleformerne med deling efter uddannelsessektor (fagområde) i stedet for efter uddannelsesniveau danner allerede nu udgangspunkt for planlægningen af nyt skolebyggeri inden for sekundærstadiet.

D. Elevernes tilpasning til enhedsskole og grundskole under 9-årig skolepligt.

Spørgsmålet om elevernes tilpasning til den forlængede skolepligt har været genstand for den største opmærksomhed under alle faser af reformarbejdet. Debatten om skolens disciplinære problemer aktualiseredes særligt, da det i 1958 blev besluttet at forbyde anvendelsen af legemlig straf i skolen.

Skolkommissionen forudså i 1948, at den ni-årige skolepligt kunne give anledning til særlige disciplinære vanskeligheder og foreslog bl.a. derfor, at der i en overgangsperiode skulle kunne gives dispensationer på lempelige vilkår. I overensstemmelse hermed blev skolöverstyrelsen i 1955 bemyndiget til at tillade udskrivning det år, en elev fyldte 15 år, såfremt han da havde gennemgået mindst 8. klasse, og særlige grunde talte derfor. Året efter fik de lokale skolstyrelser en tilsvarende (tidsbegrænset) bemyndigelse, idet dog udskrivning i henhold hertil yderligere var betinget af, at eleven »nøjaktigt inhämtat de genomgångna klassernas lärokurser«.

Disse bestemmelser blev imidlertid kun udnyttet i begrænset omfang, som det fremgår af nedenstående opgørelse over antallet af dispensationer i forsøgskommunerne i 1956/57 og 1957/58 ¹⁷⁾:

	8. skoleår	9. skoleår
1956/57:	224 (4,6%)	39 (1,3%)
1957/58:	98 (1,3%)	3 (0,1%)

Efter de nugældende bestemmelser ¹⁸⁾ er adgangen for skolstyrelser til at dispensere fra det sidste år af skolepligten ikke betinget af, at elever har gennemgået 8. klasse på tilfredsstillende måde, men det er forudsat, at dispensationsadgangen benyttes med stor tilbageholdenhed, og at dispensation ikke må meddeles, når der fra forældrenes side alene påberåbes sociale eller økonomiske grunde.

Under forsøgsperioden 1949-59 foretog skolöverstyrelsen bl.a. undersøgelser af lærernes erfaringer angående den forlængede skolepligt, af forældres og elevernes eget syn på enhedsskolen og af skoleforsømmelserne i 7.-9. skoleår ¹⁹⁾. Resultaterne af disse undersøgelser, der dog ikke havde direkte sigte på disciplinsspørgsmålene, gav i hvert fald ikke anledning til at anse problemerne for ubetydelige. Under omtalen af disciplinsspørgsmålet (rapporten side 168 f.) gør skolöverstyrelsen imidlertid opmærksom på, at enhedsskolens elevmateriale under forsøgsperioden i ikke ringe grad har udgjort et i denne henseende negativt udvalg, for så vidt som ca. 20 pct. er overgået til realskoler og ca. 10 pct. til erhvervsskoler.

På skolberedningens foranledning foretog skolöverstyrelsen i 1959/60 yderligere en undersøgelse af elevernes indstilling til forskellige fag og til skolearbejdet som helhed og af deres almene opførsel i skolen. Beredningens sammenfatter resultatet af denne og de tidligere undersøgelser på følgende måde ²⁰⁾:

»Beträffande elevernas inställning till olika ämnen kan resultaten av denna liksom tidigare liknande undersökningar inom försöksverksamheten sammanfattas på följande sätt. Skillnaden mellan elevgrupper med olika studiealternativ är mycket små, vad gäller *arten* av inställningen till olika ämnen. Ett och samma ämne upplevs med andra ord likartat av elever på olika studievägar. Läroämnenas får oberoende av elevernas studieinriktning övervägande negativa omnämmanden (detta gäller speciellt kristendomskunskap, samhällskunskap och

¹⁷⁾ Den i note 7 anförte rapport, side 52.

¹⁸⁾ Skollagen (SFS 1962:319), § 36, stk. 2.

¹⁹⁾ Den i note 7 anförte rapport, side 42-49 og side 231-32.

²⁰⁾ Den i note 6 anförte betænkning, side 139-40 og side 75-76.

modersmålet); övningsämnen (med undantag för teckning och musik) och de praktiska ämnena får övervägande positiva omdömen. Differenserna mellan olika elevgruppers inställning till olika ämnen är alltså i första hand av kvantitativ och icke av kvalitativ natur, vilket synes innebära att intresset för ämnena vid sidan av övriga omständigheter, som t.ex. begåvning, spelar en ganska undanskymd roll vid ämnesvalet.

Både med hänsyn till den ovan redovisade inställningen till olika ämnen - särskilt läroämnena - och med beaktande av att undersökningen utförts vid en tidpunkt då eleverna allmänt anses ha mindre god skolanpassning, är det påfallande att endast 10–12 pct. av samtliga elever i årskurserna 7 och 8 har en negativ allmänattityd till skolan, under det att 60 pct. av eleverna uttrycker olika grader av positiv inställning till skolan. I elevernas allmänna attityd till skolan återspeglas emellertid ungefär samma problematik, som framträdde i samband med ämnesvalet. De elever som valt att läsa teoretiskt inriktade studiealternativ har en avgjort mera positiv allmäninställning än övriga elevgrupper. Att de elever som gjort ett mera praktiskt inriktat ämnesval genomsnittligt uppvisar sämre skolanpassning samt upplever större svårigheter vid ämnesvalet pekar på att studiealternativen för dessa elever inte tittar lika pregnant på avseende på målsättning. Resultaten antyder vidare, att undervisningen med avseende på innehåll och metodisk utformning inte ännu funnit för ifrågasvarande elevgrupper lämpliga former.

I undersökningen har vidare klassföreståndarna bedömt elevernas allmänna uppförande i skolan. Klassföreståndarna anser, att 75–85 pct. av samtliga bedömda elever i årskurserna 7 och 8 har »sällsynt bra», »bra» eller »ganska bra» uppförande och endast omkring 3 pct. anses ha ett ofrjedsställe uppträdande. Även i detta avseende är problemen störst inom de elevgrupper som valt mindre teoretiskt krävande studiealternativ. Mot bakgrunden av den tidigare redovisade allmänna trivseln i skolan för dessa elevgrupper är det tydligt, att det här föreligger såväl motivationella som disciplinära problem av en omfattning, vilken är av betydelse vad gäller såväl undervisningens innehåll som dess metodiska utformning. Beredningens förslag till nya kursplaner och tillvalskombinationer på högstadiet har försökt beakta dessa problem. En utbyggnad och differentiering av specialundervisningen samt andra former av skolans elevvårdande verksamhet medför också ökade möjligheter att komma till rätta med de berörda svårigheterna.«

»Disciplinproblemen synes i icke ringa grad vara koncentrerade på vad rapporten kallar de »boktrötta» eleverna på högstadiet. Det har visat sig förenat med vissa svårigheter att för dessa konstruera lämpliga kurser i läroämnena och det är väl sannolikt att undervisningsmetodikerna inte tillräckligt snabbt förändrades för att bättra passa dessa

elever. Av timplaneavvikelserna på högstadiet har ett antal gällt inrättande av observationsklasser på högstadiet. Den inre, pedagogiska differentieringen anses stundom få sina möjligheter begränsade just genom disciplinproblem.

Enhetsskolan förutsätter en längre driven centralisering än vad vi hittills haft i den obligatoriska skolan. Den ger större skolenheter och därmed större anonymitet och flera kollektiva situationer.

Disciplinproblemen kan, i varje fall till en del, ses som konsekvenser av en splittrad situation för eleverna. Högstadiet är i högre grad splittrat än enhetsskolan i övrigt. Lärare och skolledare har funnit avvägningen mellan klassläraresystem och ämnesläraresystem vara av betydelse för disciplin på högstadiet. Ämnesläraresystemet har enligt deras uppfattning för vissa elever varit förenat med större disciplinnsvårigheter än ett modifierat klassläraresystem. Vid en utfrågning våren 1955 av högstadiets lärare ansåg 76 pct. av de akademiskt utbildade lärarna och 82 pct. av folkskollärarna utan akademisk utbildning, att det finns elever på högstadiet, för vilka all undervisning i teoretiska ämnen bör handhas av endast en lärare. Enligt 1957 års lärarutredning ansåg 90 av 99 tillfrågade skolledare, att det på högstadiet förelåg behov av ett modifierat klassläraresystem. I motiveringarna återkom den åsikten, att man lättare undgick en mängd ordnings- och uppförandeproblem, i fall de berörda klasserna hade en enande och sammanhållande kraft. Ju mer splittrad en elevs skolsituation är, desto större krav ställs på hans anpassningsförmåga. Inte sällan är situationen för y-linjens elever paradoxalt nog genom splittringen på yrkespraktik, yrkesteorier och allmän teori sådan, att man ställer dessa elever inför större påfrestningar än g-linjens elever. Den form av vidareutbildning för folkskollärare, som 1958 års riksdag fattat beslut om, är utformad med sikte även på undvikande av dylik splittring och därmed även av dess följder.«

Senere hedder det, at den såkaldte skoletræthed efter undersøgelserne at dømme kan »lokaliseres til 7. og 8. skoleår, særligt til de såkaldte praktiske klasser, hvor mangelen på stimulans fra studie-indstillede elever i mange tilfælde synes at have skabt en negativ indstilling til skolearbejdet«. Under hensyn hertil foreslås det, at eleverne - i modsætning til, hvad der var almindelig praksis i forsøgsskolerne — fremtidig holdes samlet i deres oprindelige klasser i 7. og 8. skoleår²¹⁾. Dette blev senere fastslået som et almindeligt princip for skoleorganisationen.

Rigsdagsdebatten gav anledning til yderligere undersøgelser af de disciplinære forhold i sko-

²¹⁾ Betænkningen, side 249.

lerne. I 1965 udsendte skolöverstyrelsen en ekspertgruppe bestående af en sociolog, en psykolog og en pædagog, til en række udvalgte skoler for at gøre intensive »markstudier«. I rapporten²²⁾ fremhæves det, at skolelederens personlighed og evne til at præge skolens atmosfære med en vist fasthed samt lærernes pædagogiske uddannelse (antallet af ukvalificerede lærere) er af afgørende betydning for disciplinniveaet. Der fremsættes en række konkrete forslag til trivselsfremmende foranstaltninger.

Et resultat af de forskellige undersøgelser og overvejelser af disciplinsspørgsmålet er, at der nu er mulighed for på forskellig måde at indrette *observationsundervisning* af elever, der har vanskeligt ved at tilpasse sig skolen og dens arbejde (er »emotionelt handicappede«). Denne undervisning indgår nu som et almindeligt led i grundskolens specialundervisning og betragtes principielt ikke som en disciplinær foranstaltning, men som et naturligt hjælpemiddel til fremme af den pågældendes såvel som de øvrige elevers arbejdsstrivsel²³⁾.

Som ved den øvrige specialundervisning går bestræbelserne nu i retning af så vidt muligt at bevare eleven i sin normale klasse. Den omstændighed, at der i en almindelig klasse findes børn med særlige handicaps, berettiger dog ikke til at dele klassen i parallelklasser ved et lavere elevtal end ellers. Det er imidlertid muligt at tildele den handicappede elev såkaldt »særskild specialundervisning« med henblik på at støtte eleven på de områder, hvor hans handicap vanskeliggør hans deltagelse i den almindelige undervisning.

Observationsundervisning kan gives enten i »*observationsklasse*« eller som »*særskild observationsundervisning*« (observationshold) eller i »*observationsklinik*«. Hvilken form, der benyttes, afhænger af graden af elevens vanskeligheder og de praktiske muligheder.

Om fremgangsmåden ved henvisning til observationsundervisning gælder principielt føl-

²²⁾ Arbets-, trivsels- og ordningsförhållanden i den obligatoriska skolan. Skolöverstyrelsens utredningar i skolfrågor, 14. Stockholm 1965.

²³⁾ Egentlige disciplinære foranstaltninger »för elevs tillrättaförande« reguleras i skolstadgan (SFS 1962:439), kap. 6, §§ 28–30. I henhold hertil kan skolstyrelsen (skolekommissionen) efter samråd med børneværnet beslutte, at en elev i alvorlige tilfælde skal udelukkes fra skoleundervisningen for begrænset tid.

gende retningslinier (som ved anden specialundervisning):

a: *Initiativet* kan tages af såvel klasselærer som skoleleder, skolelæge, skolepsykolog, kurator, skolesundhedsplejerske eller forældre.

b: Klasselæreren informerer i god tid før undersøgelsen (d) og senest i forbindelse med anmeldelsen (c) *elevens forældre*.

Man tillægger denne forældrekontakt overordentlig stor betydning, og skolens leder har pligt til at sikre sig, at denne kontakt har fundet sted. Forældrekontakter indgår i hele skolens arbejde, også med »almindelige« børn uden specielle problemer. Disse kontakter er et led i lærernes almindelige tjenestepligter og honoreres ikke, hverken i form af ekstrabetaling eller ved reduktion af det pligtige undervisningstimal.

c: Klasselæreren *anmelder* tilfældet for skolens leder.

d: *Undersøgelsen* skal være indgående og alsidig. Der skal foreligge skriftlig erklæring fra vedkommende lærer og fra skolelægen, og så vidt muligt tillige fra skolepsykolog og skolepsykiater.

e: På grundlag af undersøgelsen og efter samråd med forældrene og vedkommende lærere træffer skolens leder *beslutning* om, hvorvidt observationsundervisning skal finde sted.

f: Er forældrene ikke enige i beslutningen, skal sagen forelægges for skolstyrelsen. Skolstyrelsens afgørelse kan af forældrene indankes for »länsskolnämnden« (skoledirektionen).

Om de forskellige former for observationsundervisning gælder i øvrigt følgende retningslinier:

1. Anbringelse i observationsklasse.

Skolen har adgang til at oprette observationsklasser for (normalt begavede) elever, der frembyder sådanne psykiske afvigelser, at de ikke bør undervises i almindelige klasser, uden at de dog har behov for anden specialundervisning. Observationsklasser kan oprettes, såfremt der findes 7 sådanne elever, og klassen kan deles, såfremt antallet overstiger 12. Hensigten med observationsklassen er at give eleverne en sådan vejledning, at de om muligt opnår en bedre social tilpasning samt en undervisning og uddannelse svarende til, hvad der gives i en almindelig klasse.

Overflytning til observationsklasse betragtes som et alvorligt indgreb i elevens skolesituation

og må derfor hvile på en indgående medicinsk-psykologisk undersøgelse. Undervisningen må baseres overvejende på klasselærersystemet, og lærerne må have særlige forudsætninger for at løse opgaven tilfredsstillende. (Ved lærerhøjskolernes speciallærerlinier findes en særlig uddannelse for lærere, der skal gøre tjeneste i observationsklasser).

2. Særskilt observationsundervisning (på hold).

Denne undervisning gives sideløbende med den almindelige undervisning i indtil 2 timer ugentlig for 1-2 elever, 4 timer ugentlig for 3-4 elever og yderligere 2 ugentlige timer for hver påbegyndte 3 elever derudover, som skønnes at have behov for denne undervisning. Den er beregnet for elever, som udviser tilpasningsvanskeligheder af lejlighedsvis art, uden at der er tale om sådanne psykiske vanskeligheder, at placering i observationsklasse anses for mere hensigtsmæssig.

De praktiske vanskeligheder ved denne form for observationsundervisning beror navnlig på, at elevens samlede ugentlige timetal ikke må forøges. Undervisningen skal således *erstatte* visse timer i elevens normale skema. Dette sker da fortrinsvis i de såkaldte »läroämnen« (modsat »övningsämnen«) og i de fag (eller i den lærers fag), eleven har vist særlige vanskeligheder overfor.

3. Observationsklinik.

For at gøre det lettere og hurtigere at iværksætte særskilt undervisning for elever med tilpasningsvanskeligheder har skolöverstyrelsen opnået bemyndigelse til at give bestemmelser om en tredje form for observationsundervisning.

Disse bestemmelser indebærer, at en såkaldt observationsklinik for elever med tilpasningsvanskeligheder kan indrettes ved siden af eller i stedet for observationsklasser eller særskilt observationsundervisning, idet länskolnämnden (skoledirektionen) kan godkende, at en eller flere lærere stilles til rådighed for dette formål.

I skolenheder og kommuner med begrænset elevunderlag erstatter observationsklinikken en ellers nødvendig observationsklasse, samtidig med at den helt eller delvis varetager den særskilte observationsundervisning. Visse elever får derfor hele deres undervisning i klinikken, mens andre elever modtager en vis undervisning i denne ved siden af undervisning i deres egne klasser. For den enkelte elev kan obser-

vationsundervisningen således varieres fra alle til nogle få timer uafhængigt af elevtallet i øvrigt.

Ud over de elever, som udtages til observationsundervisningen efter de foran beskrevne almindelige regler, kan skolens leder lejlighedsvis og i undersøgelsesøjemed lade andre elever med tilpasningsvanskeligheder undervise i observationsklinikken i begrænset tid. En sådan midlertidig anbringelse i klinikken kræver alene underretning af forældrene, og eleverne anses stadig som tilhørende deres egen klasse.

På klinikken foretages nødvendige observationer vedrørende elevens specielle opførsel, ligesom man udfører de undersøgelser i øvrigt, som påhviler den gruppe af sagkyndige, som skolen har til sin rådighed (skolelæge, -psykolog, kurator m.v.).

Elever, som midlertidigt anbringes i klinikken, må ikke undervises der i mere end en måned, før spørgsmålet om fortsatte foranstaltninger på ny tages op. Resultatet heraf kan eksempelvis blive, at eleven føres tilbage til sin klasse, eller at han - efter den foran beskrevne fremgangsmåde - udtages til observationsundervisning. I sidstnævnte tilfælde kan beslutningen indebære, at eleven

- a) fortsat skal undervises i klinikken sideløbende med undervisning i almindelig klasse eller på anden måde meddeles særskilt observationsundervisning,
- b) endnu en tid skal modtage hele sin undervisning i klinikken,
- c) skal overføres til observationsklasse.

Skolen skal søge at lette elevens tilbagekomst til sin sædvanlige klasse. Dette kan ske gennem støtteundervisning eller andre hjælpeforanstaltninger. Det er vigtigt, at klassekammeraterne bliver gjort opmærksomme på vanskelighederne i elevens situation og stimuleres til en positiv holdning. Elevens forældre skal altid underrettes om, at han tilbageføres til sin klasse, og om de problemer, som dette kan indebære.

Bestemmelserne om elevminimumstal som betingelse for oprettelse af observationsklasser gælder ikke for observationsklinikker. Sådanne klinikker kan indrettes med udgangspunkt i, om et virkeligt behov for en sådan undervisning i observationsklinik synes at foreligge i løbet af skoleåret. Hvis et sådant behov ikke synes at foreligge, bør man i stedet benytte særskilt observationsundervisning i den traditionelle form.

I skoleåret 1965/66 undervistes i alt 1300 elever i i alt 161 observationsklasser. 880 elever modtog særskilt observationsundervisning under den ene eller anden form, hvortil medgik i alt 416 ugentlige lærertimer ud over klassens almindelige undervisning.

Der foreligger ikke nogen egentlig statistik over den aldersmæssige fordeling af elever med adfærdsvanskeligheder, men de foreliggende oplysninger viser, at hovedparten kommer fra 7. og 8. klassetrin.

Overflytning til en anden skole forekommer kun sjældent. Men spørgsmålet om skolens individuelle miljø og dets betydning for de på-

gældende elever indgår i overvejelserne om den mest hensigtsmæssige placering.

Hvis elevens vanskeligheder skyldes uheldige forhold i hjemmet, eller han i øvrigt har behov for behandling og tilsyn ud over, hvad skolen kan give, skal skolen samarbejde med børneværnet og medvirke til, at eleven anbringes i f.eks. fritidshjem, specielle lejrskoler eller på kostskole. I 1965/66 undervistes ialt 310 elever med alvorlige tilpasningsvanskeligheder på 7 skoler under socialöverstyrelsen (ungdomsvårdskolor).

Også på det centrale og det regionale plan foregår der et intimt samarbejde med børne- og ungdomsforsorgen.

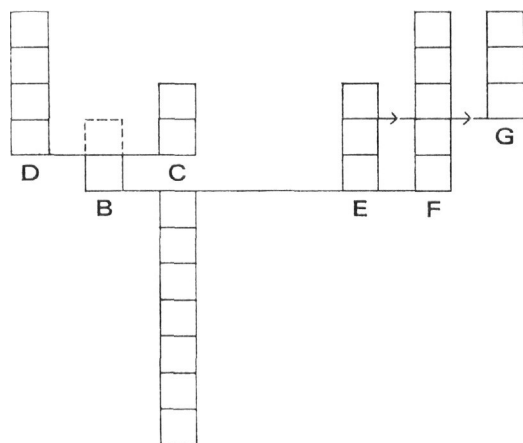
Notat om den nye norske skoleordning

I. Indledning.

A. Hovedtræk af det norske almene skolevæsen.

Det norske skolevæsen bestod indtil 1959 af en 7-årig folkeskole, en 1-2-årig framhaldsskole (fortsættelsesskole), en 2-3-årig realskole, et 4-5-årigt gymnasium samt forskellige erhvervsskoler, herunder et 3-årigt økonomisk gymnasium.

Folkeskolen var indtil 1959 forskellig i by og på land. Efter folkeskoleloven for *landet* var skolen delt i en småskole for de 7-10-årige med mindst 16 skoleuger å 30 timer årligt, og en storskole for de 10-14-årige med mindst 18 skoleuger å 36 timer. I almindelighed var der skolegang hver anden dag. I 1955 blev der dog mulighed for at indføre en 4. og 5. skoledag for de to ældste klasser, og undervisningstiden blev forøget til 19 uger for alle klasser (eller til

Skitse af skoleordningen 1936-1959. A: folkeskole. B: fortsættelsesskole. C: 2-årig realskole på landet. D: landsgymnasium. E: realskole. F: gymnasium. G: økonomisk gymnasium.

18 uger for småskolen, dersom storskolen havde 20 ugers årlig undervisning). Efter lov om folkeskolen i *byerne* var denne delt i 3 afdelinger henholdsvis for de 7-10-årige, 10-12-årige og 12-14-årige, men med 7 opstigende klasser med i alt 5.700 undervisningstimer.

Efter den nugældende folkeskolelov af 10. april 1959 er ordningen fælles for by og land. Skolen består af 7 klasser, men i henhold til en generel forsøgsordning (jfr. nærmere nedenfor under afsnit II) kan der indføres fælles 8.-9. kasser, og der er mulighed for at oprette 10. klasser. Skoleåret er på 38 uger med gennemsnitligt mindst 570 timer årligt i de tre første klasser og 684 timer i de øvrige klasser. Den daglige undervisningstid må ikke overstige 5 timer i de tre første skoleår, i hvilke der ikke bør være mere end 25 timer egentlig.

Framhaldsskolen (fortsættelsesskolen), der blev indført i 1946, kan enten være 1- eller 2-årig efter folkeskolens 7. klasse. Undervisningen gennemføres enten som dagskole med 36 ugentlige timer eller som kortere dag- eller aftenkursus. Det årlige timetal skal ligge mellem 432 og 1368 timer, idet mellem $\frac{1}{4}$ og $\frac{3}{4}$ af undervisningen skal anvendes til praktisk arbejde, medens der i øvrigt undervises i norsk, regning med bogføring, samfundslære og sundhedslære. Kommunerne kan bestemme, at det første år skal være obligatorisk for elever, som ikke får anden videregående undervisning.

Realskolen bygger ifølge lov af 12. juni 1964 om realskoler og gymnasier ligeledes på folkeskolens 7. klasse. Den er enten 2- eller 3-årig. Undervisningen er principielt udifferentieret, men i 3. realklasse har der siden 1935 været adgang til at oprette forskellige linier, f.eks. fysisk-teknisk linie, husmoderlinie, handelslinie og sømandslinie. Undervisningen afsluttes med

en statskontrolleret realeksamen, hvor de skriftlige opgaver er fælles for hele landet.

Gymnasiet kan efter loven af 1964 enten bygge på 2. klasse i den 3-årige realskole, realeksamen, eller 9-årig enhedsskole efter nærmere regler givet af kirke- og undervisningsministeriet. Undervisningen er 3-årig med følgende linier: reallinie, engelsklinie, naturfaglinie, latinlinie og norrønlunie; musik og russisk kan indføres som hovedfag. Desuden kan der indrettes økonomisk gymnasium som særlig linie, men de fleste gymnasier af denne type drives som handelsgymnasier.

Med samtykke af ministeriet kan der oprettes korrespondancegymnasier, aftengymnasier for elever, der har erhvervsarbejde, og gymnasier med kortere undervisningstid end 3 år for voksne. Ministeriet kan også give tilladelse til 4-årigt gymnasium byggende på folkeskolens 7. klasse med supplerende undervisning i framhaldsskolen, folkehøjskole eller tilsvarende undervisning.

Undervisningen slutter med eksamen artium, hvor de skriftlige opgaver og censuren er fælles for hele landet.

B. Undervisningspligt.

Undervisningspligten i Norge har siden 1889 været 7-årig, fra det 7. til det 14. år, idet barnet dog kan begynde skolegangen et år senere, eller et år før, hvis det er fyldt 6 år inden 1. juli. Skolepligten i den 7-årige folkeskole varer, til eleven har gennemgået øverste klasse med godkendt resultat, dog ikke længere end til og med afgangsterminen i det kalenderår, hvor han fylder 15 år.

Fra 1946 har de enkelte kommuner kunnet gøre det første år af framhaldsskolen — d.v.s. 8. skoleår - obligatorisk for elever, som ikke går i anden videregående skole.

Efter folkeskoleloven af 1959 kan kommunestyret med tiltrædelse af kirke- og undervisningsministeriet vedtage 9 års skolepligt i folkeskolen (i forbindelse med forsøg med 9-årig enhedsskole).

Ifølge et den 7. april 1967 fremsat forslag til lov om grundskolen vil undervisningspligten normalt vare, til eleven har gennemgået 9. klasse, jfr. nærmere nedenfor i afsnit IV, side 106.

C. Forudsætninger for en ny skoleordning.

Den norske skolereform har sit udspring i det fællesprogram, de politiske partier frem-

lagde ved stortingsvalget i 1945, hvori det udtales: »Hele skolevæsenet må samordnes, så alle de enkelte led fra grundskolen til den højeste undervisning går naturligt over i hverandre, enten det gælder praktiske eller boglige skoleformer«.

I 1947 nedsattes et *Samordningsnævn for skoleverket* med den opgave at udrede forskellige spørgsmål i forbindelse med de i årene forud gennemførte nye skolelove og at foreslå en samordning af disse. Ved afslutningen af sin virksomhed pegede nævnet i sin sidste redegørelse »Sammenfatning og udsyn« (1952) på behovet for en længere obligatorisk skoletid end før. Nævnet var af den opfattelse, at man omkring 1960 ville få en gunstig situation for at gennemføre en mere hensigtsmæssig skoleordning for flertallet af de unge over 14 år, idet man tænkte sig denne gennemført som en obligatorisk, liniedelt ungdomsskole. Dette forudsatte efter nævnets opfattelse en ganske anden pædagogisk forsøgsundervisning på betryggende videnskabelig basis, end man hidtil havde haft i Norge, hvorved der henvistes til de svenske centralt ledede og kontrollerede forsøg.

I overensstemmelse med stortingsmelding nr. 9, 1954, gennemførtes den 8. juli 1955¹⁾ lov om forsøg i skolen, hvorved der oprettedes et *Forsøgsråd for skoleverket* bestående af 7 medlemmer med den opgave at være ministeriet til hjælp med råd, initiativ og tilsyn vedrørende forsøgsvirksomhed. Opgaven omfattede ikke blot spørgsmålet om en udvidelse af undervisningspligten med 2 år, men en vurdering og analyse af den 9-årige skole.

Forsøgsrådet har siden dets nedsættelse afgivet et stort antal rapporter omhandlende dels det generelle forsøg med retningslinierne for den 9-årige enhedsskole, dels specielle forsøg såvel vedrørende enhedsskolen som de andre skoleformer, herunder om 5-dages ugen, om skoleordninger i geografiske områder, hvor den almindelige skoleordning vanskeligt kan gennemføres, og om hjælpeundervisning.

Forsøgsvirksomheden har dels omfattet traditionelle laboratorieforsøg, dels pædagogiske undersøgelser (aktionsgranskning), og endelig forsøgsvirksomhed i den praktiske skolesituation. Forsøgsrådet har ved besøg på forsøgsskolerne medvirket ved tilrettelæggelsen af planlægningen og givet råd i det praktiske skolearbejde.

¹⁾ Ot.prp. nr. 40, 1954.

Der er årligt afgivet rapporter herom til kirke- og undervisningsministeriet.

Endvidere har forsøgsrådet gennemført en omfattende kursusvirksomhed for lærere og skoleledere om pædagogiske spørgsmål af forskellig art og om skoleplanlægning og -udbygning.

II. Generelle forsøg med 9-årig skole.

A. Forsøg med liniedelte ungdomsskoler.

I årene, indtil folkeskoleloven af 1959 åbnede mulighed for kommunevis indførelse af 9-årig undervisningspligt i folkeskolen (enhedsskolen), måtte man indskrænke sig til forsøg på koordinering mellem folkeskolen, framhaldsskolen og realskolen i form af en liniedelt ungdomsskole.

I disse første forsøg, i hvilke efterhånden deltog 38 kommuner, foregik undervisningen samlet på én skole med fælles ledelse af de to linier, den gymnasieforberedende og den yrkesforberedende linie. Eleverne blev optaget på de respektive linier efter prøver suppleret med karaktererne fra folkeskolen, men selv om man i så vidt omfang som muligt tog hensyn til elevernes optagelsesønsker, måtte den gymnasieforberedende linie i princippet betragtes som en udvælgelsesskole. Undervisningen på denne linie, der stort set fulgte realskolens læreplaner, afsluttedes med realeksamen.

På den yrkesforberedende linie fulgte undervisningen en af forsøgsrådet udarbejdet læreplan, hvor fag- og timefordelingen lå nær op ad realskolens, men således, at der på 9. klassetrinnet var afsat godt en trediedel af undervisningstiden til erhvervspræget og erhvervsforberedende undervisning, hvortil kom, at eleverne i 14 dage blev udstationeret i praktiske erhverv.

En af forsøgsrådet foretagen intelligensundersøgelse viste, at eleverne på begge linier fordelte sig over hele skalaen, selv om den allersvageste elevkategori var beskedent repræsenteret på den gymnasieforberedende linie. Materialet viste, at selv om skolen - ved siden af forældre og elever - havde indflydelse på linievalget og dette i overraskende høj grad svarede til elevernes ønsker, var det ikke muligt at tilvejebringe en harmonisering af elevgrupperne i de to linier. Andre faktorer end evne- og præstationsmuligheder, især uddannelsesstraditioner og ambitioner, var nok så bestemmende for linievalget. Endvidere gav evneniveauet og skolepræstationerne i 7. klasse ikke fuld sikkerhed for at forudsige elevernes muligheder på 8. og 9. klassetrinnet.

Forsøgene viste således, at den differentiering, der eventuelt må foretages i 14 års alderen, ikke bør medføre en for stærk opdeling af eleverne og ikke bør have afgørende indflydelse på elevernes videre vej gennem uddannelsessystemet.

B. Forsøg med 9-årig liniedelt enhedsskole.

Med gennemførelsen af folkeskoleloven af 1959 blev der mulighed for at fastsætte en 9-årig kommunal undervisningspligt, og forsøgene kunne nu koncentreres om forsøg med den 9-årige enhedsskole.

Ved stortingsdebatten i forbindelse med gennemførelsen af folkeskoleloven i 1959 udtalte et flertal af tingets kirke- og undervisningsnævn, at når enhedsskolen nu skulle udvides til 9 år og optage framhaldsskolen og realskolen, måtte der i de sidste skoleår foregå en differentiering efter elevernes evner og anlæg. Grundlaget herfor måtte tilvejebringes ved en udvidelse af de igangværende forsøg.

Forsøgsvirksomheden har været tilrettelagt efter ensartede principper inden for folkeskolens rammer. Grundlaget har været den af forsøgsrådet i 1955-60 udarbejdede »Læreplan for forsøg med 9-årig skole«, som efter de indvundne erfaringer er revideret to gange, senest i 1965. I de 235 kommuner, som indtil 1966/67 har deltaget i forsøgene, er 9 års skolegang obligatorisk for alle elever, som ved forsøgsundervisningens påbegyndelse gik i 1.-7. klasse.

I de første forsøg skelnede man mellem en almenteoretisk og en almenpraktisk linie. således at der til og med 7. skoleår var samme time- og fagplaner, medens planerne for de to linier i 8. og 9. klasse var noget forskellige; differentieringen var størst i 9. klasse, hvor der fandtes 5 grene i den almenpraktiske linie.

Foruden en differentiering i linier arbejdede man med forsøg på forskellige undervisningsniveauer, idet der i norsk, matematik og engelsk fandtes 3 kursusplaner og i naturfag samt tysk - der var frivilligt i 7.-9. klasse - 2 alternative kursusplaner.

Ved classesammensætningerne viste det sig, at valg af niveau blev det udslagsgivende. Differentieringen i linier blev således i praksis underordnet niveaudifferentieringen.

Efter forsøgsrådets planer kunne elever i 7. klasse vælge mellem 3 forskellige niveauer i engelsk, men de fleste skoler har opgivet denne niveaudeling, og i øvrigt er undervisningen i denne klasse ens for alle elever.

I 8. klasse var timefordelingen i alt væsentlig ens for alle, men eleverne kunne vælge mellem forskellige kursusplaner (niveauer) i alle skriftlige fag. Fremmede sprog var frivillige, således at elever, som ikke valgte tysk, havde rådighed over 5 timer til valgfri fag, medens elever, som hverken valgte engelsk eller tysk, havde 9 timer til rådighed for andre fag.

I 9. klasse blev den i 8. klasse forberedte liniedeling fuldtud gennemført, idet timetallene i matematik, samfundsfag og naturfag var væsentligt mindre i den almenpraktiske linie end på den almenteoritiske linie, og niveaugrupperingen blev ligeledes stærkt fremhævet, idet de højeste niveauer i realiteten kun kunne læses i den teoretiske linie.

I den almenpraktiske linie kunne der vælges mellem følgende faggrupper, der beslaglagde 13 ugentlige timer:

Værkstedarbejde
Hjemmets fag (Heimkunnskap)
Kontor og butik
Landbrug og
Fiskeri og søfart.

Efter forsøgsplanen var der 15 ugentlige timer som minimum i de første 3 klasser, 30 ugentlige timer i 4.-6. klasse og 36 timer i de ældste klasser. Der var lagt vægt på en stærk fagintegration, særlig inden for samfundsfagene og naturfagene, og der blev lagt stor vægt på uddannelsesrådgivning og erhvervsvejledning. Det var fastslået, at læreplanerne måtte betragtes som kilde for impulser og retningslinier for lærernes tilrettelæggelse af undervisningen, men de burde ikke følges slavisk.

I stortingsmelding nr. 75 (1959/60) var det slået fast, at linievalget skulle være frit. Valg af linie og niveau skulle derfor foretages af eleven i samarbejde med skolen, som skulle give oplysninger om liniernes indhold og vanskelighedsgrad og om elevernes forudsætninger. Testresultater måtte ikke af skolen bruges til at udelukke en elev fra en linie eller et fag.

For 10. klasse forelå der ingen læseplan, men forsøgsrådet udarbejdede en skitse for dette skoleår, hvorefter undervisningen kunne tilrettelægges så fleksibelt, at den dækkede de forskellige elevgruppers behov. Undervisningen havde en kerne af almene fag og forskellige valgfri fag, hvorved eleverne bl.a. kunne få de kundskaber

suppleret, som de ikke havde nået i 9. klasse. Foruden en suppleringslinie indeholdt planen for det 10. skoleår 7 linier, og desuden kunne værkstedsklasser og lærlingeskoleklasser for handel- og kontorarbejde lægges ind i dette skoleår, såfremt der ikke på stedet fandtes en erhvervsskole. Endelig kunne en 6 måneders husmoderskole supplere undervisningen.

C. Forsøg med 9-årig enhedsskole med valgfri fag.

Man var ved læreplanernes udformning gået ud fra, at den 9-årige skole ville danne slutstegen på de fleste elevers almene undervisning, og at det sidste år i ungdomsskolen derfor burde hjælpe de enkelte elever med at finde deres fremtidige arbejde. Under en stortingsdebat i 1961 blev der lagt stor vægt på, at børn fra miljøer uden skoletraditioner ville lide skade ved en tidlig differentiering, og der blev endvidere peget på, at fagdifferentieringen ikke måtte blive for erhvervspræget, idet hensigten med denne deling var at benytte praktiske fag som pædagogisk middel frem for at forberede til bestemte erhverv.

En i 1958 nedsat kompetencekomité havde foreslået, at adgangen til gymnasiet og de fleste videregående uddannelser blev baseret på de højeste undervisningsniveauer.

Den stærke liniedeling gjorde det imidlertid vanskeligt for eleverne på den praktiske linie at vælge de højere niveauer i de fag, hvor undervisningen var graderet, og de elever, som ønskede en videre uddannelse, blev derfor tvunget over i den teoretiske linie.

For at imødekomme ønskerne om en mere smidig ordning, som kunne modvirke det store elevpres på den almenteoritiske linie, udsendte forsøgsrådet i 1962 en anden udgave af læreplan for forsøg i skolen. Heri var timefordelingen ændret til et tilvalgsprincip, men teoretiske og praktiske fagkombinationer var fortsat stillet op mod hinanden og tildelt forskellig kompetence, således at de elever, som valgte teoretiske fag med den højeste kompetence, måtte give afkald på de praktiske og musiske fag.

Timeplanen fra denne læreplan, der er gengivet på den følgende side²⁾, følges fortsat ved flertallet af de i forsøgene deltagende skoler.

²⁾ Efter »Skolen i støpeskjen«. Forsøg med 9-årig skole. Erfaringer og perspektiver. Oslo 1966.

Forsøksplan for ungdomsskolen (1962)
Fag og antall timer i ungdomsskolen

Fag	7. klasse	8. klasse	9. klasse
Norsk	5	4 (5)	4
Matematikk	4	5	5 (2) (0)
Kristendoms-kunnskap	2	2	2
Samfunnsfag	5	4	5 (2)
Naturfag (fysikk, kjemi, biologi)	4	4	5 (2)
Engelsk	4	4 (0)	4 (4) (0)
Tysk	0	5 (0)	5 (0)
Musikk	2	2	2
Kroppsoevning	3	2 (3)	2 (3)
Forming	4	2 (5)	2
Heimkunnskap	3	2	0
Fritt valgte fag	0	0 (4)	0 (13-19)
Timetall pr. uke	36	36	36

Fritt valgte fag i 9. klasse

I 9. skoleår kan elevene velge mellom ulike grupper av fritt valgte fag. Disse faggruppene er:

1. Formingsfag
(verkstedfag).	4. Landbruksfag.
2. Heimkunnskapsfag.	5. Fiskeri- og sjøfartsfag.
3. Kontor- og butikkfag.	6. Allmenne fag.

Spesielle faggrupper på 9. trinn.

Fag	Formingsfag	Heimkunnskapsfag	Kontor/butikkfag	Landbruksfag	Fiskeri- og sjøfartsfag
Maskinskrivning	1	1	2	1	1
Bokføring	2 (0)	2 (0)	4	2 (0)	2 (0)
Yrkeslære for kontor/butikk			4		
Handelsregning			2 (0)		
Heimkunnskap m/ kostlære, varekunnskap og kjemi		7 (6)			
Handarbeid m/ varekunnskap og yrkestegning	9	2 (3)			
Jordbrukslære				5	
Hagebrukslære				2 (4)	
Skogbrukslære				2 (0)	
Fiske og sjøfart					9
Fritt arbeid	1	1	1	1	1
Timetall pr. uke	13	13	13	13	13

For 10. klasse blev den faste liniedeling forladt til fordel for en mere smidig tilvalgsordning, hvilket var i overensstemmelse med stortingskomitéens behandling af en indstilling af 21. maj 1963 om undervisningen i denne klasse.

I begyndelsen af 1964 kunne forsøgsrådet herefter udsende læreplan for forsøg med et frivilligt 10. skoleår knyttet til 9-årig skole. Læreplanen havde følgende timeplan:³⁾

Time- og fagfordelingsplan for forsøg med et frivilligt 10. skoleår i ungdomsskolen.

Fag	Timer pr. uke
Obligatoriske fag:	
Kristendoms-kunnskap	2
Norsk	5
Samfunnsfag	5
Samfunnsregning, matematikk	5
Kroppsøving	3
Sum obligatoriske fag	20
Valgfrie fag og faggrupper:	
Etikk	3
Psykologi og sosiologi	5
Samfunns- og organisasjonslære	5
Socialøkonomi med bedriftslære	5
Naturfag { Biologi 1	5
{ Fysikk 2	
{ Kjemi 2	
Biologi	5
Fysikk	5
Kjemi	5
Engelsk	5
Tysk	5
Musikk	5(1)
Kunsthistorie og kunstforståelse	5
Formning	5(3)
Heimkunnskap	5
Projeksjonstegning	1
Maskinskrivning	1(2)
Sum valgfrie fag og faggrupper	16
Sum timer pr. uke	36

D. Forsøg med fælles timetal i obligatoriske fag.

Ved stortingsdebatten den 21. maj 1963 blev det understreget, at der måtte arbejdes videre med andre differentieringsformer end liniedeling. Da selv det nye tilvalgsprincip gav elever,

som valgte forskellige fagkombinationer, en forskellig kompetence i forhold til videregående uddannelse, iværksatte man specielle forsøg i 1964. Herefter fik alle elever det samme antal timer i de kompetencegivende fag, men således at de i 8. klasse fik 5 og i 9. klasse fik 12 timer til valgfri fag – musiske og praktiske, som ikke

Forsøksplan for ungdomsskolen (1965)

Fag og antall timer i ungdomsskolen.

Obligatoriske fag	7. kl.	8. kl.	9. kl. ³⁾
Norsk	5	4	4
Matematikk	4	5	5
Kristendoms-kunnskap	2	2	2
Samfunnsfag	5	3	3
Naturfag	4	3	4
Engelsk	4	4	4
Musik	2	2	—
Kroppsøving	3	3	3
Forming	4	3	—
Heimkunnskap	3	2	—
Timer i obligatoriske fag	36	31	24
Timer i valgfrie fag	0	5	12
Timer ialt pr. uke	36	36	36

Valgfrie fag	8. klasse
Tysk	5
Forming	2
Maskinskriving	1
Kroppsøving	2
Timer i valgfrie fag	5

Valgfrie fag	9. klasse
Handels- og servicefag m/bokføring	5
Heimkunnskap	5
Jord- og skogbruk	5
Fiske/sjøfart	5
Forming { tegning, maling, modellering	5 (2)
{ tekstil-/verkt.-arb., kunsthst.	
Musikk { musikk, sang,	5 (2)(1)
{ kunsthistorie	
Bokføring	2
Kroppsøving	2 (1)
Tysk	5
Naturfag	2
Samfunnsfag	2
Maskinskrivning	2 (1)
Timer i valgfrie fag	12

³⁾ Se note 2, side 99.

er kompetencegivende - samt tysk, der i hele forsøgsperioden har været vanskeligt at placere. Der er dog stadig 3 *niveauer* i norsk, matematik og engelsk og 2 niveauer i tysk, og elevernes valg af niveau i disse fag har indflydelse på de videre uddannelsesmuligheder.

Denne specielle forsøgsundervisning foregår efter den ovenfor anførte timeplan⁴⁾, som i 1966/67 fulgtes af 25 kommuner. Forsøgsrådet regner med, at denne plan efterhånden vil blive almindeligt fulgt.

Bortset fra de 4 fag, der er niveaudelte, er der fælles karaktergivning for alle elever, men forsøgsrådets undersøgelser viser, at heller ikke denne niveaudeling fører til homogene præstationsgrupper, idet hele årskuldet udgør en kontinuerlig skala med stor overlappning mellem niveauerne. Rådet er derfor af den opfattelse, at de forskellige niveauer ikke udgør et heldigt grundlag for fastsættelse af elevernes kompetence. Der må gøres forsøg med kun et niveau også i de centrale fag, således at man akcepterer den store evne- og præstationsspredning uden forsøg på at opdele eleverne i forskellige kategorier. Man må sigte mod, at bedømmelsen af eleverne i alle fag bliver den samme for alle elever, således at adgangen til videre uddannelse afgøres efter elevernes præstationsevne ved afslutning af den obligatoriske skolegang.

E. Forsøgsrådets erfaringer og planer for videre forsøg.

For at få en samlet vurdering af forsøgsplanerne gennemførte forsøgsrådet i 1965 en omfattende undersøgelse blandt lærere og skoleledere. Rådet mener på grundlag heraf, at der i det store og hele er et rimeligt forhold mellem timetallene for de enkelte fag og faggrupper, men at visse justeringer kan være nødvendige for at få en bedre balance mellem praktiske og teoretiske fag, bl.a. tyder noget på, at 8. skoleår er for stærkt teoretisk præget.

Rådet finder, at alle elever bør have det samme timetal i de fag, som er kompetencegivende ved videre uddannelse, og at engelsk og matematik bør være obligatorisk. Det andet fremmede sprog bør være et egentligt tilvalgsfag og ikke en forudsætning for adgang til gymnasiet eller andre skoler.

Endvidere finder man, at engelsk bør begynde i barneskolen, medens det andet fremmede sprog - tysk eller fransk - bør tages op i 7.

⁴⁾ Se note 2, side 99.

klasse, herved bliver der flere timer især i 8. klasse til musiske og praktiske fag. Endelig bør naturfag forstærkes, og der bør foretages nogle overflytninger fra de huslige fag (heimkundskab) til samfundsfag.

Forsøgsrådet finder, at udgangspunktet for afgørelsen af, hvilken differentieringsform, der bør anvendes inden for skolesystemet, må afhænge af skolens målsætning. Der er herved peget på, at den obligatoriske grundskole må give det samme undervisningstilbud til alle med hensyn til personlig udvikling, fælles kulturarv og forberedelse til den videre skolegang, der passer til elevernes niveau ved slutningen af grundskolen. Det er herved klart, at undervisningen må tilpasses elevernes præstationsevne og arbejdstempo, men det er ikke en selvfølge, at skolen på et eller andet tidspunkt skal fastsætte differentierende slutmål for forskellige elevgrupper, bl.a. fordi man næppe har eller vil få sikre prognosemetoder til en opdeling, der bestemmer elevernes status ved den obligatoriske undervisnings slutning.

Undervisningen i grundskolen bør have det fællespræg, der er nødvendigt for, at eleverne får den samme art af grundlæggende kundskaber og færdigheder, og skoleordningen bør ikke som sådanne være bestemmende for elevernes videre uddannelse og fremtidige muligheder. Samtidig må ordningen tilrettelægges således, at eleverne stilles over for opgaver, som de kan magte, og de må ikke blive placeret i grupper, som stiller dem uden for elevsamfundet i øvrigt. Undervisningen må tilrettelægges således, at den enkelte elev stilles mest muligt frit, når valget engang skal foretages, og fagdifferentering eller niveaudifferentering må ikke i sig selv få konsekvenser for elevernes senere valg af uddannelse eller livsvej.

Dette vil kræve en uhyre indsats med revision af undervisningsplaner, med en forstærket pædagogisk indsats, forbedrede hjælpemidler - selvinstruerende og programmerede - smidige regler for gruppedeling og samarbejde mellem lærerne samt hjælpeudstyr til lærerne med hensyn til bedømmelse af eleverne efter et ensartet princip.

F. Forsøgsrådets erfaringer med elevernes tilpasning til 9-årig skole.

Det var ventet, at forlængelsen af skolepligten til 9 år, ville medføre et stærkt forøget antal problemelever og elevproblemer, hvorved det måtte tages i betragtning, at aldersklassen 14-

17 år fremtræder særligt hyppigt i kriminalstatistikken. I hvert fald ved de første forsøgsår-gange, der pludseligt fik skoletiden forlænget med to år, måtte der ventes en forværring af tilpasningsproblemerne, navnlig blandt dem, der ellers ikke ville have søgt frivillig skolegang i 9. klasse.

Der er ikke foretaget en systematisk undersøgelse af disse spørgsmål, men ved den nære kontakt, der i forsøgsperioden har været med lærere og skoleledere, er der samlet et stort erfaringsmateriale. Dette viser, at de mest pessimistiske spådomme er gjort til skamme. Der er intet, der tyder på, at den obligatoriske ungdomsskole har væsentligt større eller flere problemer end de frivillige skoleformer for disse alderstrin. Der synes i det hele at være et positivt elevmiljø, men det er typisk, at en eller to elever kan ødelægge undervisningen for de andre.

Det er påfaldende, at mange skoleledere har bemærket en forbedret trivsel, efter at den skarpe liniedeling forsvandt.

Skolepsykologerne synes heller ikke at have bemærket stigende disciplinvanskeligheder.

Forsøgsrådet har således kunnet konstatere, at forlængelsen af skolepligten ikke har medført nogen urovækkende forøgelse af konflikterne mellem skole og elev, men at den obligatoriske ungdomsskole har været præget af et godt forhold mellem elever og lærere og mellem eleverne indbyrdes. Det menes, at den frihed, der har været til at vælge interessebetonede aktiviteter, har bidraget til elevernes positive indstilling.

Man er imidlertid klar over, at der kan ligge en fare i at ville forbedre trivselen via differentiering, nemlig dels at eleven mislykkes i forhold til en bestemt gruppe, dels at han bliver placeret i en »lav-status« gruppe. Dette modvirkes dog af den tendens, der har været til at ophæve liniedelingen og at sammenholde klasserne i en kerne af kompetencegivende fag med adgang til valgfri fag. Denne ordning skulle også byde de begavede børn gode muligheder. Fællesskabsfølelsen bør efter rådets mening styrkes ved successivt at give eleverne ansvar for visse sider af skolesamfundet, hvorved der peges på, at elevrådsinstitutionen i ungdomsskolen har fået en god start, men at der må gøres sociologisk forskning og skoleforsøg., før man binder sig til fastere regler.

Der vil imidlertid være elever, som ikke kan tilpasse sig skolen, enten på grund af sygelige tilstande, eller på grund af andre forhold, som

hindrer tilpasning til de krav, normalmiljøet stiller, hvorved man også må være opmærksom på, at en årsag kan søges i lærerens manglende evne til at organisere undervisningssituationen. Visse konflikter må accepteres af skolen, men andre må løses ved udbygning af specialinstitutioner uden for folkeskolen. Det er her vigtigt, at rådgivningsvirksomheden udbygges, at kontakten med hjemmene bedres, og at klasse-lærer-(forstander)-institutionen styrkes.

Under forsøgsperioden har skolestyret kunnet fritage elever for skolepligt, men enkelte skoler har fundet en bedre løsning ved at udplacere eleven i erhvervslivet uden at udskrive ham af skolen, der i så fald fører tilsyn med elevens arbejde.

Forsøgsrådet er i færd med at organisere systematiske forsøg med hjælpeundervisning, således at man sikrer eleven en tilpasset undervisning uden at isolere ham unødigt fra skolesamfundet. Der må efter rådets opfattelse sættes stærkt ind på løsning af de problemer, som gælder den lille minoritet, ikke blot dem, der mislykkes fagligt, eller som er aggressive og viser en uacceptabel adfærd, men også dem, der blot reagerer passivt uden at mislykkes i forhold til kundskabskravene og uden at bryde skolens reglement.

G. Skolens ydre organisation.

Den forsøgsvisse norske enhedsskole har været organiseret som en 6-årig barneskole og en 3-årig ungdomsskole.

Denne form har i overensstemmelse med udtalelserne af Stortingets flertal været gennemført i de fleste kommuner, idet man har fundet, at en sådan ordning yder de bedst mulige pædagogiske betingelser, ligesom den muliggør, at man kan beholde børnene i de mindre skoler i de første 6 år. Bårne- og ungdomsskolen har som regel været installeret i hver sin bygning og med hver sit lærerkorps. I tyndt befolkede områder har man forsøgsvis haft overgangsførmene den 7-årige barneskole og en centraliseret 2-årig ungdomsskole.

Ud fra de erfaringer, man har gjort under forsøgsordningen, har man fundet det mest formålstjenligt, at ungdomsskolen så vidt muligt ikke får mindre end 3 parallelle klasser på hvert klassetrin, dels af hensyn til linie- eller tilvalgsmuligheder, dels fordi 3 parallelle klasser i almindelighed vil kunne benytte 1 sæt speciallokaler. Det har derfor været nødvendigt at centralisere ungdomsskolen således, at den fik

elever fra flere barneskoler. Man har imidlertid også gjort forsøg med færre parallelle klasser i ungdomsskolen, hvilket imidlertid har gjort det vanskeligt at differentiere tilstrækkeligt og at tilknytte kvalificerede lærerkræfter.

I barneskolen har undervisningen ikke i alle tilfælde kunnet gennemføres i årgangsdelte klasser, og der er givet regler for klassesdelingen i så tilfælde, derimod har ungdomsskolen været fuldt klassedelt.

H. Vurdering og årsprøver.

Efter indstilling fra forsøgsrådet har kirke- og undervisningsministeriet i 1961 givet regler om karaktergivning i forsøgsskolen. Der anvendes en 5-gradueret skala i alle fag, idet man tilstræber en normal fordeling i de skriftlige fag på 4 pct., 24 pct., 44 pct., 24 pct. og 4 pct. I orden og opførsel er der 3 karaktergrader.

Der gives ikke karakterer de første 4 år.

Der afholdes afgangsprøver i mindst 2 fag, men lærernes standpunktskarakterer skal i alle tilfælde stå i vidnesbyrde.

Karaktergivningen i de mundtlige fag skal ikke gives efter normalfordelingen, men efter sædvanlig praksis, således som denne fremgår af en analyse af karaktergivningen. Alle elever danner, bortset fra de niveaudelte fag, én normalgruppe i de tilfælde, hvor pensum og timestal er det samme.

Til brug ved karakterbedømmelsen har man anvendt mønsterbesvarelser, forensur, normerede prøver og orientering om karakterfordelingen.

Efter de gældende bestemmelser er adgangen til gymnasiet knyttet til karaktererne i de fag, der efter forsøgsplanerne er fælles for alle elever, samt i engelsk og tysk, men således at kun de elever, der har valgt de højeste niveauer inden for de niveaudelte fag kan komme i betragtning. Elever, der har fulgt undervisningen på et lavere niveau, kan imidlertid indstille sig til prøverne på højeste niveau, og der er desuden mulighed for at tage en optagelsesprøve. De samme regler gælder stort set også for adgangen til andre videregående uddannelser.

III. Forberedelse af forslag til lov om 9-årig enhedsskole.

Ved kgl. resolution af 1. marts 1963 nedsattes en *folkeskolekomité* bestående af 15 medlemmer med den opgave at forberede en 9-årig

enhedsskole som en landsomfattende ordning samt at give regler for overgangsordningen fra den 7-årige skole. I forslaget måtte der tages hensyn til, at de højere skoler af alle slags, herunder gymnasier, erhvervs- og fagskoler samt folkehøjskoler, normalt skal bygge på det grundlag, eleven får i den 9-årige skole.

Komiteen har fundet, at den 9-årige folkeskole i løbet af forsøgsperioden har fundet sin ydre form, og man bygger derfor i vidt omfang på de konklusioner, forsøgsrådet har draget i denne periode.

Den betænkning, som komiteen afgav i 1965⁵⁾, indeholder omfattende oversigter over skoleforsøgene og over skolevæsenet i andre lande, desuden behandles følgende grundlæggende spørgsmål:

Skolens mål og midler, differentiering, specialundervisning, undervisningstid og læreplaner, undervisningspligt, orden og disciplin, klasseordning, organisatoriske og administrative spørgsmål samt økonomiske og finansielle spørgsmål herunder udgifterne i forbindelse med skolereformen.

Betænkningen afsluttes med udkast til love om en 9-årig folkeskole og om en overgangsordning. Disse ligger til grund for kirke- og undervisningsministeriets forslag til lov om grundskolen, der blev godkendt ved kgl. resolution af 7. april 1967⁶⁾.

Nedenfor er anført de bestemmelser i lovforslaget, som især vil være af interesse ved spørgsmålet om udvidelse af undervisningspligten i Danmark.

IV. Regeringsforslag til lov om grundskolen.

Ifølge § 2 består den 9-årige grundskole af 2 trin: *barneskolen* (1.-6. skoleår) og *ungdomsskolen* (7.-9. skoleår).

En skole på ungdomstrinnet må ikke have færre end 2 og ikke mere end 6 parallelklasser. Såfremt der er mindst 3 parallelklasser, skal disse være samlet i egen skole, men 2 parallelklasser i ungdomsskolen skal lægges til en barneskole.

Med ministeriets samtykke kan der gives frivillig undervisning i et førskoleår og i et 10. skoleår.

⁵⁾ Innstilling fra Folkeskolekomitéen av 1963, afgivet 15. juni 1965. Kyrkje- og undervisningsdepartementet. 1965.

⁶⁾ Ot.prp. nr. 59 (1966-67).

Den organisatoriske inddeling i 6 — 3 klasser vil ikke være til hinder for, at der i tyndt befolkede områder alene oprettes centrale ungdomstrin blot med 8. og 9. klasse, eventuelt ved at alle klasser er samlet på én skole, dersom dette tiltrædes af ministeriet.

Med hensyn til 10. klasse har folkeskolekomitéen peget på, at undervisningssystemet bør indrettes således, at alle videregående uddannelser bygger på 9. klasse, i hvilken forbindelse der henvises til, at eventuelle videreuddannelser som oftest vil være af 2-3 års varighed. Der er derfor efter komitéens opfattelse ikke behov for et 10. skoleår, men der kunne i en overgangsperiode være praktiske grunde for, at undervisning ud over folkeskolen bliver lagt til en ungdomsskole som en frivillig 10. klasse.

Efter ministeriets forslag bør det 10. skoleår være den form for frivillig undervisning, som er knyttet til den 9-årige obligatoriske skole.

§ 4 bestemmer, at kommunen skal sørge for elevernes *befordring* til skole eller give kørsels-godtgørelse; for elever, som bor for langt fra skole, skal der sørges for indkvartering. For vanføre skal der uanset vejlængde sørges for befordring eller indkvartering. Skolen skal føre tilsyn med eleverne i ventetid på befordring og ved indkvartering.

§ 5 gives der nærmere bestemmelser om klassestørrelse og ikke-årgangsdelte skoler. Ministeriet giver bestemmelser om holdstørrelse ved hjælpeundervisning, specialundervisning og delt undervisning i enkelte fag.

Ifølge § 6 giver ministeriet bestemmelser om den årlige undervisningstid, om antal skoleuger og skoledage pr. uge, om den daglige undervisningstid og lektionernes længde.

I barneskolen vil det ugentlige timetal for 1.-6. klasse mindst blive 129 timer, d.v.s. ca. 22 timer i gennemsnit pr. klasse. For 7.-9. klasse og i det frivillige 10. skoleår regnes der med 30 ugentlige timer, mens det max. timetal for førskoleklasser bør være 20 timer. Disse timetal ligger noget under de af folkeskolekomitéen foreslåede timetal, hvorved ministeriet har taget hensyn til, at spørgsmålet om 5-dages skoleuge kan indvirke på de af komitéen foreslåede timetal.

Der regnes med max. 40 skoleuger pr. år, og der regnes med højst 6 perioder om dagen å 50-45 minutter. Der er hjemmel til, at skolestyret kan opdele skoledagen i kortere eller længere perioder uden frikvarter, når pædagogiske eller praktiske hensyn kræver det.

Ifølge § 7 er *undervisningsfagene* kristendomskundskab, norsk, matematik, fremmed sprog, legemsøvelser, kundskab om hjemmet, samfundet, naturen, ligesom der kan gives æstetisk, praktisk og social undervisning.

I ungdomsskolen kan en del af undervisningstiden anvendes til valgfri fag eller kursus efter retningslinier fastsat af ministeriet.

Der er givet nærmere bestemmelser om undervisningen i kristendomskundskab, men i øvrigt bemyndiges ministeriet til at udstede mønsterplan med uformning af skolens mål, fag- og timeplan, undervisningsplan for alle fag og klasser, hjælpeundervisning og specialundervisning, som skal være bindende for alle skoler, som ikke har undervisning ud over det minimale timetal. I barneskolen kan dog 6 timer anvendes til at styrke enkelte fag.

Efter folkeskolekomitéens opfattelse har de af forsøgsrådet udgivne nye læreplaner for forsøgsskolen med tilvalgsfag kun virket i så få år, at man ikke endnu kan vurdere fagplanerne og de alternative niveauplaner, men man henstiller, at disse spørgsmål tages op, når læreplanen til sin tid skal vurderes og revideres.

Komitéen foreslår, at undervisningen kommer til at omfatte en obligatorisk fagkreds: norsk, matematik, naturfag, kristendomskundskab og legemsøvelser. Engelsk bør være obligatorisk, hvorved der henvises til, at godt 92 pct. af eleverne i 8. klasserne og 90 pct. i 9. klasserne har valgt dette fag, og at det desuden indgår som adgangsbetingelse til de fleste videregående uddannelser. Derimod mener man ikke, at tysk bør være obligatorisk på noget klassetrin, men man henstiller, at alle videregående skoler optager elever, som ikke har været undervist i tysk.

I de obligatoriske fag bør timetallet være det samme for alle elever, men komitéen har ikke fremsat nærmere forslag herom.

Ud over de obligatoriske fag bør der allerede fra 7. klasse være adgang til, at der afsættes et stigende antal ugentlige timer til frivillige fag, der kan være praktiske eller musiske fag, men som også kan omfatte teoretiske fag fra den obligatoriske fagkreds, navnlig naturfag og samfundsfag.

Komitéen henstiller, at ingen ansøger til en videregående uddannelse afvises, fordi han ikke har læst et bestemt valgfrit fag, og at det er det faktiske standpunkt-niveau, som en elev er nået frem til i de forskellige fag, der lægges til grund ved optagelsen.

Komitéen har ikke taget stilling til, hvilket differentieringsmønster der bør være gældende, men finder det vigtigt, at dette bliver det samme for alle skoler, som ikke omfattes af særlige forsøgsordninger.

I § 8 gives der hjemmel til hjælpeundervisning, undervisning på sygehus samt *specialundervisning* og skolepsykologisk rådgivning. Bestemmelserne tilsigter at supere de særlige bestemmelser, der er givet i loven om specialskoler af 23. november 1951, som i øvrigt er taget op til revision.

Støtten til elever, som trænger til hjælp, kan gives som støtteundervisning i den normale klasse, i hjælpeklasser og i observationsklasser samt i hjælpeskole.

Man regner med, at elevtallet pr. skolepsykolog ikke bør være mere end 3.000 elever.

I § 9 gives hjemmel til bestemmelser om *bygninger og udstyr*. Ministeriet kan give bestemmelser om, hvilke mindstekrav der stilles til udstyr og læremidler.

§ 12 giver bestemmelser om *undervisningspligt* (jfr. foran I. B.) samt hjemmel til bestemmelser om *prøver og karakterer*. Undervisningspligten («oplæringspligten») varer, til eleven har gennemgået 9. klasse. I særlige tilfælde kan en elev dog udskrives efter 8. skoleår, hvorved det forudsættes, at eleven er beskæftiget hos en godkendt arbejdsgiver eller går i anden skole, der har en vis tilsynspligt med ham til hans fyldte 16. år.

§ 13 giver bestemmelser om *private skoler*. Grundskolens skoletid, undervisningstid og afgangsvidnesbyrd er gældende for de private skoler. Undervisningsplan og lærere skal godkendes af ministeriet.

§ 14 giver bestemmelser om, at *arbejdsgivere ikke må beskæftige elever* i skoletiden eller til sådanne tider, at eleven ikke kan komme rettidigt i skole eller forberede sig til skolen.

§ 15 giver bestemmelser om *disciplin og orden*. Legemlig revselse må ikke anvendes, men en elev kan på grund af adfærdsvanskeligheder vises bort for resten af dagen eller indtil 3 dage eller sættes i klasse eller skole med specialundervisning (observationsundervisning). Hjælper disse foranstaltninger ikke, eller udebliver eleven fra skolen, må han henvises til børneværnet. Eleven skal have ret til at forklare sig, og hjemmet skal straks have besked om den tidsbegrænsede udelukkelse fra skolen og i øvrigt, når elevens adfærd giver anledning hertil.

§§ 16—39 giver bestemmelser om lærerkræfter, om skolens styrelse og om udgifternes afholdelse.

Efter § 40 skal *lærebøger* godkendes af ministeriet.

Ifølge bemærkninger til § 43 agtes den nye lov sat i kraft *den 1. juli 1968*.

§ 44 bestemmer, at loven straks vil være gældende for de kommuner, som har deltaget i forsøgsundervisningen. I andre kommuner skal *9-årig obligatorisk grundskole* for elever i 1.—9. aldersklasse senest være *indført inden skoleåret 1974/75*, således at elever ikke kan optages i framhaldsskolen eller i realskolen i det år, kommunens elever optages i 8. klasse.

§ 45 og 46 giver overgangsbestemmelser om den 7-årige folkeskole og om overflytning af lærere fra realskole og framhaldsskole.

Lovforslaget er endnu ikke vedtaget (ved udgangen af 1967).

Oversigt over undervisningspligten i de vesteuropæiske lande og andre udvalgte lande i perioden 1934-1967

Problemerne i forbindelse med undervisningspligt eller skolepligt (Schulpflicht - Compulsory Education - Scolarité Obligatoire)¹⁾ var indtil mellemkrigsårene rent nationale problemer, som de enkelte lande løste eller lod ligge mere eller mindre i overensstemmelse med det nationale erkendte behov, de tilstedeværende økonomiske muligheder, deres kulturelle bevidsthed og sociale samvittighed.

Det var først, da de store internationale organisationer i kraft af deres betydning og indflydelse begyndte at overtage rollen som overstatslig organisator og inspirator, at man begyndte at se udviklingen i en større international sammenhæng.

Det var ganske naturligt, at disse organisationer skulle opnå en betydelig indflydelse på den

¹⁾ Den traditionsprægede sondring imellem undervisningspligt og skolepligt, der ofte kommer til udtryk her i landet, føles af mange naturlig i friskolens og folkehøjskolens hjemland, men i andre lande, hvor adgangen til oprettelse af friskoler og privatskoler, selv sådanne, der drives på højst utraditionel vis, lige fuldt er til stede, føles denne distinktion pedantisk. På tysk har man udtrykket »Schulpflicht«, der er det officielt anvendte. »Unterrichtspflicht« anvendes sjældent og da kun, når man vil udtrykke den skarpe nuance. »Compulsory Education« er det almindeligt anvendte udtryk i engelsksprogede lande. Man bruger også udtrykket »Obligatory Education«. Hvis man vil udtrykke, at der er tale om pligt til at deltage i skoleundervisning, kan man bruge udtrykket »Compulsory School Attendance«. På fransk er det officielle udtryk »scolarité obligatoire«, der betyder skolepligt. Dette udtryk kan dog forstærkes til »fréquentation scolaire obligatoire«, medens det svagere »obligation scolaire« betyder undervisningspligt med fremhævelse af undervisning.

udvikling i skoleverdenen, der måtte komme, når selv de undervisningsmæssigt bedst placede lande nåede til den erkendelse, at de var ved at sakke bagud i forhold til videnskabens og teknikkens eksplosive udvikling.

Spørgsmålet om undervisningspligt og om udvidelse af allerede eksisterende undervisningspligt blev behandlet på internationalt plan så tidligt som i 1934 på »III. International Conference on Public Education«, der afholdtes i Geneve af Bureau International d'Éducation (International Bureau of Education eller IBE).

For at få et overblik over de da eksisterende nationale obligatoriske undervisningssystemer, havde man forud udsendt et detaljeret spørgeskema til medlemslandene, og 47 af dem svarede med udførlige redegørelser.

Af disse redegørelser fremgik det, at undervisningspligten i de pågældende lande *indtrådte* mellem det 5. og 10. år, oftest med det 7. år. I enkelte lande, f. eks. i England, begyndte skolepligten med det fyldte 5. år, medens den i en række andre lande først begyndte i 8 års alderen.

Undervisningspligtens *ophør* svingede mellem det 10. og det 18. år, men lå i de fleste lande ved det 14. år. I 3 lande sluttede undervisningspligten med det 13. år og i 2 lande, Spanien og Portugal, så tidligt som det 12. år.

Undervisningspligtens *længde* varierede fra 3 til 10 år. 19 lande havde 7 års undervisningspligt, 16 havde 8 år, og 5 lande havde kun 6 års skole- eller undervisningspligt. Enkelte af staterne i USA havde 11 års undervisningspligt. Kun 3 lande i Europa, Finland, Portugal og Spanien, havde mindre end 7 års undervisningspligt.

Nedenstående skematiske opstilling vil give et samlet overblik over skole- eller undervis-

1934: Skole- eller undervisningspligten i de vesteuropæiske lande og i udvalgte oversøiske lande: 2)

	Alder ved undervisningspligtens indtræden og ophør:										j	Antal år:
	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16		
Belgien	—————										6-14	8
Danmark	—————										7-14	7
England	—————										5-14	9
Finland ³⁾	—————										7-13	6
Frankrig	—————										6-13	7
Holland	—————										7-14	7
Irland	—————										6-14	8
Island	—————										7, 10-14	4-7
Italien	—————										6-14	8
Norge	—————										7-14	7
Portugal	—————										6-12	6
Schweiz	—————										6, 7-14/16	8, 9
Spanien	—————										6-12	6
Sverige ³⁾	—————										7-13	6
Tyskland	—————										6-14/16	8, 10
Østrig	—————										6-14	8
Australien	—————										6-14	8
Canada	—————										7-14/15	7/8
USA ⁴⁾	—————										7/8-16	8/9

2) Efter IBE-Publ. No. 33: La Scolarité Obligatoire Et Sa Prolongation. Genève, 1934. (Den grafiske fremstilling findes dog ikke i publikationen).

3) Supplerende deltids undervisning (som angivet med punkteret linie) obligatorisk for de elever, der ikke fortsætter skolegangen efter undervisningspligtens ophør.

4) Kun de typiske ordninger er anført. En fuldstændig oversigt for året 1935 findes nedenfor side 118.

ningspligtens længde, dens begyndelse og afslutning i 1934 i en række vesteuropæiske lande og nogle udvalgte lande uden for Europa.

Skolepligt eller undervisningspligt var nu lovfæstet »i alle civiliserede lande«, men det måtte samtidig erkendes, at der var adskillige hindringer, der skulle ryddes af vejen, før den tilsluttede effektivitet kunne opnås. Nogle børn unddrog sig skolepligten i ly af visse undtagelsesbestemmelser, der var vedføjede for at undgå for høje omkostninger (nye bygninger og lokaler, lærerlønninger etc.) ved fuldstændig gennemførelse af lovbestemmelserne. Andre henviste til den lange afstand mellem hjem og skole, ligesom visse befolkningsgruppers modvilje mod børnenes skolegang var en betydelig hindring for bestemmelsernes gennemførelse. Endelig

nævntes som en årsag til børnenes manglende opfyldelse af undervisningspligten, at de vedtagne sanktioner havde vist sig utilstrækkelige og for milde, og at de ansvarlige myndigheder ikke havde været tilstrækkelig agtpågivende eller interesserede i gennemførelse af undervisningspligten.

Lønnet beskæftigelse for børn i handel, industri og landbrug var så almindelig i mellemkrigsårene, at det ansåes for at være en væsentlig hindring for fuld gennemførelse af undervisningspligten i hvert fald for de børns vedkommende, der ikke havde planer om fortsat skolegang.

I de fleste af de adspurgte lande var den obligatoriske skolegang ensbetydende med en ren elementær undervisning, også hvor skole-

gangen strakte sig over 7-8 år. I nogle lande omfattede den afsluttende obligatoriske undervisning dog visse erhvervsprægede fag uden i øvrigt af den grund at have noget særpræg i den almen undervisning, der kunne berettiggende denne til at betegnes som videregående⁵⁾.

Mod en væsentlig forlængelse af den eksisterende undervisningspligt blev der under forhandlingerne rejst en række indvendinger, hvoraf kun en enkelt synes at kunne vække genklang i vore dage. Man skal her nævne de væsentlige:

Øgede offentlige udgifter.

Læringeuddannelse forsinkes.

Naturlig forsyning af arbejdskraft til erhvervslivet hindres.

Forældres økonomiske fordel ved børnenes arbejde mistes.

Længere skolegang vil medføre krav om bedre aflønning.

Utilstrækkeligt antal lærere og lokaler til udvidet undervisning.

Den eksisterende undervisningspligt må først være effektiv.

Den offentlige mening er ikke moden til forlængelse.

Forlængelse af skolepligten er formålsløs, da antallet af børn, der frivilligt fortsætter skolegangen ud over den undervisningspligtige alder (i visse lande), er betydeligt.

De principielle argumenter, der anførtes til fordel for en udvidelse af undervisningspligten, synes derimod også i dag at have almindelig gyldighed.

Barnet fysiske udvikling er langt fra tilendebragt, når undervisningspligten ophører, og optagelse på arbejdsmarkedet bør derfor udskydes.

Intellektuelt er barnet stadig under udvikling også efter undervisningspligtens ophør, og denne udvikling fortsættes bedst under skolens påvirkning.

Ved den obligatoriske skolegangs ophør er barnet i en vanskelig alder og trænger derfor til skolens beskyttende atmosfære. Barnet er ikke modent nok til at træde ud i livet.

Børn, der, på grund af dårlig udrustning i intellektuel henseende, aldrig frivilligt ville fortsætte skolegangen ud over den skolepligtige alder, vil ved forlængelse af skolepligten kunne opnå en afrunding af deres uddannelse, der må anses for værdifuld.

Psykologisk og socialt er barnet i 13-14-års alder

ren ude af stand til at foretage et valg af livsstil eller fag, og det er umuligt selv for den mest samvittighedsfulde og erfarne lærer at vejlede ham på så tidligt et tidspunkt. Erhvervsvejledningen er blot en mere eller mindre usikker henvisning til muligheder inden for et eller andet fag, og derfor en meget tilfældig vejledning på et tidspunkt, hvor barnet ikke er modent nok til selv at træffe en afgørelse.

Intellektuelt og socialt har barnet en naturlig ret til, at der åbnes ham adgang til at udnytte alle sine muligheder for dygtiggørelse inden for hans evners begrænsning.

Den nævnte kongres sluttede med vedtagelse af en resolution, der gik ud på, at »intet barn bør udskrives af skolen, før det har opnået en rimelig fysisk, intellektuel og åndelig udvikling«. Man gik ind for 7 års undervisningspligt som et absolut minimum og for, at en forlængelse af den obligatoriske undervisning burde ses i relation til en mindstealder for børns lønnede beskæftigelse, at børnene i de ældre klasser i den obligatoriske skoleform, og ikke mindst i dennes eventuelle forlængelse, burde have adgang til en undervisning, der, samtidig med at være en almen uddannelse, kunne appellere til elevernes evner og interesser og forberede dem til at træde ud i livet, og endelig at skoleordningen ved koordinering mellem de forskellige skoleafsnit og trin skulle skabe kontinuitet i hele undervisningsforløbet, så en let og uhindret overgang fra det ene skoleafsnit til det andet blev muliggjort, til gavn både for dem, der ville afslutte deres skolegang med den obligatoriske skoleform og dem, der forberedte sig til at gå videre i en højere skoleform.

Tre år efter - på den internationale arbejdskongres i 1937, afholdt af International Labour Organisation (ILO) - vedtog man en konvention, hvorved minimumsalderen for børns beskæftigelse inden for industrien blev fastsat til 15 år for at »sikre, at denne begrænsning af unges lønnede beskæftigelse kunne medvirke til, at unge får mulighed for at fortsætte deres uddannelse og opnå en sund fysisk udvikling«⁶⁾.

Hermed var målet for udvidelse af undervisningspligten fikseret for de følgende år, og det er først efter verdenskrigens slutning, at de vesteuropæiske lande begyndte at erkende, at

⁵⁾ IBE-Publ. No. 37: 111e Conference Internationale de l'Instruction Publique. Proces-Verbaux Et Resolutions. Genève, 1934.

⁶⁾ IBE-Publ. No. 133: Compulsory Education and its Prolongation. Genève 1951.

selv om 15 års alderen måtte betragtes som den absolut lavest forsvarlige grænse for et barns udskrivning af skolen, så lå det eftertragtelige mål i hvert fald et par år højere. Den økonomiske og sociale udvikling i efterkrigsårene viste klart, at mere og bedre uddannelse for flere og flere ville blive en af de ting, der ville komme til at karakterisere efterkrigstidens samfund.

Rapporter fra de internationale organisationer viser, at det var de europæiske lande og USA, der var foregangslandene i skole- og undervisningsmæssig henseende, ligesom det var disse lande, der formulerede teorierne og målene for fremtidens skoleudvikling. Mange lande var tilbageholdende og gav udtryk for, at de havde besvær nok med at gennemføre de gældende bestemmelser. Børnenes arbejdskraft syntes stadig at spille en betydelig rolle i nogle lande både i og uden for Europa, og det er jo almindelig bekendt, at under krigen benyttede de fleste af de krigsførende lande sig i høj grad af undervisningspligtige børns arbejde i industrien såvel som i landbruget. Der skulle gå endnu nogle år, før det af ILO opstillede mål for børns beskæftigelse i erhvervslivet kunne siges at være nået.

I slutningen af 40'erne foretog UNESCO og IBE i fællesskab en omfattende undersøgelse af problemerne i forbindelse med forlængelse af undervisningspligten og særlig en højere skoleudskrivningsalder end den hidtil gældende. ILO foretog en lignende undersøgelse særlig med henblik på børns arbejdsmæssige beskæftigelse og en eventuelt udvidet undervisningspligts indfyldelse herpå.

⁷⁾ Artikel 26 lyder således (i officiel dansk oversættelse):

»1. Enhver har ret til undervisning. Undervisningen skal være fri, i det mindste på de elementære og grundlæggende trin. Elementær undervisning skal være tvungen. Teknisk og faglig uddannelse skal gøres almindelig tilgængelige for alle, og på grundlag af evner skal der være lige adgang for alle til højere undervisning.

2. Undervisningen skal tage sigte på den menneskelige personligheds fulde udvikling og på at styrke respekten for menneskerettigheder og grundlæggende friheder. Den skal fremme forståelse, tolerance og venskab mellem alle nationer og racemæssige og religiøse grupper, og den skal fremme De forenede Nationers arbejde til fredens bevarelse.

3. Forældre har førsteret til at vælge den form for undervisning, som deres børn skal have.«

I fortsættelse af disse undersøgelser sammenkaldte UNESCO og IBE i fællesskab den »XIV. International Conference on Public Education« i Geneve i 1951.

Hovedemnet, der skulle behandles, var udvidelse af undervisningspligten og udskydelse af tidspunktet for udskrivning af skolen, idet UNESCO havde erklæret særlig at være interesseret i at få gjort Menneskerettighedserklæringens Artikel 26⁷⁾, om retten til undervisning, mere generelt gennemførlig.

Interessen omkring undervisningspligtens gennemførelse og en fortsat udvidelse af den bestående undervisningspligt er således i 1951 mere levende end nogen sinde.

Nedenstående skematiske oversigt er et uddrag af de nationale rapporter, der dannede grundlaget for forhandlingerne på den nævnte konference. Oversigten viser skole- eller undervisningspligtens udstrækning og elevernes alder ved undervisningspligtens begyndelse og afslutning i de vesteuropæiske lande og nogle udvalgte lande uden for Europa i 1951.

Som det vil ses af dette skema, er der ikke fra 1934 til 1951 sket nogen epokegørende udvikling i undervisningspligtens udstrækning.

11 lande i Europa har nu 8 eller flere års undervisningspligt, (Belgien, Irland og Tyskland, som ikke er nævnt i denne rapport, havde allerede i 1934 henholdsvis 8, 8 og 9 års undervisningspligt), medens de skandinaviske lande, Norge, Sverige og Danmark, stadig har 7 års undervisningspligt og Spanien og Portugal kun 5-6 år.

Kun 5 lande i Europa har en skoleudskrivningsalder over 14 år, og kun disse lande har således nået det beskedne mål, der blev opstillet i 1934.

De ovennævnte nationale rapporter lægger ikke skjul på, at gennemførelsen af de gældende bestemmelser om undervisningspligt volder vanskeligheder i adskillige lande. Problemerne i forbindelse med at holde børnene i skole til skolepligtens ophør har hyppigt været så store, at der ikke har kunnet blive tale om forlængelse af den eksisterende skolepligt. Modstanden mod undervisningspligten kommer fra børnenes såvel som fra forældrenes side. Børnene vil tjene penge, og forældrene vil så hurtigt som muligt unddrage sig forsørgerbyrderne. Tilsyneladende er 14 års alderen i de fleste lande, officielt og i befolkningen ifølge gammel tradition, blevet betragtet som skellet mellem barndom og ungdom,

1951: Skole- eller undervisningspligten i de vesteuropæiske lande og i udvalgte oversøiske lande: 8)

	Alder ved undervisningspligtens indtræden og ophør:											Antal år	
	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15		16
Danmark												7-14	7
England												5-15	10
Finland ⁹⁾												7-14/15	7/8
Frankrig												6-14	8
Holland												7-15	8
Island ¹⁰⁾												7-15	8
Italien ¹⁰⁾												6-14	8
Norge												7-14	7
Portugal ¹⁰⁾												7-12	5
Schweiz												6/7-14/16	8/9
Spanien ¹⁰⁾												6-12	6
Sverige ⁹⁾												7-14/15	7/8
Østrig												6-14	8
Australien												6-14/16	8/10
Canada ¹¹⁾												7-14/15	7/8
Israel												5-14	9
USA ¹²⁾												7-16	9

⁸⁾ Efter IBE-Publ. No. 133: Compulsory Education and its Prolongation. Geneve, 1951. (Den grafiske fremstilling findes dog ikke i publikationen).

⁹⁾ Se note 3, side 108. I nogle kommuner 8-årig skolepligt.

¹⁰⁾ I disse lande erkendes undervisningspligten at være mindre effektivt gennemført (under 95% tilslutning).

¹¹⁾ Kun de typiske ordninger er anført. I enkelte provinser 9 eller 10 års skolepligt.

¹²⁾ Kun den typiske ordning er anført. En fuldstændig oversigt for året 1959 findes nedenfor side 118.

tidspunktet, hvor skolens tvang skulle ophøre og barnet træde ud i livet ¹³⁾.

I IBE's udførlige rapport om konferencens forløb citeres en lang række resolutioner, der blev vedtaget på konferencen. Nogle af dem har almen og blivende interesse:

Et barn bør ikke forlade skolen, før det, han har lært, er tilstrækkeligt konsolideret til at være ham til nytte, når han skal indtage sin plads i samfundet.

Forøgelse af undervisningspligten ud over 14- eller 15-års alderen, enten som fuldtids undervisning eller deltids undervisning - inden for rammen af elementærundervisningen eller forskellige former for videregående undervisning - bør særlig anbefales i lande, hvis obligatoriske undervisning allerede er tilfredsstillende i effektivitet.

¹³⁾ IBE-Publ. No. 133: Compulsory Education and its Prolongation. Geneve, 1951.

Alderen, hvor børn ifølge loven må tage lønnet beskæftigelse, og skoleudskrivningsalderen bør fastlægges samstemmende.

Bedst mulig koordinering mellem de forskellige typer af skoler for videregående uddannelser (akademiske, tekniske og erhvervmæssige) bør etableres, så at overgangen fra den ene skoletype til den anden og rationel udvælgelse og vejledning kan finde sted ¹⁴⁾.

Undervisningspligtens udstrækning har ikke siden 1951 været hovedtema for internationale undersøgelser og forhandlinger, men fra slutningen af 50'erne findes et væsentligt dansk bidrag til belysning af spørgsmålet om undervisningspligtens forlængelse set i et internationalt perspektiv.

¹⁴⁾ IBE-Publ. No. 135: XIV International Conference on Public Education. Proceedings and Recommendations. Geneve, 1952.

spektiv. Det er undervisningsministeriets daværende statskonsulent vedrørende udenlandske skoleforhold, F. C. Kaalund-Jørgensens 2 artikler: »Træk af skoleudviklingen i fremmede lande, 1958-59«¹⁵⁾ og »Undervisningspligten i Danmark og i den øvrige verden«¹⁶⁾, der, trods deres polemiske tone, stadig har interesse i de-hatten om undervisningspligten.

Blandt de forskellige landes undervisningssystemer, som de tager sig ud i 1967, leder England med 10 års obligatorisk undervisning. Sverige, Vesttyskland, Østrig, Japan, U.S.A. (for de fleste staters vedkommende) og Israel har 9 års obligatorisk undervisning, de fleste europæiske lande har 8 år, og i de fleste lande i Asien og Afrika har man fra 4 til 6 års obligatorisk undervisning.

Mange lande rapporterer, at de planlægger en forlængelse af den eksisterende obligatoriske undervisning, således har England allerede besluttet at udvide undervisningen til 11 år.

Foruden den obligatoriske heltids undervisning har en del lande, f.eks. Tyskland, indført obligatorisk deltids undervisning for elever, der ikke fortsætter med heltids undervisning ud over den skolepligtige alder.

Udviklingen i U.S.A. de seneste 10-12 år går i retning af, at langt den overvejende del af unge fortsætter skolegangen, til de i hvert fald har fuldført de 12 års skolegang, der danner afslutning på »high school« i 17-18 års alderen. I 1955/56 gennemførte således 62,3 pct. af denne aldersgruppe det 12. skoleår og i skoleåret 1964/65 72,7 pct.¹⁷⁾

For at gøre denne oversigt så korrekt og aktuel som muligt, har man foruden at benytte den senest tilgængelige litteratur indhentet oplysninger om undervisningspligten m.v. fra de danske ambassader i de vesteuropæiske lande og nogle udvalgte oversøiske lande.

I oversigten på den følgende side er de indsamlede oplysninger gengivet i skematisk form. Nedenfor følger desuden en kort redegørelse

¹⁵⁾ I Meddelelser om folkeskolen, ungdomsundervisningen og læreruddannelsen for året 1958. side 99-100.

¹⁶⁾ I Dansk pædagogisk tidsskrift, 1960, side 97-109.

¹⁷⁾ Progress of Public Education in the United States of America 1965/66. Superintendent of Documents, U.S. Govt. Print. Off. Washington D.C.. 1966.

for undervisningspligten og dens praktiske gennemførelse i de fleste af de pågældende lande.

Belgien:

Lov af 19. maj 1914, art. 3, fastlægger undervisningspligten til en periode på 8 år, begyndende efter ferien det år, barnet fylder 6 år. Undervisningspligten anses for opfyldt, når barnet har fuldført 8 års skolegang.

Der er adgang til frivillig fortsættelse i et 9. og 10. skoleår.

Skoleåret er på 30-40 uger å 28 - 48 perioder å 50 minutter.

Ref.: Documentation Generale No 13/425/42/Doc. Ministère des Affaires étrangères et du Commerce extérieur.

Ambassadens skrivelse af 5/9 1967.

England:

Grundlaget for det engelske undervisningssystemets nuværende organisation er The Educational Act fra 1944. 1/4 1947 blev skoleudskrivningsalderen hævet til 15 år, og det blev yderligere bestemt, at den skulle hæves til 16 år, når ministeren fandt det godtgjort, at et tilstrækkeligt antal skoler og lærere var til rådighed. I 1964 blev det bekendtgjort, at denne udvidelse skulle iværksættes i skoleåret 1970/71 (den er dog senere blevet udskudt af økonomiske grunde).

Alle børn skal således gennemgå en heltids videre uddannelse (full-time secondary education), og fra 1970 skal der yderligere gennemføres deltids-uddannelse til 18 års alderen for alle unge, der ikke deltager i fuldtids-uddannelse (Crowther Rapporten).

Forældre har pligt til at sørge for, at deres børn modtager heltidsundervisning enten i skole eller andetsteds i alderen 5-15 år. For børn, der lider under forskellige handicaps (fysiske såvel som psykiske), er undervisningspligten gældende til 16 års alderen allerede efter den nugældende ordning.

I England findes 2 slags skoler, der er forskelligt organiserede efter deres forhold til de bevilgende myndigheder, offentlige eller private:

Maintained Schools:

Nursery Schools, 2-5-årige børn
Infant Schools, 5-7-årige børn
Junior Schools, 7-11-årige børn
Secondary Schools, 11-16-årige børn

1967: Skole- eller undervisningspligten i de vesteuropæiske lande og i udvalgte oversøiske lande:

	Alder ved undervisningspligts indtræden og ophør:													Antal år:	
	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	aktuelt
Belgien	—————											6-14	8	+ 1-2	
Danmark	—————											7-14	7		
England	—————											5-15	10	+ 1	
Finland	—————											7-15	8		
Frankrig	—————											6-16	10		
Grækenland	—————											6-12	6	+ 3	
Holland	—————											7-15	8	+ 1-2	
Irland	—————											6-14	8		
Island	—————											7-15	8		
Italien	—————											6-14	8		
Norge ¹⁸⁾ 19)	—————											7-14/16	7/9	+ 2 (til 9)	
Portugal	—————											7-13	6		
Schweiz	—————											7-14/16	7/9	+ 1 (til 9)	
Spanien	—————											6-14	8	+ 1-2	
Sverige	—————											7-16	9		
Tyskland ¹⁸⁾	—————											6-15	9		
Østrig	—————											6-15	9		
Australien	—————											6-15/16	9/10		
Canada ²⁰⁾	—————											6/7-14/16	7/10		
Japan	—————											6-15	9		
Israel	—————											5-14	9		
USA, ²¹⁾ 2 stater	—————											6-18	12		
1 -	—————											6-17	11		
2 -	—————											7-18	11		
4 -	—————											6-16	10		
5 -	—————											7-17	10		
30 -	—————											7-16	9		
1 -	—————											8-17	9		
3 -	—————											8-16	8		

¹⁸⁾ Se note 3, side 108.

¹⁹⁾ 9 år i nogle kommuner.

²⁰⁾ Oplysning om undervisningspligten i de enkelte provinser findes side 117.

²¹⁾ Oplysning om undervisningspligten i de enkelte stater i 1965 findes side 118.

Independent Schools:

Nursery and Kindergarten Schools, 2-5-årige børn.

Pre-preparatory Schools, 5-8-årige børn.

Preparatory Schools, 8-13-årige børn.

Grammar Schools, 13-16-årige børn.

Sixth Form Colleges, 16-18-årige. Det er væsentligst i denne skoleform, forberedelsen til General Certificate of Education Examination finder sted.

I 1965 undervistes 35 pct. af alle skolebørn i klasser med 36-40 børn og 17 pct. af alle skolebørn mellem 5 og 11 år i klasser med 41-50 børn. I skoleåret 1963/64 var 35,4 pct. af aldersgruppen 15-17 år stadig under uddannelse.

Ifølge skoleregulativet skal skoleåret bestå af mindst 400 halve dage. Børn under 8 år skal have undervisning i mindst 3 timer daglig og børn over 8 år i mindst 4 timer daglig, i begge tilfælde delt i 2 perioder, formiddag og eftermiddag. Skoledagen varer i almindelighed henholdsvis fra 9 til 15 og fra 9 til 16-17, 5 dage i ugen.

Ref.: Children and their Primary Schools. A Report of the Central Advisory Council for Education. Vol. 1. (The Plowden Report). HMSO 1967.

Education in Britain. HMSO 1966.

Ambassadens skrivelse af 1/6 1967.

Finland:

Ifølge folkeskoleloven fra 1958 er undervisningspligten 8-årig, begyndende i det kalenderår, hvor barnet fylder 7 år. Den 8-årige undervisningspligt skal være gennemført i 1970.

Folkeskolen, der er 8-årig, består af en 6-årig (i visse kommuner 7-årig) egentlig folkeskole efterfulgt af en 2-årig (i visse kommuner 1-årig) medborgerskole. En kommune kan udvide medborgerskolen helt eller delvist til 3 år.

Ved siden af folkeskolen findes 8-årige gymnasieskoler, som består af en 5-årig mellemskole og et 3-årigt gymnasium. Optagelse på en gymnasieskole sker normalt efter 4 år i folkeskolen på grundlag af en optagelsesprøve samt en udtalelse fra folkeskolen.

Skoleåret begynder den 1. august og slutter den 31. juli og omfatter ca. 200 skoledage.

Frankrig:

De nugældende bestemmelser om undervisningspligt trådte i kraft den 6. januar 1959.

Herefter har alle børn mellem 6 og 16 år undervisningspligt. »Undervisning er obligatorisk til 16 års alderen for alle børn, der er fyldt 6 år den 1. januar 1959 eller senere«. (I 1964 fortsatte kun 49 pct. af børn i aldersgruppen 15-16 år skolegangen).

Skoleåret er på 35-37 uger å 5 dage.

Cirkulære af 19. september 1960 giver visse undtagelsesbestemmelser:

I undervisningsdistrikter, hvor landbrugets arbejde er særlig forceret i sidste halvdel af september, kan undervisningsinspektøren for distriktet give tilladelse til børns fraværelse fra skolen, hvis deres arbejde er påkævet, og de ikke er under 12 år.

Det nye franske skolesystem omfatter følgende afdelinger:

- 1) Enseignement Elementaire: Ecole Primaire, 6-11 år,
- 2) Enseignement Secondaire, Premier Cycle, 11-15 år (6.-3. klasse) Colleges d'Enseignement Secondaire,
- 3) Enseignement Secondaire, Second Cycle, 15-18/19 år Lycées Classiques, Modernes, Techniques.

Loven af 6. januar 1959 giver adgang til at oprette en to-årig »Cycle d'Observation« for børn i 11-13 års alderen i 6. og 5. klasse. Ved slutningen af denne »observation«-periode vil børnene, der bliver godkendt af »vejledningsrådet«, automatisk blive overført til næste (4.) klasse. Andre, derimod, må bestå en eksamen, hvis de ønsker at fortsætte.

Der er ligeledes mulighed for at oprette »transition-, reception- eller ajustement«-klasser ved siden af de normale klasser i sidste (3.) skoleår af »Enseignement Secondaire, 1. cycle«, beregnet for børn, der ikke blev udtaget ved begyndelsen af »guidance« perioden.

Eleverne vil herefter kunne vælge mellem 5 typer af uddannelse: a) en afsluttende uddannelse, der samtidig er indledning til en erhvervsuddannelse, hvormed skolepligten afsluttes, b) colleges d'enseignement techniques, c) colleges d'enseignement general, d) lycées techniques og e) klassisk eller moderne lycées med 7 forskellige retninger.

Reformen af det offentlige franske undervisningsvæsen i 1959 og de dispositioner, der er foretaget siden, har til hensigt at gennemføre en organisation, i »hvis forskellige typer af uddannelser børnene kan samles i overensstemmelse med deres evner og interesser og ikke i kraft af

sociale kriterier eller erhvervede traditioner (familiens sociale position, formue, forældrenes livsstilling eller barndomshjemmets geografiske placering), således som det ofte tidligere har været tilfældet«.

Ethvert barn skal uden hensyn til hvilket geografisk eller socialt milieu det tilhører, blive i stand til at få den uddannelse, der er den bedste netop for ham. Målet er: »At sikre udvælgelsen af de bedste ved forbedrede vilkår for alle«.

Ref.: La Reforme de l'Enseignement 1963-66, Min. de l'Educ. Nat.

L'Organisation de l'Enseignement en France 1966/67.

Institut Pédagogique National, Cahiers de Doc. No. 1. 1967.

Obligation Scolaire. Dispositions Générales. Council of Europe: Abstracts No. 6-65. 27-65, 37-65, France.

Ambassadens skrivelse af 4. juli 1967.

Holland:

De nugældende bestemmelser om undervisningspligt hviler på lov af 7. juli 1900 med senere ændringer og tilføjelser.

Undervisningspligtens længde er 8 år og begynder senest den dag barnet fylder 7 år. Et barn, der fylder 6 år mellem 1. april og 1. oktober, kan dog optages, hvis den pågældende skoles skoleår begynder om efteråret.

Undervisningspligten ophører efter 8 års skolegang og i alle tilfælde den dag, barnet fylder 15 år.

Skoleåret strækker sig over 39 $\frac{1}{2}$ til 42 uger med fra 21 til 38 timers undervisning.

Der er i øjeblikket planer fremme om indførelse af et 9. og muligvis et 10. skoleår + 2 års deltids-undervisning.

Ref.: Docinform, no. 505 og Docinform, no. 133. Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, 1965.

Ambassadens skrivelse af 4. juli 1967.

Island:

Undervisningspligten begynder det år, et barn fylder 7 år, og ophører i *almindelighed* efter 8 års skolegang, når barnet er i 15 års alderen.

Ifølge loven (Lov nr. 22/1946, art. 8.) er der således skolepligt i 8 år, *men* undervisningsrådet (frædsluråd) i et skoledistrikt (skolahérad)

kan med undervisningsministeriets samtykke bestemme, at undervisningspligten i det pågældende distrikt skal forkortes med et år til 7 år (70 skoledistrikter af 204 har således kun 7 års undervisningspligt), eller at undervisningspligten skal forlænges med et år til 9 år (intet skoledistrikt har indtil nu indført en sådan forlængelse).

Det ugentlige antal undervisningstimer er som følger:

1. kl. 19-20 timer,
2. kl. 21-22 timer,
3. kl. 24-25 timer,
4. kl. 29-30 timer,
5. kl. 31-32 timer,
6. kl. 32-34 timer,
7. ungdom- og mellemsk.kl. 36 timer,
8. ungdom- og mellemsk.kl. 36 timer.

En forlængelse af undervisningspligten diskuteres, men en afgørelse ventes ikke det første par år.

Der er bestræbelser i gang for at forøge antallet af valgfri fag, men indtil nu er valgfriheden begrænset til fortsættelsesskolens inddeling i en almen og en praktisk linie. En nyoprettet forskningsafdeling beskæftiger sig med undersøgelser vedrørende indførelse af en »guidance- og observation period«.

Undervisningspligtens gennemførelse anses for effektiv, men der peges på vanskeligheder med udviskning af forskellen mellem land og by.

Ref.: Lov nr. 22/1946 om undervisningspligt.

Lov nr. 34/1946 om undervisning af børn.

Lov nr. 48/1946 om ungdoms- og mellem-skolen.

Undervisningsministeriets skr. af 10. jan. 1968.

Italien:

De gældende bestemmelser om undervisningspligt er Lov nr. 685 af 21. juli 1961 og Lov nr. 1859 af 31. december 1962 og Republikkens grundlovs artikel 34, der bestemmer, at den obligatoriske undervisning skal strække sig over mindst 8 år:

Scuola Primaria, 6—11 år

Scuola Media, 11-14 år

Skoleåret er på 200 dage. Der er gennemsnitligt 24 undervisningstimer pr. uge.

I 1966, hævdes det, havde 20,3 pct. af den da voksne og aktive del af den italienske be-

folkning ikke fuldført den lovpligtige elementæruddannelse. Af disse 20,3 pct. var 2,6 pct. analfabeter. Samme år beregnedes den italienske befolknings gennemsnitlige skoleundervisning til 5,51 år.

Disse tal viser, i hvor ringe grad bestemmelserne om skolepligt (6–14 år allerede i 1934) har været effektive.

Ref.: Examen Des Politiques Nationales en Matière D'Education, Italic, OECD. STP (67) 10. 1967.

Ambassadens skrivelse af 22. maj 1967.

Portugal:

Dekretlov nr. 45810 af 9. juli 1964, er grundlag for undervisningspligtens gennemførelse for de børn, der begyndte skolegangen den 1. oktober 1964 eller senere. Børn, der havde påbegyndt skolegangen før denne dato, kom ind under en overgangsordning, der tillod et valg mellem den hidtil gældende ordning med 4 års skolepligt og den nye, der forudsatte 6 års skolepligt. Overgangsordningen ophører med skoleåret 1966/67.

Den nye ordning bestemmer undervisningspligtens længde til 6 år, begyndende med det fyldte 7. år. Skolepligten ophører, når de første 6 klasser er gennemgået, normalt efter det fyldte 13. år.

Skoleåret strækker sig over 34 uger med 20 undervisningstimer pr. uge.

Ref.: Ambassadens skrivelse af 3. maj 1967.

Spanien:

Lov af 18. juli 1945 indeholder de nugældende bestemmelser om undervisningspligten, der strækker sig over 8 år, fra det 6. til det 14. år.

Skoleårets længde er 40 uger å 30 undervisningstimer.

(I 1965 opgives antallet af analfabeter i alderen fra 15-60 år at være nedbragt til 4,3 pct).

Ref.: IBE International Yearbook of Education, Vol. XXVII. 1965.

Ambassadens skrivelse af 15. juni 1967.

Schweiz (Bern):

Inden for undervisningsområdet er kantonerne autonome. Skolelovene er således kantonale, og forskellene, især mellem den tysk- og fransktalende del af landet, kan være betydelige.

Skoleloven af 2/12 1951 (27/9 1964) for »Primarschule« og skoleloven af 3/3 1957 (10/2 1963) for »Mittelschule« er de nu gældende for kanton Berns vedkommende.

Der er undervisningspligt fra skoleårets begyndelse (1. april) for børn, der er fyldt 6 år før 1. januar samme år.

Antallet af årlige undervisningstimer (perioder) i de obligatoriske skoleformer (1.-9. kl.) i Bern er som følger:

1. kl. 850 timer	6. kl. 1100 timer
2. kl. 900 timer	7. kl. 1170 timer
3. kl. 980 timer	8. kl. 1200 timer
4. kl. 1060 timer	9. kl. 1200 timer
5. kl. 1100 timer	

Ref.: Gesetz über die Mittelschulen, 3/3 1957, Gesetz über die Primarschule, 2/12 1951. Ambassadens skrivelse af 2. juni 1967.

Tyskland:

Overenskomst af 28. oktober 1964 mellem samtlige Länder i Forbundsrepublikken om standardisering af undervisningsvæsenet fastsætter begyndelsen af skoleåret til 1. august samtidig med, at undervisningspligten udstrækkes til 9 års fuld-tids undervisning, begyndende med det fyldte 6. år, således:

Grundschule, 1.-4. skoleår, som alle børn skal gennemgå. Efter fjerde klasse sker der en deling:

Hauptschule, 5.-9./10. skoleår,

Realschule, 5.-10. skoleår,

Gymnasium, 5.-13. skoleår med differentiering fra 11. skoleår.

Flere Länder har eksperimenteret med en »Förder- oder Beobachtungsstufe« i 5. og 6. skoleår.

»Berufsschulpflicht« består i almindelighed i 3 år, og denne pligt gælder alle, som ikke har afsluttet realskolen eller er optaget i gymnasiets »Oberstufe« (de 3 øverste klasser).

»Berufsschul« -pligten kan opfyldes ved deltagelse i en mindst tre-årig »Berufsschule«, hvor der undervises en eller to dage om ugen, eller ved undervisning på en to-årig fuld-tids »Berufsfachschule«. Erhvervsskolepligten består dog fortsat for alle, som efter opfyldelse af skolepligten begynder et lærlingeforhold. Erhvervsskolepligten varer som hovedregel til afslutningen af læreforholdet, men ophører dog i alle tilfælde med det fyldte 21. år.

Skoleåret i »Hauptschule« for børnene i den

skolepligtige alder strækker sig over 39–40 uger å 24–30 timer.

I erhvervsskolen har eleverne mødepligt 8-9 timer ugentlig.

Ref.: Schulrechtskunde, Kap. 36, Die Schulpflicht. Das Berufsbildende Schulwesen in der Bundesrepublik Deutschland, Bonn 1966.

Council of Europe: Abstract No 1-65 og 8-67. Federal Republic of Germany.

Sekretariat der Ständigen Konferenz der Kultusminister der Länder in der Bundesrepublik Deutschland, skrivelse af 24. maj 1967.

Østrig:

Skolepligten begynder 1. september efter det fyldte 6. leveår og varer 9 skoleår.

Skolepligten kan opfyldes ved skolegang i

- a) Folkeskolen (Volksschule) de første 4 år,
- b) 5.-8. skoleår enten i Volksschule eller i Hauptschule,
- c) 9. skoleår enten i en polytechnisch Lehrgang eller i Volksschule eller i Hauptschule,
- d) en specialskole (alle de pligtige skoleår).

Fra 5. skoleår kan undervisningspligten opfyldes ved skolegang i en højere skole, og i det 9. skoleår kan undervisningspligten også opfyldes ved at gå i en »berufsbildende mittere Schule« (incl. land- og forstfagskole).

Ref.: Bundesgesetzblatt, 241: Bundesgesetz vom 25. juli 1962 über die Schulpflicht, §§ 3 og 5. Ambassadens skrivelse af 23. maj 1967.

Canada:

Hver af de 10 provinser har sit eget undervisningsdepartement under en undervisningsminister, der er medlem af provinsens kabinet, og organiserer således undervisningsvæsenet selvstændigt ud fra de lokale behov og betingelser.

Den praktiske gennemførelse af undervisningspligten varierer derfor betydeligt fra provins til provins.

Den såkaldte »8-4 plan«, skolevejen fra det første skoleår til adgangseksamen til universitetet, var tidligere den almindelige skoleform. Nu er der indført »junior high school« i de fleste provinser, og skolesystemerne er ændret til 6-3-3, 6-3-4, 7-3-3, eller 7-4-2 planer. Et ekstra (13.) år er således lagt til, og nogle skoler udstrækker yderligere deres undervisning til at omfatte 1-2 års »college« undervisning.

Skolepligten i de forskellige provinser var i 1965/66 som nedenstående oversigt viser.

Ref.: Canadian Education Association, Reference Papers, Information Division, Departement of External Affairs, Ottawa.

Ambassadens skrivelse af 29. maj 1967.

Japan:

Ref.: Educational Standards in Japan 1964 (MEJ. 6619) Ministry of Education, Japan. Govt. of Japan. 1965.

Canada: Undervisningspligtens udstrækning i de enkelte provinser 1967.

Provins	Skolepligtig alder	Antal år	Skoleåret antal dage	Timer pr. dag
British Colombia	7-15	8	197	5-6
Alberta	7-15	8	201	5 ¹ / ₂
Saskatchewan	7-16	9	197	5 ¹ / ₂
Manitoba	7-16	9	208	5 ¹ / ₂
	7-14	7 (hvis lovlig beskæftiget)		
Ontario	6-16	10	196	5
Quebec	6-15	9	194	(21-30 timer ugl.)
New Brunswick	7-16	9	194	4-6 (max.)
Nova Scotia	7-14	7	190	5 (max.) (på landet)
	6-16	10 (i byerne)		
Prince Edward Isl.	7-15	8	200	5
New Foundland	7-15	8	207	3-5

4 provinser har således 8 års undervisningspligt, 4 har 9 år og 2 har 10 år (Nova Scotia, dog kun 7 år i landdistrikter).

USA: Undervisningspligtens udstrækning i de enkelte stater (udvalgte år 1889-1965)

	1887	1915	1935	1959	1965	antal år
Alabama	–	–	7–16	7–16	7–16	9
Alaska	–	–	7–16	7–16	7–16	9
Arizona	–	8–16	8–16	8–16	8–16	8
Arkansas	–	8–20	7–16	7–16	7–16	9
California	8–14	7–15	8–16	8–16	8–16	8
Colorado	–	8–16	8–16	8–16	7–16	9
Connecticut	8–16	7–16	7–16	7–16	7–16	9
Delaware	–	7–14	7–17	7–16	7–16	9
Florida	–	–	7–16	7–16	7–16	9
Georgia	–	–	8–14	7–16	7–16	9
Hawaii	–	6–15	6–14	6–16	6–16	10
Idaho	8–14	8–18	8–17	7–16	7–16	9
Illinois	7–14	7–16	7–16	7–16	7–16	9
Indiana	–	7–16	7–16	7–16	7–16	9
Iowa	–	7–16	7–16	7–16	7–16	9
Kansas	8–14	8–15	7–16	7–16	7–16	9
Kentucky	–	7–16	7–16	7–16	7–16	9
Louisiana	–	8–16	7–14	7–16	7–16	9
Maine	8–15	7–15	7–16	7–16	7–17	10
Maryland	–	8–16	7–16	7–16	7–16	9
Massachusetts	8–14	7–16	7–16	7–16	7–16	9
Michigan	8–14	7–16	7–16	6–16	6–16	10
Minnesota	8–16	8–16	8–16	7–16	7–16	9
Mississippi	–	–	7–17	–	–	–
Missouri	–	8–16	7–16	7–16	7–16	9
Montana	8–14	8–16	8–16	7–16	7–16	9
Nebraska	8–14	7–15	7–16	7–16	7–16	9
Nevada	8–14	8–16	7–18	7–17	7–17	10
New Hampshire	6–16	8–16	8–16	6–16	6–16	10
New Jersey	7–16	7–16	7–16	7–16	6–16	10
New Mexico	–	7–14	6–17	6–17	6–17	11
New York	8–14	8–16	7–16	7–16	7–16	9
North Carolina	–	8–12	7–14	7–16	7–16	9
North Dakota	10–14	8–15	7–17	7–16	7–16	9
Ohio	8–16	8–16	6–18	6–18	6–18	12
Oklahoma	–	8–16	8–18	7–18	7–18	11
Oregon	–	9–15	8–16	7–18	7–18	11
Pennsylvania	–	8–16	8–16	8–17	8–17	9
Rhode Island	7–15	7–15	7–16	7–16	7–16	9
South Carolina	–	–	8–14	–	–	–
South Dakota	10–14	8–14	8–17	7–16	7–16	9
Tennessee	–	8–16	7–17	7–17	7–17	10
Texas	–	–	7–16	7–16	7–17	10
Utah	–	8–16	8–18	6–18	6–18	12
Vermont	8–14	8–16	8–16	7–16	7–16	9
Virginia	–	8–12	7–15	7–16	7–16	9
Washington	8–18	8–16	8–16	8–16	8–16	8
West Virginia	–	8–15	7–16	7–16	7–16	9
Wisconsin	7–15	7–16	7–16	7–16	7–16	9
Wyoming	7–16	7–14	7–16	7–16	7–17	10

Israel:

Ref.: Israel - A Modern Education System.
U.S. Govt. Printing Office. Wash. 1966. Cat.
No. FS 5.214:14125.

U.S.A.:

I U.S.A. har de enkelte stater deres egne undervisningsdepartementer, der selvstændigt formulerer bestemmelser og regulativer for skolevæsenet. Undervisningspligten er derfor ikke blot gennemført på vidt forskellige tidspunkter i de enkelte stater, men også med vidt forskellig indhold og med forskellig grad af effektivitet.

Massachusetts var den første stat, der gennemførte skolepligt i 1852, men først så sent som i 1918 havde alle stater vedtaget love, der fastlagde undervisningspligt under en eller anden form. I 1955 ophævede 2 stater, Mississippi og South Carolina, igen undervisningspligten, der dog af sidstnævnte blev genindført i 1965.

Retssager til afgørelse af, hvorvidt love om undervisningspligt er i strid med den føderale grundlovs bestemmelser om forældres rettigheder over deres børn, har ofte været rejst, og de er alle afvist med vedføjelsen af den vigtige klausul, at deltagelse i undervisning ikke kan gennemtvinges i offentlige skoler alene.

Som det fremgår af oversigten på den foregående side er der undervisningspligt -

fra 6. år i 7 stater,
fra 7. år i 37 stater og
fra 8. år i 4 stater.

til 16. år i 37 stater,
til 17. år i 7 stater og
til 18. år i 4 stater.

og undervisningspligtens udstrækning i de forskellige stater er

8 år i 3 stater,
9 år i 31 stater,
10 år i 9 stater,
11 år i 3 stater og
12 år i 2 stater.

Undervisningspligt fra 7-16 år, (9 år) er det almindeligste, nemlig i 30 stater.

Skoleårets længde varierer ligeledes fra stat til stat. I nogle stater har skolelovene bestemmelser om et minimum af undervisning pr. år. 32 stater har således et skoleår på 9 måneder = 36 uger = 180 dage. (Der undervises overalt kun 5 dage i ugen). I andre stater er skoleåret

kun på 6 måneder, og i atter andre er der slet ingen bestemmelser om længden af skoleåret.

I de forskellige stater findes visse undtagelsesbestemmelser, f.eks.: I Arizona kan et barn fritages for skolepligt, hvis han er over 14 år og med forældrenes tilladelse er lovligt beskæftiget eller har givet grunde for sit forlangende om fritagelse, der er acceptable for skolemynighederne.

I Nevada kan en elev fritages, hvis han har fuldført 8. klasse og har taget arbejde med myndighedernes tilladelse eller bor i en afstand fra skolen, der gør deltagelse i undervisningen usikker eller umulig eller er over 14 år og må arbejde for eget eller forældres underhold.

I Washington kan et barn fritages for deltagelse i skoleundervisningen, når han har opnået rimelige færdigheder i skolens fag, svarende til 8. klasses niveau, eller hvis han er 15 år og har regelmæssig og lovlig beskæftigelse.

Forældre kan fritages for forpligtelse til at holde deres børn i skole, hvis afstandene gør det umuligt.

I North Carolina kan skolemynighederne beordre udvidet skolefrihed i nødstilfælde eller under tilplantning eller høstarbejde. Her findes desuden visse raceadskillelsesprivilegier.

Til trods for disse og andre undtagelsesbestemmelser fremgår det dog tydeligt, at U.S.A. fuldt ud står på højde med de skandinaviske lande med hensyn til effektiviteten af bestemmelserne om skolepligt, idet ikke mindre end 95,2 pct. af skolebørnene allerede i 1963 gennemførte det 9. skoleår, og det følgende år, 1964/65, gennemførte ikke mindre end 72,7 pct. af skoleungdommen det 12. skoleår.

Ref.: Research Memo. National Education Ass. of the United States. August 1966.

National Education Association, Committee on International Relations, New York, skr. af 15. juni 1967.

Progress of Public Education in the United States 1965/66. Report of the Office of Education to the XXIX International Conference on Public Education, Geneve, 1966. U.S. Dept. of Health, Education and Welfare. OE 10005-66-A. Washington DC, 1966.

Digest of Educational Statistics 1966, af K. E. Simon og W. V. Grant. U.S. Dept. of Health, Education and Welfare. OE 100024-66. Washington DC, 1966.

State Law on Compulsory Attendance, af A. W. Steinhilber og C. J. Sokolowski, U.S. Dept. of Health, Education and Welfare, Cir. 793 OE 23044. Washington DC, 1966.

Nogle internationale synspunkter vedrørende den udvidede undervisnings form og indhold

De senere års skolelovgivning i de forskellige lande viser klart, at man har erkendt, at samfundet har pligt til at tilvejebringe undervisning og uddannelsesmuligheder for alle, også for dem der tilhører intelligensgrupper, der ikke tidligere er blevet skænket den opmærksomhed i undervisningsmæssig henseende, som de har krav på.

Rapporter og resolutioner fra internationale kongresser lægger ikke skjul på, at der er meget, der taler for en forlænget skolegang, ikke mindst ud fra den betragtning, at samfundets ændrede struktur kræver mere modenhed af den unge, inden han eller hun træder ud i livet. 14 års alderen, der i så mange år har været anset for et passende tidspunkt for overgang fra skole til arbejde for det store flertal af børn, betragtes nu i internationale kredse som det dårligst tænkelige tidspunkt, da det netop i denne periode af barnets udvikling er betydningsfuldt for det at være under skolens beskyttende indflydelse og støtte.

Men samtidig med, at det erkendes, at det er vigtigt at »holde« barnet i skole 1, 2 eller 3 år længere, synes det også almindelig anerkendt, at den skoleform, der skal tilbydes i disse ekstra år, må være anderledes end den elementære undervisning, der er tilbagelagt. Denne »videregående« undervisning skal have karakter af noget nyt i form, indhold, metode og atmosfære. Den skulle gerne befæste, supplere og udvide de kundskaber og færdigheder, der er erhvervet i den tidligere skoleform, men den skulle også gerne fremme elevernes personlige udvikling og ansvarsbevidsthed og medvirke til, at de bliver sig deres evner, muligheder og interesser bevidst. En væsentlig opgave, der således trænger sig på i forbindelse med en udvidelse af skole- eller undervisningspligten, er at skaffe muligheder for den rigtige uddannelse for den en-

kelte elev, at tilbyde kurser og undervisningsformer, der er varieret og tilpasset den enkelte elevs behov, evner, talenter og interesser ¹⁾.

Der er mange pædagoger, der hælder til den anskuelse, at unge, der ikke har evner eller forudsætninger for at gennemføre en videregående boglig skoleuddannelse og derfor vil slutte deres skolegang ved skolepligtens ophør, bør have mulighed for i det mindste at begynde en faglig uddannelse allerede det sidste eller de to sidste år af den forlængede skolegang, fordi disse elever netop på denne tid begynder at interessere sig for praktiske og faglige problemer og derfor bør bestyrkes i denne interesse. Nogle lande har da også bestemmelser, der går ud på, at det 9. skoleår kan anvendes til »teknologisk«, »technical« eller »vocational« uddannelse.

Andre pædagoger er inde på, at erhvervsuddannelse bør udskydes længst muligt, særligt under hensyn til, at den unge endnu ikke på dette tidspunkt (15-16 års alderen) er moden nok til at tage en så afgørende beslutning, måske for hele livet, som det er at vælge et fag. De vil derfor benytte de ekstra års skolegang til en afrunding af skoleuddannelsen, der særlig skal sigte på udvikling af karakter og personlighed ved studiet af en række valgfrie interesseprægede fag og aktiviserende kunstneriske og samfundsprægede fag; og hvis faglige studier overhovedet kommer med ind i billedet, må det kun ske i form af en faglig svagt betonet orientering ²⁾ 3).

¹⁾ Således allerede J. L. Kandel i »Raising the School-Leaving Age«. Studies on Compulsory Education. UNESCO, Paris 1951.

²⁾ Council of Europe. CCC EGT (66) 14 Memorandum on Technology Teaching.

³⁾ Council of Europe. EGT (65) Stage XXX. 3. The Place of Technical Education in Secondary Education.

Det principielle problem synes at være, hvornår differentiering skal begynde, og herom er der ikke enighed. Udviklingen har imidlertid vist, at det er af afgørende betydning, at eleverne har opnået en vis modenhed, før de forlader skolen, men også, at det kræver en vis modenhed at skulle tage bestemmelse om, mod hvilket mål den endelige uddannelse skal rettes. Der er så mange valgmuligheder både inden for det boglige og inden for det faglige område, at den tidlige differentiering umiddelbart synes farlig og derfor frarådelig, og tendensen i de fleste lande går derfor nu i retning af en udskydelse af tidspunktet for den afgørende beslutning, der i mange tilfælde vil betyde en afgørelse for livet⁴).

Så sent som på det nylig afholdte undervisningsministermøde i Strasbourg har man således under Resolution nr. 2 bemærket, »at uddannelsespolitikken i de fleste europæiske lande går i retning af en forlængelse af undervisningspligten og en udsættelse af tidspunktet for boglige og faglige valg—«, og det anbefales derfor »at undgå en forhatet overgang fra almene studier til specialuddannelse«⁵).

Der er således, i hvert fald i Europarådets medlemslande givet grønt lys for den videre udvikling af »pupil guidance« og »observation periods« på et relativt tidligt tidspunkt i skoleforløbet, hvilket må anses for en nødvendig forudsætning for differentieret undervisning, overgang fra en skoleform til en anden og for enhver form for specialisering, boglig såvel som faglig.

a. Pupil Guidance.

Studiet af problemer i forbindelse med denne »pupil guidance« har indtaget en vigtig plads i de internationale organisationers arbejde i en årrække, og en lang række kurser og møder har været afholdt med dette eller beslægtede emner som hovedpunkt. I 1964 udgav Europarådets Council for Cultural Co-operation i serien Education in Europe en sammenfattende redegørelse for resultaterne af de

nævnte møder⁶). I det følgende gengives nogle hovedsynspunkter herfra.

»Forud for sidste verdenskrig«, siges det i indledningen, »beskæftigede erhvervsvejledningen sig ikke med at vejlede eleverne under deres skolegang, men først når de nåede til afslutningen af deres skolegang. Hovedparten af disse elever var dem, der efter skolegangen opnåede arbejde som de dårligst lønnede i industri og handel, eller, hvis de var blandt de heldigst stillede, blev optaget på et elementært kursus på en teknisk skole. Siden da har de fleste europæiske lande indset, at problemet »guidance« opstår for alle elever, så snart de begynder skolen«.

De »vertikale« inddelinger af skolesystemet forårsagede, at eleverne rekruteredes fra forskellige sociale grupper, og demokratisering af systemerne med bibeholdelse af den »vertikale« inddeling er ikke lykkedes. Fra et almindeligt synspunkt er det egentlige demokratiseringsmål at undervise børn fra forskellige sociale lag sammen, så de kan komme til at kende hinanden. En sådan social erfaring, der ville være gavnlige for børnene, kan ikke opnås, hvis børnenes uddannelsesmæssige gruppering opretholdes.

Hovedproblemet i demokratisering af uddannelsessystemet består derfor i at erstatte det »vertikale« system med et »horisontalt«, hvorved alle børn af en bestemt alder bringes sammen i samme skole, hvor de får anledning til frit at vælge blandt et stort antal forskellige fag og retninger, og hvor muligheden for overflytning fra en skoleafdeling til en anden holdes åben så længe som muligt.

»Vejledning« kan aldrig blive andet end erhvervsvejledning, så længe det vertikale differentieringssystem eksisterer. I et »horisontalt« system derimod, bliver vejledning uddannelsesvejledning, før det bliver erhvervsvejledning, da børnene ved afslutning af deres fælles studier har en hel række muligheder foran sig, blandt hvilke enhver kan vælge netop den, der tiltrækker mest.

Ved afslutningen af den elementære fællesuddannelse vil eleverne blive stillet over for problemer om valg af fag eller studieretning, som de ikke kan løse alene eller blot ved deres forældres hjælp. Lærerens og vejledningsspecia-

⁶) Council of Europe. CCC. Education in Europe, II. 3: »Pupil Guidance - Facts and Problems« af Maurice Reuchlin. Strasbourg 1964.

⁴) OECD. Modernizing Our Schools: »Curriculum Improvement and Educational Development«. Paris, Dec. 1966. (Publikation nr. 21-435).

⁵) Draft II. Resolution No. 2 on »Pupil Guidance«. Ad hoc Conference of European Ministers of Education. Strasbourg, Sept. 1967.

listens opgave vil være at vejlede eleven og dennes forældre under hensyn til alle de faktorer, der spiller ind ved valget af fag eller studieretning: elevens evner, forudsætninger og interesser og de personlige, sociale og økonomiske eller andre forhold, af betydning for den enkelte elevs valg.

Samfundets økonomiske og sociale udvikling danner den virkelige baggrund for ethvert barn, allerede fra hans første skoledag. Hvis vi erkender, at der eksisterer en nær forbindelse mellem vejledning af et barn og hans milieu, og hvis vi forsøger at finde frem til metoder til neutralisering af denne forbindelse, vil familien altid komme ind i billedet. Familiens og milieuets rolle er af afgørende betydning i det øjeblikkelige såvel som i det endelige resultat af den vejledning, der bliver ydet.

b. The Observation and Guidance Period.

Formålet med »guidance« og »observation« perioden er at give børn i aldersgruppen 11-16 år mulighed for at tilbringe mindst 3 år i en skoleafdeling med et yderst varieret program, der kan tilfredsstille børnenes forudsætninger og interesser, udvikle gode arbejdsmetoder og hjælpe til at undgå risikoen ved for tidlig orientering i en bestemt retning 7).

I den nye »guidance and orientation period« forsøges det at lægge større vægt på at forberede eleverne til at tage bestemmelse om deres fremtid. Børnene får anledning til at vurdere deres egne anlæg i forskellige fag, før det er nødvendigt for dem at træffe deres endelige valg for fremtidig beskæftigelse. Lærerens opgave i en sådan skoleafdeling er at skabe de rette omstændigheder og derefter at iagttage elevernes reaktioner, hvorved han får bedre muligheder for til sin tid at give børnene den vejledning, de har brug for. »Guidance« må aldrig blive så positiv, at vejledningen virker i retning af at »skubbe« barnet ind i en eller anden beskæftigelse, som arbejdsmarkedet anser for passende, men må altid gå ud på at lede det hen imod en bestemmelse om stilling eller beskæftigelse, der er i nøje overensstemmelse med hans eller hendes forudsætninger, anlæg og interesser.

På det tidspunkt, da barnet har overstået pubertetsårene, skulle han have modtaget til-

7) Council of Europe. CCC. Education in Europe, H.7.: »The Observation and Guidance Period« af Yves Roger. Strasbourg 1967.

strækkelig opmuntring til at udvikle alle de evner og talenter, han besidder. Og hvis dette er tilfældet, skulle han, når tiden kommer, være i stand til at foretage et klogt valg af studiefag i videregående skoleafdelinger og tage endelig beslutning om sin fremtidige livsstilling. Udvælgelse af eleverne bør naturligvis ske inden for selve vejledningsperioden, og de konventionelle undervisningsmetoder må erstattes af metoder, der fremhæver motivation, interesse og initiativ i alt skolearbejde.

I de fleste lande, hvor en sådan observations- og vejledningsperiode er indføjet i skolesystemet, overføres eleverne til den i 10, 11 eller 12 års alderen fra den elementære skoleafdeling. Observation og vejledning arrangeres i disse klasser enten som et selvstændigt kursus eller som klasser, der enten leder til videregående skoleafdelinger eller til en afgangsklasse efter udløbet af den obligatoriske undervisningsperiode⁸⁾

I *Frankrig* kaldes denne periode »cycle d'observation«, og den strækker sig over 2 år (6. og 5. kl.) for børn i alderen 11 til 13 år.

Ved afslutning af denne to-års periode vil de børn, der bliver godkendt af vejledningsrådet, automatisk få adgang til 4. kl., medens andre må bestå en eksamen eller prøve, hvis de ønsker at fortsætte.

Klasser, der kaldes »transition«, »reception« eller »ajustement«-klasser, der løber sammen med de almindelige klasser i det andet skoleår i denne skoleform, er beregnet for børn, der ikke blev udtaget i begyndelsen af vejledningsperioden⁹⁾.

Den *engelske* »comprehensive« skole med sin »ene indgang og sine mange udgange« har sin oprindelse i Education Act 1944.

Denne skoleform kan bedst beskrives som en enhedsskole, der skal modtage alle elever i et givet skoledistrikt.

Ved afslutning af »junior school« for 7-11-årige elever afholdes den såkaldte »11 + « eksamen, der i henhold til resultaterne af de forelagte prøver deler eleverne i forskellige grene i enhedsskolen, som de nu rykker op i. (En London-skole havde i 1963 ikke mindre end 14

⁸⁾ Education and Culture No. 4. 1967: Prolongation of the School-Leaving Age. - Education and Culture No. 5. 1967: Pupil Guidance.

⁹⁾ Council of Europe: Abstracts No. 27.65/1 og 29.65/1, France.

»Observation/guidance«-periode i europæiske lande 1967

	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	år
Belgien							■	■	■					
Frankrig						■	■	■	■					
Holland							■							
Italien						■	■	■						
Schweiz						■	■							
Tyskland					■	■								

Elementær undervisning
 Observation/guidance
 Videregående undervisning

parallelklasser for første års elever). Elevernes skolevidnesbyrd og deres intelligenskvotient tages sammen med den ovennævnte prøve i betragtning ved placering i grene, der har navnene A, B, C o.s.v. (F-klasserne for børn, der har en IK på 70—80 og får special- eller særundervisning).

Rapporter over 11 + eksamen har vist, at 10-20 pct. af børnene er forkert eller mindre heldigt placeret, og den nylig udkomne »Plowden Report« går ind for, at denne eksamen bør udsættes et år¹⁰⁾.

Ved slutningen af det 3. skoleår i 14 års alderen bliver eleverne på ny grupperet eller omgrupperet efter samråd mellem forældrene, lærerne og vejledningseksperter.

Efter afslutning af 4. kl. (ved undervisningspligtens udløb) vil de dårligst udrustede elever forlade skolen, andre vil fortsætte endnu et år

til forberedelse til forskellige eksaminer på mellemniveauet, medens de bedst begavede vil fortsætte endnu et eller to år og forberede sig til en eksamen, der giver adgang til universiteterne¹¹⁾.

Ovenstående skema viser observations- og vejledningsperiodens længde og placering i en række europæiske lande.

»De europæiske skolesystemer er på vej mod en udvidelse af undervisningspligten og mod en udskydelse af tidspunktet for uddannelses- og erhvervsmæssige valg for således at lægge stadig stærkere vægt på en fortløbende vejledning under hele skoleforløbet« - »i et intimt samarbejde mellem lærere, vejledningsspecialister, forældre og elever«, siges det i en rapport fra Europarådet om det nylig afholdte Undervisningsminister møde i Strasbourg 12.-14. sept. 1967¹²⁾.

¹⁰⁾ Children and their Primary Schools. A report of the Central Advisory Council for Education. Vol. 1. HMSO. 1967.

¹¹⁾ Council of Europe. Abstracts No. 69-65/1, 73-65/1 og 74-65/1 United Kingdom.

¹²⁾ Forward in Europe, oct./nov. 1967: »Education Conference«.

Om skolemodenhed.

Af dr. phil. S. A. Tordrup i.

Der tales meget om modenhed og modning i den aktuelle pædagogiske diskussion, men ikke altid med samme betydning og ikke altid lige klart.

Begrebet modenhed er et udviklingsbegreb.

Modning (legemlig og/eller sjælelig) sker gennem en vækst, der, både hvad struktur og tempo angår, drives frem af kræfter i individet.

Milieuet er dog ikke uden betydning for modningen (vel især for dens tempo), men spiller dog en sekundær rolle. Milieuet kan virke modificerende, være mere eller mindre gunstigt, virke hæmmende eller fremmende.

Nogle funktioner synes næsten udelukkende at udvikles gennem modning.

Når det lille barn fødes, er det gennem modningsprocesser sat i stand til at klare en del livsvigtige behov på en helt anden måde end før fødslen. Det gælder bl.a. ånding, næringsoptagelse og udskillelse af affaldsstoffer.

Men også efter fødslen udvikler barnet sig på mange områder i det væsentlige gennem modning.

Det er ikke meget, man gennem træning af et barn kan gøre til, at det kommer til at gå før eller bedre.

Ved funktioner, der i det væsentlige udvikles gennem modning, er det som oftest vigtigere at vente end at træne.

Det, man møjsommeligt opnår gennem træning, indfinder sig ofte »af sig selv« uden træning, når tiden er inde, og den bedring og fremskyndelse af tidspunkterne, der er opnået gennem træning, vil ofte vise sig kun at være midlertidig.

Ved barnets sprogtilegnelse spiller milieuet en langt større rolle end ved de foran nævnte funk-

tioner. Det er jo omgivelsernes sprog, barnet har brug for. Her skal barnet således lære noget, men det kan det først, når det har nået en vis modenhed, og de forskellige stadier i sprogtilegnelsen forløber i overensstemmelse med den fremadskridende modning.

Der er dog det ejendommelige ved sprogtilegnelsen, at barnet selv går i gang, at det i det væsentlige tilegner sig sproget på egen hånd. Det vil selv og gør det selv. Det er ikke nødvendigt at undervise barnet. Barnets store kontaktbehov er en væsentlig drivkraft ved dets sprogtilegnelse.

Men det er langt fra alt, hvad barnet får brug for, der udvikles gennem modning, eller som det selv går i gang med, når det når en vis modenhed.

Der er meget, barnet direkte må lære, trænes eller undervises i. På vort kulturtrin kan barnet således ikke nøjes med den intellektuelle udvikling, den viden og kunnen, det »lærer af livet«. Vi har derfor indrettet skoler for at lære barnet at læse, skrive, regne og mange andre ting, der har betydning for dets udvikling og dets muligheder for at klare sig i samfundet.

Men hvor tidligt er barnet parat til at begynde på disse opgaver, parat til at påbegynde skolegangen?

Dertil svarer vi: ikke før det er skolemodent. Men hvad mener vi egentlig hermed?

Som en foreløbig praktisk »definition« af skolemodenhed, der ikke går ind på de enkelte faktorerets betydning, kan man summarisk sige: Et barn er skolemodent, når det er i stand til at fatte og gennemføre de opgaver, det stilles overfor i en almindelig 1. klasse på tilfredsstillende måde, ved en ganske jævn arbejdsindsats uden pres og anden hjælp end den, der almindeligvis gives børn i en 1. klasse.

Men kravene er langt fra ens i alle 1. klasser, og der er således ikke noget i vejen for, at et

1) Foredrag holdt ved Danmarks Lærerforenings kursus om skolemodenhedsproblemer 19.-20. marts 1966 på Skarrildhus (her gengivet i uddrag).

barn med en bestemt udvikling kan klare sig tilfredsstillende i visse klasser og ikke i andre uafhængigt, hvilken modenhed det er nået frem til.

Lærerpersonegheden, undervisningsformen og det tempo, i hvilket undervisningen skrider frem, kan være afgørende for, om et barn kan klare sig i en klasse eller ikke.

En individuelt tilrettelagt undervisning, ved hvilken kravene til den enkelte elev afpasses efter elevens evner og øvrige forudsætninger kan medføre, at en del børn, der ville strandede ved mere rigoristiske krav, kan følge med.

Faktorer, der er af væsentlig betydning for barnets skolemodenhed.

Den ovenfor givne »definition« af skolemodenhed var en slags praktisk helhedsskøn, og det er vel nok som regel på grundlag af et sådant samlet skøn, at den sagkyndige sluttelig træffer sin afgørelse vedrørende barnets eventuelle skolemodenhed.

Skønnet er imidlertid bygget på kendskabet til en hel del faktorer, der hver for sig eller i samvirken har betydning for, om et barn kan klare sig i skolen eller ikke.

Jeg vil kort omtale de formentlig væsentligste af disse faktorer.

1. Faktorer, der hovedsagelig vedrører barnets intellektuelle udvikling.

Vigtigst er her det vi kalder intelligensudvikling. Hvis barnet ikke har mulighed for at fatte de opgaver, der sædvanligvis arbejdes med i en 1. klasse, kan det i hvert fald ikke klare sig tilfredsstillende i klassen. En vis intelligensudvikling er en nødvendig om end ikke tilstrækkelig betingelse for, at barnet kan følge med. Eksempelvis kan nævnes, at et barn, der selv ved hjælp af genstande (f.eks. fingrene) ikke formår at holde rede på antallene 1 til 5, sædvanligvis vil få store vanskeligheder ved at klare selv den mest elementære regneundervisning.

Der er en nær forbindelse mellem sprogudvikling og intelligensudvikling. Vi giver udtryk for tanker og meninger, ønsker og behov gennem sproglige ytringer. Undervisningen og kontakten mellem lærer og elev foregår i vid udstrækning gennem sproget. Barnet skal kunne fatte sproglige beskrivelser og forklaringer af en passende svarhedsgrad for klassetrinet (her 1. klasse) og selv være i stand til at formulere visse svar på lærerens spørgsmål. Det er derfor af betydning for en god start i skolen, at barnet

har et stort ordforråd og har levet i et godt sprogligt milieu inden skolegangen.

En vis udvikling af den visuelle og auditive perception er vigtig for tilegnelsen af læsning og stavning. I hvert fald er senmodning og eventuelle defekter på disse områder i høj grad hæmmende for tilegnelsen af læse- og staveprocesserne.

2. Barnets arbejdsindsats.

Den arbejdsindsats, et barn er i stand til at yde, stiger med dets alder og udvikling, men det er et spørgsmål, om det er levealderen eller intelligensalderen, arbejdsindsatsen er mest afhængig af.

Barnets arbejdsindsats er afgørende for dets fremgang i skolen. Barnet skal i skolen løse bundne opgaver, opgaver stillet af andre, hvad der er langt mere krævende end den fri udfoldelse i legen. Det er af betydning, at barnet ikke alene accepterer opgaver, som stilles det personligt, men at det også føler sig forpligtet til at løse opgaver, der er stillet hele klassen eller en gruppe, det tilhører. Det er dog ikke nok, at barnet accepterer opgaverne for så vidt, at det gerne vil løse dem, det skal også kunne præstere den koncentration og udholdenhed, som opgaver af en passende svarhedsgrad for klassetrinet (her 1. klasse) kræver.

En af årsagerne til, at en sagkyndig undertiden erklærer et velbegavet barn for skoleumodent, kan netop være, at barnet ikke tager de opgaver, der forelægges det i en prøvesituation, alvorligt, men straks »glemmer« opgaven og giver sig til noget andet, der interesserer det mere, eller søger at slippe fri for at løse opgaverne ved f.eks. at sige: »Det kan jeg ikke«, før det endnu har forsøgt på det.

3. Sociale faktorer.

Overgangen fra den lille intime kreds i hjemmet til de fremmedartede og mere komplicerede forhold i skolen er svær for mange børn.

Overgangen er lettere, hvis barnet har gået i børnehaven, hvis barnet har flere søskende eller har haft legekammerater uden for hjemmet.

De fleste børn er nok ængstelige den dag, de starter i skolen, og tilpasningen til skolelivet forløber langtfra altid uden vanskeligheder. Barnet skal i skolen indgå i et vist fællesskab med andre (kammerater og lærere). Det skal kunne opfatte sig og opføre sig som én af flokken og kunne rette sig efter visse fælles regler. Barnet

er ikke i centrum i samme grad som i hjemmet, og det er begrænset, i hvilken grad der kan tages specielle hensyn til det enkelte barn.

4. *Barnets helbredstilstand og legemlige udvikling.*

Det er klart, at det svage og sygelige barn ikke kan yde så meget som det sunde barn. Syns- og hørefekter kan nødvendiggøre særlige hensyn eller endog specielle undervisningsformer. Barnet må have tilstrækkelig kontrol over krop og lemmer. En vis udvikling af håndmotorikken er vigtig af hensyn til skrivningen.

Det er et spørgsmål om ikke den legemlige udvikling, vi i dag kan konstatere hos børnene, er medvirkende til, at børnene bliver tidligere skolemodne end før. Hjernen er jo også et legemligt organ.

Ængstelsen for at sende børn for tidligt i skole og dens følger.

I en årrække har der blandt pædagoger og psykologer været en livlig diskussion om, hvor tidligt børnene bør påbegynde skolegangen. Gang på gang har der været advaret mod at sende børnene for tidligt i skole. Denne rigtige tanke er dog undertiden misforstået derhen, at man aldrig skal sende børn tidligt i skole. Da det samtidig er en ret almindelig opfattelse, at der ingen skade sker ved at udsætte skolegangen for et barn, er resultatet ofte blevet, at man har udsat unge velbegavede børns skolegang, blot fordi de var unge.

Det er også en almindelig opfattelse, at de yngste børn, selv om de klarer sig godt i de første klasser, ofte får vanskeligheder, efterhånden som de rykker op i de klasser, i hvilke der kræves større modenhed. Også denne opfattelse har medvirket til, at en del unge velbegavede børn har fået udsat skolegangen.

Det vil ofte være sådan, at et barn ikke fuldt ud opfylder alle de betingelser for skolemodenhed, man anser for væsentlige. Hvilke faktorer skal man da lægge størst vægt på? Kan man ikke slække på nogle områder, især hvis der forekommer et overskud på andre? Sandsynligvis - men på hvilke?

Det er vigtigt, at man skelner mellem permanent virkende faktorer og faktorer, hvis virkning er tidsbegrænset. Virkningen af faktorer vedrørende barnets arbejdsindsats og sociale tilpasning er ofte tidsbegrænset. Tingene ordner sig måske »af sig selv« med alderen.

Hvis barnet er væsentligt tilbage i intelligensudvikling ved starten i skolen, er der derimod tale om en permanent hæmning på et område af fundamental betydning, og barnet vil få vanskeligt ved at følge med op gennem alle klasser; men selv om barnet arbejder og tilpasser sig dårligt til skolemilieuet i starten, går det ofte godt hermed efterhånden, og skolen er langt fra det dårligste milieu til afhjælpning af vanskeligheder på disse områder.

Ja, det kan godt være således, at barnet først og bedst lærer at tage fat på og gennemføre opgaverne gennem arbejdet i skolen. I en del tilfælde har hjemmet ikke givet gode muligheder for beskæftigelser, der er egnede til at danne en overgang til skolearbejdet. En del børn har heller ikke haft gode muligheder for at lære at omgås andre børn i hjemmet. Skolen er måske det første sted, hvor barnet har sådanne muligheder, og det hjælper måske slet ikke, at skolegangen udskydes et år.

Det er, som om der hos mange har været en tilbøjelighed til at hæfte sig for meget ved barnets startvanskeligheder i skolen og ved, hvordan det klarer sig i den allerførste tid, men barnet skal jo dog gå i skole i mange år, og det er ikke givet og næppe sandsynligt, at det helt igennem er de samme faktorer, der spiller en rolle i 1. klasse og på senere klassetrin. Det afgørende er, hvordan børnene klarer sig i det lange løb.

Der kan efter mit skøn ikke være tvivl om, at intelligensen efterhånden vil vise sig at være den betydeligste faktor, når det drejer sig om at klare sig i skolen, og er der et sikkert overskud her, må man kunne slække på andre områder.

Hvis det er rigtigt, behøver man ikke at være så ængstelig for at sende velbegavede børn tidligt i skole.

Hvis man vil have fuld besked om, hvordan unge, velbegavede børn klarer sig i skolen, er der næppe anden mulighed end at følge et tilstrækkeligt stort antal unge børn op gennem klasserne og undersøge, hvordan de klarer sig på forskellige klassetrin sammenlignet med deres ældre kammerater. De yngste børns præstationer må vurderes i forhold til de præstationer, deres ældre klassekammerater kan yde under de samme forhold.

Jeg vil her tillade mig at pege på nogle enkelte resultater fra min disputats:

Den årgang børn (947 børn), der påbegyndte skolegangen i 1948 i Gentofte, blev fulgt fra 1.

klasse til mellemkoleeksamen, og dette materiale blev suppleret med et storkøbenhavnsk studentermateriale på 723 studenter.

Det stod på dette tidspunkt forældrene i Gentofte frit for, om de ville sende børnene i skole som 6- eller 7-årige. Der var således en mulighed for at sende de mest fremmelige børn tidligt i skole og de mindst fremmelige sent, og forældrene udnyttede i stor udstrækning disse muligheder på tilfredsstillende måde. Det ses bl.a. af resultaterne fra en gruppeprøve i 1. klasse med den danske standardisering af Dearbornprøverne.

Den gennemsnitlige Dearbornintelligensalder (D.I.A.) og Dearbornintelligenskvotient (D.I.K.) blev beregnet for de tre aldersgrupper, der var ≥ 7 år, $6\frac{1}{2}$ -7 år og $< 6\frac{1}{2}$ år ved starten i skolen.

Resultaterne (middeltallene) fra Dearbornprøverne var som følger:

Alder ved starten i skolen	Antal børn	middel D.I.A.	middel D.I.K.
≥ 7 år	208 (22 %)	8,33	109,0
$6\frac{1}{2}$ -7 år	378 (39,9 %)	8,41	117,3
$< 6\frac{1}{2}$ år	361 (38,1 %)	8,25	124,2

Som man ser, er der en stærkt stigende D.I.K. fra ældste til yngste aldersgruppe. Hovedreglen er, at børnene har opnået en højere D.I.K., jo yngre de er. Der er derimod kun ringe forskel på de tre aldersgruppers gennemsnitlige D.I.A. Midtergruppen ligger højest, yngste gruppe lavest, men forskellene er så små, at man kan regne med, at de tre aldersgrupper ligger på omtrent samme niveau i 1. klasse.

Spørgsmålet er så, hvordan de tre aldersgrupper er placeret i forhold til hinanden på senere klassetrin.

Der er dem, der mener, at de yngste skal »ligge over« de ældre i 1. klasse, hvis de skal klare sig lige så godt på senere klassetrin. Har de ret?

Det er her kun muligt at give en ganske kort oversigt over de vigtigste resultater fra undersøgelsen:

De yngste elever (i skole før $6\frac{1}{2}$ år) klarede sig signifikant bedre end deres ældre kammerater både i underskolen, mellemkolen og gymnasiet. De klarede sig også bedre og bedre op gennem klasserne - sammenlignet med deres ældre kammerater. Til støtte herfor kan anføres, at de yngste, hvis de stod lige med de ældre

på et givet trin, klarede sig bedre på et senere trin. Med samme D.I.A. i 1. klasse opnåede de yngste signifikant højere resultater ved optagelsesprøven, med samme optagelseskvotient signifikant højere resultater ved mellemkoleeksamen, med samme mellemkoleeksamen signifikant højere studentereksamen.

Dette gjaldt både for piger og drenge hver for sig, men der skete i løbet af skoletiden en forskydning i forholdet mellem drengenes og pigernes resultater, idet pigerne klarede sig bedre end drengene i underskolen, mens drengene vandt ind på pigerne i mellemkolen og passede dem i gymnasiet.

Det er vigtigt at understrege, at det ikke er alle unge børn, der klarer sig godt i skolen, og at de unge kun klarer sig bedst, hvis og fordi de er bedre begavede end de ældre og eventuelt fra gunstigere miljøer end disse.

Det er sandsynligvis som regel mere skæbnesvangert for et barn at komme for tidligt i skole end at komme for sent i skole, men hyppige advarsler mod at sende børn for tidligt i skole skulle nødtigt medføre, at det bliver en ren undtagelse, at et barn sendes tidligt i skole. Hvorfor skal børn, der er tidligt skolemodne, ikke sendes tidligt i skole?

Det kan virkelig også have uheldige følger for et barn, at det kommer for sent i skole. Barnet får ikke rigtig brug for sine evner og kræfter. De opgaver, det stilles over for, bliver for lette, og vi er — voksne som børn - heldigvis sådan indrettet, at det nye og de opgaver, der kræver en vis anstrengelse, interesserer os mest, medens evindelige gentagelser af noget, vi for længst har forstået, ofte keder os indtil ulidelighed. Følgerne er, at et velbegavet barn, der er sendt for sent i skole, sidder og keder sig i timerne og ikke rigtig lærer at bestille noget. Men det væsentligste er, at der ingen udvikling er for barnet i at arbejde med opgaver, det for længst er vokset fra. Barnet spiller sin tid.

Den danske lovgivning vedrørende børnenes alder ved indskrivningen i skolen.

Ifølge skoleloven af 1814 var børn i Danmark som nu undervisningspligtige, hvis de var fyldt 7 år ved skoleårets begyndelse, men forældrene havde ret til at få deres børn i skole et år før (som 6-årige).

I 1947 indskrænkedes forældrenes ret til at få børnene tidligt i skole væsentlig. Forældrene kunne nu kun kræve børnene optaget i skolen,

hvis de fyldte 7 år de første 3 måneder af skoleåret - var $6\frac{3}{4}$ år ved skoleårets begyndelse. Det vil sige, at der var en mulighed for, at selv velbegavede børn kunne blive op imod $7\frac{3}{4}$ år, før de havde ret til at komme i skole.

Kommunalbestyrelsen kunne dog beslutte, at børn, der var fyldt 6 år ved skoleårets begyndelse, stadig kunne optages i skolen, og der var da også en del kommuner, der benyttede sig af denne beføjelse.

Men der var andre kommuner, der udnyttede de nye regler som en kærkommen lejlighed til at skære de stigende børnetal i skolerne ned - og det var måske også en tanke, der havde spillet en vis rolle ved affattelsen af lovbestemmelsen. Der var blot det kedelige ved denne nedskæring, at den kun virkede ét år som nedskæring, men permanent som spærregel for de unge velbegavede børn.

Ved loven 7/6-1958 blev indskrivningsbestemmelserne igen ændret. Forældrene fik nu ret til at få deres børn optaget i skolen, hvis børnene var fyldt $6\frac{1}{2}$ år ved skoleårets begyndelse (3 måneder tidligere end efter 1947-reglerne), men samtidig bortfaldt kommunalbestyrelsens ret til generelt at beslutte, at børnene kunne begynde i skolen som 6-årige.

Ifølge denne lov kunne børnene påbegynde skolegangen i en alder fra 6 V2-8 år. Dette interval på $1\frac{1}{2}$ år svarer slet ikke til de store udviklingsforskelle hos børnene. Der er udviklingsforskelle på langt mere end $1\frac{1}{2}$ år hos skolebegyndere. Men der kunne rejses en anden og vigtig indsigelse imod bestemmelsen om, at børnene skulle være fyldt $6\frac{1}{2}$ år ved skolegangens begyndelse. Det betød, at forældrene for de børns vedkommende, der er født i halvåret fra 1. februar til 31. juli slet ingen mulighed havde for at vælge skoleår. Disse børn kunne og skulle påbegynde skolegangen det år, de var mellem 7 og $7\frac{1}{2}$ år den 1. august, og der var således uden hensyn til udviklingsforskelle kun aldersforskelle på indtil et halvt år hos disse børn.

Selv om børn fra denne gruppe uden afbrydelse fortsatte skolegangen indtil studentereksamen, blev de 19-19 $\frac{1}{2}$ år, før de blev studenter - en unødvendig høj alder og spild af tid for velbegavede elever og en ekstra udgift for forældrene. Men skulle loven opfattes strengt efter sin ordlyd, så ingen børn kunne optages i skolen, før de var 6V2 år? Ja, således blev loven sædvanligvis opfattet, og i ministeriet blev loven også tolket på den måde, i hvert fald til at be-

gynde med. Der var dog nogle kommuner, der indførte den praksis, at 6-6 $\frac{1}{2}$ årige børn stadig kunne optages i skolen, hvis forældrene i hvert enkelt tilfælde ansøgte skolemyndighederne herom, og det derefter gennem en skolepsykologisk undersøgelse var godtgjort, at børnene var skolemodne.

Der blev ikke fra ministeriets side skredet ind mod denne »tolkning« af loven, og ifølge et cirkulære af 13. juli 1964 må denne fremgangsmåde anses for godkendt. Det pågældende afsnit i cirkulæret lyder: »Ministeriet skal samtidig henlede opmærksomheden på, at bestemmelsen i folkeskolelovens § 43 stk. 2, hvorefter et barn, der fylder 7 år i skoleårets første 6 måneder, skal optages i skolen, når det forlanges af den for dets skolegang ansvarlige, ikke er til hinder for, at de stedlige skolemyndigheder kan tillade et barn, der ved det pågældende skoleårs begyndelse endnu ikke er $6\frac{1}{2}$ år gammelt, optagelse i skolen under forudsætning af, at det er i stand til at følge folkeskolens undervisning. Afgørelsen af, på hvilken måde dette i det enkelte tilfælde bør godtgøres, herunder om der skal afholdes skolemodenhedsprøve, træffes uden for København af kommunalbestyrelsen efter indhentet udtalelse af skolekommissionen.«

Det citerede afsnit af cirkulæret af 13. juli 1964 betyder et meget væsentligt fremskridt vedrørende de velbegavede børns muligheder for at komme i skole tidligt. Det er bl.a. vigtigt, at der ikke er sat en fast grænse ved 6 år. Efter mit skøn burde forældrene dog have ret til at få børn, der er under $6\frac{1}{2}$ år ved skoleårets begyndelse, i skole, hvis det er godtgjort, at børnene vil kunne følge med i skolen. Det er børnene, det kommer an på, og børnenes udvikling bør derfor være afgørende.

Hvor tidligt kommer børn i skole i andre lande?

Lad os se lidt ud ad vore egne vinduer, hvordan er indskrivningsbestemmelserne i landene omkring os?

I Sverige, Norge og Finland er børnene undervisningspligtige 5 måneder tidligere end i Danmark, nemlig efter sommerferien i det kalenderår, i hvilket de bliver 7 år. Men børnene kan komme i skole før, hvis det er godtgjort, at de er skolemodne, i Sverige indtil 1 år før, d.v.s. allerede i en alder af 5 år og 8 måneder - noget der dog sjældent sker. I Norge skal børnene

være fyldt 6 år. Både i Norge og Sverige kan skolegangen udsættes et år, hvis særlige forhold taler derfor. En bestemmelse, det ville være vigtigt at få indført i Danmark, så der også var større smidighed den vej.

I de fleste vesteuropæiske lande indtræder skolepligten, når børnene er fyldt 6 år, altså ét år før end i Danmark.

I England og Skotland kommer børnene endog i skole som 5-årige i de såkaldte infant-schools, men kravene er selvfølgelig ikke så store som i danske 1. klasser.

Vi synes i Danmark at have været særlig ængstelige for at sende børn tidligt i skole. Vel næppe, fordi vi har troet, at børnene er senere udviklet i Danmark end i andre lande?

Skolemodenhedsundersøgelser.

Der er sikkert enighed om, at det er af stor betydning for børnene, at de påbegynder skolegangen på det bedst egnede tidspunkt, og at vi så vidt muligt må medvirke til, at det sker.

Der melder sig så det spørgsmål, om vi med en rimelig sikkerhed er i stand til at udpege de skolemodne børn før skolegangen ved hjælp af en af de gruppeprøver, der anvendes som skolemodenhedsprøver.

Disse gruppeprøver viser først og fremmest noget om barnets intellektuelle udvikling. De øvrige faktorer af betydning må så skaffes til veje på anden måde: ved iagttagelse af børnene under prøverne, ved samtaler med forældrene eller ad anden vej.

Den rangering af børnene, vi når frem til gennem de tildelte points ved prøverne, kan selvfølgelig ikke uden videre antages at gælde for barnets præstationer i skolen. Det er der ingen, der venter. Spørgsmålet er, hvor stor en overensstemmelse vi kan nå frem til, i hvor høj grad det er muligt at finde adækvate mål for det, barnet senere skal præstere i skolen.

Vi kan heller ikke undgå det, vi undertiden kalder »tilfældige fejl«, fejlkilder, der er fælles for alle prøver. 100 pct.s sikkerhed kan man aldrig opnå.

Det antal points, børnene kan opnå, vil udgøre en ubrudt række, og hvor man end sætter en grænse for to grupper, vil børn, der er placeret umiddelbart over og under en sådan grænse, ligge hinanden så nær, at det kan være en tilfældighed, om de er kommet i den ene eller den anden gruppe. Der vil som ved mange andre delinger være et usikkerhedsområde, og måske et ret stort. Man må derfor i hvert fald regne

med tre grupper ved vurdering af børns skolemodenhed: skolemodne - tvivlstilfælde - ikke-skolemodne.

Vi kan nok regne med, at de børn, der opnår det højeste antal points, vil kunne klare sig i skolen, med mindre det viser sig, at de har specielle vanskeligheder af betydeligt omfang, f.eks. læsevanskeligheder, hvad man næppe med sikkerhed kan afgøre på forhånd. Chancen for, at de al ler dygtigste børn ikke erklæres for skolemodne efter en prøve, er nok ret ringe, og det er trods alt de børn, der trænger mest til at komme i skole. Derimod kan man ikke være helt så sikker på, at børn med lave pointstal ikke kan klare sig i skolen, da der bl.a. er en mulighed for, at de ikke har ydet deres bedste.

Man bør være særlig opmærksom på tvivlstilfælde, og disse bør så vidt muligt iagttages gennem supplerende, helst individuelle undersøgelser, før man træffer en endelig afgørelse.

Som bekendt har skolemodenhedsprøver været anvendt langt mere i Sverige end her i Danmark, og man har også dér forsøgt at drage mere vidtgående konsekvenser af prøverne end her, bl.a. vedrørende den undervisning, børnene skulle have. Skolemodenhedsprøvernes prognostiske værdi har også været diskuteret meget i Sverige, og en del undersøgelser tyder på, at prognoserne ikke er alt for sikre og selvfølgelig jo mindre sikre jo længere spand af tid, det drejer sig om. Sikkerheden må dog vurderes i forhold til de krav, man stiller.

De sædvanlige skolemodenhedsprøver synes ikke at differentiere så godt, at man på grundlag af dem alene med tilstrækkelig sikkerhed kan udpege de børn, der skal i skolemodenhedsklasser eller have anden form for specialundervisning.

Hvis man stiller sig en mere beskedent opgave, nemlig at udtale sig om, hvorvidt børn, der ikke er undervisningspligtige, skal i skole eller ikke, og det er vel det, vi gør på nuværende tidspunkt i Danmark, er sagen enklere omend vanskelig nok.

Det er vel nok den almindelige opfattelse hos både forældre og lærere, at det som regel er mere skæbnesvangert for et barn at komme for tidligt end for sent i skole, og at de unge børn derfor kun skal i skole, hvis man føler sig temmelig sikker på, at de kan klare sig tilfredsstillende i skolen.

Denne opfattelse medfører, at man lader de børn, om hvis modenhed man er i tvivl, vente et år. At der blandt disse børn nok vil være

nogle, der ville kunne klare sig tilfredsstillende i skolen, må anses for givet.

Skolemodenhedsprøver har nu været anvendt så længe her i Danmark, at det er på tide, at vi danner os et bedre billede af sammenhængen mellem resultaterne af skolemodenhedsprøverne og børnenes præstationer i skolen, end vi har i øjeblikket.

Det ville også være af stor betydning at få visse prøvesystemer afvejet mod hinanden, f.eks. Uppsalaprøverne og de norske Sandvenprøver, der også er i brug i en del kommuner.

Det synes klart, at det gennem individuelle prøver, ved hvilke man har nær kontakt med barnet, er muligt at danne sig et bedre indtryk af barnets personlighed og kunnen end gennem gruppeprøver, og hvor forholdene tillader det, - d.v.s. hvor man på de skolepsykologiske kontorer råder over den nødvendige arbejdskraft - må det derfor anbefales at supplere evt. erstatte gruppeprøverne med individuelle prøver.

Man kan dog uden tvivl udtale sig med stør-

re sikkerhed om børnenes chance for at klare sig i skolen, hvis børnene iagttages gennem længere tid. En sådan mulighed foreligger i de såkaldte børnehaveklasser. Hvis man der beskæftiger, iagttager og undersøger børnene og følger deres udvikling, har man de bedste muligheder for at finde det bedst egnede tidspunkt for børnenes overgang til de egentlige skoleklasser.

De mange skolemodenhedsprøver, der afholdes, er et udtryk for, at der lægges større vægt på at få børnene i skole på det bedst egnede tidspunkt end tidligere. Specielt er det mit indtryk, at der er et mere realistisk og derfor også mere optimistisk syn på de velbegavede unge børns muligheder i skolen.

Det står nu til os at gøre skolemodenhedsprøverne så omfattende og sikre som muligt. Jeg er klar over, at det er let at stille krav, krav, der ikke altid er lette at honorere på grund af manglende arbejdskraft ved de skolepsykologiske kontorer.

Notat om skolernes erhvervsorientering og erhvervsbetonede undervisning og om samarbejdet mellem skole og erhverv.

Det har stedse været en af skolens centrale opgaver at forberede eleverne til fortsat uddannelse eller erhvervsarbejde. I de senere år - navnlig med udgangspunkt i 1958-loven og Undervisningsvejledning for Folkeskolen (1960) - er denne side af skolens virksomhed imidlertid undergået en kraftig udvikling. Fra 7. skoleår og opefter er eleverne i stigende omfang beskæftiget med emner og aktiviteter, der vender udad mod erhverv og samfund og fremad mod valget af - og tilpasningen til - fortsat uddannelse og beskæftigelse.

Det lovmæssige grundlag for denne pædagogiske udvikling er følgende:

- A. Det påhviler skolerne at give eleverne i 7. skoleår en grundlæggende *erhvervsorientering* og at videreføre denne i 8. og 9. skoleår og i 2. og 3. realklasse (folkeskolens § 17, stk. 6, og § 21, stk. 1).
- B. Undervisningen i 7. skoleår skal i fag, hvor det naturligt kan ske, afpasses under hensyntagen til børnenes fremtidige virksomhed i det praktiske liv og deres fortsatte uddannelse. I 8.-10. klasserne videreføres undervisningen efter samme retningslinier, idet der yderligere kan foretages en deling i linier, der tager sigte på elevernes fremtidige virksomhed inden for erhvervslivets forskellige grene, uden at der dog må meddeles en egentlig faglig undervisning. Betegnelsen *erhvervsbetonet undervisning* anvendes hyppigt herom, bl.a. for at undgå forveksling med erhvervsorientering.

A. Erhvervsorientering.

1. Formål.

Erhvervsorienteringens hovedformål er at hjælpe eleverne med at forberede deres valg af erhverv eller fortsat uddannelse ved at give

dem kendskab til valgmulighederne, deres egne forudsætninger og de praktiske problemer, der knytter sig til det at træffe en bestemmelse og føre den ud i livet.

En del af erhvervsorienteringens stof kan lige så vel betegnes som samfundskundskab. Endvidere må erhvervsorienteringen for at opnå det valgforberevende formål tillige virke i retning af at modarbejde visse fordomme og vaneforestillinger om erhvervs- og arbejdsmarkedsforhold. Den vil desuden kunne bidrage til at motivere de unge for fortsat uddannelse. I disse henseender falder formålet sammen med det, som er hovedsigtet med den erhvervsbetonede undervisning, jfr. nedenfor.

2. Udformning og omfang.

Det er ikke angivet i loven eller undervisningsvejledningen, hvilket omfang den erhvervsorienterende undervisning skal have, eller hvorledes undervisningen skal indpasses i elevernes skema. Dog er det i undervisningsvejledningen anbefalet - foreløbig - at benytte i alt 8-15 timer hertil i 7. skoleår. På dette klassetrin er det almindeligt at lade hovedparten af den valgforberevende undervisning indgå som en klasse-læreropgave, oftest i forbindelse med danskundervisningen.

I 8., 9. og 10. klasse gives erhvervsorienteringen oftest som et led i faget orientering.

I 2. og 3. realklasse søges erhvervsorienteringen oftest placeret i historie- eller danskundervisningen, men det erkendes fra mange sider, at det i praksis - bl.a. på grund af tidnød - volder vanskeligheder at få erhvervsorienteringen i realafdelingen gennemført i et forsvarligt omfang.

Som et led i erhvervsorienteringen arrangeres der i de senere år de fleste steder virksomhedsbesøg og erhvervspraktik, sidstnævnte som regel 2-3 gange å en uges varighed for hver

elev. Tyngdepunktet ligger i 9. og 10. klasserne, men flere og flere skoler sender tillige realafdelingens elever i erhvervspraktik.

I ca. 25 af de større kommuner er der med hjemmel i skoletilsynslovens § 26, stk. 3, ansat konsulenter til at bistå laserne med at tilrettelægge erhvervsorienteringen, koordinere virksomhedsbesøg og erhvervspraktik, fremskaffe egnet undervisningsmateriale m.v. Disse konsulenter, hvis antal stadig stiger, er lærere, som har nogle ugentlige timers nedsættelse af undervisningstiden for at tage sig af de konsultative opgaver. Næsten halvdelen af dem er tillige ansat som erhvervsvejledere ved den offentlige erhvervsvejledning (under arbejdsdirektoratet jfr. pkt. 3).

I den enkelte skole bliver det mere og mere almindeligt at udpege en enkelt lærer - undertiden to - til at holde sammen på de valgforberevende aktiviteter.

En del kommuner, navnlig i hovedstadsområdet, giver sådanne lærere, der oftest kaldes kontaktlærere, vejledningslærere eller skolerådgivere, en mindre nedsættelse af timetallet, men der er ikke hjemmel til at yde lærerlønsrefusion fra staten i forhold hertil.

Erhvervsorientering skal ikke alene gives i folkeskolen, men tillige i friskolerne, i ungdomsskolen, i gymnasiet og ved kurserne til højere forberedelseksamen.

I efterskoler og ungdomskostskoler gennemføres erhvervsorienteringen efter lignende retningslinier som i 8.-10. klasserne.

3. Den offentlige erhvervsvejledning.

I medfør af lov om erhvervsvejledning af 3. maj 1961 er der ansat erhvervsvejledere ved hvert af de 31 offentlige arbejdsanvisningskontorer. Af de for tiden ca. 110 erhvervsvejledere er knapt halvdelen deltidsansatte lærere. Af de heltidsansatte er nogle få læreruddannede, medens de øvrige er rekrutteret fra en række forskellige erhverv og uddannelser: agronom, jurist, socialrådgiver, håndværks-, handels- og kontoruddannelse m.v. Der lægges vægt på, at de pågældende har erfaringer med pædagogisk, psykologisk eller socialt betonet arbejde. I tje-nesten er erhvervsvejlederne hidtil uddannet gennem kortvarige kursus, men fra efteråret 1966 er der iværksat en systematisk intern uddannelse af 28 ugers varighed, vekslende mellem teoretisk og praktisk undervisning.

Erhvervsvejlederne skal dels varetage individuel vejledning, dels bistå skoler, institutioner

m.v. i disses arbejde med erhvervsorienterende undervisning, erhvervspraktik, virksomhedsbesøg, oplysende møder og lignende.

Erhvervsvejlederne ansættes af arbejdsdirektoratet, som er centralorgan for den offentlige erhvervsvejledning. Direktoratet indsamler og distribuerer erhvervsoplysende og uddannelsesbeskrivende materiale, dels til brug for erhvervsvejledere, erhvervsorienteringskonsulenter m.fl., dels i en vis udstrækning også til skoler, biblioteker m.v. Arbejdsdirektoratet udgiver et erhvervskartotek og nogle uddannelsesbeskrivende hæfter til brug ved erhvervsorienteringen i realafdelingen og gymnasiet.

Til at varetage den offentlige erhvervsvejlednings forbindelse udadtil er der i medfør af erhvervsvejledningsloven nedsat et erhvervsvejledningsråd, hvori bl.a. undervisningsmyndighederne og arbejdsmarkedets hovedorganisationer har sæde.

4. Udviklingstendenser og aktuelle spørgsmål.

Erhvervsorientering har som foran anført primært et valgforberevende sigte. I erhvervsvejledningslovens § 1, stk. 4, defineres erhvervsorientering som de former for erhvervsvejledning, der ydes kollektivt. Hvad det valgforberevende sigte angår, må såvel den kollektive som den individuelle erhvervsvejledning ses i nøje sammenhæng med en række andre foranstaltninger af oplysende, rådgivende og omsorgsbetonet karakter, der almindeligvis ikke betegnes som erhvervsvejledning, selv om formålet for en stor del er det samme. Det gælder bl.a. studieoplysning og -rådgivning, lærlingeansvinning, kuratorbistand til handicappede elever samt væsentlige sider af revalideringscentrenes, mødrehjælpens, kriminalforsorgens og børne- og ungdomsforsorgens, herunder familievejledningens virksomhed.

Det vil af denne opregning fremgå, at en lang række institutioner, foreninger m.v. har opgaver at løse i forbindelse med de unges indplacering i fortsat uddannelse og beskæftigelse. I mange tilfælde er valgforberevdelsen imidlertid flettet stærkt ind i de pågældende institutioners øvrige uddannelses-, opdragelses- eller forsorgsmæssige opgaver.

Med hensyn til den grundbetragtning, efter hvilken de valgforberevende aktiviteter udfolder sig, har der gennem årene på flere punkter gjort sig en mærkbar udvikling gældende, mere i praksis end som udtryk for en formuleret ændring i opfattelse.

a. Tidligere betragtede man valgforberedelse i alt væsentligt som et spørgsmål om erhvervsvalg, - som problemet om at vælge livsstilling, én gang for alle. Dette valg forudsattes at finde sted ved udgangen af skolen, og når valget, endemålet, var fastlagt, regnede man baglæns og fastlagde den stipulerede gang gennem uddannelsesvæsenet frem mod målet. Nu erkender man i stigende grad, at de unge som regel vanskeligt kan have modenhed og indsigt nok til allerede ved skolegangens afslutning at tage bestik af et erhvervsmæssigt endemål. I stedet lægges hovedvægten på at foretage et umiddelbart *uddannelsesvalg*, og dermed at bestemme retningen af de senere valgførelser, som trinvist fører frem mod et erhvervsvalg. Dette harmonerer bedre med den dynamik, der nu præger forholdene i samfundslivet, idet flere og flere må være indstillet på at skulle foretage erhvervsskifte, specialisere sig eller supplere og ajourføre deres uddannelse senere i livet. Forudsætningen for, at denne drejning af valgperspektivet kan forløbe hensigtsmæssigt, er, at den modsvares af tilpasninger i uddannelses-systemet, således at den uddannelsesmæssige specialisering kan ske gradvist og gennem indførelse af grunduddannelser og hensyntagen til erhvervede kvalifikationer ved overgang mellem beslægtede uddannelsesgrene.

b. Forskydningen fra erhvervsvalg over mod uddannelsesvalg ledsages, som det fremgår af det foregående, af en opspaltning af valget i flere trin, således at valgforberedelse for den enkelte bliver et tilbagevendende tema, fordelt over en stor del af ungdomstiden, men hver for sig mindre skæbnebetonede end under den gamle »model«, hvor der forudsattes en afgørelse én gang for alle.

c. Medens erhvervsvejledning tidligere identificeredes med personlig, individuel rådgivning og bistand, er vægten i de senere år i betydelig grad flyttet over på kollektive, undervisningsmæssige og informative aktiviteter, d.v.s. erhvervsorientering. Hertil hører også tilvejebringelse af autentiske iagttagelser og erfaringer gennem erhvervspraktik, virksomhedsbesøg og erhvervsbetonede skolefag.

d. Endelig præges udviklingen af en voksende erkendelse af, at valgførelsen, konklusionen af overvejelserne, ikke er et spørgsmål om klarsyn hos lærere, erhvervsvejledere, forældre eller andre voksne, der formidler deres rådgivning til de efterrettelige unge. Det er de unge selv, som må føres frem til at kunne tage per-

sonlig stilling til deres fremtid, eller i hvert fald til at være aktivt medvirkende ved afgørelsen.

Denne forskydning i opfattelsen af valgforberedelse og rådgivning i relation til skolestruktur og undervisningsformer - en forskydning, der genfindes i en række lande - aktualiserer behovet for en væsentlig mere intensiv indsats på hele dette felt.

B. Erhvervsbetonet undervisning.

1. Formål.

Den erhvervsbetonede undervisnings formål er ikke fastlagt entydigt i loven. I praksis tilstræber skolerne med denne undervisning flere formål, der kan gribe ind i hinanden. De mest markante synes at være følgende:

a. Emner og aktiviteter, der hentes ind i skolen fra samfunds- og erhvervslivet, og som derfor er autentiske, virkelighedsprægede, regnes for at være velegnede til at udvikle elevernes samarbejdsevne, selvstændighed, arbejdstilrettelæggelse og ordenssans, d.v.s. fremme den almene modenheds- og karakterudvikling, som er en vigtig del af skolens målsætning. Man kan for korthedens skyld tale om *det karakt erudviklende sigte*.

b. På vejen op gennem klasserne bliver eleverne af naturlige grunde mere og mere optaget af den verden, der ligger uden for skolen. Ved at inddrage erhvervs- og samfundsbetonede emner i undervisningen søger man at klargøre forbindelsen mellem det, man lærer i skolen, og det praktiske liv. Man tilstræber herved at forankre skolegangen solidere i de unges bevidsthed og at motivere dem bedre for en så grundig skolegang og en så lodig efterfølgende uddannelse som muligt. Der er altså her tale om *et uddannelsesmotiverende sigte*.

c. Undervisningen i erhvervsbetonede emner og aktiviteter kan på visse områder bibringe eleverne kundskaber og færdigheder, der kan udgøre begyndelsestrin for elementer i erhvervs-mæssige uddannelser. Om betimeligheden af dette *basis-uddannende sigte* for folkeskolens erhvervsprægede undervisning har der været delte meninger, jfr. nedenfor under afsnit 3.a.

d. Medens c som nævnt er genstand for tvivl, og formålene a og b næppe altid fremtræder særlig stærkt for lærerne, er der i almindelighed fuld forståelse for, at de erhvervsbetonede emner og aktiviteter kan og bør have *orienterende og valgforberedende* virkninger for ele-

verne, - altså det samme som er sigtet med den egentlige erhvervsorientering. Heri ligger ikke begrebsforvirring, men en mulighed for at lade formålene støtte hinanden. Der må således som et led i erhvervsorienteringen drages omsorg for at hjælpe eleverne med at sætte de erfaringer om egne interesser og forudsætninger, de har skaffet sig gennem de valgfri, oftest erhvervsbetonede fag, i forbindelse med viden om krav og vilkår i de uddannelser og erhverv, der kan komme på tale for den enkelte. - Og på den anden side vil stof og erfaringer, som eleverne tilegner sig gennem erhvervsorientering og erhvervspraktik, ikke blot kunne tjene valgforberedelsen, men tillige kunne bidrage til den karakterudvikling og uddannelsesmotivation, der ellers navnlig tillægges de erhvervsbetonede, valgfri fag.

2. Udformning og omfang.

For 7. skoleårs vedkommende består den afpasning af undervisningen til det praktiske liv, som skoleloven muliggør, i det væsentlige i, at man i undervisningsstoffet i de enkelte fag bestræber sig for at knytte an til dagliglivets forhold og problemer, herunder også erhvervslivets. Men om nogen differentiering eller erhvervsrettede valgtilbud er der på på dette klassetrin normalt ikke tale, — bortset fra den af loven hjemlede deling ved større skoler af eleverne i 6. og 7. skoleår i a- og b-klasser, hvoraf b-klasserne sigter mod realafdelingen. Det bliver dog mere og mere almindeligt at undlade denne deling.

Det er hovedsagelig i 8., 9. og 10. klasserne, den erhvervsbetonede undervisning har fået indpas i skolen. Og her navnlig gennem visse af de valgfri fag, der henter deres stof fra arbejdslivets aktiviteter. Det gælder f.eks. fag som værkstedsundervisning, teknisk tegning, maskinskrivning, regnskabsføring og barnepleje.

Det skal dog bemærkes, at det største antal af elever i 8., 9. og 10. klasserne vælger hovedparten af deres fag inden for den traditionelle skolemæssige fagkreds: engelsk, tysk, matematik, naturlære m.v.

Normalt anvendes ca. en trediedel af ugens timer til valgfri fag, af hvilke den enkelte elev i almindelighed kan være tilmeldt 3 å 4.

For realafdelingen gælder, at dennes fagkreds og arbejdsform i det hele kun i begrænset omfang er beregnet på at inddrage emner og aktiviteter fra det aktuelle samfunds- og erhvervsliv, bortset fra den obligatoriske erhvervsorien-

tering. Dette har dog ikke medført, at det er blevet vanskeligere for realisterne at blive godtaget til stillinger i det praktiske liv.

3. *Udviklingstendenser og aktuelle spørgsmål.*

Den erhvervsbetonede undervisning i 8.-9. klasserne og - i forbindelse hermed - erhvervsorienteringen synes at være blandt de træk, der i særlig grad præger billedet af skolens udvikling efter 1958-loven. Denne undervisning har været et nyt udspil fra skolens side, der har fremkaldt interesse og forventning hos såvel elever og forældre som hos repræsentanter for samfunds- og erhvervslivet. Denne situation har atter virket ansporende på skolerne, således at et betydeligt antal lærere har fattet interesse for området, ligesom skolens myndigheder - lokalt og centralt - er blevet tilskyndet til at tilvejebringe de fornødne faciliteter.

Der er dog grund til at pege på, at den praktiske udformning af den erhvervsbetonede undervisning har mødt en del vanskeligheder, og at man de fleste steder endnu regner sig for at være på et begyndende stadium. - Der har ofte været tale om at proklamere en intention, en god vilje - som en nødvendig baggrund for at kunne komme igang. Og denne intention har vakt stærkere genklang, end de praktiske muligheder har kunnet give dækning for. Derfor er der nogle steder forekommet skuffelser og tilbageslag.

Blandt de områder, der har voldt - og stadig volder - problemer, skal nævnes følgende:

a. Kompetencespørgsmålet.

For at 8. og 9. klasserne kunne lykkes bedre end den tidligere »frie mellem«, var det bl.a. nødvendigt, at elever, som gik denne vej, fik deres skolegang honoreret af de modtagende parter: erhvervslivet og de forskellige uddannelsesinstitutioner. Om denne *accept* blev der i årene efter 1958 ført talrige forhandlinger og diskussioner. Det blev anset for nødvendigt at etablere en *statskontrolleret prøve*, så at man over for de modtagende parter kunne dokumentere undervisningens standard og sikre en vis ensartethed fra skole til skole med hensyn til undervisningens indhold og bedømmelsen af elevernes standpunkter. - Der har dog stedse hos myndighederne og de fleste lærere hersket tilbageholdenhed overfor en videre udbygning af eksamensvæsnet. I den udstrækning, hvori det bliver muligt, ønsker man snarere at mindske omfanget og betydningen af prøver og karak-

tergivning, så at børnenes skolegang mest muligt kan blive forankret i deres interesse og optagethed af undervisningen og samværet. Som et resultat af denne tilbageholdenhed har man fastholdt, at der ikke ved den statskontrollerede prøve skal udregnes gennemsnit eller foretages summering af karakterer på afgangsbrevet, lige som der heller ikke er fastsat noget kriterium for at bestå prøven.

I 1958 blev det besluttet som et resultat af Teknikerkommissionens overvejelser at etablere en særlig variant af den statskontrollerede prøve i form af »teknisk forberedelseksamen«, der dog ikke er »teknisk« i anden forstand, end at den lægger hovedvægten på matematik og naturlære, hvor kravene nærmer sig realeksamens niveau. Teknisk forberedelseksamen danner indgangsmulighed - ved siden af realeksamen - til en række af de kortere tekniske uddannelser. Den indtager en særstilling i uddannelsessystemet derved, at den kan erhverves etapevis, fag for fag, i forskellige uddannelsesinstitutioner, nemlig — foruden folkeskolen — ungdomsskolen, aftenskolen og forsvarets civilundervisning. I 1966 etableredes en »udvidet teknisk forberedelseksamen«, navnlig beregnet for elever, der i 10. klasse gerne vil bygge videre på teknisk forberedelseksamen, f.eks. med henblik på adgang til teknikundervisningen.

Dansk Arbejdsgiverforening og en række andre organisationer gav allerede i september 1958 ved en konference på »Egelund« tilsagn om at ville give eleverne fra 8.-9. klasserne en »fortrinsstilling«, uden at det dog blev præciseret, hvilke elevkategorier der ved denne begunstigelser skulle stilles i anden række, eller hvori begunstigelsen nærmere skulle bestå. Alligevel er det i årenes løb i mange tilfælde lykkedes at få 8, 9. og — navnlig — 10. klassernes elever anbragt i stillinger eller uddannelser, der tidligere forudsatte real- eller i hvert fald mellemskoleeksamen. At der i disse år har hersket en betydelig mangel på ung arbejdskraft, har dog sikkert været en stærkt medvirkende årsag hertil. Det forhold, at eleverne gennem *erhvervspraktik* på en for virksomheden uforpligtende måde har kunnet sandsynliggøre deres kvalifikationer, har ligeledes medvirket til at bane vejen for disse klassers elever.

Modstanden mod at lade andre afgangsformer end realeksamen være adgangsgivende har været mest konsekvent i forbindelse med etaternes elevuddannelser.

Allerede i undervisningsvejledningen (1960) er der givet udtryk for den opfattelse, at eleverne i antagelses- eller optagelsessituationen principielt bør bedømmes individuelt, - altså efter den enkeltes standpunkt og færdighed på de forskellige undervisningsområder, således at spørgsmålet, om eleven har f.eks. statskontrolleret prøve, teknisk forberedelseksamen eller realeksamen, bliver af mindre betydning end de opnåede resultater i de relevante fag. - Meget tyder på, at denne opfattelse kun langsomt trænger igennem. En hurtigere almindelig anerkendelse af dette synspunkt ville formentlig kræve en stærkere informatorisk indsats over for arbejdsgivere, personalefunktionærer og uddannelsesinstitutioner. Endvidere kunne der måske opnås noget ved i højere grad end nu at lade afgang- og eksamensbeviserne tydeliggøre undervisningens indhold, omfang og niveau i de forskellige fag.

Betydningen af en sådan mere differentieret bedømmelse af elevernes kvalifikationer vil navnlig være, at man derved i højere grad kan bidrage til en friere pædagogisk udvikling, såvel i 8.—10. klasserne som i realafdelingen, end hvis man bygger videre på et system af rettigheder og adgangsbetingelser, der virker tilbage i undervisningssituationen på en lidet frugtbarørende måde.

De valgfri - ofte erhvervsbetonede - fag i 8.-10.-klasserne har indtaget en særlig plads i drøftelserne af kompetencespørgsmålet. Det har været alment anerkendt, at eleverne skulle kunne beskæftige sig med erhvervsbetonede emner, så længe sigtet var uddannelsesmotivering og valgforberedelse. Men hvor der har været tale om undervisning i stof og færdigheder, som traditionelt indgår i erhvervsuddannelserne, er der som regel opstået tvivl om betimeligheden. Det har således været på tale at udmønte visse af lærefagernes grunduddannelser — navnlig smede- og maskinarbejderfagets — eller dele deraf, i en form, som passede for eleverne i 8.-10. klasse. Rent bortset fra, at folkeskoleloven i sin nuværende udformning ikke giver grundlag for en sådan undervisning, er man imidlertid stoppet op over for den indvending, at elever med dette uddannelseselement bag sig måtte føle sig tilskyndet til at gå videre i samme retning — for at udnytte den fordel, den »rabat«, der var indtjent gennem deres indsats. Derved provokeres et erhvervs- og uddannelsesvalg, som formentlig i mange tilfælde var bedre tjent med at blive udskudt. Omvendt ville måske andre elever, som

ikke havde valgt den omtalte forskoleundervisning i folkeskolen, men for hvem det pågældende erhvervsområde ville være en udmærket valgmulighed, holde sig tilbage herfra — netop fordi de ikke havde opnået et fortrin på dette område. Risikoen for således at foregribe den naturlige valgforberedelse er den væsentligste indvending mod en erhvervsbetonet undervisning, der går så vidt som at være basisuddannede. Men hertil kommer den vanskelighed, at man under alle omstændigheder måtte kunne garantere den faglige korrekthed og relevans i et sådant undervisningsprogram, hvilket stiller krav til lærere og faciliteter, som det store flertal af skoler er så godt som afskåret fra at kunne opfylde.

b. Tilbudsmulighederne.

Valgfri fag er blevet en art »varemærke« for folkeskolens almene overbygning under den nye skoleordning. Selv et nok så beskedent udbud af valgmuligheder har været betragtet som en betydelig gevinst - set på baggrund af, at det tidligere slet ikke var muligt for eleverne at vælge.

Undervisningsvejledningen nævner (side 243) en række fag som vigtige tilbudsmuligheder, men der stilles ikke - til forskel fra for eksempel den svenske grundskole - krav om, at visse fag skal tilbydes på alle skoler. På den anden side er der meget vide rammer for, hvad skolerne kan placere som tilbudsmuligheder for undervisningen. Listen over emner, der forekommer eller er forekommet som valgfri tilbud i 8.-10. klasserne, rummer mere end 50 betegnelser. Men på den enkelte skole har der ofte kun været mulighed for at fremsætte ganske enkelte valgtilbud.

Med årene er de unges og deres forældres krav og forventninger imidlertid vokset, og dette har virket kraftigt tilskyndende i retning af at få etableret et større udbud af valgmuligheder for den enkelte elev. Dette lader sig reelt kun gøre ved at gøre elevgrundlaget så stort, at der til det enkelte valgtilbud kan dannes hold af en rimelig størrelse. Undervisningsvejledningen angiver (side 243) 7 som det normale mindst antal, og dette søger man de fleste steder at overholde. Selv om man vil acceptere ret små hold, peger ønskeligheden af at kunne fremsætte et varieret valgtilbud frem imod etablering af større skoler, i hvert fald for de ældre klassetrin. Hensynet til de valgfri fag er således en stærkt medvirkende faktor ved den centrali-

sering, der præger strukturudviklingen inden for skolen i de senere år. I etablering af større skoleenheder ser man endvidere en mulighed for en mere rationel udnyttelse af en række af de hjælpemidler og faciliteter, der nu hører med til en tidssvarende undervisning. Den orientering og vejledning af elever og forældre, der iværksættes i forbindelse med fremsættelsen af valgtilbud, har vist sig at være af væsentlig betydning for elevernes hensigtsmæssige fordeling på holdene. Der henvises herom til det i det foregående anførte vedrørende den valgforberedende virksomhed i skolen.

Spørgsmålet om, hvilke valgtilbud der vil komme til at foreligge for den enkelte klasse eller den enkelte elev, er imidlertid først og fremmest et spørgsmål om, hvad kollegiet af lærere mestrer og interesserer sig for. Valgfagene er i vid udstrækning sådanne, hvori der ikke undervises på seminarierne, eller som de pågældende lærere i hvert fald ikke har kunnet få undervisning i, da de gik ind på seminarium. Kvalifikationerne er tilvejebragt ad vidt forskellige veje, - undertiden gennem en forudgående erhvervsuddannelse. En vis kursus- og instruktionsvirksomhed for lærere i de valgfri fag er kommet i gang, bl.a. på Danmarks Lærerhøjskole, men næppe i et omfang, som svarer til områdets størrelse og betydning. Lærerne er meget uens rustet til de valgfri fag, navnlig sådanne, som ligger uden for skolens og seminarierne vante kreds. Hvad specielt de erhvervsbetonede valgfag angår, har det været diskuteret, om den bedste løsning ville være at give folkeskolelærere supplerende faglig uddannelse eller at inddrage erhvervsfolk og give dem supplerende pædagogisk uddannelse. Drøftelserne er som regel endt med en principiel enighed om, at begge løsninger bør kunne forekomme, men da man i praksis stort set holder sig til det motiverende og orienterende sigte og ikke tilstræber basisuddannelse, stilles der ikke større krav til de specielt erhvervs-mæssige uddannelseselementer, end at skolens lærere i de fleste tilfælde uden vanskelighed vil kunne skaffe sig dem. Dette anses almindeligvis i skolekredse for at være en bedre og i hvert fald mindre problemfyldt løsning end det ville være at søge erhvervsfolk med en kortvarig pædagogisk uddannelse indpasset i skolens miljø og arbejdsform.

C. Samarbejdet mellem skole og erhverv.

Kontakten og den gensidige interesse mellem skolen og erhvervene er - som tidligere anført

- tiltaget stærkt i årene efter 1958. Allerede i 1957 nedsatte undervisningsministeren med henblik på skolelovsrevisionen et »Erhvervenes skoleudvalg« med repræsentanter for arbejdsmarkedets parter og de store erhvervsorganisationer. Dannelsen af dette udvalg, der i øvrigt kun fungerede kort tid, gav anledning til, at organisationerne selv oprettede permanente udvalg med henblik på samarbejde med skolemyndighederne. Dansk Arbejdsgiverforening, Industrirådet, Håndværksrådet m.fl. dannede i 1958 »Arbejdsudvalget vedrørende skole og erhverv«, der siden er suppleret med repræsentanter for så godt som alle større erhvervsområder, bortset fra landbruget. Desuden er der i arbejdsudvalget en repræsentant for arbejdslederne og en observatør for LO. Arbejdsudvalget virker navnlig gennem afholdelse af konferencer og udarbejdelse af erhvervsorienterende oplysningsmateriale, f.eks. lyd-billedbånd, til skolerne. I 1959 oprettede LO et udvalg for skole og erhverv, der jævnligt samarbejder med det netop omtalte arbejdsudvalg om konferencer og på anden måde - et udtryk for, at skole- og uddannelsesspørgsmål betragtes som et ikke-kontroversielt samarbejdsområde for arbejdsmarkedets parter indbyrdes.

Det må imidlertid bemærkes, at de nævnte udvalg i princippet er interne organer, på samme måde som folkeskolens læseplansudvalg er det på skolens side. Det er derfor ikke i disse udvalg, den tværgående kommunikation finder sted, men ved de konferencer og andre kontaktfremmende arrangementer, der iværksættes på initiativ af bl.a. udvalgene. Der har fra tid til anden været tanker fremme om at tilvejebringe et forum for regelmæssig kontakt eller konsultation mellem skole og erhverv. Et sådant organ findes indtil videre kun med henblik på den del af feltet, der falder ind under erhvervsorientering, idet der i 1964 er nedsat et fællesudvalg mellem erhvervsvejledningsrådet og folkeskolens læseplansudvalg. Dette fællesudvalg, der bl.a. rummer repræsentanter for arbejdsmarkedets parter, lærerorganisationerne og de centrale skolemyndigheder, udarbejder retningslinier og instruktionsmateriale for erhvervspraktik, virksomhedsbesøg og andre aktiviteter, der inddrager såvel skoler som erhvervsvirksomheder.

Sideløbende med de bestræbelser, der udfoldes af de centrale myndigheder og organisationer, er der sket en kraftig vækst i kontakttarbejdet på lokalt og regionalt plan. Mange bran-

cher og større enkeltvirksomheder har udpeget medarbejdere til at varetage og udvikle skolekontakten, bl.a. med henblik på praktik, studiebesøg og oplysende materiale som tryksager, plancher, billedbånd m.v.

I flere og flere byer med opland - nu ca. 35 - er der oprettet kontaktudvalg mellem skole, erhverv og erhvervsvejledning, hvor man ikke blot behandler erhvervsorienteringens problemer, men tillige samarbejdet og samordningen mellem skolen og erhvervsuddannelserne og mellem disse og erhvervene.

Med hensyn til de emneområder, kontakttarbejdet mellem skole og erhverv navnlig har drejet sig om, og de resultater, der er opnået, skal der i det følgende gives en punktvis sammenfatning.

a. Erhverv sv algsforber edelse.

Der er ført mange frugtbringende drøftelser vedrørende den praktiske tilrettelæggelse af erhvervspraktik, virksomhedsbesøg, mødearrangementer m.v. Uenighed om mål og midler har kunnet forekomme, men sporadisk - lokalt og personligt betinget, ikke i form af en »konstant misvisning« som følge af interessemodsatning mellem skole og erhverv i sig selv. - I flere af udvalgene, navnlig Arbejdsudvalget vedrørende skole og erhverv, er man i den senere tid stærkt optaget af, hvordan man fra erhvervenes side kan bistå med at give *lærerne* et bedre kendskab til erhvervslivet — til bedste for deres erhvervsbetonede undervisning. Der tænkes her navnlig på studiebesøg og erhvervspraktik for lærerne.

b. Undervisningens indhold.

Man kunne i samarbejdets første stadier ofte høre erhvervsrepræsentanter beklage sig over elevernes ringe færdigheder i dansk og regning. Erhvervsstof i skolen blev afvist som fuskeri eller som »strandhugst« på erhvervsuddannelsernes gebet. Denne indstilling er nu trængt stærkt tilbage og afløst af en voksende forståelse for det motiverende og valgforberedende sigte med den erhvervsbetonede undervisning.

c. Skolegangens varighed.

For en kortsigtet betragtning er rigelig tilgang af ung arbejdskraft, f.eks. til lærefagene, en åbenbar fordel for erhvervslivet. I årene efter 1960 er en stedse større del af de unge blevet længere i skolen, hvilket har medvirket til at fremkalde en udpræget mangel på tilgang til en lang række områder. At der til trods herfor er en udbredt forståelse i erhvervskredse for

nødvendigheden af længere skolegang, kan formentlig til en vis grad tilskrives kontaktarbejdet mellem skole og erhverv.

d. Prøver, afgangsbeviser m.v.

På samme måde som lærerne har behov for at stifte bekendtskab med erhvervs- og samfundsforhold, har der vist sig at være behov og interesse i erhvervskredse for et udvidet kendskab til mange af de forhold ved skolearbejdet, der står for lærerne som selvfølgeligheder, - f.eks. hvad skolen lægger i karaktergivningen, prøver, afgangsbeviser og de forskellige valgfri fag. Erhvervsfolk udtrykker ofte forundring

over, at folkeskolen kan opretholde metodefrihed, at læremidler ikke skal godkendes, og at der er så få faste pensakrav i de forskellige fag. Der gives undertiden udtryk for ønskeligheden af direkte kontakt mellem virksomhed og skole vedrørende den enkelte unge, der indtræder på arbejdsmarkedet.

Alle sådanne spørgsmål drøftes fra tid til anden i de lokale kontaktudvalg og ved konferencer, møder og studiebesøg. Det almindelige indtryk er, at der på dette felt er behov for en væsentlig stærkere indsats for at nå frem til et fælles ståsted og et grundlag for en bredere gensidig forståelse.

Notat om forsøg med arbejdspraktik i hjælpeskolen.

I begyndelsen af 50'erne gennemførtes i nogle københavnske hjælpeklasser et forsøg med en kombination af skolegang og erhvervsarbejde. Disse forsøg blev genoptaget i 1960, er siden fortsat og har efterhånden bredt sig til en halv snes steder i landet (Gentofte, Lyngby-Tårnbæk, Holsted, Vejen, Ballerup, Rødovre og Århus).

De følgende oplysninger angår navnlig forholdene i København og Gentofte.

1. Omfang.

Arbejdspraktikken er placeret i 9. og 10. klasse. Eleverne har i forvejen haft erhvervspraktik, virksomhedsbesøg og øvrig erhvervsorienterende undervisning. I 9. klasse placeres arbejdspraktikken i de tre sidste måneder af skoleåret. I 10. klasse er der arbejdspraktik hele året. Eleverne går i skole på ugens første fem dage fra kl. 8-11 samt hele lørdagen, det vil sige ialt 22 timer. Der undervises i dansk, regning og orientering. Arbejdspraktikken ligger fra kl. 12-16 mandag til fredag, det vil sige 20 timer ugentlig.

2. Pladsfremskaffelse.

Lærerne samtaler med eleverne om disses ønsker og kommer frem til alternative forslag. Kontakten med virksomhederne optages af kurator eller erhvervsvejlederen. Efterhånden oparbejdes en bestand af interesserede og egnede virksomheder, der kan anvendes fra år til år.

3. Formaliteter.

Der oprettes ikke skriftlig aftale med arbejdsgiverne, og der aftales ingen opsigelsesfrist, da man fra begge sider skal være helt frit stillet. Da eleverne får løn, har man hidtil anset

dem for at være stillet som andre ungarbejdere, f.eks. med hensyn til arbejderbeskyttelses- og ulykkeforsikringslovgivningen. Eventuelle skader vil således næppe være omfattet af den særlige erstatningsordning for erhvervspraktikanter.

4. Løn.

Eleverne arbejder et par uger, før man fra skolens side optager spørgsmålet om løn til drøftelse med arbejdsgiveren. Kurator og/eller læreren er med til at træffe aftalen sammen med eleven og eventuelt dennes forældre. I reglen opnås den samme timeløn, som unge hjælpearbejdere i det pågældende erhvervsområde får (oftest 70-100 kr. ugentlig for 20 timers arbejde). Om der skal betales feriepenge overlades til virksomheden. Skolen holder til stadighed rede på elevernes løn med henblik på at kunne bidrage med en vis »økonomisk opdragelse« af eleverne, f.eks. ved at man i klassen diskuterer opsparing, betaling hjemme for kost og logi o.s.v.

5. Tilsyn.

Klasselærerne og skoleinspektøren har hver to ugentlige tilsynstimer, i hvilke man kommer rundt og følger elevernes fremskridt. Herunder kan der træffes aftaler med arbejdsstederne om særlig hensyntagen, om ønskelige arbejdsopgaver og — med en vis forsigtighed — om et »program« for træningen eller indlæringen. På denne måde bliver det også muligt at knytte forbindelse mellem arbejdspraktikken og skolearbejdet (navnlig i faget orientering), idet man kan give den enkelte elev konkrete opgaver i tilknytning til hans eller hendes erfaringer på arbejdspladsen.

6. *Virkninger.*

Det ser ud **til**, at ordningen indebærer en række fordele for hjælpeskolens elever, der herved på en smertefri måde opnår en gradvis indslusning i arbejdslivet eller i fortsat uddannelse. Man får mange bidrag til bedømmelse af elevernes praktiske muligheder, og en del tilpasningsproblemer kan opfanges og modvirkes i tide. Det forekommer, at en arbejdsgiver beder sig fritaget for en elev, men hyppigere er

det eleverne, der ønsker at skifte. Når disse ønsker har en rimelig begrundelse, søges de imødekommet. Det hænder sjældent, at elever vil forlade skolen og arbejdspraktikken i løbet af skoleåret, selv om skolen ikke modsætter sig dette.

I øvrigt henvises til artikler om arbejdspraktik af Erik Gruno i tidsskriftet *Nordisk Erhvervsvejledning* 1963 nr. 2 og 1965 nr. 1.